

శ్రీరస్తు.

క వి రా ఙ్గ నీ య ము.

టీకాతాత్పర్యసహితము.

ద్వ్యర్థికావ్యము.

ఇది

గుడిబండ, సుమనస్సరస్వతీవసతిపాతశాలాధ్యక్షులగు

లోకనాథకవిగారిచే రచియింపబడి

ఓ. వై. శ్రీ. దొరసామయ్యగారివలన

వి. యక్. జూబ్లిముద్రాక్షరశాలయందుముద్రించి

ప్రకటింపబడియె.

మ త్రా న్.

1902

రిజిస్ట్రుకాపీరెట్.

దీనివెల 0 8 0.

ప్రీతి క.

ఈ కవిరాక్షసీయమును ద్వ్యర్థికావ్యమునకు చేటగా తెనుగున టీకవ్రాయవలయునని నామిత్రులగు ఓ. వై. శ్రీ. చొరసామయ్యగారిచే ప్రేరితుండనై తొరకొంటిని. ఈగ్రంథమున ప్రాయికముగా నుపమాలంకార శ్లేషాలంకారములే నిండియున్నవి. ప్రథమ శ్లోకమున కుపమేయోప మాత్వముసిద్ధించెను. అద్దానికొ గువలయానందమున నుపమాప్రకరణమందుదహరించి యుండుటంబట్టి యారీతి కావ్యసమయమునకు భయమగునో? యని వదలిఁనాడ. అయినను కొన్ని శ్లోకములకా విధమైన టీకయే వ్రాయబడి యున్నది. సంస్కృత కావ్యములందలి యన్వయ మాంధ్రటికలం దొకానొకచో నమంజసముగాతోచదు. అట్టి శ్లోకము లనేకము లీకావ్యమందుగలవు. అచ్చో నాయపరాధంబు త్తమింపవలయునని యెన్నెద. ఈకవికి గవిరాక్షసుండని పేరు గలుగుటకు, “ సాక్షరేషు భవతీహజగత్యాం సర్వ వివహ్మది మత్సరయుక్తః, సాక్షరం కవిజనేషు యదేనం లోక ఏష కవిరాక్షసమాహ ” అను శ్లోకమునువక్కాణింతురు. ఇచ్చో నాయభిప్రాయం బీగ్రంథావసానమునకొ దెలిపినాడను. ఇందెవ్వియైన దోషములుండు నేని పండితులు నవరించి త్తమించెదరని ప్రార్థించెద.

గుడిబండ.

౬-౭-౯౦౨.

ఇట్లు భవద్ధితుడు

శ్రీనివాసపురం, లోకనాథకవి

సుమనస్సరస్వతీవసతి పాఠశాలాధ్యక్షః.

శ్రీ రస్తు.

క వి రా ఙ్గ నీ య ము.

టీకాతాత్పర్యసహితము.

శ్లో. గుణదోషాబుధోగృహ్లాన్నిందుత్వేషావివేశ్వరః,
శిరసాశ్లాఘతేపూర్వం పరంకంఠేనియచ్ఛతి. గ.
ప్రణమ్యలోకనాథోహం పార్వతీప్రణవల్లభమ్,
టీకామాంధ్రాత్క్రికాం కుర్వే కవిరాక్షససత్కృతేః.

(కవిస్వాహంకారమును పరిహరించువాడై చెప్పుచున్నాడు.)

టీక. బుధః=పండితుడు, గుణదోషా=గుణదోషములరెంటిని, ఈశ్వరః=పరమేశ్వరుడు, ఇందుత్వేషావివ=చంద్రవిషములనువలెనే, గృహ్లాన్=గ్రహించినవాడై, పూర్వం=మొదటిదియగు గుణమును, శిరసా=తలచేత, శ్లాఘతే=కొనియాడుచున్నాడు. పరం=వెనుకటిదియగు దోషమును, కంఠే=కుత్తుకయందే, నియచ్ఛతి=నిలుపుచున్నాడు.

అర్థాంతరము. ఈశ్వరః=పరమేశ్వరుడు, ఇందుత్వేషా=చంద్రునికొ విషమునుకొ, బుధః=విద్వాంసుడు, గుణదోషావివ=గుణదోషములనువలె, గృహ్లాన్=తీసికొనినవాడై, పూర్వం=మొదటివాడగుచంద్రుని, శిరసా=శీర్షముచేత, శ్లాఘతే=కొనియాడుచున్నాడు. పరం=వెనుకటిదియగు విషమును, కంఠే=గొంతునందు, నియచ్ఛతి=నిలుపుచున్నాడు.

తాత్పర్యము. పాలసముద్రమును దరుచునెడ నందు పుట్టిన చంద్రుని విషమును బరమేశ్వరుడు పరిగ్రహించి చంద్రుని దలయందు భూషణముగానుంచికొని విషమును వెలిబుచ్చక యేతీరున తనకంఠమందే నిలిపికొనియెనూ అప్పగిది నేర్పరియగు

వాఁడు కావ్యములందు సౌకుమార్యమాధుర్యప్రసాదాది గుణములనుకొని అప్రయుక్త క్లిష్టాది కావ్యదోషములకొనెదలినవాడై గుణములను శిరఃకంపనపూర్వకముగా పొగడుచు న్నాఁడనియు, దోషములను వెలిబుచ్చక కంఠమందే యణచుకొను చున్నాఁడనియు దెలియవలయును. ఇట్లునుటచే గవియొక బ్రమాదవశమున నెందేని అప్రయుక్తాదికావ్యములను బ్రయోగించియున్నచో దానికొగన్న విద్వాంసుఁడట్టిదోషములను చాటింపక గుణములనే గ్రహింపవలయుననియు, తాను తప్పులులేక కావ్యమును జెప్పువాఁడను నహంకారమును జెప్పక తనతప్పులను మన్నింపవలయుననియు, పరమేశ్వరుని యుపమాన పూర్వకముగా జెప్పి పండితులను బ్రార్థించుచున్నాఁడు.

౧.

శ్లో. శబ్దశక్త్యైవకుర్వాణా సర్వదానవనిర్వృతిమ్,

కావ్యవిద్యాశ్రుతిగతా స్యాత్కృతస్యాపిజీవనీ.

౨.

(ఇప్పుడు సత్కావ్యప్రశంసాముఖముగా కావ్యమును బ్రశంసించున్నాడు)

టీ. శబ్దశక్త్యైవ-శబ్ద=శబ్దములయొక్క, శక్త్యైవ=చెప్పఁదగిన యర్థములను జెప్పెడిసామర్థ్యముచేతనే, సర్వదా=ఎప్పుడును, నవనిర్వృతిం = నూతనసుఖమును, కుర్వాణా=చేయుచుండెడి, కావ్యవిద్యా=గుణాలంకారసహితంబై అప్రయుక్తాది దోషరహితంబైన కవిత్వవిద్య, శ్రుతిగతా = చెవికివినబడినదియై, మృతస్యాపి=మూఁడునకుఁగూడ (ఇందు మృతశబ్దముపచారవృత్తిచే మూఁడునిపరంబగును) జీవనీ=జీవముగలుగజేయునది, స్యాత్ = అగును, (ఎనగా సంతసింపజేయునదియగును).

అర్థాంతరము. శబ్దశక్త్యైవ, శబ్ద=ఉచ్చారణముయొక్క, శక్త్యైవ = మహిమకారణముచేతనే, సర్వదానవనిర్వృతిం-సర్వదానవ = సమస్తరాక్షసులయొక్క, నిర్వృతిం=మరలబ్రతికించుటయనెడి సౌఖ్యమును, కుర్వాణా = చేయుచుండెడి, కావ్యవిద్యా - కావ్య = శుక్రనియొక్క, (శుక్రోదైత్యగురుః కావ్య అనియమరము) విద్యా=సంజీవినీవిద్య, శ్రుతిగతా=చెవినిబొందినదియై, మృతస్యాపి=చచ్చినరక్కసులబలమునకుఁగూడ, జీవనీ=జీవంబొసంగునది, స్యాత్ = అగును.

తా. రాక్షసులకు గురువగు శుక్రాచార్యుఁడు ఏలాగున తనసంజీవినీవిద్యయొక్క యుచ్చారణమాత్రముచేతనే యుద్ధమందు మృతులగు దైత్యులను జీవింపజేయుచు వారికి నూతన సుఖమునుగలుగజేయునో యాలాగుననే కవిత్వము చెప్పెడి

పండితుఁడు తనశబ్దశక్తిచేత నూతన సుఖములును గలుగజేయుచు వినికిచేతనే మృత ప్రాయులగు మాధులకుఁగూడా సంతోషమునొనర్చును.

మరియు పూర్వము శుక్రుఁడు మృతసంజీవినియను నొకవిద్యను నేర్చుకొని యందుచే మృతులగు దైత్యులను బ్రతికించుచుండగ దేవతలవిద్యను గ్రహించుటకు బృహస్పతి సుతుడగు కచుండనువాని శుక్రునియొద్దకు బంపఁగా నతఁడు గురువునారాధించి యావిద్యను బడసెనని భారతమున నాదిపర్వమున జెప్పబడినది. ఈ విద్య కేవల మంత్రోచ్చారణముగను మంత్రపూతమగు నౌషధముగను ప్రయోగించుటచేతను సిద్ధించును. ఇదియు గాయత్రీమంత్రగర్భితంబగు మృత్యుంజయమంత్రమై యొప్పియున్నది. దీని విధానంబు గౌతుకరత్నభాండాగారంబను గ్రంథమున 30౮ - 3౦౯ పుటములందును, రసరత్నాకర మంత్రఖండమందును జూడందగును. ౨.

శ్లో. కల్యాణవర్ణపదతాం వాగ్విమృదివభిభ్రతీ,

అభ్రాంతేషు సదాసార సంగిషుస్యాత్సుస్ఫరద్గుణా.

౩.

(కావ్యంబునుగదరమనుట వివేకులయంద వెల్లుననిజెప్పుచున్నాడు.)

టీ. కల్యాణవర్ణపదతాం-కల్యాణ= శుభములైన, వర్ణ = అక్కరములుగల. పదతాం = పదములభావమును, విభ్రతీ=వహించుచుండెడి, వాక్ = కావ్యమందలి, పలుకు, సదా=ఎల్లపుడు, సారసంగిషు=గుణగ్రాహకులగు, అభ్రాంతేషు=భ్రాంతులు కానివారి (వివేకుల) విషయమందు, స్ఫరద్గుణా - స్ఫురత్ = వెలుగుచుండెడి, గుణా = శ్లేషాదిగుణములుగలదియై, విద్యుత్ = మెఱుమువలె, స్యాత్ = ప్రకాశించుచుండును.

అర్థాంతరము. కల్యాణవర్ణపదతాం - కల్యాణవర్ణ = బంగరువన్నెయొక్క, పదతాం = ఆశ్రయభావమును, విభ్రత్ = భరించుచున్నదియై, సదాసారసంగిషు = శ్రేష్టములగు జల్లులనుబొందియుండెడి, అభ్రాంతేషు=మేఘములందు, స్ఫరద్గుణా-స్ఫురత్ = ప్రకాశించుచుండు, గుణా= పచ్చవన్నెగల, విద్యుత్ = మెఱుమువలె, స్యాత్ = ప్రకాశించుచుండును.

తా. బంగరుశంకులకొదురంగలించు మెఱుంగులీవెలు మేఘములపై నెప్పగించి పచ్చనిరంగులచే వెలుంగుచుండునో అవ్వడువున మంచియక్కరంబుల పదంబులతో గూడిన సత్కావ్యములు ఎల్లపుడు గుణగ్రాహకులగు వివేకులయందు శ్లేషప్రసాద మాసుర్యాది గుణములతోఁ గూడినవియై ప్రకాశించును. ౩.

శ్లో. గూఢభావాస్పదత్వేన యదనాదేయవద్భవేత్,
సారస్వతామృతం సర్వే కవయస్తన్నజానతే.

౪.

(ఇపుడు వివేకు లనేకులు గలుగుటలేదని జెప్పుచున్నాడు.)

టీ. యత్ = ఏ, సారస్వతామృతం - సారస్వత = సరస్వతీసంబంధమైన, అమృతం = కావ్యామృతము, గూఢ = రహస్యమైన, భావ = అభిప్రాయమునకు, ఆస్పదత్వేన = ఆశ్రయమగుటచే, అనాదేయవత్ = గ్రహింపఁగూడనియట్లు, భవేత్ = అగునో, తత్ = ఆ సారస్వతామృతమును, కవయః = విద్వాంసులు, సర్వే = అందఱు, నజానతే = తెలియరు.

అర్థాంతరము. యత్ = ఏ, సారస్వతామృతం = సరస్వతీనదీసంబంధమైన నీరు, గూఢభావాస్పదత్వేన - గూఢభావ = రహస్యముగాలోపలనే ప్రవహించుచు బై గనుపింపకుండుటకు, ఆస్పదత్వేన = ఆధారమగుటచే, అనాదేయవత్ = నదీ సంబంధముకానిదివలె భేవేత్ = అగునో, తత్ = అట్టి సరస్వతీనదీజలమును, సర్వేకవయః = అన్ని జలపక్షులు, నజానతే = తెలియజాలవు.

తా. గుప్తగామినియైన సరస్వతీనదియొక్క జలమును కొంగలు మొదలగునన్ని జలపక్షులు దెలిసికొనక హంసలు మొదలగు కొన్ని మాత్రమేరీతి దెలిసికొను చున్నవై యవిధమున గూఢములైన రసభావాదులను శ్లేషాదిగుణములుగల కావ్యామృతమును సామాన్యవిద్వాంసులందఱు దెలిసికొనరనియుచక్కనిపండితులుకొందరుమాత్రమే తెలిసికొందురనియుభావము. అనగా రహస్యమైన శ్లేషాదిగుణములుగల నాకావ్యముసామాన్య పండితులకు దెలియదనుట. ఇచట సరస్వతీనది యన్నినదులవలె ప్రవహింపక గంగా యమునలలో సంతర్భూతమై ప్రవహించుచున్నదని పురాణప్రసిద్ధము.

౪.

శ్లో. స స్థితేవలఃకర్ణః శ్రేయానంగేషుగణ్యతే,
యఃకుండలస్యవహనా త్యాగేనై వప్రకాశతే.

౫.

(విద్వాంసులనేకులుండినను దాతలట్లుండరని జెప్పుచున్నాడు.)

టీ. యః = ఎవఁడు, కుండలస్య = సూర్యుడత్య కర్ణాభరణముయొక్క, వహనాత్ = ధారణమువలన, ప్రకాశతే = శత్రువిజయముచే వెలుంగునో, త్యాగేన = విడుచుటచేత, నైవప్రకాశతే = ప్రకాశింపజో, (లేక, కుండలస్యవహనాత్ = కర్ణభూ

షణ్ణధారణమునకంటె, త్యాగేనైవ=దానినివిడుచుటచేతనే, ప్రకాశతే=వెలుగుచున్నవాడో, సః=అట్టి, కేవలః=ఒకడైన, శ్రేయాన్=బోదార్యముచేత్రేష్టుడైన, కర్ణవివ=కర్ణుడే, అంగేషు=అంగదేశమందు, గణ్యతే=ఎన్నబడుచున్నాడు.

అర్థాంతరము. యః=ఏచెవి, కుండలస్య=కర్ణాభరణముయొక్క, వహనాత్=ధారణమువలన, ప్రకాశతే=వెలుగుచున్నదియో, త్యాగేనైవ=విడువగా, నైవప్రకాశతే=వెలయదో, సః=అట్టి, కేవలః=ముఖ్యమైన, కర్ణవివ=చెవియే, అంగేషు=అవయవముల మధ్యమందు, ప్రకాశతే=వెలుగుచున్నది.

తా. సకల శరీరావయవములును జైవిపోగులవలననెట్లు మిక్కిలి ప్రకాశించుచున్నదో, యవ్విధమున దాతలగువార నేకులుండినను దాను జనించినపుడు సూర్యునిచే నియ్యబడిన సహజములైన కవచకుండలములుగల కర్ణుడు ఇంద్రునిచే యాచింపబడినవాడై తనకు జయముమొసంగుచు సలంకారమైయుండు కర్ణకుండలములను ఇంద్రునికి దానముచేసిన యారాధేయుడొకడే అంగదేశమందు ప్రసిద్ధుడైనవాడు.

పూర్వమున బాండురాజపత్నియైన కుంతిదేవి తనచిన్ననాడు దుర్వాసుడను మునినారాధించుచు ప్రసన్నుడగు నామునివలన నొకమంత్రమునుబడసి యామంత్రమహిమ నెఱుంగవేడి సూర్యునికబిలిచిన నాతఁడాయమృతోర్మి నెరవేర్చిగా గర్భిణియైన యాకుంతి సిగ్గుచేతను భయముచేతను తాఁగనినశిశువును నదియందుపారవైచి చనినంత సూర్యదత్తకవచకుండలములచే వెలింగెడి యక్కుమారుడు సూతుడనువానిచే జిక్కి రాధయను నతనిభార్యకుపుత్రుడై రాధేయుడనకబరగి దుర్యోధనునింటఁ బెరిగి యర్జునునకు విరోధియైనందున నింద్రుడు తనకొమరుడగు నర్జునునకు శుభముకలుగుటకై జయప్రదమైన యాకుండలములను వేడినప్పుడు దానినిచ్చుటచే కర్ణునకు మహాదాతయనుపేరు గలిగెనని భారతకథను దెలియవలయును.

శ్లో. వసన్నప్యవదాతానాం ద్విజానాంసవిధేసదా,

రాగానుబంధమధరో నకదాచిద్విముంచతి.

టీ. అధరః=నీచుడు, అవదాతానాం=పరిశుద్ధులైన, ద్విజానాం=బ్రాహ్మణక్షత్రియ వైశ్యలయొక్క, సవిధే=సమీపమందు, సదా=ఎపుడును, వసన్నపి=ఉండువాడైనను, కదాచిత్=ఒకానొకప్పుడును, రాగానుబంధం=విషయాసక్తిసంబంధమును, సవిముంచతి=విడువడు.

అర్థాంతరము. అధరః=పెదవి, అవదాతానాం=తెల్లనైన, ద్విజానాం=దంత
ములయొక్క, సవిధే=చెంగట, సదా=ఎప్పుడును, వసన్నపి = ఉండునదియైనను,
రాగానుబంధం=ఎఱ్ఱదనముతోటినబంధమును, కదాచిత్ = ఒకానొకపుడును, నవి
ముంచతి=విడువదు.

తా. నీచుడగువాడు పరిశుద్ధులైనబ్రాహ్మణాదుల సమీపమందునదావాసము
చేయుచునుండినను చెలువునన్నెగల పండ్లసమీపమందుండు పెదవి యెవ్విధమున దన
యెఱ్ఱదనమును విడువదో అవిధమున దనవిషయాసక్తినివిడువజాలడు. ఇట్లునుటచే
సహవాసమువలన గుణములు వేరగుననుమాటయబద్ధమనియు స్వభావగుణము నెవ్వఁడు
విడువడనియుభావము.

౬.

శ్లో. అలకాశ్చఖిలాశ్చైచ్చవ మూర్ధ్నిభీరుజనైర్ధృతాః,

ఉపర్యుపరిసత్కారే ప్యావిష్కర్వంతివక్రతాం.

౭.

టీ. భీరుజనైః=స్త్రీజనులచే, మూర్ధ్ని=శిరస్సునందు, ధృతాః = ధరింపబడిన,
అలకాశ్చ=ముంగురులును, ఉపర్యుపరి=పైపైన, సత్కారేఽపి = తైలాదులచేనుప
చారములు గలుచుండినను, వక్రతాం=మకరదనమును, ఆవిష్కర్వంతి=గలుగజేయు
చున్నవి.

అర్థాంతరము, ఖిలాశ్చ = దుర్జనులును, భీరుజనైః = భయపడెడిజనములచేత
మూర్ధ్ని=శిరస్సునందు, ధృతాః=ధరింపబడినవారైనను, ఉపర్యుపరి = పైపైన,
సత్కారేఽపి=ధనాదులచే నుపచారము గలుగుచుండినను, వక్రతాం = దుష్టభావ
మును, ఆవిష్కర్వంతి=ప్రకటించుచున్నారు.

తా. చెలులచేత నూనె మొదలగువానిచే నుపచరింపబడిన తలయందలి
ముంగురులేలాగు దమవక్రభావమునువిడువదో అట్లే దుష్టులగువారు భయపడువారిచే
నమస్కరింపబడినవారై ధనాదులచే నాదరింపబడినవారైనను తమద్వభావమును దౌర్జ
న్యమును మానరు.

౮.

శ్లో. గుణానార్తింపరాంసీత్వా ధనిసోధన్వినోయథా,

నిఘ్నంతిహృదయందృష్టా విమహంవిద్విషామిన.

౯.

టీ. ధనిః=ధనముగలవారు, దృష్టాఃసంతః=గర్వించినవారై, గుణాన్=విన
యాదిగుణములను, పరాం=హెచ్చైన, ఆర్తిః=పీడను, సీత్వా=పొందించి, ధన్వినో

యథా=విలుకాండవలె, విదుషాం=విద్వాంసుల, హృదయం=మనసును, విద్విషా = శత్రువులయొక్క, హృదయమివ=ఎదనువలె, నిఘ్నంతి=తల్లడింప జేయుచున్నారు.

అర్థాంతరము. ధన్వినః=విలుకాండ్రు, దృష్టాస్సంతః=రణలాభముచే హర్షము గలవారై, సుణాక=అల్లెత్రాళ్లును, పరాం=శ్రేష్ఠమైన, ఆర్తిం=వింటికొప్పును, నీత్వా=పొందించి, ధనిసూయథా=ధనవంతులువలె, విద్విషాం=శత్రువులయొక్క, హృదయం=ఎదను, విదుషాం=విద్వాంసులయొక్క, హృదయమివ=మనస్సునువలె, నిఘ్నంతి=కొట్టుచున్నారు.

తా. యద్ధాపేక్షగల విలుకాండ్రు తమధనుస్సుల కొప్పులందు అల్లెత్రాళ్లును బొందించి శత్రువులహృదయములను భేదించునటువలె, ధనవంతులు గర్వించినవారై వినయాదిసద్గుణములను నశింపజేసి విద్వాంసుల మనస్సులను వ్యధపరచుచున్నారు. తా.

శ్లో. కృపాణేనకథంకారం కృపణస్సహగణ్యతే,

పరేషాందానసమయే యస్వకోశంవిముంచతి.

౯.

టీ. యః=ఏకృపాణము (కత్తి) పరేషాం=ఇతరులయొక్క, దానసమయే = విదారణసమయమునందు, స్వకోశం = తనయొరను, విముంచతి = విడుచుచున్నదో (అట్టి కత్తి) పరేషాం=ఇతరులకు, దానసమయే=ఇచ్చెడివేళలో, స్వకోశం=తనధన సముదాయమును ఇయ్యని, కృపణః = లోభి, కృపాణేన=కత్తితోడ, కథంకారం=ఎవ్విధమున, గణ్యతే=ఎన్నబడును, (అనగా గౌరవింపబడడు.)

తా. పరులను ఖండించుసమయమందు తనకోశమును (యొరను) విడుచుచుండు కృపాణము (కత్తి) తోడ, పరదాన సమయమందు తనకోశమును (లిబ్బిని) వదలని కృపణుడు (లోభి), సరిగాడు. ప్రాణనాశకమైన కత్తికంటె లోభివాడు నీచుడు.

శ్లో. దృఢతరనిబద్ధముష్టేః కోశనిషణ్ణస్యసహజమలినస్య,

కృపణస్యకృపాణస్యచ కేవలమాకారతోభేదః. అని గ్రంథాంతరము. ౯.

శ్లో. మూర్ఖాశ్చముకురాశ్చైవ భృశంభూత్యవలేపినః.

పరేషాంననురూపాణి విపర్యాసేనగృహ్లాతే.

౧౦.

టీ. మూర్ఖాః=తెలియనివారు, భృశం=మిక్కిలి, భూత్యవలేపినః, భూతి = సంపదచేత, అవలేపినః=గర్వముగలవారై, పరేషాం=ఇతరులయొక్క, రూపాణి=స్వ భావములను, విపర్యాసేన=వ్యత్యాసముచేత, గృహ్లాతేనను = అవశ్యకముగాదెలియు చున్నారు.

అర్థాంతరము. ముకురాశ్చ=అర్థములను, భృశం=మిక్కిలి, భూత్యవలేపినః=భూతి=భస్మముచేత, అవలేపినః=పూతగలవియై, పరేషాం=ఇతరుల, రూపాణి=ఆకారములను, విపర్యాసేన=వ్యత్యాసముచేత, గృహ్లాతేనను=గ్రహించుచున్నవిగదా.

తా. గాజుబిల్లులు భస్మముమొదలగువానిచే పూయబడినవియై ఇతరుల యాకారములను దారుమారుగా నెట్లు గ్రహించుచున్నవో యవ్విధమున మూర్ఖులగువారు ఐశ్వర్యమదముగలవారై పరులనుగుణములను దుర్గుణములుగా భావింతురు. ౧౦.

శ్లో. జాడ్యంహ్రీమతిగణ్యతేనతశుచౌ దంభశ్శుచౌకైతవం,
శూరేనిర్ఘృణతామనౌ విమతితాదైన్యంప్రియాలాపినీ,
తేజస్విన్యవలిప్తతా ముఖరతావక్తవ్యశక్తిస్థిరే,
తత్కౌనామగుణో భవేత్సుగుణినాం యోదుర్జనైర్నాంకితః.
ఇట దీని ననుసంధింపవలయును.

శ్లో. మధువ్రతాశ్చమూర్ఖాశ్చ రజసారూక్షతాంగతాః,
నిత్యమాక్రమ్యగృహ్లాంతి సారంసుమనసాంముఖాత్. ౧౧.

టీ. మధువ్రతాః=తుమ్మెదలు, రజసా=పుష్పాడిచేత, రూక్షతాం=కాఠిన్యమును, గతాః=పొందినవియై, నిత్యం=ప్రతిదినమందును, ఆక్రమ్య=పుష్పములందుండి, సుమనసాం=పుష్పములయొక్క, ముఖాత్=కొలనుండి, సారః=స్థిరాంశభూతమైన తేనెను, గృహ్లాంతి=అంగీకరించుచున్నవి.

అర్థాంతరము. మూర్ఖాశ్చ=మూర్ఖులును, రజసా=రజోగుణరూపమైన గర్వముచే, రూక్షతాం=ఆస్నేహభావమును, గతాః=పొందినవారై, నిత్యం=ఎపుడును, ఆక్రమ్య=విద్యాంసులనాక్షేపించి, సుమనసాం=పండితులయొక్క, ముఖాత్=సమీపమువలననుండి, సారం=శ్రేష్ఠమైనయర్థమును, గృహ్లాంతి=తెలియుచున్నారు.

తా. తుమ్మెదలు పుష్పాడిచే మృదుత్వమునువదలి పూవులందును వానియగ్రములవలననునుండి పూదేనే నెట్లు గ్రహించుచున్నవియో యాలాగుననే మూర్ఖులగువారు గర్వముచే విద్యాంసులనాక్షేపించుచు వారిదగ్గరనుండి సరియైనయర్థములను గ్రహించుచున్నారనిభావము. ౧౧.

శ్లో. ద్విజేంద్రోఽపికలాఢ్యోఽపి కామచారీభవంతృదా,
నిత్యంనిమజ్జన్నప్యభౌ నాంతశ్శుద్ధోభవత్యలం. ౧౨.

టీ. సదా=ఎల్లపుడును, కామచారీభవన్=విచ్చలవిడిదిరుగువాడు, ద్విజేంద్రోఽపి=బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠుడైనను, కలాఢ్యోఽపి=విద్యాంసుడైనను, నిత్యం=నియత

ముగా, అద్భౌతము=సముద్రమందును నదిమొదలగుననియందును, నిమజ్జన్నపి=స్నానముజేయువాడైనను, అంతః=మనసున, అలం=మిక్కిలి, శుద్ధః=పవిత్రుడు, నభవతి=కాదు.

అర్థాంతరము. సదా=ఎప్పుడును, కామచారీ=అడ్డములేని గమనముగలవాడు, భవన్=అగుచు, కలాశ్శ్యోఽపి - కలా=పదియాలుకలలచే, ఆశ్శ్యోఽపి=సంపూర్ణ కిరణములుగలవాడైనను, ద్విజేంద్రోఽపి-ద్విజ=బ్రాహ్మణులకు, ఇంద్రోఽపి=పూర్ణ మాసాది యజ్ఞకారణముచే రాజైనను (సోమోఽస్తాకం బ్రాహ్మణానాగ్ంరాజా అను శ్రుతిచే చంద్రుడు బ్రాహ్మణులకు దొరయని తెలియవలయును) నిత్యం=నియతముగా, అద్భౌతము=సముద్రమందు, నిమజ్జన్నపి=అస్తమయకాలమందు మునుగువాడైనను, అంతః=బింబమధ్యమందు, అలం=మిక్కిలి, శుద్ధః=నిర్మలమైనవాడు, నభవతి=కాదు.

తా. బ్రాహ్మణుడైనను సకలశాస్త్రములను జెలిసినవాడైనను వ్రతములాచరించుచు తీర్థములందు స్నానముజేయువాడైనను విచ్చలవిడిదిరుగుచుండెనేని, బ్రాహ్మణాధిపతియై యడ్డములేని గమనముగలవాడై సంపూర్ణ కలలతోగూడినవాడై యస్తమయకాలమందు సముద్రమందు మునుగుచుండెడిచంద్రునికి యెదయందెవ్విధమున కందునోచుచున్నదియో యవిధమున స్వేచ్ఛాచారియగువానికి చిత్తము పరిశుద్ధముగానుండదు ౧౨.

శ్లో. మహాప్రభంజనంప్రాప్య స్వాంతేషుకలుషీకృతాః,

ప్రతికూలంవిచేష్టంతే నీచాః కేఽపిజడాశయాః.

౧౩.

టీ. జడాశయాః=మందబుద్ధిగల, నీచాః=దుర్జనులు, మహాప్రభం=హెచ్చైనతేజస్సుగల, జనం=రాజమొదలగుజనమును, ప్రాప్య=పొంది, స్వాంతేషు=మనస్సులందు, కలుషీకృతాః=పాపబుద్ధిగలవారై, ప్రతికూలం=అనుకూలముకానట్లుగా, విచేష్టంతే=వ్యాపించుచున్నారు.

అర్థాంతరము. నీచాః=అల్పములైన, కేఽపి=కొన్ని, జలాశయాః=చెఱువులుమొదలగునవి, (లడలకభేదముగనుక జడయనుచోట జలయని జెలియవలయును) మహాప్రభంజనం=పెద్దగాలిని, ప్రాప్య=పొంది, స్వాంతేషు=తమమధ్యభాగములందు, కలుషీకృతాః=కలగుడుగులవియై, కూలం=గట్టునుగుఱించి, విచేష్టంతే=వచ్చుచున్నవి.

తా. అల్పములగు చెఱువులు మొదలగునవి పెద్దగాలి సోకుటచేత మధ్యభాగములందు కలుషితములై దరుల నెవ్విధమున వ్యాపించుచున్నవో యవిధమున నీచులగు వారు తేజస్సుగలరాజు మొదలగువారి యాశ్రయము సంపాదించి యందుచే గర్వితులై సాధువులగువారికి ప్రతికూలముగా ప్రవర్తింతురు. ౧౩.

శ్లో. దత్వావారంజనాయస్వం దిక్షుగర్భంతియేముహూః,
తానుత్సేకవతఃప్రాప్య నందంతినవనీపకాః.

౧౪.

టీ. యే=యేదాశలు, దిక్షు=దిక్కులందుండు, జనాయ = యాచకజనమునకు, అవారంయథాతథా=తొందరలేనట్టుగా, స్వం=ధనమును, దత్వా=ఓసగి, ముహూః=పలుమాటు, గర్భంతి=బెదిరించుచున్నారో, ఉత్సేకవతః=గర్వముగల, తాన్=ఆదాతలను, ప్రాప్య=డగ్గరి, వనీపకాః=యాచకులు, ననందంతి=సంతసించరు.

అర్థాంతరము. యే=యేమేఘములు, జనాయ=జనముకొఱకు (బ్రతుకుకొఱకు) స్వం=తనసంబంధమైన, వారం=నీరును, దత్వా=యిచ్చి, దిక్కు = దిక్కులందు, ముహూః=మాటిమాటికి, గర్భంతి=ఉరుముచున్నవై, ఉత్సేకవతః=వర్షముగల, తాన్=ఆమేఘములను, ప్రాప్య=పొంది, నవనీపకాః=క్రొత్తకడపమాకులు, నందంతి=పూచుచున్నవి.

తా. దాతలగువారు తొందరలేనట్టుగా యాచకులకు తమద్రవ్యము నొసంగి తమకులోబడిన యాయాచకులను పరుషవాక్కులచే బెదిరించినచో యాచకులు వారి డగ్గరచేరి సంతసించరు; అనగాదానమిచ్చిన పిదప బెదిరించరాదనిభానము.

మేఘములు విఘ్నములేకవర్షించి తమజలమును జనులబ్రతుకకైయిచ్చి గర్జించినచోకడపమాకులు పుష్పించును. కడపచెట్లు వానకాలమందు పుష్పించుచున్నవని కవి సమయసిద్ధము.

౧౫.

శ్లో. నిత్యమక్షిగతస్యాపి దుర్జనస్యాంజనస్యచ,

నలక్షయితుమాకార శ్శక్యస్సాన్వనుప్రవేశతః.

౧౬.

టీ. నిత్యం=ఎల్లపుడును, అక్షిగతస్య=దృష్టివిషయమునుబొందిన, దుర్జనస్య=నీచునియొక్క లేక (అక్షిగతస్య=ద్వేషింపదగిన, దుర్జనస్య=దుష్టునియొక్క,) ఆకారః=ఆకృతి, లేక(వ్యాపారము,) లక్షయితుం=తెలియుటకు, నశక్యః=సాధ్యకాదు (అథవా=స్వానుప్రవేశతః=స్వ=తనవారియందు, అనుప్రవేశతః=వెంబడించుటవలన తెలియుటకు సాధ్యముకాదు.)

అర్థాంతరము. నిత్యం=ఎల్లకాలమును, అక్షిగతస్య=స్త్రీలకంటినిబొందిన, అంజనస్య=కాటుకయొక్క, ఆకారః=స్వరూపము, స్వానుప్రవేశతః-స్వ=తననేత్రములయొక్క, అనుప్రవేశతః=ప్రవేశకారణమువలన, లక్షయితుం=చూచుటకు, నశక్యః=సాధ్యముకాదు.

తా. నిత్యము స్త్రీలకన్నులలోనుంచబడు కాటుక యెవ్విధమున ఆ స్త్రీలకంటికి కానబడదో యట్లు కంటికెదురుగనుండి ద్వేషింపదగిన నీచుని ద్రోహవ్యాపారమును గనుగొనుటకు శక్యముకాదు. కంటిచే నెదురుగనుండు పదార్థములను చూచుటకు సాధ్యమగునట్లు ఆకంటియందుండు వస్తువునుజూచుటకు కాదనునది ప్రసిద్ధము. తనకు మిత్రునివలె కనబడుచు సంతరంగమందు ద్రోహముచేయువారిని గాంచుటకు దరముగాదనుట.

౧౧.

శ్లో. లక్షయితైవ లుభేశాః కించిద్రూపంభయాపహం,
మార్గణానాంప్రవర్తంతే తేపాయానపరాధినాం.

౧౬.

టీ. లుభేశాః=లోభులగుదొరలు, మార్గణానాం=యాచకులయొక్క, భయాపహం=భయమునుబోగొట్టునట్టి, రూపం=సౌమ్యకారమును, కించిత్=కొంచెముగా, లక్షయితైవ=చూపించియే, అనపరాధినాం=అపరాధులుకానియట్టి, మార్గణానాం=యాచకులయొక్క, తేపాయ=ఆతేపములకు, ప్రవర్తంతే=ఉద్యమించుచున్నారు.

అర్థాంతరము. లుభేశాః=శ్రేష్ఠులైన వేటకాండ్రు, భయాపహం=భయమునుబోగొట్టెడి, కించిద్రూపం=ఆకులుమొదలగువానిచే కప్పబడిన తమయాకారమును, లక్షయితైవ=కనబఱచి, అనపరాధినాం=అశ్యములను (గుఱిని) భేదించునట్టి, మార్గణానాం=అంబులయొక్క, తేపాయ=విడుచుటకు, ప్రవర్తంతే=తొడగవరు.

తా. వేటకాండ్రుగ బోయలు మృగములనుబంపుటకై యాకులు మొదలగువానిచేత తమయాకారమును మఱుగుపఱచిగుఱిపెట్టి మృగములకై యమ్ముల నేయువిధమున లోభులగు రాజులు యాచకులభయము నపహరించునట్టి సుందరకారమును గనబఱచి అపరాధులుకానట్టి యాచకుల నాక్షేపింతురు.

౧౭.

శ్లో. నీతోఽప్యభ్యంతరత్వేన జన్తైః ప్రాణసమానతాం,
ఖలోవాయురిహరూపో దుర్గ్రహస్సర్పనంవినా.

౧౮.

టీ. అభ్యంతరత్వేన=లోపలనుండు కారణముచే, జన్తైః=సాధ్యమగుచేత, ప్రాణసమానతాం=ప్రాణములతో సమానభావమును, నీతోఽపి=పొందింపబడినవాడననుఖిలః=నీచుడు, స్సర్పనంవినా=బాచమునువిడిచి, అరూపః=దుష్టస్వభావముగలవాడనను, దుర్గ్రహః=తెలిసికొనదగని వాడుగనున్నాడు.

అర్థాంతరము. అభ్యంతరత్వేన=శరీరములోపలనుండు కారణముచే, జన్తైః=యనుష్యులచేత, ప్రాణసమానతాం=ప్రాణవాయువుయొక్క యు సమానభావమువలనయొక్క

యుభావమును, నీతోపి=పొందింపబడినదియైనను, అరూపః=రూపము లేనిదియై, స్వర్భనం
వినా=స్వప్నశించుగుణమును విడిచిన, వాయురీవ=గాలివలెనే, దుర్గ్రహః=పట్టుటకుదగని
వాడగుచున్నాడు.

తా. నీచుడగువాడు మిత్రునివలెనే లోబడినవాడై యుండుటచే సాధుజనుల
చేత ప్రాణములకు సమానముగా నెన్నబడినవాడైనను కొంచెమైనను దానగుణములేక శరీ
రములో ప్రాణవాయువనియు సమానవాయువనియు బేర్కొనబడి రూపరహితమై
స్వప్నశించుగుణములేని వాయువువలె గ్రహించుటకు యోగ్యుడుకాడు.

„రూపరహిత స్వర్భవాన్ వాయుః” అనియుండుటచే వాయువునకు రూపము లే
కున్నను స్వర్భగుణముకలదు; దుర్జ్జనునకు స్వర్భ (ఈవి) గుణములేనందున వాయువున
కంటెదుర్గ్రహుడనిభావము. ౧౭.

శ్లో. ప్రియార్థతృష్ణామాపాద్య విప్రలంభేనభేదయన్,
వినాపివిగ్రహం లోకాన్ కామవద్బాధతేఖిలః.

౧౮.

టీ. ఖిలః=నీచుడు, విగ్రహం వినా=కలహము లేకున్నను, ప్రియార్థతృష్ణాం=
ఇష్టమైనధనాశను, ఆపాద్య=కలిగింపజేసి, విప్రలంభేన = విపరీతముగా పలుకుటచేత,
లేకవంచనచేత, లోకాన్=జనులను, భేదయన్=దుఃఖమునొందింపజేసెడి, కామవత్
= కోర్కెగలవానివలె, బాధతే=పీడించుచున్నాడు.

అర్థాంతరము. విగ్రహం వినా=శరీరమును విడిచి, ప్రియార్థతృష్ణాం=ప్రియా =
ప్రియురాలియొక్క, అర్థ=ప్రయోజనముయొక్క, తృష్ణాం=అభిలాషను, ఆపాద్య =
కలుగజేసి, విప్రలంభేన=వియోగముచేత, లోకాన్=కాముకజనులను, భేదయన్ =
గాసిపఱచుచుండెడి, కామవత్=మత్తుఁగునివలె, బాధతే=సాధుజనులను భాధించు
చున్నాడు.

తా. దుష్టుడగువాడు కలహింపకయుండియు ఇష్టమైనధనాదులం దాశగలుగ
జేసివ్యత్యాసముగా పలుకుటచేతగాని వంచనచేతగాని సాధుజనులను, శరీరములేకప్రియు
రాండ్రయందాశగలిగించి యట్టిప్రియాంగులను విడిచియున్న కాలమున కాముకజను
లను బాధపఱచుకామునికొబోలి బాధించుచున్నాడు. ౧౯.

శ్లో. పురుషావివరంప్రాప్య కేఽన్యలక్ష్మితసంభవాః,

రూపయతి మహానంశాన్ ముగ్ధేత్కృష్ణాఘ్నినా ఇహ

౨౦.

టీ. అలక్ష్మితసంభవాః-అలక్ష్మిత=తెలియరాని, సంభవాః=పుట్టుకగల, కేఽపి=కొందఁడైన, పురుషాః=మనుష్యులు, వివరం=రంధ్రమును (అనగాదోషసమయమును) ప్రాప్య=పొంది (చూచి) మహావంశాన్=గొప్పకులమందు బుట్టినవారిని, ముఖే=మొగమునందు, తీక్షాన్సంతః=పరుషవచనములుగల వారగుచు, దూషయంతి = మానము పోగొట్టెదరు.

అర్థాంతరము. అలక్ష్మితసంభవాః=తెలియబడనిపుట్టుకగల, ముఖే=మొగముందు, తీక్షాః=కాత్యస్యముగల, వివరం=రంధ్రమును, ప్రాప్య=పొంది, మహావంశాన్=పెద్దవెదుళ్ళను, ఘణాభవ=కట్టెలలోని పురుగులవలె, దూషయంతి=చెఱచుచున్నారు.

తా. ఇట్టివంశమునందె బుట్టినవారని దెలియుటకుగాకనుండు కొందఱుదుష్టులు మంచికులముందుబుట్టిన గొప్పవారిని సమయముగనిపెట్టి వెదుళ్ళలోనుండుపురుగులెట్లు గూఢముగాపుట్టి రంధ్రములవలన మెల్లగాబోపలబ్రవేశించి మొనగలముఖములుగలవియై యావెదుళ్ళను జెఱచుచున్నవో అవిధమున గొప్పవారిని పరుషవచనములచేత నిందించుచున్నారు.

౧౪.

శ్లో. అదాక్షిణ్యాదతీవ్రాగ్రాః పవనాభినదుర్జనాః,

గురూనపిప్రతిక్షేప్తుం ప్రయతంతేక్షమాభృతః.

౨౦.

టీ. దుర్జనాః=నీచులు, అదాక్షిణ్యాత్=సరళభావములేనందున, అతీవ=మిక్కిలి, ఉగ్రాః=కోపముగలవారై, క్షమాభృతః=శాంతమునుపహించియుండు, గురూనపి=గురువులనుకూడ, ప్రతిక్షేప్తుం=ఆక్షేపించుటకు, ప్రయతంతే=ప్రయత్నించుచున్నారు.

అర్థాంతరము. అదాక్షిణ్యాత్, దక్షిణదిక్కునందు పుట్టుకుండుటవలన, ఉగ్రాః=సహించుటకుశక్యముగాకయుండు, గురూన్=గొప్పదైన, క్షమాభృతః=భూధరములను (కొండ) ప్రతిక్షేప్తుం=కదలించుటకు సమర్థములైన, పవనాభవ=వాయువులవలెనే, ప్రయతంతే=ప్రయత్నించుచున్నారు.

తా. దక్షిణదిశయందుపుట్టక పెద్దకొండలనుకూడా పొర్లించుటకు సమర్థములైన వాయువులవలె చక్కనిస్వభావములేక కోపముగలిగిన దుష్టులు గొప్పవారగు నాచార్యులనుకూడా నిందింతురు.

౨౧.

శ్లో. దుర్జనైశ్చద్విరేషైశ్చ మలినైస్సుమనోగణాః,

ఆత్మగంధోఽపినహజం మార్జనంసవిముంచతి.

౨౨.

టీ. మల్లినైః = పాపముచేదూషింపబడిన, దుర్జనైః = తెలివిలేని, లేక కొంచెము తెలివిగలపురుషులచేత, ఆత్మగంధోఽపి = తిరస్కృతుడైనను, (ఆత్మగంధస్తిరస్కృతః; అని అమరము.) సుమనోగణః = విద్వాంసులసముదాయము, సహజం = కూడబుట్టినట్టి, మార్దవం = మెత్తనిభావమును (దయను) నవిముంచతి = విడువదు.

అర్థాంతరము. మల్లినైః = నల్లనైనట్టి, ద్విరేఫైః = తుమ్మెదలచేత, ఆత్మగంధోఽపి ఆత్మ = స్వీకరింపబడిన, గంధోఽపి - పరిమళముగలదియైనను, సుమనోగణః = పూవులసముదాయము, సహజం = తనంతట నేగలిగిన, మార్దవం = మెత్తనిదనమును, నవిముంచతి = విడువదు.

తా. తుమ్మెదలచేత గ్రహంపబడిన పరిమళముగలదియైనను పుష్పములెవ్విధమున తనమృదుభావమును విడువదో యవ్విధమున పండితుడగువాడు పావులగు దుర్జనులచే తిరస్కృతుడైనను తన సాధుత్వమును విడువడు. ౨౧.

శ్లో. గంభీరంచప్రసన్నంచ ధనిమోమానసంమహత్,

ద్విజానాముపకారాయ శుచీనాం కేన నిర్మితం.

౨౨

టీ. గంభీరం = చపలాదిదోషములేనిదియు, ప్రసన్నం = కోపములేనిదియు మహత్ = సమానమానము లేనిదియునగు, ధనినః = ధనవంతునియొక్క, మానసం = మనస్సు శుచీనాం = మనసు చేతను గృత్యము చేతను బరిశుద్ధులైన, ద్విజానాం = బ్రాహ్మణులయొక్క ఉపకారాయ = దానలక్షణమైనయుపకారముకొఱకు, కేన = ఏపురుషునిచే (లేక బ్రహ్మచేత,) నిర్మితం = చేయబడెను? (కోబ్రహ్మణిలారేక్షు అని అ.) అనఁగా తనంతన గల్గి దనిభావము.

అర్థాంతరము. ధనినః = కుబేరునియొక్క, గంభీరం = సంపూర్ణమైన, ప్రసన్నం = నిర్మలమైన, మహత్ = విశాలమైన, మానసం = మానససరోవరము, శుచీనాం = తెల్లనైనట్టి, ద్విజానాం = పక్షులయొక్క, అనగా హంసలయొక్క, ఉపకారాయ = ఆయలక్షణమైన యుపకారముకొఱకు, కేన = ఏపురుషునిచేత, (అథవా బ్రహ్మచేత,) నిర్మితం = నిర్మింపబడెను?

తా. ఎపుడు నిండియుండుటచే మిక్కిలి లోతుగలిగి నిడివిగలదియై తేటయనీటిచే మేటియై కుబేరసంబంధమై తెల్లనిపక్షులైన యంచలకుపకారమైయుండు మానససరోవరమువలె చాంచల్యాదిదోషరహితమై యసదృశమై పరిశుద్ధులైన బ్రాహ్మణకుపకారమైన ధనవంతులమనస్సు ఏపురుషునిచేత నిర్మింపబడెనోయనుట. ఇచట(క)అ

శబ్దము బ్రహ్మపేరగుటచే ఏబ్రహ్మచే నిర్మింపబడెనోయనియుఁ జెప్పనచ్చును. ద్వితీయ శబ్దము పక్షికిని బ్రాహ్మణునకును పేరగును. అంచలు మానస సరోవరమందు వర్షకాలమున వసించుటయనునది కవిసమయసిద్ధము. ౨౨.

శ్లో. గుణినౌవృత్తవిమలా మహావంశప్రసూతయః,

ముక్తామయాఃప్రకాశంతే నరాహారాఞ్చైజ్జ్వలాః.

౨౩.

టీ. గుణినః=వినయాదిగుణములుగలవృత్తియు, వృత్తవిమలాః-వృత్త=మంచియాచారముచేత, విమలాః=పరిశుద్ధులైనవృత్తియు, మహావంశప్రసూతయః-మహావంశ=గొప్పకులమందు, ప్రసూతయః=పుట్టుకగలిగినవృత్తియు, ముక్తామయోజ్జ్వలాః-ముక్త=విడువబడినవృత్తియు, అనుయః=రోగములేనవృత్తియు, నరాః=మనుజులు, ఉజ్జ్వలాః=మిక్కిలిప్రకాశముగా, ప్రకాశంతే=తేజరిల్లుచున్నారు.

అర్థాంతరము. గుణినః=సూత్రములుగలవృత్తియు, వృత్తవిమలాః=గుండ్రములును నిర్మలములునైనవృత్తియు, మహావంశప్రసూతయః - మహావంశ = గొప్పవెదుళ్ళయందు, ప్రసూతయః=పుట్టుకగలవృత్తియు, (కరీక్ష జీమాతవరాహశంబ మత్స్యహిశుక్తుద్భవవేణుజాని, ముక్తాఫలాని ప్రథితానిలోకే తేషాంచశుక్తుద్భవమేవభూరి. అనుటచే వెదుళ్ళయందుముత్యములు పుట్టుట ప్రసిద్ధము.) ముక్తామయోజ్జ్వలాః=మిక్కిలిప్రకాశించుచుండెడి ముత్యములయొక్క, హారాఞ్చ = సరములవలె, ప్రకాశంతే = వెల్లుచున్నారు.

తా. మంచిగుణములును సదాచారమును పరిశుద్ధత్వమును, గొప్పవంగనమునందుద్భవమును రోగరాహిత్యమునుగల మనుష్యులు, దారములయందు గుండ్రమునుతేటయునుపెద్దవెదుళ్ళయందు ౨న్నమును ముక్తాఫల ప్రాచుర్యమునుగల కంతసరములతోబోలిపాలుచుచున్నారు. ౨౩.

శ్లో. సాధుసంతానభాజోయే సంతస్సంశ్రితనందనాః,

నతేముంచంతిపంచత్వే పౌదార్యంస్వర్ద్రమాశ్చ.

౨౪.

టీ. సాధుసంతానభాజః - సాధు=ప్రశస్తమైన, సంతాన = కులమును, (లేక పుత్రులను) భాజః= పొందినవారు కనుకనే, సంశ్రితనందనాః - సంశ్రిత = పొందబడినట్టి, నందనాః= సంతసముగల, యే=యేనత్పురుషులుగలరో, తే=వారలు, పంచత్వేపి = మరణసమయమునందైనను, పౌదార్యం=దాతృత్వమును (అథవాగొప్పతనమును.) నముంచంతి=విడువరు.

అర్థాంతరము. సాధుసంతానభాజః-సాధు=ఎన్నదగిన, సంతాన=సంతానమును పేరుగల దేవవృక్షమును, భాజః=పొందినట్టియు, సంశ్రితనందనాః=ఆశ్రయింపబడిన నందమోద్యానముగలట్టియు, యే=ఏకల్పవృక్షములుగలవో, పంచత్వేఽపి=పంచసంఖ్యా త్వమందును, జౌదార్యం=దాతృభావమును, నమంచంతి=విడువవో, తే=అట్టి, స్వర్ద్వమా' ఇవ=కల్పవృక్షములవలె (సాధుసంతానాది గుణములుగల సత్పురుషులు) నమంచంతి= విడువరు.

తా. సంతానమును పేరుగల వృక్షమునుబొంది దేవేంద్రుని నందమోద్యానమం దుండు అయిదు కల్పవృక్షములకొబోలె సత్పురుషులు పొగడదగిన కులముగలవారై యెల్లపుడు సంతోషించుచు తమయంత్యకాలమందైనను, అనగాకష్టకాలమందుకూడా, తమ గౌరవమైన దాతృభావమును విడువరు. ౨౪.

శ్లో. స్వయంఛేదముపేత్యాపి నరానామోదయంతియే,

భద్రశ్రియస్తేజాయంతే స్వగోత్రస్యప్రసిద్ధయే.

౨౫.

టీ. యే=ఏనరులు, స్వయం=తాము, ఛేదం=నాశమును, ఉపేత్యాపి=పరులవలనబొందియైనను, పరాక=ఇతరులను, ఆమోదయంతి=సంతసింపజేయుదురో, తే=అట్టిపురుషులు, భద్రశ్రియః=మంచిసంపత్తుగలవారగుటయొక్క, స్వగోత్రస్య=తమ కులముయొక్క, ప్రసిద్ధయే=ప్రఖ్యాతికొఱకు, జాయంతే=పుట్టుచున్నారు.

అర్థాంతరము. యే=ఏమ్రానులు, స్వయం=తాము, ఛేదం = సమసిపోవుట ను, ఉపేత్యాపి=పొందినప్పటికిని, పరాక=ఇతరులను, ఆమోదయంతి= సువాసన గలవారినిగాజేయుచున్నవో, తే=అట్టి, భద్రశ్రియః=గంధపుమ్రాకులు, స్వగోత్రస్య-స్య=తమ, గోత్రస్య=పర్వతమైన మలయముయొక్క, ప్రసిద్ధయే = ప్రఖ్యాతికొఱకు, జాయంతే=అవుచున్నవి.

తా. గంధపుమ్రాకులు నరులచే నరుకబడి సానతాశ్చయందు నూరుటచే సమసి పోవుచున్నవైనను పరులకెవ్విధమున పరివశమును గలుగజేయుచు తమ పుట్టినస్థల మగు మలయపర్వతమునకు ప్రసిద్ధి గలిగించుచున్నవౌ యాతీరున సత్పురుషులగువారు తమకు కష్టముగలిగినప్పటికిని పరులను సంతసింపజేయుచుండుటవలన సంపత్తుగలవారై తమవంశమునకు బ్రఖ్యాతినిగలుగజేయుదురు గంధపుమ్రాకులు అంతటగలిగి యుండి నను మలయపర్వతమునందే ప్రసిద్ధియగుట కవిసమయసిద్ధము.

ఇట్టిమలయాచలములు నాలుగున్నవనియు, అందు ఏలకులు, లవంగములు, జాజి యులు, మిరియములు, శ్రీగంధ వృక్షములుగలది యొకటియనియు; పగడపుమ్రాకులు,

ముత్యములు, రత్నములగునులు, కర్పూరకదళికలుగలిగి యగస్త్యమునికియునికిపట్టె సమీ
పమునతామ్రపర్ణినదిగలిగి సింహములకు స్థానమైనది రెండవదియనియు; దేవతలకు స్థానమై,
జనులకు రోగకరమై, యెపుడును ఫలపుష్పములుగలది మూడవదనియు; బంగరుకోటలు
గలిగిరత్నఖచితములైన మందిరముల చేసెప్పి వాకిటిగెడమ్రాకులందు జేవేంద్రచిత్రములై
రావణాసురనకు స్థానమై కోకిలాలాపసుందరంబై చల్లనిగాలి యెల్లదిక్కులకు గలి
గించి లంకయనక బరగినదియె నాలవమలయమనియు అలంకారశాస్త్రంబులక గనందగు.

శ్లో. కర్ణలంఘిగుణోత్కర్షా వదాన్యాధన్వినోయథా,

నిష్ఫలాన్ సవిముంచంతి మార్గణాన్ సంగరేస్థితాః.

౨౬.

టీ. కర్ణలంఘిగుణోత్కర్షాః-కర్ణ=చెవిని, లంఘి=పొందుచుండెడి, గుణ=విన
యాదిసుగుణముయొక్క, ఉత్కర్షాః=గొప్పభావముగల, (తేక రాధేయునిమీఁతినదాన
గుణాధికులైన), వదాన్యాః=దాతలైనపురుషులు, సంగరే = సత్యమైనప్రతిజ్ఞయందు,
స్థితాః=ఉన్నవారై, నిష్ఫలాన్=పేదలైన, మార్గణాన్=యాచకజనులను, సవిముం
చంతి=విడువరు.

అర్థాంతరము. కర్ణలంఘిగుణోత్కర్షాః=చెవినిదాటుచుండు అట్లెత్తాటియొక్క
మిక్కుటముగల, సంగరే=యుద్ధమందు, మార్గణాన్=బాణములను, నిష్ఫలాన్=అలు
గులులేనివానిని, ధన్వినోయథా = విలుకాండ్రవలె, (వినయాది సుగుణములుగల
దాతలైనపురుషులు) సవిముంచంతి=విడువరు.

తా. దాతలందు ప్రసిద్ధుడైన కర్ణునిమీఱుచుండెడి గుణాధిక్యముగలిగి సత్యప్ర
తిజ్ఞగలిగిన దాతలు చెవిపఱకు నీడ్వబడినయల్లెత్రాడుగలిగిన విలుకాండ్రు అలుగులు
లేని బాణముల నెవ్విధమున విడువరోయట్లు పేదలగువారినిచేవిడువరు. ౨౭.

శ్లో. ముంచంతశ్చాపలరుచింయేస్థితాః పావనేపథి,

ఘనార్ద్రవార్ద్రహృదయాః ప్రథంతే తేదిగంతరే.

౨౮.

టీ. యే=నీపురుషులు, చాపరే = చపలదోషమందు, రుచిం = ప్రీతిని, ముం
చంతః=విడిచినవారై, పావనే=పరిశుద్ధమైన, పథి=మార్గమందు, స్థితాః=ఉన్నవ
రై, ఆర్ద్రహృదయాః-ఆర్ద్ర = బయచేమెత్తనైన, హృదయాః = ఘనస్సుగలవారలొ
తే=వారలు, దిగంతరే=దిశలయందు, ప్రథంతే=కీర్తనములగుచున్నారు.

అర్థాంతరము. చాపలరుచిం=మెఱుపులీ వెలమించును, ముంచంతః = పుట్టించు
చుండునట్టియు, పావనే=గాలినబంధమైన, పథి=మార్గమందు (అనగా ఆకాశమార్గ

మందు) స్థితాః=ఉన్నట్టియు, ఆర్ద్రహృదయాః=నీటిచేతడిసినవియైన, ఘనా ఇవ=మేఘములవలె, దిగంతరే=దిక్కులందు, (చపలచిత్తులుగాని పరిశుద్ధకరుణార్ద్రహృదయులు) ప్రథంతే=ప్రఖ్యాతులగుచున్నారు,

తా. చాంచల్యదోషమునువిడిచి పవిత్రమైనవృత్తియందుండు దయావంతులగు పురుషులు మెలుగుతీవెలను వెలిబలుచుచు వాయుమార్గమగు మింటవసించి జలభరితమైన హృదయముగల మేఘములవలెనే దిక్కులందు ప్రసిద్ధిని బొందుచున్నారు. ౨౭.

శ్లో. ఉదయంప్రాప్యతీక్షణ్ణత్వా దుష్ప్రీత్యత్యముపేయషః,

పాదాంతికేవసుమతో నహిమానీనిషీదతి.

౨౮.

టీ. మానీ=అభిమానముగల పురుషుడు, ఉదయం=ఔన్నత్యమును, ప్రాప్య=పొంది, తీక్షణ్ణత్వాత్=క్రూరుడైయుండుటవలన, దుష్ప్రీత్యత్యం=చూచుటకుగాని భావమును, ఉపేయషః=పొందినట్టి, వసుమతః=ధనవంతునియొక్క, పాదాంతికే=చరణసమీపమందు, నహినిషీదతి=ఉండదు.

అర్థాంతరము, ఉదయం=పూర్వపర్వతమును, ప్రాప్య=పొంది, తీక్షణ్ణత్వాత్=వేడిగానుండుటవలన, దుష్ప్రీత్యత్యం=చూచుటకసాధ్యత్యమును, ఉపేయషః=పొందినట్టి, వసుమతః=కిరణములుగల సూర్యునియొక్క, పాదాంతికే=కిరణములదగ్గర, హిమానీ=మంచుగుంపు, ననీషదతి=ఉండదు.

తా. ఉదయపర్వతమునుబొంది మిక్కిలి వేడిమిగల కిరణములుగల సూర్యుని సమీపమందెవ్విధమున మంచు నిలువదో ఆపగిది నధికైశ్వర్యముగలిగి క్రూరుడై చూచుటకసాధ్యుడైన ధనవంతుని సమీపమందు మానవంతుడైన పురుషుడు నిలువడు. ఐశ్వర్యగర్వితుడైన వానివద్ద అభిమానముగలవాడు సూర్యునివద్ద మంచునిలువని యట్లు నిలువడనిభావము. ౨౯.

శ్లో. అసాద్యమందరాగోఽపి భుజంగేనాతీసంగమం,

తద్యోగాత్తుభ్రమన్తప్తం ప్రాప్నోతివిషమంతతః.

౩౦.

టీ. మందరాగోఽపి, మంద=కొంచెమైన, రాగోఽపి=విశ్వాసముగలవాడైనను, భుజంగేన=విటునితోడ, అతీసంగమం=మిక్కిలిసంబంధమును, అసాద్యం=పొంది, తద్యోగాత్=తత్=అవిటునియొక్క, యోగాత్=విషయానుభవమువలన, భ్రమన్=భ్రాంతిగలవాడై, తతః=అనంతరమందు, విషమం=అసహ్యమైన, కప్తం=నరకాదిదుఃఖమును, ప్రాప్నోతి=పొందుచున్నాడు.

అర్థాంతరము. తతః=విస్తారమైనట్టి, మందరాఽగోఽపి=మందరమును పేరుగల కొండయు, (కవ్వపుగొండ) భుజంగేన=వాసుకియను సర్పముచేత, అతీసంగమం=మిక్కిలినబంధమును (అనగా చుట్టడమును,) ఆసాద్య=పొంది, తద్భోగాత్-తత్=ఆవాసుకియొక్క, భోగాత్=శరీరమువలన, భ్రమన్=తిరుగుచు, విషమం=పాతాళరూపమైన, కష్టం=గహనమును, ప్రాప్నోతి=పొందుచున్నది. అనగా పొందెననుట.

తా. ఏపురుషుడైనను స్వభావముచే నల్పమైన యనురాగముగలవాడైనను విటపురుషులతోటి చెలిమిచే మోహయుక్తుడై మందపర్వతము వాసుకిచేచుట్టబడినదియై సముద్రమందు త్రిప్పబడి పాతాళమునంటినటుల మిక్కిలి కష్టమును బొందును. చెడ్డనహవానముచేత చెడ్డగుణములు గలుగుచున్నవిగాన బాజుగులతోటిచెలిమి తగదనుట.

పూర్వమందు దూర్వాసయుషి కోపమువలన దేవేంద్రునియొక్క పర్వమంతయు సముద్రమందుగలసిన దానికై గాంచి మతలంబడయుటకై దేవాసురులు సముద్రమునుజిలుకుటకు బ్రయత్నించి మందరపర్వతమును కవ్వముగాజేసి దానికివాసుకియను సర్పరాజును జుట్టి చిలుకగా నాకొండ పాతాళమువరకు పోయెనని పురాణప్రసిద్ధము. ౨౯.

శ్లో. జలాశయస్యహృదయే కామస్సోమశ్చప్రాదితః,

బహ్వీఃఖిలుక్షపాఃప్రాప్తః క్షయంయాతినభోగతః.

౩౦.

టీ. జలాశయస్య=మందబుద్ధిగలపురుషునియొక్క, హృదయే = మనసునందు, ఉదితః==పుట్టినట్టి, కామః=విషయములందలియభిలాష, బహ్వీః=మిక్కిలియైనట్టి, క్షపాః=రాత్రులను, ప్రాప్తః=పొందినప్పటికిని (అనగా అనుభవింపబడినప్పటికిని) భోగతః=అనుభవహేతువువలన, క్షయం=నాశమును, నయాతి=పొందదు.

అర్థాంతరము. జలాశయస్య = సముద్రముయొక్క, హృదయే = మధ్యమందు, ఉదితః = పుట్టి, నభోగతః = ఆకాశమునుబొందిన, సోమః = చంద్రుడు, బహ్వీః=అనేకములైన, క్షపాః = రాత్రులను, ప్రాప్తోఽపి = పొందినవాడైనను = (అనగా ప్రకాశమానుడైనను), క్షయం=కలాపీనత్వమును, యాతి=పొందుచున్నాడు.

తా. సముద్రమధ్యమందుదయమై యాకాశమునుబొందిన చంద్రుడనేక రాత్రులందు ప్రకాశమానుడైనను కృష్ణపక్ష రాత్రులందెవ్విధమున గళాపీనత్వమునుబొందునో అట్లు మందబుద్ధియగువాని హృదయమందు జనించిన కామవికారము అనేక రాత్రులు భోగించినను ఆభోగము వలన కామము నాశముకాదు. లకార దకారముల కభేదముగనుక జలాశయమనుచోట జలాశయ అనియునగును. కామాసక్తిగలవాడు

కామముచేతనే శాంతుడుకాడు. ఏలనగా మందుచుండు నగ్నిని శాంతపఱచవలయు నేని నీశ్వచే చల్లార్పవలయునుగాని తైలాదులచే నార్పదరముగాదు. ౩౦.

శ్లో. క్షీణస్నేహూనిశాంతేషు ముంచంతాస్వంజనసంహతిః.

ఆత్మన్యా త్తరుచిర్వోగీ నిర్వాణయాతి దీపవత్.

౩౧.

టీ. నిశాంతేషు = ఇండ్లుమొదలగువానియందు, క్షీణస్నేహః = మమకారహీ నుడై, స్వాం = తనదైన, జనసంహతిః = పుత్రులుమొదలగు జనసమూహమును, ముంచన్ = విడుచుచునుండువాడై, ఆత్మని = పరవస్తువునందు, ఆత్మరుచిః = పొందబడినయాసక్తి గల, యోగీ = ధ్యాననిష్ఠుడగువాడు, నిర్వాణం = మోక్షమును, యాతి = పొందు చున్నాడు.

అర్థాంతరము. నిశాంతేషు-నిశా = రాత్రులయొక్క, అంతేషు = కొనలందు, అనగా ప్రాతఃకాలములందు, క్షీణస్నేహః - క్షీణ = నాశమైన, స్నేహః = తైలము గలట్టియు, స్వాంజనసంహతిః - స్వ = తనదియైన, అంజన = కాటుకయొక్క, సంహతిః = గుంపును, ముంచన్ = విడుచునట్టియు, ఆత్మని = తనయందే, ఆత్మరుచిః - ఆత్మ = సంకోచింపబడిన, రుచిః = తేజస్సుగల, దీపవత్ = దీపముబోలె, (గృహోదులను పుత్త్రాదులను విడిచినయోగి) నిర్వాణం = మోక్షమును, యాతి = పొందుచున్నాడు.

తా. వేకువయందు తైలములేనిదియై కొడియందు కాటుకను విడుచుచు వెలుగును తనయందే యణచుకొని నాశమునబొందు దీపమువలె గృహోద్యాసక్తినివదలి పరమాత్మయం దభిరుచిగలయోగి మోక్షమును బొందుచున్నాడు. ౩౧.

శ్లో. ప్రకృష్టజాతరూపశ్రీ ర్మానేనచమహాత్తరః.

ఏకఏనమహార్ఘ్యేషు భవేత్సర్వోత్తరోభువి.

౩౨.

టీ. ప్రకృష్టజాతరూపశ్రీః - ప్రకృష్ట = అధికమానట్టుగా, జాత = పుట్టినట్టి, రూప = స్వభావముయొక్క, (లేక సౌందర్యముయొక్క,) శ్రీః = కాంతిగలట్టియు, మానేన = అభిమానముచేత, మహాత్తరః = మిక్కిలియధికుడైనట్టియు, ఏకః = ఒకడైన పురుషుడు, భువి = భూమియందు, మహార్ఘ్యేషు = పూజ్యులందు, సర్వోత్తరః = సర్వోత్కృష్టుడుగా, భవేత్ = అగుచున్నాడు. గుణవంతుడు పూజింపదగినవాడని భావము.

అర్థాంతరము. ప్రకృష్టజాతరూపశ్రీః - ప్రకృష్ట = శ్రేష్ఠమైన, జాతరూప = బంగారుయొక్క, శ్రీః = నిగ్గుగలట్టియు, మానేనచ = మహత్పరిమాణముచేతను, మహాత్తరః

౧, ౨, ౩, ౪, ౫, ౬, ౭, ౮, ౯, ౧౦, ౧౧, ౧౨, ౧౩, ౧౪, ౧౫, ౧౬, ౧౭, ౧౮, ౧౯, ౨౦, ౨౧, ౨౨, ౨౩, ౨౪, ౨౫, ౨౬, ౨౭, ౨౮, ౨౯, ౩౦, ౩౧, ౩౨, ౩౩, ౩౪, ౩౫, ౩౬, ౩౭, ౩౮, ౩౯, ౪౦, ౪౧, ౪౨, ౪౩, ౪౪, ౪౫, ౪౬, ౪౭, ౪౮, ౪౯, ౫౦, ౫౧, ౫౨, ౫౩, ౫౪, ౫౫, ౫౬, ౫౭, ౫౮, ౫౯, ౬౦, ౬౧, ౬౨, ౬౩, ౬౪, ౬౫, ౬౬, ౬౭, ౬౮, ౬౯, ౭౦, ౭౧, ౭౨, ౭౩, ౭౪, ౭౫, ౭౬, ౭౭, ౭౮, ౭౯, ౮౦, ౮౧, ౮౨, ౮౩, ౮౪, ౮౫, ౮౬, ౮౭, ౮౮, ౮౯, ౯౦, ౯౧, ౯౨, ౯౩, ౯౪, ౯౫, ౯౬, ౯౭, ౯౮, ౯౯, ౧౦౦.

మహారేఘ=మిక్కిలి వెలగలసాములలో, సర్వోత్తరః=అన్నిటిలో శ్రేష్ఠమైనది, భవేత్=అగుచున్నవి.

తా. మంచిబంగరుచే నిగ్గుగలిగి తూనికెయందు గొప్పదియై వెలగలుగువస్తువులలో మేటియైన నొకయాభరణ మేతీరున అన్నిటిలోన మేటియైయుండునొ అట్లే చక్కనిసౌందర్యముచేత లేక స్వభావముచేత దనరి యభిమానముగలిగిన యొకపురుషుడే భూలోకమందు పూజ్యులలో మిక్కిలి శ్రేష్ఠుడగును. ౩౨.

శ్లో, నిర్దుక్తభోగశుచితా త్నమయామూర్ధ్ని సన్నతిః,

మహిమ్నాచాప్యహీనత్వం నహ్య శేషస్యవిద్యతే.

౩౩.

టీ. నిర్దుక్తభోగశుచితా-నిర్దుక్త=చక్కగావిడువబడినట్టి, భోగ=సంగాదుల చేత, శుచితా=పరిశుద్ధత్వము, త్నమయా=ఓర్పుచేతకూడిన, మూర్ధ్ని = శిరసునందు, సన్నతిః=అహంకారములేకయుండుటయు, మహిమ్నాచ=ప్రభావముచేతను, అహీనత్వం=నిండియుండుటయు, (ఇవియంతయు) అశేషస్య=ఎల్లవారికి, నవిద్యతే=గలుగదు. గుణవంతులు దొరకుటయరుదనిభావము.

అర్థాంతరము. నిర్దుక్తభోగశుచితా-నిర్దుక్త=పారవీడినట్టి, భోగ=పడిగ చేత, శుచితా=వెల్లదనమును, త్నమయా=భూమిచేత, మూర్ధ్ని = తలయందు, సన్నతిః = నమ్రత్వమును, మహిమ్నా=భూధారణాదిగుణమహత్త్వముచేత, అహీనత్వం-అహి = సర్పములయొక్క, ఇనత్వం=దొరతనమును, (ఇవియంతయు) అశేషస్య= శేషసర్పము కానిదానికి, నవిద్యతే=కలుగదు.

తా, పారయూడి తెల్లనైన పడిగెలును భూమినివహించియుండు సర్పరాజత్వము మొదలగు గుణాధిక్యమును ఆదిశేషుడను సర్పమునకొకనికే యేవిధమున గలిగియున్నదో, అట్లే విషయాసక్తియు గర్వమునులేక, ఓర్పు మొదలగుసద్గుణములు అందఱికి గల్గియుండక యొకొకనికే గలిగియుండును. ౩౩.

శ్లో. అమందతరవార్యస్త్రీ ధారాహతమహీభృతః,

చిత్రచాపధరావీరా విద్యోతంతేఘనా ఇవ.

౩౪.

టీ. అమందతర...భృతః-అమందతర=మిక్కిలితీక్షణమైన, వారి = నిరోధించు స్వభావముగల, అస్త్రీ=ఆయుధములయొక్క, ధారా=వాడిచేత, హత = కొట్టబడిన, మహీభృతః=రాజులుగల (లేక అమంద=తీక్షణమైన, తరవారి=ఖడ్గముయొక్కయు, అస్త్రీ=ఆయుధముయొక్కయు, ధారా = వాడిచేత, హత=కొట్టబడిన, మహీభృతః

= రాజులుగలట్టియు), చిత్రచాపధరాః-చిత్ర=పలువన్నెలుగల, చాపధరాః = విండ్లనుధరించునట్టి, వీరాః = వీరపురుషులు. విద్యోతంతే=మెఱయుచున్నారు.

అర్థాంతరము. అమండతర భృతః అమండతర = మిక్కిలియొక్కవైన, వారి=నీరనెడి, అస్త్ర=ఆయుధముయొక్క, ధారా=ధారచేత (ప్రవాహముచేత) హత = దూకొనిపోయిన, మహీభృతః = పర్వతముగలట్టియు, చిత్రచాపధరాః = నానావర్ణములుగల ఇంద్రధనుస్సునుధరించినట్టి, సునాభవ = మేఘములవలె, (శత్రువులను ఖండించుశక్తిగలవీరపురుషులు) విద్యోతంతే = వెలుగుచున్నారు.

తా. మిక్కిలిజలప్రవాహముచే వంకలుగాచేయబడిన పర్వతములుగలిగిరతనపు విల్లునుధరించిన మేఘములవలె యతితీక్షణములైన యాయుధములచే పరరాజులకొట్టి మణిఖచితములగుట ననేక వర్ణములచే వెల్లుచున్న విండ్లనుధరించిన పోటరులుప్రకాశించుచుందురని భావము. ౩౪.

శ్లో. నిశాతమసిమూఢంద్రా క్షరేణోల్లాసయన్-రిపోః,

కబంధోత్థాపకోరాజా రాజతే జలధే రివ.

౩౫.

టీ. నిశాతం=చురుకైనట్టియు, కరేణ=హస్తముచేత, ఉఢం = ధరింపబడిన, అసిం=కత్తిని, ద్రాక్=త్వరితముగా, ఉల్లాసయన్=ఝళిపించుచు, రిపోః=శత్రువులయొక్క, కబంధోత్థాపకః-కబంధ=మొండెమును, ఉత్థాపకః=ఎత్తుచుండు, రాజా=రాజు. రాజతే=తేజరిల్లుచున్నాడు.

అర్థాంతరము. నిశాతమసి.నిశా=రాత్రియొక్క, తమసి=చీకటియందు, మూఢం =కన్నులుకాననిజనమును, కరేణ=కిరణములచేత, ద్రాక్=శీఘ్రముగా అనగా ఉదయ సమయమందే, ఉల్లాసయన్=సంతసింపజేయుచుండు, జలధేః = సముద్రముయొక్క, కబంధోత్థాపకః=నీటిని పొంగజేసెడు, రాజేవ=చంద్రుడోయనునట్లు, (యుద్ధరంగమున శత్రువులను దునుమాడురాజు) రాజతే=ప్రకాశించుచున్నాడు.

తా. కృష్ణపక్షరాత్రులందు జడంబగులోకమును తనకిరణములచేత ఉదయకాలమందే సంతసింపజేయుచు సముద్రమును పొంగజేయు చంద్రునివలె వాడియైనకత్తిని తనచేతిచే ఝళిపించుచు యుద్ధరంగమందు శత్రువులశిరస్సులను ఛేదించుచుండు రాజే ప్రకాశించుచున్నాడు. అనగా పరాక్రమవంతుడగు రాజే రాజనబడునని భావము. చంద్రుడుదయముకాగా సముద్రము పొంగుట ప్రసిద్ధము. ౩౫.

శ్లో. మణయస్సుధియశ్చ౭పి నిసగ్గోదగ్రతేజసః.

అంతస్త్రాసేననిర్ముక్తా రాజ్ఞాంస్యర్హదయంగమాః.

౩౬.

టీ. నిసర్గోదగ్రతేజసః - నిసర్గ = తనంతనగలిగిన, ఉదగ్ర = శ్రేష్ఠమైన, తేజసః = కాంతిగల, మణయః = రత్నములు, అంతః = మధ్యమందు, త్రాసేన = త్రాసమును దోషముచేత, నిర్ముక్తాః = విడువబడినవియై, రాజ్ఞాం = రాజులకు, హృదయంగమాః = మనోహరములుగా, స్యుః = అగుచున్నవి.

అర్థాంతరము. సుధియోఽపి = పండితులును, నిసర్గోదగ్రతేజసః = స్వభావముచేతనే ప్రకాశించు పరాక్రమముగలవారై, అంతః = మనస్సునందు, త్రాసేన = భయముచేత, నిర్ముక్తాః = విడువబడినవారై, రాజ్ఞాం = రాజులకు, హృదయంగమాః = ప్రీయులైనవారుగా, స్యుః = అగుచున్నారు.

తా. స్వభావజన్యమైన ప్రకాశముగల మరకతముమొదలగు రత్నములు త్రాసమును దోషమునువిడిచి రాజులకెవ్విధమున మనోహరములగుచున్నవో యట్టులే పండితులగువారు స్వభావముగావెలుగుచు భయరహితులై రాజప్రియులగుదురు. రాజసమీపమందుండువాడు దుష్టుడు కాగుడదనిభావము. 31.

శ్లో. పశ్యేత్ మధ్యస్థయాదృష్ట్యా కామంద్రుహ్యంతమప్యరిం,
అనంగీకృత్యయశ్శామ్యే త్సత్యమిశ్వరపవసరి.

32.

టీ. యః = ఏపురుషుడు, కామం = ఇచ్ఛానుసారముగా, ద్రుహ్యంతం = అపకారమును జేయుచుండువాడుగనుక నే, అరిం = శత్రువునైనను, మధ్యస్థయా = తటస్థమైన, దృష్ట్యా = చూపుచేత, అనంగీకృత్య = అనుసరించక, శామ్యేత్ = శాంతుడగుచున్నాడో, సః = వాడు, ఈశ్వరపవ = దైవమేయగును.

అర్థాంతరము. ద్రుహ్యంతం = బాణప్రయోగముచే ద్రోహమొనర్చినవాడుగనుక నే, అరిం = శత్రువునైన, కామం = మత్తగుని, మధ్యస్థయా = నొసలందుగల, దృష్ట్యా = కంటిచేత, (చూచుచు) అనంగీకృత్య = అంగీకరింపక (లేక = అనంగీకృత్య = భస్తికరించి) శామ్యేత్ = శాంతినిబొందెనో, సః = వాడు, ఈశ్వరపవ = ఈశ్వరుడే యగును.

తా. ఏపురుషుడు తనయిచ్చవచ్చినటుల ద్రోహమునుజేయుచుండు శత్రువునకు విరోధముగాని మైత్రిగానిచేయక తటస్థుడై శాంతిగలవాడగునో వాడు తనకపకారముజేసిన మత్తగుని ఫాలనేత్రముచేదహించి శాంతిబొందిన పరమేశ్వరునివలెవెలయును.

పూర్వమందు దక్షప్రజాపతికిని శివునకును కలహముగలిగినందున దక్షుడు శివునకు యజ్ఞమందు హవిర్భాగమియ్యక యజ్ఞముచేయగా వానిపుత్రికయైన గౌరి యచటికిబోయి అవమానితయగుటజేసి నాశరీరమునువిడిచి హిమవంతునికిగూతురై పెరుగుచుండుకాలమున తారకాసురుని బాధతాళజాలక దేవతలు పార్వతియందు కుమార

స్వామిని గలిగించుటకై త్వరబడినవారై దక్షిణామూర్తిరూపమున హిమవత్స్వర్వతమున
తపంబాచరించుచుండు పరమేశ్వరునకు కామవికారమును గలిగించుటకై మత్తఘనీం
బంపినంత వాడు బాణమునువేయగా నతడు ఫాలనేత్రముచే దహించెననిపురాణ
ప్రసిద్ధము.

32.

శ్లో. సుపార్థివై శ్చపద్వైశ్చ సర్వతోముఖభూతిభిః,

ప్రసారితేమిత్రకరే త్యజంతేకోశసంపదః.

33.

టీ. సర్వతోముఖభూతిభిః-సర్వతోముఖ = అన్నికడలనుండి వచ్చుచుండెడి,
భూతిభిః=సంపదలుగల, సుపార్థివైః = చక్కనిదొరలచేత, మిత్రకరే = స్నేహితుల
చెయ్యి, ప్రసారితేనతి=చాపబడినదికాగా, కోశసంపదః=ధనసంబంధములు, త్యజంతే
=విడువబడుచున్నవి. (అనగా ధనమొసంగబడుచున్నది).

అర్థాంతరము, సర్వతోముఖభూతిభిః-సర్వతోముఖ=జలము చేతగలిగిన, భూతిభిః
=కాంతిసంపదలుగల, పద్వైః=తామరలచేత, మిత్రకరే=సూర్యకిరణము, ప్రసారితేనతి=
వ్యాపించుచుండగా, కోశసంపదః-కోశ=మొగ్గలయొక్క, సంపదః=సమృద్ధులు, త్యజం
తే=విడువబడుచున్నవి.

తా. నీటిచేనలరుచుండెడి తామరలు సూర్యకిరణములు వ్యాపించినపుడు తమ
మొగ్గలను విరియజేయువిధంబున నన్నిదిక్కులనుండి గలిగెడి సంపదగలరాజులు తమకు
మిత్రులగువారుచెయిజూచిరేని తమధనమును సగుటకై బొక్కసమునువిడుచుచున్నారు.

ఇచట వ్యాఖ్యానమందు స్నేహితులుయుద్ధముచేయుటకై చెయిజూపగారాజులు
కత్తియొరలనువిడుచుచున్నారనివ్రాయబడినది; యదియసమంజసంబుగాదోచుచున్నది.
లేక, ప్రసారితే మిత్రకరే అనుచోట అమిత్రకరే అని పదవిభాగముచేసిరేని యది
యొకవిధముగా కావచ్చును. అయినను (ఉపార్జితానాం విత్తానాం త్యాగ ఏనహిరక్ష
ణం) అనియుడుడుటచేత సర్వతోముఖ సంపద్విశేషణము సార్థకమౌచున్నది. గనుక
ఖడ్గపిఠానత్యాగమునకంటె మిత్రులకై ధనత్యాగము మేలుగదా.

34.

శ్లో. విశిష్టంసర్వభూతేభ్య శ్శోతవ్యగుణవత్తయా,

నత్యజేద్విభుతానిత్య మాకాశమివభూమివం.

35.

టీ. శ్శోతవ్యగుణవత్తయా-శ్శోతవ్య=వినదగినట్టి, గుణవత్తయా=ఔదార్యాది
గుణముకలుగు కారణముచేత, సర్వభూతేభ్యః=సమస్తప్రాణులకంటె, విశిష్టం=శ్రే

ఘడైనట్టి, భూమిపం=రాజును, నిత్యం=ఎల్ల కాలము, విభుతా=ప్రభుత్వము, నత్యజేత్=విడువదు.

అర్థాంతరము. శ్రోతవ్యగుణవత్తయా-శ్రోతవ్య=వినదగిన, గుణవత్తయా=గుణ భావముతోడగూడినదియై, సర్వభూతేభ్యః=పృథివిమొదలగు భూతములకంటె, విశిష్టం=అంతటనుబొందినట్టి, నిత్యం=నాశరహితమైన, ఆకాశమివ=బయలుపలెనే, విభుతా=వ్యాపకత్వము, నత్యజేత్=విడువదు.

తా. శబ్దగుణముతోడ గూడుకొని సకలములయిన పృథ్వీదిభూతములకంటె మహాత్త్వనిత్యత్వాది ధర్మములుగల హెచ్చైనయాకాశము వ్యాపకత్వమును నెవ్విధ మునవదలదో అటులనే వినదగిన జౌదార్యాది సుగుణములు గలుగుటవలన సకలప్రాణివర్గమునకంటె శ్రేష్ఠుడయినరాజును ప్రభుత్వమెప్పుడును విడువకయుండును. శబ్ద గుణకమాకాశం, తచ్చైకం విభునిత్యంచ. అనితర్కశాస్త్రము. ౩౯.

శ్లో. కాలేమృదుశ్చతీక్షణ్య నృపఃస్వాద్యదిసూర్యవత్,

ఉదయఃక్రియతేతస్య మండలేనానురాగిణా.

౪౦.

టీ. నృపః=రాజు, కాలే=ఒక కాలమందు, మృదుః=కోపములేనివాడును, (మఱియొక కాలమందు) తీక్షణ్యః=క్రార్యముతోకూడినవాడును, స్వాద్యది=అగునేని, తస్య=ఆరాజునకు, అనురాగిణా=ప్రీతిగల, మండలేన=రాష్ట్రముచేత అనఁగాదేశమం దలిప్రజలచేత, ఉదయః=అభ్యుదయము, సూర్యవత్=సూర్యునకువలెనే, క్రియతే=చేయబడుచున్నది.

అర్థాంతరము. సూర్యః = సూర్యుడు, కాలే=ఒక కాలమందు, (అనఁగాహి మకాలమందు) మృదుః=చల్లఁగాచూడఁదగినవాడును, కాలే=మఱియొక కాలమందు, తీక్షణ్యః=వేడిమిచేత జూచుటకుగానివాడును, స్వాద్యది=అగునేని, తస్య=ఆసూర్యు నకు, అనురాగిణా=ఎఱ్ఱనయిన, మండలేన=బింబముచేత, ఉదయః=పుట్టుక, క్రియతే=చేయబడుచున్నది.

తా. రాజగువాడు సూర్యునివలె, మొకకాలమందు కోపములేనివాడును, మఱియొక కాలమందు కోపముగలవాడును అగునేని యారాజునకు అనురాగముగల రాష్ట్రముచేత సభ్యుదయముగలుగ జేయబడుచున్నది. శ్లో. మృదుశ్చేదవమశ్యేతి తీక్షణ్యద్విజతేజసః, తీక్షణ్యేచ్ఛనమృదుశ్చైవ ప్రజానాంనతుసమ్మతః. అనియుండుటచే రాజు పూజ్యులందు మృదుస్వభావము గలవాడయి దుష్టులందు క్రూరస్వభావము గల వాడయియుండినచో వానికి జనులు ప్రీతిగలవారయియుండురు. ౪౧.

శ్లో. అనువేలంవిహన్యంతే యస్యసింధోరివ్రాద్యమాః,

తంప్రమధ్యశ్రియఃకోఽపి విపక్షోభాభృదుద్ధరేత్.

౪౧.

టీ. యస్య=ఏరాజుయొక్క, ఉద్యమాః=ఉద్యోగములు, అనువేలం=కాలకాల మందును, విహన్యంతే=పగరచేత నశింపబడుచున్నవో, తం=ఆరాజును, కోఽపి=ఎవఁ డయినను, విపక్షః=శత్రువయిన, భాభృత్=రాజు, ప్రమధ్య=బాధించి, శ్రియః= భండారముమొదలుగాగల సంపదలను, సింధోరివ=సముద్రసంపదలనువలెనే, ఉద్ధరే త్=అపహరించును.

అర్థాంతరము. యస్య=ఏ, సింధోః=సముద్రముయొక్క, ఉద్యమాః=ఉప్పన మొదలగు వ్యాపారములు, అనువేలం=గట్టునుగుఱించి, విహన్యంతే=కొట్టబడుచున్న వో, తం=ఆసముద్రమును, కోఽపి=ఒకానొకటియయిన, విపక్షః=త్రుక్కలులేని, భాభృత్=మందరపర్వతము, ప్రమధ్య=చిలికి, శ్రియః=అమృతము లక్ష్మీ కామ ధేనువు మొదలగు సంపదలను, ఉద్ధరేత్=ప్రకాశపఱుచును.

తా. ఏరాజుయొక్క ఆలోచనన్నియు బయలుపడి పరరాజులచే జేరుపఱబడు చున్నవో అట్టిరాజును ఎవడయిననుక శత్రురాజుబాధించి వాని ఐశ్వర్యములను, ఉప్పనచేత తీరములనా క్రమించు సముద్రుని మందరపర్వతముమధనముచేసి అమృత ముమొదలగువానిని యెత్తినచందమున నెత్తును. అనఁగా బుద్ధిలేక ఆలోచనలనుబయలు పఱుచురాజు శత్రువుచేజయింపఱబడును.

౪౧.

శ్లో. ఆక్రమ్యయస్యదోర్దండ మరిచక్రంప్రకాశతే,

ప్రాప్నోతిపురుషోలోకే సవై కుంతఇతిప్రథాం.

౪౨.

టీ. యస్య=ఏరాజుయొక్క, దోర్దండం=దండమువలెనుండు భుజమును (అన గా బాహుబలమును,) ఆక్రమ్య=స్వాధీనపఱుచుకొని, అరిచక్రం= శత్రుసముదాయ ము, ప్రకాశతే=వెలుగుచున్నదో, సఃవై=ఆ, పురుషః=మనుష్యుఁడు, కుంతఇతి=సామ ర్థ్యములేనివాఁడని, లోకే=జగత్తునందు, ప్రథాం=ప్రఖ్యాతిని, ప్రాప్నోతి=పొందు చున్నాఁడు.

అర్థాంతరము. యస్య=ఏవిష్ణువుయొక్క, దోర్దండం=భుజదండమును, ఆక్ర మ్య=ఆశ్రయించి, అరిచక్రం=అరి-అరములను నవయవములుగల, చక్రం=చక్రాయుధ ము, ప్రకాశతే=వెలుగుచున్నదో, సః=అట్టిప్రసిద్ధిగల, పురుషః=భగవంతుఁడగువిష్ణు వు, లోకే=భువనమందు, వై కుంతఇతి=వైకుంఠుఁడని, ప్రథాం=ఖ్యాతిని, ప్రాప్నోతి= పొందుచున్నాఁడు.

తా. భుజపరాక్రమముచేత పరరాజులను జయింపక సామర్థ్యములేనివాడయి పరరాజులకు వశుడయియుండెనేని యారాజు ప్రసిద్ధి సెందజాలడు. మరియు, ఆక్రమ్య-దోర్దండం, అనియుండుటంబట్టి తనకేలును శత్రురాజునకూతకోలగానిచ్చువాడనియు నర్థమగుటచే పరరాజులను హస్తలాఘవమిచ్చి సేవించువాడనియు ధ్వనిగలుగుచున్నది.

ద్వితీయార్థమున, ఇతరములయిన శార్ఙ్గాద్యా యుధములుండిననుచక్రమే ముఖ్య యుధముగా గలవాడు విష్ణువనిభావము. ఇచట వై అనుపాదపూరణార్థకాక్షరమును నొకతటి జేర్చుకొనుటచేతను నొకతటి విడుచుటచేతను నర్థద్వయమున కాస్పదంబయి యున్నది.

౪౨.

శ్లో. బలినావిద్విషేషుంసే పదందీయేతచేద్భువి,

మహత్త్వంప్రాప్యసోఽల్పోఽపి విక్రమేణశ్రియంహరేత్. ౪౩.

టీ. బలినా=బలముగలరాజుచేనయినను, విద్విషే=శత్రువయిన, పుంసే=పురుషునికొఱకు, భువి=తనభూమియందు, పదం=స్థానము, దీయేతచేత్, ఇయ్యబడినట్లయిన, సః=ఆశత్రువు, అల్పోఽపి=కోశాదులచే నల్పుడయినను, మహత్త్వం=గొప్పతనమును, ప్రాప్య=పొంది, విక్రమేణ=పరాక్రమముచేత, శ్రియం=భండారాదిసంపదను, హరేత్=అపహరించును.

అర్థాంతరము. బలినా=బలిచక్రవర్తిచేత, విద్విషే=శత్రువైన, పుంసే=వామనరూపుడయిన పురుషోత్తమునికొఱకు, భువి=భూమియందు, పదం=మూడడుగులంత నేల, దీయేతచేత్=ఇయ్యబడినట్లయిన, సః=ఆవిష్ణువు, అల్పోఽపి=వామనరూపుడయినను, మహత్త్వం=త్రవిక్రమత్వముచే గొప్పదనమును, ప్రాప్య=పొంది, శ్రియం=రాజ్యలక్ష్మిని, హరేత్=అపహరించును.

తా. రాజుతానుబలవంతుడయియుండి శత్రువుబలహీనుడనియెంచి తనదేశమందు శత్రువునకు కొంచెము భూమినిచ్చెనేని యాశత్రువు కోశాదులచేత బలముగలవాడయి క్రమముగా పూర్వమునందు విష్ణువు బలిచక్రవర్తియొద్దకు వామనుడయి చని మూడడుగుల నేలను యాచించి తోడనే మూడులోకములను ఆక్రమించినటుల శత్రువు భూమినంతయును ఆక్రమించును. శత్రువెంతచిన్నవాడయినను కొంచెమైనను స్థలమియ్యరాదు. బలిచక్రవర్తిని వామనమూర్తి జయించినకథ భాగవతాదులందు ప్రసిద్ధము.

౪౩.

శ్లో. నళినానాన్యపాణాంచ శ్రియంహిమహతామపి,
మిత్రప్రతాపోభూయోఽపి వర్ధయత్యనిశోజ్జ్వలాం. రర.

టీ. హిమహతామపి—హిమ=మంచుచేత, హతామపి=క్లేశమునుబొందినట్టి, అనిశోజ్జ్వలాం=రాత్రులందుప్రకాశించని, నళినానాం=కమలములయొక్క, శ్రియం=కాంతిని, భూయోఽపి=మఱల అనఁగాప్రాతఃకాలమందు, మిత్రప్రతాపః--మిత్ర=సూర్యునియొక్క, ప్రతాపః=తేజస్సు, వర్ధయతి=పెంపొందుచున్నది.

అర్థాంతరము. అనిశోజ్జ్వలాం—అనిశ=ఎల్లప్పుడును, ఉజ్జ్వలాం=ప్రకాశించునట్టి, మహతాం=గొప్పవారైన, నృపాణాం=రాజులయొక్క, శ్రియం=సంపదను, మిత్రప్రతాపః=స్నేహితులపౌరుషము, భూయః=అధికమానట్లుగా, వర్ధయతి=పెంపొందుచున్నది.

తా. మంచుచేపెంపుబాసి రాత్రులందు ప్రకాశించని తామరలకాంతిని సూర్య కాంతి మరల ప్రాతఃకాలమందు వృద్ధిబొందించునట్లు, మహాత్ములగు రాజులసంపదలను సుహృదులువృద్ధి బొందించు చున్నారు. సహాయసంపత్తిలేకనే జయలక్ష్మికలుగ నేరదని భావము. మంచునకును తామరలకును విరోధముగనుక తామరలురాత్రులందుప్రకాశింపక తమకు హితకరమైన సూర్యప్రభయందు ప్రకాశించుట స్వభావసిద్ధము. రర.

శ్లో. స్వస్థానాదవరోవ్యేత బలాత్పుంసాపరేణయః,
అపారిజాతంనప్రాహుః పార్థివంపాదపంచతం. రగ.

టీ. యః=ఏరాజు, పరేణ=శత్రువైన, పుంసా=పురుషునిచేత, స్వస్థానాత్=తనరాజ్యమువలననుండి, బలాత్=బలిమివలన, అవరోవ్యేత=త్రోయబడుచున్నాడో, పాదపం=నాల్గింటినొకపాలునురక్షించునట్టి అనఁగా రాష్ట్రమునొక కొంతప్రదేశమునకు దొరయైనట్టి, తం=ఆ, పార్థివం=రాజును, అపారిజాతం—అప=పోగొట్టబడిన, అరి=శత్రువులయొక్క, జాతం, సమూహముకలవాడని (అనగాశత్రువులేనివాడని) నప్రాహుః=పలుకరు.

అర్థాంతరము. యః=ఏవృక్షము, పరేణ=శ్రేష్ఠుడైనట్టి, పుంసా=పురుషునిచేత, అనఁగాపురుషోత్తముడైన కృష్ణునిచేత, స్వస్థానాత్=స్వర్గస్థానమునుండి, బలాత్=బలిమివలన, అవరోవ్యేత=భూమికిదింపబడుచున్నదో, తం=అట్టి, పాదపం=వృక్షమును, పార్థివం=భూలోకమందు బుట్టినదానిగాను, అపారిజాతం=పారిజాతముకాదనియును, నప్రాహుః=చెప్పరు.

తా. శత్రురాజుచే రాజ్యము వెడలగొట్టబడి కొంతప్రదేశమునకు మాత్రము ప్రభువుగానుండు రాజును శత్రువులేనివాడనియును, శ్రీకృష్ణునిచేత స్వర్లోకముననుండి భూలోకమునకు దేబడిన కల్పవృక్షమును పారిజాతవృక్షము కాదనియును జెప్పరు. ఈకథ భాగవతాది గ్రంథములందు బ్రసిద్ధము. ౪౫.

శ్లో. విరసప్రకృతిరూఢపః స త్త్వవానపిసింధువత్,

రాజ్ఞాస్వాంతసముత్థేన క్షోభ్యతేమృదునాపిసః.

౪౬.

టీ. యః=ఏరాజు, విరసప్రకృతిః=గుణములేనిస్వభావముగల, (అనగాదౌదార్యాదిగుణములులేనట్టి) లేక, విరస=విరక్తులైన, ప్రకృతిః=రాజ్యాంగములగు స్వామ్యాదులుకాని, పురజనులుకానిగలవాడో, సః= అట్టి, భూపః= రాజు, సత్త్వవానపి=బలముగలవాడైనను, స్వాంతసముత్థేన-స్వ=తనయొక్క, అంత=మధ్యమందు (అనగాతనకులమందు) సముత్థేన=పుట్టినట్టి, మృదునా=బలహీనుడైన, రాజా=రాజుచేత, విరసప్రకృతిః-విరస=మిక్కిలియుష్పగుటచే తీపులేనట్టి, ప్రకృతిః=స్వభావముగల, సత్త్వవాన్=మొసలిమొదలగు జలజంతువులుగల, సింధువత్=సముద్రము, స్వాంతసముత్థేన = తనమధ్యమందు బుట్టినట్టి, మృదునా=మనోహరుడైన, రాజా=చంద్రుని, క్షోభ్యతే=కలుషయుక్తుడుగాఁజేయఁబడుచున్నాఁడు.

తా. మొసళ్ళుమొదలగు దుష్టజలజంతువులుగల సముద్రుఁడు తనలో పుట్టినట్టిమనోహరుడైన చంద్రునిచేత నేలాగున కలుషితుడగు చున్నాడో యవ్వధమున ప్రకృతిమండలమందనురాగ లేనిరాజుబలవంతుడైనను తనకులమందుపుట్టినబలహీనుడైనరాజుచేత జయింపబడుచున్నాడు. ప్రకృతిమండలమనగా, - “స్వామ్యమాత్యసుహృతోశ్చ రాష్ట్రదుర్గబలానిచ, రాజ్యాంగాని ప్రకృతయః పారాణాంశ్రేణయోఽపిచ” అనిఅమరము. ప్రకృతిశబ్దము రాజ్యాంగములగు స్వామ్యాదులకును, పురజనులకును బేరగుచున్నది. శ్లో. స్వామ్యమాత్యశ్చరాష్ట్రించ దుర్గం కోశోబలంసుహృత్, పరస్పరోపకారీదం సప్తాంగంరాజ్యమచ్యతే. అనికామందకము. స్వామ్యాదులొకరికొకరుపకారవంతులై యుందురుగాన పరస్పర మనురాగముగలవారుగా నుండవలయును. పురజనులయందనురాగము గలిగి యుండవలయును. అట్లైయ్యెనేని యారాజు దుర్జయుడుగా నుండును. ౪౭.

శ్లో. యస్యరాజ్ఞోనవసుధా సేవ్యాసుమనసాంగణైః,

ధ్రువంబహులదోషోత్థః క్షయఃస్వాత్సన్యమండలే.

౪౮.

టీ. యస్య=ఏ, రాజ్ఞః=రాజుయొక్క, వసుధా=భూమి, సుమనసాం=వి
ద్వాంసులయొక్క, గణైః=గుంపులచేత, సేవ్యా = ఆనుభవింపదగినది, నభవతి =
కాదో, తస్య=ఆరాజుయొక్క, మండలే=రాష్ట్రమందు, బహుళదోషోత్థః=బహుళ=
హెచ్చయిన, దోష=పాపముచేత, ఉత్థః=పుట్టినట్టి. క్షయః=నాశము, స్యాత్=అ
గును, ధ్రువం=నిశ్చయము.

అర్థాంతరము. యస్య=ఏ, రాజ్ఞః=చంద్రునియొక్క, నవసుధా=నూతనమై
నయమృతము, సుమనసాం=దేవతలయొక్క, గణైః=సమూహములచేత, సేవ్యా=పాన
ముచేయదగినది, స్యాత్=అయ్యెనో, తస్య=ఆచంద్రునియొక్క, మండలే=బింబమం
దు, బహుళదోషోత్థః—బహుళ=కృష్ణపక్షమందలి, దోషా=రాత్రివలన, ఉత్థః=కలిగిన,
క్షయః=నాశము, అనఁగా కలాహీనత్వము, భవతి=అగును, ధ్రువం=నిజము.

తా. రాజగువాడు తనసంపదను పండితులగువారికి ఉపయోగపఱచకయుండే
సేని వానిరాజ్యము పాపాధిక్యముచేత కృష్ణపక్ష చంద్రుని కలలు నశించునటుల నశిం
చును. చంద్రునియందుగల నూతనామృతమును దేవతలు క్రమముగా పానముజేయుట
వలన బహుళపక్షమందు కలలునశించును. శ్లో. అగ్నోహుతంచదత్తంచ సర్వంసోమ
గతంభవేత్, తత్రసోమస్సముత్పన్నః శీతాంశుర్హిమలక్షణః, అష్టాశీతి సహస్రాణి
విస్తీర్ణేయోజనానితు, ప్రమాణంతత్రవిజ్ఞేయం కలాః పంచదశైవతు, షోడశాపి కలా
ప్యత్ర ఇత్యేకాపివిధిర్భవేత్, తంచసోమంపపుద్గేవాః పర్వాయేణానుపూర్వశః, ప్రథ
మాంపిబతేనహ్నిర్ద్వితీయాంపిబతేరవిః, విశ్వేదేవాస్తృతీయాంతు చతుర్థాం సలిలాధి
పః, పంచమాంతువషట్కారః, షష్ఠీంపిబతివాసవః, సప్తమీంబుషయోదేవా అష్టమీ
మప్యజైకపాత్, నవమీంకృష్ణపక్షస్య యమఃప్రాశ్నాతివైకలాం, దశమీంపిబతే వా
యః పిబత్యేకాదశీముమా, ద్వాదశీంపితరస్సర్వే, సమష్ట్యాతువిభాగతః, త్రయోదశీం
ధనాధ్యక్షః యజేరః పిబతేకలాం, చతుర్దశేంపశుపతిః పంచదశ్యాంప్రజాపతిః, నిషీ
తైక కలాశేష శ్చంద్రమాన ప్రకాశతే, కలాషోడశికాయాసా త్వపః ప్రవిశతేసదా,
అమాయాంతుసగాసోమ ఓషధీః ప్రతిపద్యతే. అని వ్యాసస్తోత్రయందుండుట వలన
కృష్ణపక్ష షోడశ్యమి మొదలుకొని అమావాస్యవరకు చంద్రునికలలను వరుసగా అగ్ని
రవి విశ్వేదేవ ఐరుణ షష్టకార వాసవ బుష్పజైకపాద్యమవాయు ఉమా పితృకుబేర
శంకరప్రజాపతులు పానముచేయుదురు, ఇట్లునశింపబడిన చంద్రునిపదియాఱవకల అమా
వాస్యయందు ఔషధములను నీరునుబొందినవియై యావులచే భక్షింపబడి యాయావుల
పాలు నెయ్యి యగ్నియందు బ్రాహ్మణులచే హోమముచేయబడుటచే మఱల చంద్రుడు

శ్లో. అధఃకుర్వప్రజాస్సర్వా బహుధామహిమోల్బణః,

రాజాపర్వణి కస్తింశ్చిద్భవేదహిభయాకులః.

౪౮.

టీ. బహుధా = అనేకవిధములైన, మహిమోల్బణః = ప్రభావముచేత వ్యక్తుడైనను, రాజా = రాజు, సర్వాః = సమస్తమైన, ప్రజాః = జనులను, అధఃకుర్వ = మహిమచే తిరస్కరించినవాడై, కస్తింశ్చిత్ = ఒకానొక, పర్వణి = కాలమందు అహిభయాకులః - అహిభయ = తనపక్షమందుగలిగిన భయముచేత, ఆకులః = దుఃఖముగలవాడు, భవేత్ = అగుచున్నాడు.

అర్థాంతరము. సర్వాః = సమస్తమైన, ప్రజాః = (భూమియందుగల) ప్రజలను, అధఃకుర్వ = క్రిందుచేయుచు, అనఁగాతాను మింటనుండుటచే జనులనుక్రిందుగాజేయుచు, బహుధామహిమోల్బణః - బహు = అనేకములైనయోషధులు మొదలగువానికి ధామ = ఆశ్రయమైన, హిమ = మంచుచేత, ఉల్బణః = ఎక్కువైనట్టి, రాజా = చంద్రుడు, కస్తింశ్చిత్ = ఒకానొక, పర్వణి = పూర్ణిమాప్రతిపత్సంధియందు, అహిభయాకులః - అహి = సర్పాకారుడైనరాహువువలన, భయ = భీతిచేత, ఆకులః = చింతగలవాడు, భవేత్ = అగును.

తా. భూలోకమందు గల జనుల నందఱిని క్రిందుండునట్లు జేసి నింగి వెలుంగుచుండు చంద్రుడు ఒకానొక పర్వకాలమున రాహుగ్రహముచే గ్రసింపబడునట్లు తన బాహుబలిమిచే జనులనందఱిని ధిక్కరించియుండురాజు, ఒకానొక కాలమందు రాష్ట్రములోగలిగిన కలతచేత చిక్కుబడును. “శ్లో. హిరణ్యధాన్యవస్త్రాణి వాహనాని తథైవచ, తథాన్యేద్రవ్యనిచయాః ప్రజాతస్సంభవంతిహి, వార్తాంప్రసాదయెన్నిత్యం వార్తావైలోకనంశ్రయః, ప్రజాయాం వ్యసనస్థాయాం నకించిదపి సిద్ధ్యతి.” అని కామందకము. బంగారు, ధాన్యము, వస్త్రములు, వాహనములు మొదలగునవియన్నియు రాజునకు బ్రజలవలననే గలుగుచున్నవిగాన యట్టిప్రజలు విరక్తులైనచో రాజునకు తొందరగలుగుననియు నట్టిప్రజలను రాజు చక్కగాపాలించవలయుననియుభావము.

శ్లో. మహతాకరపాతేన సర్వంవసుమతాంహరన్,

సంపూర్ణోఽప్యశ్నుతేరాజా కలాయాఃక్షయమన్వహం.

౪౯.

టీ. రాజా = రాజు, సంపూర్ణోఽపి, ధనాదులచేనిండినవాడైనను, మహతా = చాలాయెక్కువైన, కరపాతేన - కర = కప్పముయొక్క, పాతేన = కల్పించుట

చేత, వసుమతాం = ధనవంతులయొక్క, సర్వం = లొక్కమంతయును, హరన్ = అపహరించినవాడై, అన్వహం = ఎల్లప్పుడు, కలాయాః = ధనాభివృద్ధియొక్క, త్తయం = నాశమును, అశ్నుతే = పొందుచున్నాడు. “కలాశిల్పేవిత్తవృద్ధ్యాం చంద్రాంశేశకలేకలా” అనియమరము.

అర్థాంతరము. మహతా = అధికమైన, కరపాతేన - కర = కిరణములయొక్క, పాతేన = ప్రసరణముచేత, వసుమతాం = తేజస్సుగల గ్రహములయొక్కయు నక్షత్రములయొక్కయు, సర్వం = సమస్తమైనకాంతిని, హరన్ = పరిహరించుచుండు, రాజా = చంద్రుడు, అన్వహం = సర్వదా, కలయా = తనకాంతిచేత, త్తయం = నాశమును, అశ్నుతే = పొందుచున్నాడు.

తా. మిక్కిలి యెక్కువయైన కిరణప్రసరణములచేత తేజస్సుగల యితర గ్రహ నక్షత్రముల నాచ్ఛాదించుచుండు చంద్రుడుకృష్ణపక్షమందు సర్వదా క్షీణించునట్లు, తనయధికారము చెల్లుచున్నదని ధనికులవలననుండి హెచ్చైనపన్నును గొనురాజుధన నాశమునుజెందును. “శ్లో. యత్ప్రతివ్యాం వీహియవం హిరణ్యం పశవస్త్రియః, ఏకస్యాపినపర్యాప్తం తస్మాదతితృహంత్యజేత్. పరాంవినీతః సముపైతి నేవ్యతాం మహీపతీనాం వినయోహిభూషణం, ప్రవృత్తదామోమృదునంచరత్కరః కరీవభద్రో వినయేనశోభతే.” అనికామందకము. భూమిలోగల భోగ్యవస్తువులన్నియు ఆశగలయొక నికే చాలకుండుటచే రాజగువాడు కొంచెముగా పన్నునుతీసికొని ప్రజలను బోషింప వలయుననియు గర్వముచేత తేజోవంతుల నాక్షేపించరాదనియు భావము. ౪౯

శ్లో. యోహీనస్యప్రతాపేన రాజాసన్ పరిభూయతే,

సతునక్షత్రగోష్ఠీషు తేజస్వీతిప్రకీర్యతే.

౫౦.

టీ. యః = ఏపురుషుడు, రాజాసన్ = రాజైనవాడైనను, హీనస్య = ధనముచేతగాని కుసుముచేతగాని హీనుడైనరాజుయొక్క, ప్రతాపేన = పౌరుషముచేత, పరిభూయతే = తిరస్కరింపబడుచున్నాడో, సతు = ఆరాజును, నక్షత్రగోష్ఠీషు = నక్షత్రములపరస్పరవాక్యములందుగాని, లేక సభలందుగాని, తేజస్వీతి = పరాక్రమముగలవాడని, నప్రకీర్యతే = పొగడబడదు.

అర్థాంతరము. యః = ఏచంద్రుడు, రాజాసన్ = ప్రకాశించువాడైనను, అహీనస్య = సర్వశ్రేష్ఠముయొక్క, అనగా రాహువుయొక్క, ప్రతాపేన = ప్రభావముచేత, పరిభూయతే = తిరస్కరింపబడుచున్నాడో, సః = అట్టిచంద్రుడు

నక్షత్రగోష్ఠిః = చుక్కలయోగములందు, తేజస్వీతి = కాంతిగలవాడని, ప్రకీర్త్య
తే = పొగడబడుచున్నాడు.

తా. స్వయముగా రాజైనవాడు ధనాదులచే హింసఁడైన యొకనిచే పరాభూ
తుడయ్యెనేని యట్టిరాజును తుత్త్రియుల సభలయందు పరాక్రమవంతుడని మెచ్చుకొ
నరు. బలవంతుడగు నేని యల్పనకులొబడు నాయని యనుమానముగలుగునని భావము.
చంద్రుడు సంపూర్ణముగా ప్రకాశించుచు పౌర్ణమి తిథియందే రాహువుచే గ్రహింపఁ
బడుచున్నాడని యర్థము. ౫౦.

శ్లో. ఆరభ్యతే మహత్కార్యం యోక్షుదైరిపిపార్థివైః,

తేచక్రవర్తినోభూత్వా జాయంతేభద్రభాజనం.

౫౧.

టీ. యోక్షుః = నీచులైన, రాజభిరపి = రాజులచేతనైనను, మహత్ = ఎక్కు
వైన, కార్యం = పని, ఆరభ్యతే = చేయనుద్యమింపఁబడెనేని, తే = ఆరాజులు, చక్ర
వర్తినః = సార్వభౌములు, భూత్వా = అయి, * భద్రభాజనం = మంగళమునకు
బాత్రముగా, జాయంతే = అగుచున్నారు.

అర్థాంతరము. పార్థివైః = పృథివియందుబుట్టిన, యోక్షుదైరిపి = కొంచెములైన
పరమాణువులచేతనైనను, మహత్కార్యం = గొప్పదగు ఘటము మొదలగు కార్యము,
ఆరభ్యతే = ప్రారంభింపఁబడెనేని, తే = ఆపరమాణువులు, చక్రవర్తినః - చక్ర = కుమ్మర
వానిసారెయందు, వర్తినః = ఉండునవియై, అనగా ముద్దగాచేయఁబడి చక్రమందుంచ
బడినవియై, భద్రభాజనం = శుభమైనపాత్రగా, జాయంతే = అగుచున్నవి. తే భద్రభా
జనం, అనుప్రయోగము, వేదాఃప్రమాణం స్మృతయః ప్రమాణం, అనునట్లు సాధు
వుగాగ్రహింపదగు.

తా. మిక్కిలి నూత్నములైన భూపరమాణువులు పిండభావమునుబొంది సారె
యందుండి సంతోషకరమైన ఘటాదిమహద్రూపమును బొందులాగున రాజులగువారు
కొంచెముబలముగలవారై యుండినను, గొప్పకార్యము సారంభించిరేనీ సార్వభౌమ
పదవినిబొందుదురు. “ఉద్యమేనహిసిద్ధ్యంతి కార్యాణి నమనోరథైః” “ఉద్యోగినం
పురుషసింహముపైతిలక్ష్మీః” అని యుండుటచే నెట్టియల్పుడైననుచక్కఁగా పాటుబడి
గౌరవమును సంపాదించుకొనవలయునుగాని సోమరితనముతో నుండరాదు. ౫౧.

శ్లో. వశీకరోతిపురుషః సమస్తానపిదానవాన్,

స్వమహిమ్నాతథాహంతి సమస్తానపిదానవాన్.

౫౨.

* చంద్రభాజనం = అష్టాదశమునకుగాని లేక కర్పూరమునకుగాని యర్థముగను.

టీ. దానవాక్ = ఈవిగల, పురుషః = మనుష్యుడు, సమస్తానపి = అందఱిని, వశీకరోతి = స్వాధీనులనుగా జేసికొనుచున్నాడు. తథా = అట్లే, సమస్తానపి = సమస్తమైన, దానవాక్ = రాక్షసులులగు శత్రువులను, స్వమహిమ్నా = తమదానమాహాత్మ్యముచేత, హంతి = చంపుచున్నారు.

అర్థాంతరము. పురుషః = పూర్ణుడగుటచేతను, శరీరములనుండుటచేతను బురుషవాచ్యుడగు విష్ణువు, స్వమహిమ్నా = తనగొప్పతనముచేత, లేక మాయచేత, సమస్తానపి = సకలప్రాణిసమూహములను, వశీకరోతి = తన మాయకులోబడిన వానినిగా జేయుచున్నాడు, తథా = అలాగుననే, దానవాక్ = ఈవిగలవాడై, లేక విదారణగుణముగలవాడై, సమస్తానపి = సమస్తమైన, దానవాక్ = రాక్షసులను, హంతి = చంపుచున్నాడు.

తా. పరమాత్మయగు విష్ణువు తనమాయాబలముచే సకల ప్రాణులను వశముచేసికొని సాధురక్షణకై రాక్షసులను శిక్షించునట్లు పురుషుడు వితరణశీలుడై, తన మాహాత్మ్యముచేత సంవత్సరివిశపఱచుకొని రాక్షసులతో సమానులగు శత్రువులను జయించవలయును. ౫౨.

శ్లో. యత్ర స్మృతేఽపినారీణాం నిర్వృతిం లభతే మనః,

స దర్పకోపమానానాం సీమా పురుష ఉచ్యతే.

౫౩.

టీ. యత్ర = ఏరాజు, స్మృతేఽనతి = స్మరింపబడినవాడుకాగా, అరీణాం = శత్రువులయొక్క, మనః = మనస్సు, నిర్వృతిం = సుఖమును, లభతే = పొందదో, సః పురుషః = ఆరాజు, దర్పకోపమానానాం = సాహసరోష అభిమాన గుణములకు, సీమా = ఎల్లయని, ఉచ్యతే = చెప్పబడుచున్నాడు. అనగా నెక్కువైన యుద్ధోత్సాహాదిగుణములుగలవాడని పొగడబడుచున్నాడు.

అర్థాంతరము. యత్ర = ఏసుంపరపురుషుడు, స్మృతేఽనతి = స్మరింపబడినవాడుకాగా, అరీణాం = స్త్రీలయొక్క, మనః = మనస్సు, నిర్వృతిం = సుఖమును, లభతే = పొందుచున్నదో, సః పురుషః = ఆపురుషుడు, దర్పకోపమానానాం - దర్పక = మన్తధునితోడ, ఉపమానానాం = సమానులగువారికి, సీమా = ఎల్లయని, ఉచ్యతే = పలుకబడును.

తా. ఏరాజును దలంచుకొన్నంతలోనే శత్రువులమనస్సు కలతనొందునో యారాజే సాహమును రోషమును అభిమానమునుగల వారలలో శ్రేష్ఠుడనియును, ఏపురుషుని దలంచినంతనే స్త్రీలమనంబు సుఖంబొందునో అట్టిపురుషుడే సుందరముగల వారలలో శ్రేష్ఠుడనియును భావము. ౫౩.

శ్లో. భ్రమేణమహితంనీచై గ్రతే వాదాయజీవనం,
క్షేత్రేద త్తేఘటియంత్ర మక్షేత్రేబాలిశోజనః.

౫౪.

టీ. ఘటియంత్రం = వీతము అను జలయంత్రము, నీచైః = క్రిందుగా, అనగా
నావిలోనికి, గత్వా = పోయి, మహితం = పూజింపదగిన, అనగా స్నానాదులకు యో
గ్యమైన, జీవనం = నీటిని, భ్రమేణ = తిరుగుటచేత, ఆదాయ = తీసికొని, క్షేత్రే = పంట
సూమియందు, దత్తే = విడుచుచున్నది.

అర్థాంతరము. బాలిశః = తెలియనివాఁడు, నీచైః = కొరగానివాఁని, గత్వా
= పొంది, మహితం = యోగ్యమైన, జీవనం = బ్రతుకును, ఆదాయ = ప్రయాసచే సంపా
దించి, భ్రమేణ = భ్రాంతిచేత, అనగా నవివేకముచేత, అక్షేత్రే = పాత్రులుకానియట్టి
జనులందు, దత్తే = ఇచ్చుచున్నాడు.

తా. జలయంత్రము లోతుగానుండు బావిలోపలికి తిరుగుడు మూలకముగాదిగి
అరిసలినీటిని పంటభూముల కొనుంగుచున్నది. మూర్ఖుడుగువాడు నీచునియొద్దకేగి వా
నివలన తనజీవనమునకు వలయుదానిని గ్రహించిమోసముచే నపాత్రులగు నటులువిటు
లు వారవధూటులు మొదలగువారికి నిచ్చుచున్నాడు. ఇందుమూర్ఖుఁడును జలయంత్ర
మును నీచజీవన గ్రహణమందు నమానులైనను జలయంత్రము సుక్షేత్రమున కుపయోగ
కుగుటచే అపాత్రుల కుపయోగమగు మూర్ఖునికంటె నుత్తమంబనిభావము.

వ్యాఖ్యానమున అపాత్రులగు భ్రాతృదులకు మూర్ఖుఁడు జీవనమిచ్చుచున్నా
డని వ్రాసినారు. భ్రాతృదులను అపాత్రులనుట లోకశాస్త్ర విరుద్ధము కద? ౫౪.

శ్లో. అధిగమ్యాశుగోలక్ష మేకశ్శామ్యతిమార్గణః,
అధిగమ్యాశుగోలక్ష మేకశ్శామ్యతిమార్గణః.

౫౫.

టీ. ఆశుగః = శీఘ్రముగా పోవుచుండు, ఏకః = ఒకఁడైన, మార్గణః = బాణ
ము, లక్షం = గుఱిని, అధిగమ్య = పొంది, శామ్యతి = శాంతినిబొందుచున్నది.

అర్థాంతరము. ఏకః = వేరొకఁడైన, మార్గణః = యాచకుడు, ఆశు = శీఘ్రముగా =
గోలక్షం = లక్షగోవులను, అధిగమ్య = సంపాదించి, శామ్యతి = సంతృప్తిబొందు
చున్నాడు.

తా. బాణమువలెనే తిరుగుచునుండు యాచకుడు బాణమేలాగున గుఱినిజెంది
యూరకుండునో, అట్లే యాచకుడును లక్ష గోవులను సంపాదింపకగాని శాంతిని
బొందడు. ఇందు సముద్గతయమకమను శబ్దాలంకారముగలదు. మరియు నీ శ్లోకము
గోమూత్రికా బంధమునకును దగియున్నది.

౫౫.

శ్లో. ఇనస్సేవసేప్ర్యాయ స్వలోకేననుధాముచా,
ద్విజేంద్రమండలంక్షీణం సమగ్రయతిసంపదా

౫౬.

టీ. యః=ఏపురుషుడు, క్షీణం=వరిద్రమైన, ద్విజేంద్రమండలం = ద్విజేంద్ర
= బ్రాహ్మణోత్తములయొక్క, మండలం = సమాహమును, సంపదా = సమృద్ధిచేత,
సమగ్రయతి = పూర్ణునిగా జేయుచున్నాడో, సేవ = అట్టి, ఇనః=దొర, సుధాము
చా=పాఠశాల బోలి పలుకులాడునట్టి, స్వలోకేన=బంధుజనముచేత, సేవ్యః=ఆశ్రయిం
పదగినవాడగుచున్నాడు.

అర్థాంతరము. యః=ఏసూర్యుడు, సుధాముచా=చంద్రకిరణ రూపమైన యమృ
తమును స్రవించునట్టి, సంపదా = కిరణసమృద్ధిచేత, క్షీణం=నష్టమైన, ద్విజేంద్రమండలం
= చంద్రమండలమును, సమగ్రయతి = సంపూర్ణముగా జేయుచున్నాడో, సః=అట్టి
ఇనవీవ = సూర్యుడే, స్వలోకేన=తనభక్తజనముచేత, సేవ్యః = సేవింపదగిన వాడగు
చున్నాడు.

తా. అమృతము నుత్పాదించు స్వకిరణములచేత కృష్ణపక్షమును క్షీణదశనొం
దిన చంద్రమండలమును సంపూర్ణముగా నొనర్చు సూర్యుడు స్వభక్తజనములచే నెట్లు
సేవింపదగినవాడో యట్లే తనసంపదచేత బ్రాహ్మణులను పూర్ణమనోరథులనుగా జేయు
ప్రభువే హితముగా బలుకుచుండు స్వబంధుజనముచేత సేవింపదగినవాడగుచున్నాడు.
క్షయంబొందిన చంద్రుడు సూర్యకిరణములచేతనే మరల కలానంతుడగుచున్నాడనుట
కుబ్రమాణము శ్లో. సలిలమయేశశినిరవే న్ద్ధితయోమూర్చితాస్తమోనైశం, క్షపయం
తిదర్పణోదర నిహితా ఇవమందిరస్యాంతః. అని వరాహనుహిరాచార్యులు చెప్పి యుం
డుటచే, జలరూపగు చంద్రమండలమందు సూర్యకిరణములు పడుటనలన నింటిలోపలి
యర్థమునందు స్రతిఫలించిన సూర్యకిరణము లాయెంటగల చీకటి నెట్లు హరించునో
యట్లే రాత్రిగలిగిన చీకటిని పరిహరించునని చెలియవలయును.

౫౭.

శ్లో. బాల్యే కామమవృత్తోస్తు వృద్ధస్సాస్యదధికంజడః,

స్వాంతశ్చకృష్ణరూపశ్చే త్స్యోత్సరాజాద్విజన్తనాం

౫౮.

టీ. బాల్యే = ఉపనయనము కాకమున్న, కామం = ఇచ్చెవచ్చినట్లుగా, అవృ
త్తః = ఆచారహీనుడు, అస్తు=కావచ్చును. వృద్ధః=ముదుసలియై, అధికం= మిక్కిలి,
జడః=అసమర్థుడు, స్యాత్ = కావచ్చును. (తథాపి=అట్లయినను) స్వాంతః = తనస్థా
దయుమందు, కృష్ణరూపః — కృష్ణ=విష్ణువుయొక్క, రూపః = ఆకారము గలవాడు,

అనగా పరమాత్మను ధ్యానించువాఁడు, చేత్ = అయ్యెనేని, సః = ఆపురుషుఁడు, ద్విజన్మనాం = బ్రాహ్మణులకు, లేక బ్రహ్మక్షత్రివైశ్యులకు, రాజా = రాజు, స్యాత్ = అగును.

అర్థాంతరము. బాల్యే = శుక్లపక్షాదియందు, అన్యత్తః = వర్తలములేనివాఁడు, అస్తు = అయినను, వృద్ధః = సంపూర్ణమైనకలగలవాడయి, అధికం = మిక్కిలి, జడః = చల్లనైనవాఁడు, స్యాత్ = అయినను, స్వాంతః = తనమండలమధ్యమందు, కృష్ణ రూపః = నల్లనిరూపముగల, సః = ఆచంద్రుడు, ద్విజన్మనాం = బ్రాహ్మణులకు, రాజా = దొర, స్యాత్ = అగును.

తా. చిన్నతనమందు పూర్ణచంద్రుడు కానందున వర్తలములేకయున్నను, వృద్ధత్వమనగా పూర్ణచంద్రుడైనపుడు మిక్కిలి చల్లనైనచంద్రుడు మధ్యమందుకప్పుగలవాడై బ్రాహ్మణులకు రాజైనచందమున పురుషుడు చిన్నతనమందు ఉపనయనముగాక మునుపు ఆచారవిహీనుడై యుండినను ముసలితనమున నింద్రియ దౌర్బల్యముచేత నేమియుజేయ లేనివాడైనను తనమనమునందు శ్రీకృష్ణమూర్తిని ధ్యానించుచుండేనేని యందటికంటె శ్రేష్ఠుడగును. శ్లో. ఇజ్ఞాచారదమాహింసా ధానస్సాన్వధ్యాయ కర్తృణాం, ఆయంతుపరమో ధర్మో యద్యోగేనాత్మదర్శనం. అనియాజ్ఞ్యవల్క్యై వచనమువలన నన్ని కర్తలకంటె నాత్మభావశ్రేష్ఠము.

౫౭.

శ్లో. విలక్షణతయా రాజా బాలవీనభృశోజ్జ్వలః,

లబ్ధావృద్ధింప్రతికలం భాత్యఖండితమండలః.

౫౮.

టీ. బాలః = చిన్నవాడైన, రాజా = రాజు, విలక్షణతయైవ, అందటికంటె నెక్కువైనమంచిగుణములచేత నే, భృశోజ్జ్వలః - భృశ = మిక్కిలి, ఉజ్జ్వలః = ప్రకాశించువాడగుచున్నాఁడు. ప్రతికలం = ధనవృద్ధిచేత. వృద్ధిం = అభివృద్ధిని, లబ్ధావృ = పొంది, అఖండితమండలః - అఖండిత = నాశముకానియట్టి, మండలః = దేశముగలవాడై, భాతి = ప్రకాశించుచున్నాఁడు.

అర్థాంతరము. రాజా = చంద్రుఁడు, బాలవీన = చిన్నవాడయ్యే, అనగా రేఖా మాత్రరూపముగలవాడయ్యే, విలక్షణతయా = కలంకములేనికారణముచే, భృశోజ్జ్వలః = మిక్కిలిప్రకాశించువాడగుచున్నాడు. తథా = అట్లే, ప్రతికలం = ఒక్కొక్క కలయందును, వృద్ధిం = అభివృద్ధిని, లబ్ధావృ = పొంది, అఖండితమండలః = సంపూర్ణ బింబముగలవాడై, భాతి = వెల్లుచున్నాఁడు.

తా. చంద్రుడు శుక్లపక్షపాద్యమినాడు రేఖామాత్రదృశ్యమానఁడై కలంక రహితుడై మిక్కిలి ప్రకాశించుచు దినదినము కలావృద్ధిగలిగి యెవ్విధమున సంపూర్ణ బింబముతోతేజరిల్లునో, అట్లే రాజగువాఁడు చాల్యమందే సర్వోన్నతములైన శౌర్యా దార్యాది సద్గుణములుగలవాఁడై ధనాభివృద్ధిచే నఖండమండలాధిపత్యంబు వహించి ప్రకాశించుచున్నాఁడు.

౫౮.

శ్లో. ముక్తామృణాళసుధియాం నిర్తలానాం నిసర్గతః,
చిద్రంయదిస్యాత్తత్క్షుద్రం తద్గుణై రపిధీయతే.

౫౯.

టీ. నిసర్గతః = స్వభావమువలన, నిర్తలానాం = నిర్దోషములైనట్టి, అనఁగా స్వచ్ఛములైనట్టి, ముక్తామృణాళసుధియాం-ముక్తా=ముత్యములకు, మృణాళ = తామర తూండ్లకు, సుధియాం = విద్వాంసులకు, క్షుద్రం = కొంచెమైన, చిద్రం=రంద్రమును, దోషమును, స్యాద్యది=కలిగినేని, తత్క్షుద్రం = ఆరంద్రమును, దోషమును, తద్గుణైః - తత్ = వానియొక్క, గుణైః = సూత్రములచేతను, మంచినడతలచేతను, అపిధీయతే = కప్పబడుచున్నది.

తా. స్వభావముచేతనే తెల్లనైన ముత్యములకును తామరతూండ్లకును స్వభావముచేతనే దోషరహితులైన విద్వాంసులకును చిద్రములు అనఁగా ముక్తామృణాళములకు రంద్రములును విద్వాంసులకు దోషమును కలిగినయెడల, ఆదోషములు ముక్తామృణాళములకు దానియందలి సూత్రముచేతను, విద్వాంసులకు వారిసుగుణములచేతను అచ్చాదింపబడుచున్నది. ముత్యములకు దారమును, తామరతూండ్లకు వానియందలి నూలును, విద్వాంసులకు వారి సుగుణములును ఆరంద్ర దోషములను పోగొట్టును. “ఏకోహి దోషోగుణసన్నిపాతాన్నిమజ్జతీంవోః కిరణేష్వివాంకం” అను న్యాయమున జగదాహ్లాదకరుడైన చంద్రునియందుండు కంచెవ్విధమున నెన్నబడదో అట్లే యనేక సుగుణములుండి యొకాఁడుక దోషముండినను బయలుపడదు.

౬౦.

శ్లో. వివృణ్వతీపురస్రైశ్చైవ పృష్ఠతః కుర్వతీగుణం,
కర్ణావిధతిలోకస్య సూచీవాసూచికస్య వాక్.

౬౧.

తా. ఈ శ్లోకమందు అసూచికః అనిపదివిభాగము చేసినారు. సూచికేనినూచకునివాక్కునకు నుపమానోపమేయ భావముండుటచే నసూచికవాక్కున కుపమానము పొసగదు. కాన తొలుత వ్యాఖ్యననుసరించి యర్థమును వ్రాసి పిదప నాయభిప్రాయార్థమును వ్రాయుచున్నాడను.

టీ. అనూచికస్య = కొండెము చెప్పనివానియొక్క, అనగా సజ్జనునియొక్క, వాక్ = మాట, పురఃప్రథమోపదేశ సమయమందు, తైత్త్వం = కఠినభావమును, వివృణ్వతీ = ప్రకాశపరచునదియై, పృష్ఠతః = ఉపదేశానంతరమందు, గుణం = హితమును కుర్వతీ = చేయునదియై, లోకస్య = జనముయొక్క, అనగా నవివేకులయొక్క, కర్ణాన్ = చెవులను, పురః = ముఖమందు, తైత్త్వం = వాడితనమును, వివృణ్వతీ = విస్తరించునదియై, పృష్ఠతః = వెనుకప్రక్క, గుణం = దారమును, కుర్వతీ = ధరించుచు, లోకస్య = జనముయొక్క, కర్ణాన్ = చెవులను, సూచీవ = సూదివలెనే, విధతి = పొడుచుచున్నది. అనగా వినుటకసహ్యమాచున్నది.

తా. మొనగల ముఖభావమును వెనుక దారమునుగల సూదివలెనే హితవాది యగువాడు హితముపదేశించువేళలో పరుషముగా పలుకుచు పరోక్షమందు పుంచి గుణములనేచెప్పుచు చెవినివేధించుచున్నాడని యర్థము. 'హితంమనోహారిచదుర్లభం వచః.' అనున్యాయమున లోకమందు ఇప్టమును హితమును అయినపలుకరుదనిభావము.

అర్థాంతరము. సూచికస్య = కొండెము చెప్పవానియొక్క, వాక్ = పలుకు, పురః = జనులముందర, తైత్త్వం = దోషోష్ణాటనముచేత నైనకాఠిన్యమును, వివృణ్వతీ = విస్తరించునదియై, గుణం = మంచినడతను, పృష్ఠతః = వెనుకకు, అనగా ప్రకాశము కానట్లుగా, కుర్వతీ = చేయునదియై, లోకస్య = వినువారియొక్క, కర్ణాన్ = చెవులను, సూచీవా = సూదివలెనే, విధతి = గ్రుచ్చుచున్నది.

(సూచీపరమైన యర్థము మొదటనే వ్రాయబడియున్నది.)

తా. ముఖముందు మొనగలదియై వెనుకప్రక్కదారముగలదియై చెవులనుగ్రుచ్చి నొప్పించునట్టి సూదివలెనే కొండెము చెప్పవానివాక్కు ముఖమున పరుషము గలదియై గుణమును ప్రకాశపరచక వినువారి చెవులకసహ్యముగా నుండుననిభావము. ఈ శ్లోకమందు, సూచీవా సూచికస్య వాక్, అనుచోట, సూచీ + ఇవ + అనూచికస్య, అని యేసంధిచేయ పనిలేదు. ఇహార్థేవశబ్దోవాశబ్దోవాబోధ్యః, అనువార్తికమువల్లనను; వావి 'ల్పోపమానయోః, అనునానార్థరత్నమాలా వాక్యమువల్లనను; సూచీ-వా-సూచికస్య అనివ్యస్తపదముగానే తెలియవలయును. వశబ్ద వాశబ్దము లుపమానవాచకమునందు నర్తించును. ఇందునుప్రయోగము:—మణివోష్ట్రస్య లంబేతే ప్రియావత్సతరౌమమ. ఇట య్యోద్విత్వే. ఈకారాంత ఊకారాంత ఏకారాంత శబ్దోద్విత్వే వర్తమానః సంధింనప్రాప్నోతి మణీవాదివర్జ్యం. అని సారస్వత వ్యాకరణమందు ప్రకృతి భావ సంధియందుచెప్పి, మణి-ఇవ - అనియే చెప్పవలయుననియు; కాశికయందును ఇట్లే మణివా-ఇంపతీవ-దంపతీవ, అనిసంధిగా చెప్పియుండినను, సిద్ధాంతి కౌముదియందు

ఈదూదేద్వివచనంప్రగృహ్యం. అనుసూత్రవృత్తియందువశబ్దో-వాశబ్దోవాబోధ్యం. అని ఈస్పష్టముగాచెప్పినారుగాన, వా శబ్దముపమానవాచకమనుటకే సందియంబునులేదు.

శ్లో. యోగిధీరర్కదీప్తిశ్చ ప్రాచీనతమసఃక్షయాత్,

క్రమాద్దీప్తాపరాం కాష్టాం యాతికామం విహాయసా. ౬౧.

టీ. ప్రాచీనతమసః-ప్రాచీన=పూర్వజన్మము వలనగలిగిన, తమసః=అజ్ఞానము యొక్క, క్షయాత్=నాశమువలన, కామం=కామక్రోధాదులను, విహాయ=విడిచి, క్రమాత్ = యమనియమాద్యనుష్ఠానక్రమముచేత, దీప్తా=హృదయమందు ప్రకాశించుచుండు, సా = అట్టి, యోగిధీః-యోగి = ధ్యానమును జేయువారియొక్క, ధీః = బుద్ధి, పరాం=ఎక్కువైన, కాష్టాం = శ్రేష్ఠత్వమును, యాతి = పొందుచున్నది.

అర్థాంతరము. అర్కదీప్తిశ్చ - అర్క = సూర్యునియొక్క, దీప్తిశ్చ=శాంతియును, ప్రాచీనతమసః=పూర్వదిక్కునందలి చీకటియొక్క, క్షయాత్=నాశమువలన, దీప్తా=ప్రకాశించినదియై, క్రమాత్ = కాలక్రమముచేత, కామం = సంపూర్ణముగా, విహాయసా=ఆకాశమార్గముచేత, పరాం కాష్టాం=పడమటిదిక్కును, యాతి=పొందుచున్నది. అనగా అస్తమించుచున్నదనుట.

తా. ప్రాచీనమైన తమస్సును పరిహరించుటవలనను కామాదులను విడుచుట వలనను యోగియొక్క బుద్ధి మిక్కిలి శ్రేష్ఠత్వమును బొందునటుల సూర్యుని శాంతియును ప్రాచీన తమస్సును (తొలిదిక్కు చీకటిని) పరిహరించి యాకాశమార్గముచేత పడమటిదిక్కును బొందుననిభావము. ౬౧.

శ్లో. కుముదైశ్చకుభూపైశ్చ వనేసంకుచితై రపి,

ప్రాప్యతేసావికాస శ్రీ రాభిముఖ్యంగతేవిధౌ. ౬౨.

టీ. వనే=జలమందు, సంకుచితైరపి=ముడుచుకొనియుండునవియైనను, కుముదైః=తెల్లకలువలచేతను నల్లకలువలచేతను, విధౌ=చంద్రుడు, ఆభిముఖ్యం=అభిముఖభావమును, గతేసతి=పొందినవాడుగా, సా=ప్రసిద్ధమైన, వికాసశ్రీః=వికసనసమ్మిద్ధిని, ప్రాప్యతే=పొందబడుచున్నది.

అర్థాంతరము. వనే=అడవియందు, సంకుచితైరపి= అణగికొనియుండువారైనను, కుభూపైః= అసమర్థులగురాజులచేత, విధౌ = భాగ్యము, లేక విష్ణువు, అభిముఖ్యం= ప్రసన్నభావమును, గతేసతి=పొందుచునుండగా, సా=ప్రసిద్ధమైన, వికాసశ్రీః=విశ్వర్యమును విస్తరింపజేయుసంపద, ప్రాప్యతే=పొందబడుచున్నది.

తా. జలమునందు ముకుళభావమునుబొంది తమ వికసనమునకు నేమియు బ్రయత్నమొనరింపక యుండు తెల్లకలువలు మొదలగువానికి తనంతన యుదయమైన చంద్రునివలన వికాససంపద గలిగినట్లు, గ్రహచారవశమున నడవియందు దాగియుండు వీనులైనరాజులకు అదృష్టవశమున రాజ్యసంపదలు గలుగుచున్నవని యర్థము “యదాభివృద్ధివత్యేవ యదభావినతద్భవేత్” అను నియతిననుసరించి ఫలప్రాప్తి విషయమందు అదృష్టమే బలమైనదికాని పురుషప్రయత్నము ప్రయోజన కారికాదు. ౬౨.

శ్లో. భూభుజామంబుజానాంచ పత్రకోశవతామపి,

దోషాన్వయాద్యవ్యసనినాం సంకుచంతిద్ధువంశ్రియః. ౬౩.

టీ. పత్రకోశవతామపి-పత్ర = వాహనములు, కోశవతాం = బొక్కసముగల, భూభుజాం = రాజులయొక్క, శ్రియః = సంపదలు, వ్యసనినాం = వేటమొదలగు వ్యసనములుగల పురుషులయొక్క, దోషాన్వయాత్ = సహవాసదోష సంబంధమువలన, సంకుచంతి = సంకోచమును బొందుచున్నవి. అనఁగా నాశమగుచున్నవి.

అర్థాంతరము. పత్రకోశవతామపి - పత్ర = దళములందు, కోశవతామపి = ముకుళనముగ లిగియుండినను, వ్యసనినాం = ఆపదబొందిన, అనఁగా శిథిలమగుచునుండు శంబుజానాం = తామరలయొక్క, శ్రియః = నూతన వికసనాదిసంపదలు, దోషాన్వయాత్-దోష = రాత్రియొక్క, అన్వయాత్ = రావడమువలన, సంకుచంతి = తగ్గుచున్నవి, ధువం = సత్యము.

తా. వీనుగులు గుఱ్ఱములు మొదలగు వాహనములును బొక్కసమును గలిగియున్నను స్త్రీద్యూతపానాది వ్యసనాసక్తులగు వారితోడఁగూడిన దోషమువలన రాజులయొక్క సంపదలు నశించు చున్నవి. శ్లో. వీతవ్యసనమశ్రాంతం మహోత్సాహం మహామతిం, ప్రవిశంతిసదాలక్ష్యః సరిత్పతిమివాపగాః, సత్త్వబుధ్యుపపన్నాః పి వ్యసనాసక్తమానసః, శ్రీభిష్ణండశవస్త్రీభి రలసః పరిధూయతే. అనికామందకము. అనఁగా, వ్యసనములనొందువాడు చెడుననిభావము. రేకులందు ముకుళనము గల పద్మములు రాత్రిసంబంధమువలన తమకాంతిని బాయుచున్నది. ౬౪.

శ్లో. మంత్రప్రభావసంపన్నా యేనరేంద్రాస్సమాహితాః.

నుదంత్యహిభయం నిత్యం వినాదం దోద్యమేనతే. ౬౫.

టీ. యే-ఏ, నరేంద్రాః = రాజులు, మంత్రప్రభావసంపన్నాః = మంత్ర = ఆలోచనయొక్క, ప్రభావ = మహిమతోడ, సంపన్నాః = కూడినవారై, సమాహితాః = సామాద్య

పాయములందు నిశ్చయమైనమనస్సుగలవారో, తే=ఆరాజులు, దండోద్యమేనవినాపి= దండోపాయమును విడిచినప్పటికిని, నిత్యం=నైజమైన, అహిభయం=స్వపక్షమువలన గలిగినభయమును, నుదంతి=నివారించుచున్నారు,

అర్థాంతరము. యే-ఏ=నరేంద్రాః=విషవైద్యులు, మంత్రప్రభావసంపన్నాః= మంత్ర=గారుడాది మంత్రములయొక్క, ప్రభావ=మాహాత్మ్యముతోడ, సంపన్నాః= కూడినవారై, సమాహితాః=ఔషధాది ప్రయోగములందు జాగ్రతగలిగి యున్నారో, తే=ఆవిషవైద్యులు, దండోద్యమేన-దండ=కోలచేత, ఉద్యమేన = కొట్టడముచేత, వినాపి=లేకుండినను, నిత్యం=స్వభావసిద్ధమైన, అహిభయం=పామువలనిభయమును, నుదంతి=నివారించుచున్నారు.

తా. దొరతనమొనరించువారు రాజనీతి దెలిసినవారై తమయాలోచనలను గోప్యముగానుంచుకొని సామాన్యపాయములచేత నే రాష్ట్రసామాధానమును గావించుచు, దండోపాయమును విడిచియైనను విషవైద్యులగువారు గారుడాదిమంత్రప్రభావముచేత సర్పములవలనిభీతిని నివారించుకొనుచందమున, స్వపక్షమువలని భయమును బాపుకొందురు. శ్లో. సామన్నాభేదేనదానేన సమస్తైరథవాప్యథాన్, విజేతుంప్రయతేతారీన్ నయం దేనకదాచన. అనిమనుస్మృత్యియందుండుటచే రాజులుసామదాన భేదములచేతనే శత్రువులను జయించవలయును కాని దండోపాయము సర్వదాకూడదనిభావము. శ్లో. షడ్గుణ్యనిశ్చితమతి ర్గుణ్యంగూఢప్రచారవాన్, మంత్రయేదిహమంత్రజ్ఞో మంత్రజ్ఞైస్సహ మంత్రిభిః, మంత్రార్థకుశలోరాజా నుఖంభూతింసమశ్నుతే, విపరీతస్తువిద్యద్భిః స్వతంత్రోఽప్యవధూయతే, ప్రభావోత్సాహశక్తిభ్యాం మంత్రశక్తిః ప్రశస్యతే' అని కామరదకము. అనగా గుప్తమైనయాలోచనయే శ్రేష్ఠమని తెలియందగు. ౬౪.

శ్లో. ప్రభావమిశ్వరస్యాపి కోదండేననివర్తయన్,

ప్రాప్నోతివిజయశ్లాఘాం నరః పౌరుషమాశ్రితః.

౬౫.

టీ. పౌరుషం=పురుషప్రయత్నమును, ఆశ్రితః = పొందినట్టి, కః=ఏ, నరః= మనుష్యుడు, ఈశ్వరస్య = స్వామియొక్క, ప్రభావం=శ్రేష్ఠమైన యైశ్వర్యమును, ‘భావోలాన క్రియాచేష్టా భూత్యభిప్రాయజంతుః’ అని యాదవుడు. దండేన=దండోపాయముచేత, లేక నైస్యముచేత, నివర్తయన్ = అపహరించినవాడై, విజయశ్లాఘాం-విజయం=గెలుపునిమిత్తమైన, శ్లాఘాం= పొగడుటను, ప్రాప్నోతి = పొందుచున్నాడు? అనగా పొందడని కాకును,

అర్థాంతరము. పౌరుషం=పరాక్రమమును, ఆశ్రితః =పొందెను, నరః=అర్జునుడు, ఈశ్వరస్యాపి=పరమేశ్వరునియొక్క, ప్రభావం = బలమును, కోదండేన=వింటిచేత, నివర్తయః = నివారించినవాడై, విజయశ్లాఘాం-విజయ = జయముగలవాడనెడి, శ్లాఘాం=పొగడుటను, ప్రాప్నోతి=పొందుచున్నాడు.

తా. ఎవడు పురుష ప్రయత్నముచే తనయేలికయొక్క సంపదను దండోపాయముచేత నపహరించుచున్నవాడో అట్టి స్వామిద్రోహియగువాని పౌరుషము నెవ్వరును కొనియాడరు.

అర్జునుడుపరాక్రమమును వహించి తన ధైర్యమెఱుంగవలయుననికిరాతవేషముతో వచ్చిన పరమేశ్వరుని సామర్థ్యమును తనగాండీవమనెడి వింటిచేత నివారించినవాడై విజయుడనెడి పొగడ్తనుండెననిభావము. ౬౫.

శ్లో. భిక్షాశనోవిషాదీచ సుహృద్యస్వధనేశితుః,

సంస్థాయతే కింపురుషై రపదాన కరస్తథా.

౬౬.

టీ. యస్య=ఏ, ధనేశితుః=ధనవంతునియొక్క, సుహృత్ = స్నేహితుడు, అపదానకరః-అపదాన = మంచికార్యమును, కరః=చేయువాడై, భిక్షాశనః=తిరుపమెత్తియన్నముదినవాడగుటవలన, విషాదీ=దుఃఖముకలవాడగుచున్నాడో, సః=అట్టి ధనవంతుడు, పురుషైః=జనులచేత, స్థాయతేకిం=కొనియాడబడునాయేమి? అనగా లేదనుట.

అర్థాంతరము. యస్య = ఏ, ధనేశితుః=కుబేరునియొక్క, సుహృత్=మిత్రుడైన పరమేశ్వరుడు, భిక్షాశనః=బికిరమెత్తియొదనముదినవాడైనను, అవిషాదీ=దుఃఖములేనివాడును, అనగా ఆనందస్వరూపుడనుట, లేక విషాదీ = విషమును భక్షించినవాడును, అపదానకరః-అపదాన = ఖండనమును, అనగా గజాసురుని ఖండనమును, కరః=చేయువాడును. అయినాడో, సః=ఆకుబేరుడు, కింపురుషైః = కింపురుషులనెడి దేవతావిశేషములచేత, స్థాయతే= కొనియాడబడుచున్నాడు.

తా. ఏధనవంతుని మిత్రులు మంచి యాచారములుగలవారైయుండియు బికిరమెత్తి తినుటచే దుఃఖితులగుచున్నారో అట్టి ధనవంతుడు పురుషులచే కీర్తింపబడడు. తానుధనికుడైయుండియు మిత్రుల కుపకార మొనర్చని వాడు జనులచే నిందింపబడుచున్నాడనిభావము.

కుబేరునియొక్క మిత్రుడైన పరమేశ్వరుడు భిక్షాశనమును లీలచే నంగీకరించి, లోకమున కుపద్రవముచేయుచు నెవరిచేతను పరిహార్యముకానియట్టి విషమును పరిహరిం

చి లోకకంటకులైన గజాసురాది రాక్షసులను జంపినవాడగుటచే నట్టివానికి మిత్రుడై నయాకుబేరుడు కింపురుషులచే స్తుతింప బడుచున్నాడు. పూర్వమందు దేవదాన పులుకూడి సముద్రమును మధించునెడ నందు హాలాహలముద్భవించి లోకములకొ గాల్ప పరమేశ్వరుండు దాని మ్రింగెననియు, దారుకావనమందలి ఋషులు గర్వముచే త్రిమూర్తుల నంగీకరించక నుండగా వారిమదమణించుటకు పరమేశ్వరుండు మోహినీ రూపమును బూనిన విష్ణువుతోగూడి తానత్యంతసుందరాకారముతో ఢిక్కటనవ్యాజము చేత నటకేగి వారిగర్వమడంచెననియును స్కాందపురాణకథగలదు. ౬౬.

శ్లో. దుర్భృత్యో దురుపాసచ్చ ప్రాప్తోఽపిన్నేహసత్క్రియాం,
స్వామినః పదభంగాయ స్వకాఠిన్యేన కల్పతే. ౬౭.

టీ. దుర్భృత్యః = చెడ్డసేవకుడు, అనగా స్వామిద్రోహి, స్నేహసత్క్రియాం - స్నేహ = చెలిమిచేత, సత్క్రియాం = బహుమానమును, ప్రాప్తోఽపి = పొందిన వాడైనను, స్వకాఠిన్యేన = తనస్వభావమైన చెఱుపుచేత, స్వామినః = తేనియొక్క, పదభంగాయ - పద = రాజ్యాదిరూపమైన యధికారముయొక్క, భంగాయ = నాశ ముకొఱకు, కల్పతే = సమర్థుడగుచున్నాడు.

అర్థాంతరము. దురుపాసచ్చ = గడుసైనకాలిచెప్ప, స్నేహసత్క్రియాం - స్నేహ = నూనెచేత, సత్క్రియాం = తడపబడెడి సంస్కారమును, ప్రాప్తోఽపి = పొందినదియై నను, స్వకాఠిన్యేన = తనగడుసుతనముచేత, స్వామినః = తన్నుధరించుపురుషుని యొక్క, పదభంగాయ - పద = కాలియొక్క, భంగాయ = పుండ్లవలన గలుగు నాశ ముకొఱకు, కల్పతే = సమర్థమగుచున్నది.

తా. స్వభావముచేత గడుసుగానుండు కాళ్ళచెప్ప నూనెచేతడపబడినప్పటికిని నిజకాఠిన్యముచేత మనుష్యునికాళ్ళకు ఒత్తుకొనుటవలన గలుగు వ్రణముచే పాదములను చెఱుచ్చునటాల, దుష్టుడైన సేవకుడు స్నేహముచే సత్కారమును జేచినవాడైనను స్వభావ దౌర్జన్యముచేత తనయేలికయొక్క యధికారమునకు కొఱతజేయుచున్నాడు. చెప్పలకు నూనె వేయుటయును అది యొత్తుకొని కాళ్ళయందు పుండ్లను గలిగించుటయును బ్రసిద్ధంబు. ౬౮.

శ్లో. ప్రసాదాతిశయేనాశు విస్ఫురత్సర్వసంపదః,
నదీనాభగవంతోఽపి సాధవస్సింధవ్రాయథా. ౬౯.

టి. ప్రసాదాతిశయేన - ప్రసాద = మనోనైర్తల్యముయొక్క, అతిశయేన = అధికముచేత, ఆశు = వేగముగా, విస్ఫురత్సర్వసంపదః - విస్ఫురత్ = ప్రకాశించుచుండెడు, సర్వ = సమస్తమైన, సంపదః = విశ్వర్యముగల, సాధవః = సత్పురుషులు. భగవంతోఽపి = శ్రీమంతులనైనను, ప్రసాదాతిశయేన = ప్రసాద-ప్రకర్షమైన మధనముయొక్క, అతిశయేన = ఎక్కువచేత, ఆశు = శీఘ్రముగా, విస్ఫురత్సర్వసంపదః = ప్రకాశించుచుండు లక్ష్మీ మొదలగు సమస్తసమృద్ధిగలిగి, భగవంతః = లక్ష్మీగలవారై, నదీనాః - నదీ = నదులకు, ఇనాః = స్వాములైన, సింధవోయథా = సముద్రములవలె, నదీనాః = దీనులుగానివారు, అనగా లోభులుగానివారు, భవంతి = అగుచున్నారు.

తా. మిక్కిలి మధించుటవలన అమృతము కల్పవృక్షములు మొదలై నయైశ్వర్యములుగలిగి లక్ష్మీకి పుట్టినై ప్రకాశించుచు నదులకు నాథులగు సముద్రములవలె, సాధువులగువారు మనోనైర్తల్యముచేత ప్రకాశించి సమస్తైశ్వర్యములుగలవారై శ్రీమంతులైనను లోభులుకాకుండురు. ఇనట శ్రీమంతులైనను లోభులు కారనుటకు, “లాభాల్లోభః ప్రవర్తతే” అను న్యాయముచే లోకమందు లాభము కలుగుచుండగా లోభితనముగలుగునని భావము.

౬౮.

శ్లో. క్షీపంతంమార్గణాకోషా త్కృత్రిమంబుబ్ధమీశ్వరం,

ప్రసాద్యనఫలస్యాప్తైశ్చ కల్పతే కోవ్యఫల్లునః.

౬౯.

టి. కోషాత్ = లోభశ్వమువలనగలిగిన కోపమువలన, మార్గణాః = యాచకులను, క్షీపంతం = తిరస్కరించుచుండు, బుద్ధం = లోభియైనట్టియు, కృత్రిమం = క్రొత్తయైనట్టియు, లేక కపటముగలట్టియు, ఈశ్వరం = రాజును, ప్రసాద్య = సంతోషపఱచి, కోఽపి = ఒకానొకయాచకుడు, అఫల్లునః = శ్రేష్ఠమైనట్టి, “అసారంఫల్లుశూన్యంచ” అని అమరము. ఫలస్య = లాభముయొక్క, ఆప్తైశ్చ = పొందుటకై, నకల్పతే = సమర్థుడుకాడు.

తా. ధనాశచే యాచకునింగనినంతనే తిరస్కరించుచు లోభత్వముచే మోస తనమున మెలగు రాజును సంతోషపఱచి యెవడు తానే శ్రేష్ఠమైనలాభము కొఱకు తగియున్నాడు. అనగా నెవడు నుతగడనుట.

అర్థాంతరము. కోషాత్ = మూకదానవ విషయకమైన కోపమువలన, మార్గణాః = బాణములను, క్షీపంతం = విడుచుచునుండు, కృత్రిమం = కపటముచే వేషమువేసికొనివచ్చిన, బుద్ధం = కిరాతరూపుడైన, ఈశ్వరం = పరమేశ్వరుని, ప్రసా

ద్య = సంతోషపటిచి, ఫలస్య = పాశుపతాస్త్రాలాభముయొక్క, ఆప్త్యై = ప్రాప్తి
కొఱకు, అఫల్గునః = అర్జునునికంటెవేరొకడు, కోఽపి = ఎవడైనను, నకల్పతే =
సమర్థుడుకాదు.

తా. ఇంద్రునిగూర్చి తపంబొనరించు వేళ వరాహరూపుడైన మూకరాక్షసుని
విషయకమైన రోషముచేత బాణములనువేయుచున్న మాయాకిరాతరూపుడైనపరమేశ్వో
రుని సంతోషపటిచి పాశుపతాస్త్రాలాభమును పొందుటకు అర్జునుడే సమర్థుడు.

నేరొకయర్థము. రోషాత్ = కోపమువలన, మార్గణాన్ = అంబులను, తీ
పంతం = క్రుచ్చునట్టియు, కృత్రిమం = ఆకులు మొదలగు వానిచే శరీరమును దాచు
కొనియుండునట్టియు, ఈశ్వరం = వేటయందుసమర్థుడైనట్టియు, లుబ్ధం = బోయను,
ప్రసాద్య = పొంది, కోఽపి = ఏమృగము, అఫల్గునః = సారమైనట్టి, ఫలస్య = బా
ణాగ్రముయొక్క, ఆప్త్యై = ప్రాప్తికొఱకు, నకల్పతే = సమర్థముకాదా? అనగా
నగును.

తా. కోపముచే నల్గులన్ గ్రుచ్చుచు నాకులు మొదలగువానిచే తనయొడలు
ను మఱుగుచేసికొని మృగములను వంచించుసమర్థుడైన వేటకానియొక్క లక్ష్యమును
బొందిన ఏమృగమైనను బాణముపాలుకాకపోదు.

మరియొకయర్థము. రోషాత్ = రాజ్యమందలి లోభమువలన, మార్గణాన్ = యా
చకులైన దుర్యోధనాదులను, తీపంతం = తిరస్కరించుచుండునట్టియు, కృత్రిమం =
మాయామానుషవేషమును బూనినట్టియు, లుబ్ధం = మోహింపజేయునట్టియు, ఈశ్వరం
= భగవంతుడైన శ్రీకృష్ణుని, ప్రసాద్య = పొంది, అఫల్గునః = అర్జునునకంటెనన్యుడు,
కోఽపి = ఏపురుషుడును, ఫలస్య = కారవజయరూపమైన లాభముయొక్క, ఆప్త్యై
= ప్రాప్తికొఱకు, నకల్పతే = సమర్థుడుకాదు.

తా. రాజ్యమపహరించవలయునను లోభమువలనపుట్టిన రోషముచేత స్వపక్ష
మునకు సహాయుడుగుండవలయునని తనను యాచించిన దుర్యోధనాదులను తిరస్క
రించి కపటమానుషవేషధారియై భగవంతుడైన శ్రీకృష్ణునికొబొంది యర్జునుడు దుర్యోధ
నాది కారవులన్ జయించెను. చిన్నవాడైనను బలవత్సహాయముచే నుద్యుక్తకార్య
మును ముగింపజేయుననిభావము.

శ్లో. అపథేనై వయోమోహం దంధస్సారయతేస్వయం,

నీచోపసర్పణవశా త్సపతేద్వంశవానపి.

టీ. యః=ఏ, అంధః = గ్రుడ్డివాడు, అనగా తెలియనివాడు, నీచోపసర్పణ
వశాత్ . నీచ = దురాచారులయొక్క, ఉపసర్పణ = అనుసరణమందలి, వశాత్ =
కోరికెగలయట్టి, మోహాత్ = తెలివిలేమిచే, స్వయం = తనచేతనిషేధింపబడినట్టి. అప
ధేన = దురాచారముచేత, సారయతే = ఇతరులను బ్రవర్తింపజేయుచున్నాడో, సః =
అల్పపురుషుడు, వంశవానపి = మంచికులమందుపుట్టినవాడైనను, పతేత్ = నరకమందుపడును.

అర్థాంతరము. యః = ఏ, అంధః = గ్రుడ్డివాడు, నీచోపసర్పణవశాత్ - నీచ =
బూరియలుమొదలగునవి గలతావున, ఉపసర్పణ = వెంబడిపోవడమందలి, వశాత్ =
ఇచ్చగల, మోహాత్ = అజ్ఞానమువలన, అపధేనైవ = చెడ్డత్రోవచేతనే, స్వయం =
తాను, సారయతే = నడిపింపజేయుచున్నాడో, సః = ఆగ్రుడ్డివాడు, వంశవానపి =
హస్తమందు వెదురుకోలగలవాడైనను, పతేత్ = వంకలుమొదలగువానియందుపడును.

తా. కన్నులులేనివాడు తనచేతియందు వెదురు కట్టనుబట్టుకొని తెలివిలేక
లోయలుగలనీలయందు ఇతరులనడిపించి తానే తొలుత వంకలోపడువిధంబున, తెలివి
లేనివాడు దుర్భాగులననుసరించవలయునను మోహముచే ఇతరులను దురాచారమందు
ప్రవర్తింపజేసేనేని మంచి వంశమందు బుట్టినవాడైనను తానే నరకమందు పడును.
సత్కులమే ప్రశస్తముకాదు, సదాచారింబుండవలయునని భావము. ౭౦.

శ్లో. యః క్షయేవర్తమానాం తస్య న్పతిపుణ్యజనాన్ధనీ,

లోకేమనుష్యధర్మాణం కిన్నరాః కథయంతితం

౭౧.

టీ. యః=ఏ, ధనీ = ధనవంతుడు, క్షయే = ఇంటియందు, వర్తమానాన్ =
ఉండువారిని, అనగా మానవంతులను, లేక క్షయే = లేమితనమందు, వర్తమానాన్ =
ఉండెడి, స్వాన్ = స్వకీయులైన, పుణ్యజనాన్ = సత్పురుషులను, పాతి = కాపా
డుచున్నాడో, తం = ఆధనవంతుని, లోకే = లోకమందు, నరాః = మనుష్యులు,
మనుష్యధర్మాణం = మనుష్యమాత్రుడే అని, కథయంతికిం = చెప్పుచున్నారా ఏమి?
అనగా నంతేకాదు, పురుషశ్రేష్ఠుడని చెప్పుచున్నారు.

అర్థాంతరము. యః = ఏ, ధనీ = ధనవంతుడైన కుబేరుడు, క్షయే = యుద్ధము
మొదలగు దుర్వ్యపారరాహిత్యమందు, వర్తమానాన్ = ఉండెడి, స్వాన్ = తనసంబంధు
లైనట్టి, పుణ్యజనాన్ = రాక్షసులను, అధవాయతులను. “పుణ్యజనస్తుసజ్జనే, గు
ప్యాకేయాతుధానేచ”. అని హేమచంద్రుడు. పాతి = రక్షించుచున్నాడో, తం =
ఆకుబేరుని, కిన్నరాః = కిన్నరులనెడిదేవతలు, మనుష్యధర్మాణం = మనుష్యునివంటి
ధర్మముగలవాడని, కథయంతి = గానముచేయుచున్నారు.

తా. తమతమయిండ్లయందేయుండియే దుష్కార్యములకుపోక సాధువులుగా నుండునట్టియు, లేక దరిద్రావస్థయందుండునట్టియు స్సరికీయులను ఏధనవంతుడు పోషించుచున్నాడో అట్టివానికే లోకమందలిజనులు మానవోత్తముండని పొగడుచున్నారు. ధనాధిపత్యము వహించియు యుద్ధము మొదలగు చెడ్డ కార్యములు చేయకుండునట్టి తనవారైన రాక్షసులను అధవా యక్షులను రక్షించునట్టి కుబేరునికే కిన్నరులు మనుష్యధర్మముగలవాడని పొడుచున్నారు.

౭౧.

శ్లో. ప్రకృష్టవర్ణతశ్శుద్ధం లబ్ధ్వాహరింసమేధితః.

తరళత్వేననత్యాజ్యో మణివజ్జాతిమాన్ ద్విజః.

౭౨.

టీ. శుద్ధం = దోషరహితమైన, ఆహార్య = అన్నమును, లబ్ధ్వా = పొంది, అనగాభక్షించి, సమేధితః = చక్కగాప్రకాశించుచుండెడి, జాతిమాన్ = మంచికులమందుపుట్టిన, ద్విజః = బ్రాహ్మణుడు, ప్రకృష్టవర్ణతః = శ్రేష్ఠకులముగలవాడగుటవలన, నత్యాజ్యః = త్యజింపదగిన వాడుకాడు.

అర్థాంతరము. శుద్ధం = నిర్మలమైన, హారం = ముత్యపుసరమును, లబ్ధ్వా = పొంది, తరళత్వేన = హారమధ్యమందలి రత్న భావముచేత, సమేధితః = చక్కగా వెలుగుచుండెడి, జాతిమాన్ = మంచిజాతిగలిగినట్టి, మణివత్ = రత్నమువలెనే, ప్రకృష్టవర్ణతః = మంచికాంతిగలిగిన కారణమువలన, (నః ద్విజః = ఆ బ్రాహ్మణుడు) నత్యాజ్యః = విడువదగిన వాడుకాడు.

తా. త్రాసము పటలము మొదలగుదోషములులేని ముత్యములు మొదలగువానిచే గూర్పబడిన హారముల మధ్యమందు నాయకమణికారణముచే చక్కగాప్రకాశించుచు మంచికాంతిగలిగి జాతిరత్నమగుటచేత నామణి యేరితిగా పోగొట్టతగినదికాదో, అట్లే పరిశుద్ధమైన యశ్చమును భుజించుచు, తేజోవంతుడై మంచివంశమందు పుట్టిన బ్రాహ్మణుడు శ్రేష్ఠవర్ణుడగుటవలన చాంచల్యముచేత విడువదగినవాడు కాడు. బ్రాహ్మణానావమంతవ్యో భస్మచ్ఛన్నా ఇవాగ్నయః. అని మనుస్మృతి. బూడిదచే గప్పబడిన నిప్పువలెనుండు బ్రాహ్మణుల నవమానింపరాదని భావము.

౭౩.

శ్లో. మందస్తీక్షరుచిః పాపః కుజన్తాయశ్చదేహినాం,

దుఃఖాయజన్తభజతే నిధనంచేత్రివిన్తయః.

౭౪.

టీ. యః = ఏవురుఘడు, మందః = సోమరితనముచే పరోపకారాదులందు అశక్తుడును, లేక మందః = తెలియనివాడును, తీక్షరుచిః = దారుణమైన యభిలాష

గలవాడు గనుక, పాపః = పాపముగలవాడై, కుజన్తా = దుష్కులమందుబుట్టినవాడో (సః = వాడు) జన్త = తనపుట్టుకను, దేహినాం = ప్రాణులయొక్క, దుఃఖాయ = కష్టముకొఱకు, భజతే = పొందుచున్నాడు, (ఇదినః) నిధనంచ = చావునుకూడ, దేహినాందుఃఖాయ = ప్రాణులకష్టమునకై, భజతే = పొందుచున్నాడు. ఇతి = ఇట్లు నుట, విస్తయః = సంతోషకరమైనది. విస్తయోహర్షగర్వయోః. అనివిశ్వము,

అర్థాంతరము. యః = ఏ, మందః = శనిగ్రహమును, కుజన్తా = అంగారకగ్రహమును, తీక్ష్ణరుచిః = క్రూరమైనతేజస్సుగలవాడు, అనగా పాపగ్రహమగు చున్నాడు గనుకనే, దేహినాం = ప్రాణులయొక్క, దుఃఖాయ = కష్టముకొఱకు, జన్త = లగ్నమును, నిధనంచ = అప్తమస్థానమును, భజతే = పొందుచున్నాడు, ఇతి = ఇది. విస్తయః = ఆశ్చర్యము.

తా. ఏనరుడు పరోపకారాదులు చేయలేక తెలివిలేనివాడై, క్రూరాభిలాషియైనవాడుగనుక పాపముచేయువాడై దుష్కులమందుబుట్టినవాడో వాని జన్మము జనుల దుఃఖముకొఱకును చావు సంతోషముకొఱకును అగుచున్నదనియర్థము. దుర్జనుడు బ్రతికియుండుటకంటె చచ్చుటమేలనిభావము.

పాపగ్రహములైన శన్యంగారకులు జన్మమందును అప్తమస్థానమందును ఉండి ప్రాణులకు ప్రణాద్యుపద్రవములను జేయుచున్నారు. ఇందుకు, శ్లో. ద్వాదశాప్తమజన్మస్థాః శన్యర్కంగారకోగురుః, కుర్వంతి ప్రాణసందేహం స్థానభిప్రంధనక్షయం. అని శాస్త్రము.

౭౩.

శ్లో. వేదత్రయ మయోయస్సాస్యతోపిహీనః క్షణాత్పతేత్,

స్వస్యైవరుచ్యాపీతాయాం వారుణ్యాం సత్పథాత్ చ్యుతః. ౭౪.

టీ. యః = ఏబ్రాహ్మణుడు, వేదత్రయమయః = ఋగ్యజుస్సామములనెడి మూడువేదములను చదివి యర్థముదెలిసినవాడు, స్యాద్యది = అయినను, సోఽపి = వాడు, స్వస్యైవ = తనయొక్కయే, రుచ్యా = అభిలాషచేత, వారుణ్యాం = కల్లు, పీతాయాం సత్యాం = పానముచేయబడినదికాగా, సత్పథాత్ = మంచి యాచారము వలననుండి, చ్యుతః = జారినవాడుగనుకనే, హీనః = స్వజాతిలోతక్కువయై, క్షణాత్ = త్రాగువేళయందె, పతేత్ = పడుచున్నాడు. అనగా శ్రోతాది కర్తృభ్రష్టుడగుచున్నాడు.

అర్థాంతరము. వేదత్రయమయః = త్రయీస్వరూపుడైన, యః = ఏసూర్యుడు, సత్పథాత్ - సత్ = నక్షత్రములయొక్క, పథాత్ = మార్గమైన యాకాశమువలన,

నుండి, చ్యుతః = సాగుచు, స్వస్యైవ = తనయొక్కయే. గుచా = కాంతిచేత, హీనః = తక్కువైనవాడు, అనగా మందకాంతిగలవాడు, స్యాత్ = అగుచున్నాడో, సోఽసి = ఆచూర్యుడు, పీతాయాం = పచ్చనివన్నెగల, వాచాన్యాం = వరుణ సంబంధమైన పడమటి దిక్కునందు, పలేత్ = పడుచున్నాడు. అనగా అస్తమించుచున్నాడు.

తా. ఋగ్యజు స్సామములనెడి మూడు వేదములను జదివి వాని యర్థములను దెలిసికొనినవాడైనను తనయభిలాషచేత కల్లుద్రాగెనేని సదాచారమువలననుండి జారిన వాడై బ్రాహ్మణకులమందు హీనుడై తత్క్షణమందే శౌతాదికర్తృభవ్యుడగు చున్నాడు, బ్రాహ్మణుడగువాడు నిత్యముగా మద్యమును విడువవలయునని భావము. “నిత్యం మద్యం బ్రాహ్మణోవర్జయేత్” అని గౌతమస్మృతి.

వేదత్రయ స్వరూపుడైన నూర్యుడు ఆకాశమార్గమున దిరుగుచు నస్తమించు కాలమున మందలేజుడై వరుణదేవతాకమైన సశ్చిమ దిక్కునం దస్తమించు చున్నాడు.

శ్లో. ఏకక్షీతి భృదుత్పన్నా సచ్చిద్రాః కంటకోల్బణాః,

మిథస్సంఘర్షితావంశా దహ్యంతే సానుగామినః

౭౫.

టీ. ఏకక్షీతి భృదుత్పన్నాః-ఏక=ఒకడైన, క్షీతిభృత్ = రాజుచేత, ఉత్పన్నాః = పుట్టినట్టియు, కంటకోల్బణాః - కంటక = నీచశత్రువులచే, ఉల్బణాః = వ్యాపులైనట్టియు, సచ్చిద్రాః = వేటమొదలగు దోషములతో కూడినట్టియు, సానుగామినః = అనుగాములనగా భృత్యులు వారితోగూడినట్టి, వంశాః = రాజకులములు అనగా రాజవంశమందు పుట్టినవారు, మిథః = ఒకరికరు, సంఘర్షితాః = కలహించినవారై, దహ్యంతే = ధ్వంసమగుచున్నారు.

అర్థాంతరము. ఏకక్షీతి భృదుత్పన్నాః - ఏక=ఒకడైన, క్షీతభృత్ = కొండయందు, ఉత్పన్నాః = పుట్టినట్టియు, సచ్చిద్రాః = రంధ్రములతోగూడినట్టియు, కంటకోల్బణాః = ముండ్లచే వ్యాప్తములైనట్టియు, సానుగామినః - సాను = కొండయొక్క సమభూములను, గామినః = పొందినట్టి, అనగా నచ్చటనుండునట్టి, వంశాః = వెదుళ్లు, మిథః = ఒకటికొకటి, సంఘర్షితాః = రాపిడిగలవియై, దహ్యంతే = కాలిపోవుచున్నవి.

తా. ఒక కొండయందుత్పన్నములై లోపల రంధ్రములుగలిగి వెలి ముండ్లచే వ్యాప్తములై సానువులందుండు వెదుళ్ళొకటి కొకటి యొరసికొనుటచేత గలిగిన యుగ్గివలన నెద్విధమున కాలిపోవుచున్నవో, అట్లే యొకరాజువలననే గలిగి వేట ద్యూశముమొదలగు దోషములుగలవారై మిక్కిలి శత్రువులుగలవారై భృత్యులతో గూడి

యుందు రాజపుత్తులు పరస్పరము కలహించినవారై నాశమును బొందుదురు. వెదుళ్లు రాచుకొనుటచే నగ్నిగలుగుట ప్రసిద్ధము. ౭౪.

శ్లో. మహాగోత్రేషు సంజాతౌ మృదవ్రాయేపితేజనాః,

స్వజీవితవ్యయేనాపి బహుధాన్యోపకారిణః,

౭౫.

టీ. యే = జనాః = వీనునుభ్యులు, మహాగోత్రేషు = గొప్పకులములందు, సంజాతాః = పుట్టినవారుగనుకనే, మృదవః = దయగలవారో, తే = వారు, స్వజీవిశవ్యయేనాపి - స్వ = తమయొక్క, జీవిత = జీవనమైనదనాదులయొక్క, వ్యయేనాపి = నాశముచేతనైనను, బహుధా = నానావిధములచేత, అన్యోపకారిణః - అన్య = ఇతరులకు, ఉపకారిణః = ఉపకారముచేయువారు, భవంతి = అగుచున్నారు.

అర్థాంతరము. మహాగోత్రేషు = గొప్పవియైన వింధ్యము మొదలగుకొండలందు, సంజాతాః = పుట్టినట్టి, మృదవః = లోపలబొంగుటచే మెత్తగనుండు, యే = వీ, తేజనాః = వెదుళ్లుగలవో, తే = ఆవెదుళ్లు, స్వజీవిశవ్యయేనాపి - స్వ = తమయొక్క జీవిత = బ్రతుకుయొక్క, వ్యయేనాపి = నాశముచేతనైనను, బహుధా = అనేకప్రకారములైన ఇట్లు మొదలగు రూపముచేత, అన్యోపకారిణః - అన్య = ఇతరులకు, ఉపకారిణః = సహాయముచేయునవి, భవంతి = అగుచున్నవి, (అథవా, బహు = అధికమైన, ధాన్య = బియ్యమునుండుటచేత, ఉపకారిణః = ఉపకారముచేయునవి, భవంతి = అగుచున్నవి).

తా. గొప్పవైన వింధ్యాదిపర్వతములందు సంభవించి మెత్తని స్వభావము గలిగి తమను మూలభేదముగలిగినను పరులకు ఇండ్లు మొదలగునవికట్టుకొనుటకుగాని, అథవా తమధాన్యమనగా వెదురు బియ్యముచేతగాని యెట్లుపకారముచేయుచున్నవో అట్లు గొప్పకులమందుజనించినవారు దయావంతులై తమబ్రతుకునకు హానిగలిగినను దాని గమించక నన్యలకుపకార మనేకవిధములుగా నొనర్చుచున్నారు. వెదుళ్ళుపండగా నెండి పోవుట ప్రసిద్ధము. అప్పుడు బియ్యము దొరకును. ౭౬.

శ్లో. పరమస్యైవ పుంసస్సాన్యన్నిత్యం శ్రీరనపాయినీ,

సారంసదాశయేనేహ సాధుచక్రంబిభర్త్యయః.

౭౭.

టీ. యః = ఏపురుషుడు, ఇహ = ఈలోకమందు, సదాశయేన = మంచియభిప్రాయముచేత, నిర్తలమనస్సుచేననుట, సారం = శ్రేష్ఠమైన, అథవా న్యాయ్యమైన, సాధుచక్రం = సత్పురుషసమూహమును, బిభర్త్య = పాలించుచున్నవాడో, అన్య =

ఇట్టిశ్రేష్ఠుడైనట్టి, పుంసవవ = పురుషనకే, శ్రీః = సంపత్తు, పరం = మిక్కిలి, అనపాయినీ = ఎడబాయకుండునది, స్యాత్ = అగును.

అర్థాంతరము. యః = ఏవిష్ణువు, సదా = ఎల్లపుడు, సారం = శ్రేష్ఠమైనట్టి, చక్రం = చుట్టుకైదువను, శయేన = హస్తముచేత, సాధు = చక్కగా చిభర్తి = ధరించుచున్నాడో, తస్య = అట్టి, పరమనైవ = శ్రేష్ఠుడైనట్టి, పుంసః = పురుషునియొక్క, శ్రీః = లక్ష్మీదేవి, నిత్యం = ఎల్లపుడు, అనపాయినీ = ఎడబాయకుండునదిగా, స్యాత్ = అగును.

తా. ఏపురుషుడు మంచియభిప్రాయముచేత సాధువులను సంరక్షించుచున్నవాడో అట్టివానియొక్కసంపత్తే యెల్లప్పుడు బాయకుండుననియు, శ్రేష్ఠమైనచక్రమును హస్తమందుధరించుచుండు పరమాత్మయైన శ్రీమహావిష్ణువునకెప్పుడు లక్ష్మీదేవి సన్నిహితయైయుండుననియు భావము. ౭౭.

శ్లో. మృదవోఽపి సదామోద హేతవోఽప్యమలాపి,

నాతిశ్లాఘ్యాస్సుమనసో జనైః జాతివివర్జితాః.

౭౮.

టీ. మృదవోఽపి = కరుణాశీలులైనను, సదామోదహేతవోఽపి = సత్ = సత్పురుషులయొక్క, ఆమోద = సంతోషమునకు, హేతవోఽపి = కారణములైనను, అమలాపి = నిర్మలమైన మనస్సుగలవారైనను, జాతివివర్జితాః = కులీనులుకానియట్టి, సుమనసః = విద్వాంసులు, జనైః = సత్పురుషులచేత, అతిశ్లాఘ్యాః = మిక్కిలిస్తుతింపదగినవారు, న = కారు.

అర్థాంతరము. మృదవోఽపి = కోమలములైనను, సదా = ఎల్లపుడు, ఆమోదస్య = పరిమళమునకు, హేతవోఽపి = కారణములైనను, అమలాపి = దోషరహితములైనను, జాతివివర్జితాః = జాజులకంటెవేరైన, సుమనసః = పువ్వుములు, అతిశ్లాఘ్యాః = మిక్కిలిపొగడదగినవి, న = కావు.

తా. మృదువుగలిగి మంచివాసనచేసలరి స్వచ్ఛములైయుండినను జాజులుకాని పువ్వులెట్లు విశేషశ్లాఘ్యములుకావో యత్రైఱంగుననె దయావంతులై సజ్జనసంతోషకరులై స్వచ్ఛచిత్తులైయుండినను సత్కులమందు పుట్టనివారు హెచ్చుగా పొగడదగినవారుకారు, అనగా సామాన్యముగా పొగడదగుననియు అన్ని గుణములు కలిగియున్నను కులములేనివారు ప్రకాశించరనియుభావము. ౭౮.

శ్లో. కుజన్తనాయత్రూరేణ పారుష్యంరజసాకృతం,

లబ్ధవర్ణస్యనగ్లాని సుచిత్రస్యేవతావతా.

౭౯.

టీ. కుజన్తనా = చెడ్డజన్తముగల, అనగాకలహినుడైన, త్రూరేణ = త్రూరుడైన పురుషునిచేత, రజసా = రజోగుణముచేత, అనగా నహంకారముచేత, యత్ = ఏ, పారుష్యం = బెడరింపుమొదలైనది, అకారి = (గురువుమొదలగు వారియందు) చేయబడుచున్నదో, తావతా = అంతమాత్రముచేత, లబ్ధవర్ణస్య = విద్వాంసునకు = కుజన్తనా - కు = భూమివలన, జన్తనా = పుట్టినట్టి, త్రూరేణ = కఠినమైన, రజసా = దుమ్ముచేత, యత్ = ఏ, పారుష్యం = పరుషదనము, అనగామలినత్వము, కృతం = చేయబడుచున్నదో, తావతా = అంతమాత్రముచే, లబ్ధవర్ణస్య - లబ్ధ = పొందుడిన, వర్ణస్య = నలుపు పసుపు మొదలగు వన్నెలుగల, చిత్రస్యేవ = చిత్రమునకువలెనే, గ్లానిః = మాలిన్యము, సభవతి = కలుగదు.

తా. భూమివలనజనించి పరుషమైనధూళిచేత చక్కగా వన్నెపూయబడినచిత్రములకు నెవ్విధమునహానిగలుగదో యవ్విధమున జాతిహీనులై త్రూరులైనవారు గర్వముచేత పెద్దలనుదూషించిరేని యంతమాత్రముచేత పెద్దలకేలాటి మాలిన్యము కలుగనేరదు. చిత్రములు నీరుమొదలగువానిచే చెడినట్లు భూపరాగముచేత చెడదనియు దుర్జనుల తిరస్కారములు సజ్జనులకొ జెరుపజాలదనియుభావము.

౮౦.

శ్లో. పార్శ్వేవసంతంకామేషు సాధకంసహకారిణం,

దృష్ట్యా పికఃపుమాన్ హృష్యన్నాలపేన్తధురాంగిరం.

౮౦.

టీ. పార్శ్వే = చెంగట, వసంతం = ఉండునట్టియు, కామేషు = ఇష్టార్థములందు, సాధకం = సంపాదకుడైనట్టి, సహకారిణం = సహాయకుడైనపురుషునికొ, దృష్ట్యా = చూచి, పికఃపుమాన్ = ఏపురుషుడు, హృష్యన్ = సంతసించినవాడై, మధురాం = మనోహరమైన, గిరం = మాటను, నాలపేత్ = పలుకడా! అనగాపలుకుచున్నాడనుట. గుణవంతులను పూజింతురనిభావము.

అర్థాంతరము. సహకారిణం = తియ్యమామిడిపువ్వుగలదిగనుకనే, కామేషు సాధకం - కామ = మన్తధునియొక్క, ఇషు = తూపులకు, సాధకం = సంపాదకమైనట్టి, వసంతం = ఆమినిని, పార్శ్వే = ప్రక్కయందు, దృష్ట్యా = చూచి, (అనగా వసంతకాలధర్మమును గాంచియనియర్థము. కాలమునకు మూర్తములేదుకద) పుమాన్ = పురుషురూపమైన, పికః = కోయిల, హృష్యన్ = సంతసించినదియై, మధురాం = ఇంచిన, గిరం = పలుకును, నాలపేత్ = పలుకడా?

తా. తనకురంగటమెలంగుచు నిష్టార్థములను సంపాదించజేయుచు నెప్పుడు నెడ బాయకయుండు చెలికానికొగాంచి యెవ్వడైనను తియ్యనిపలుకులు పలుకకుండు నాయనియర్థము. తియ్యనిమామిడిపూలచేనొప్పుచు పచ్చవిల్కానితూపులకుసాధకంబైన యామిసిక సమీపంబునగాంచి గండుకొయిల మధురముగా రొదనేయకుండు నాయని భావము.

౧౦.

శ్లో. దేవాశ్చభూమిదేవాశ్చ నిత్యమప్యమృతాశనాః,

హీయంతేస్వాధికారాత్తే యేనేవంతేనవాసవం.

౧౧.

టీ. నిత్యం = ఎల్లపుడు, అమృతాశనాః - అమృత = పాలు, అశనాః = అన్నముగాగల, యేదేవాః = ఏదేవతలు, వాసవం = ఇంద్రునికొ, ననేవంతే = కొలువరో, లే = ఆదేవతలు, స్వాధికారాత్ - స్వ = తమయొక్క, అధికారాత్ = స్వామిత్వము వలననుండి, హీయంతే = విడువబడుచున్నారు.

ఆర్థాంతరము. యేభూమిదేవాః = ఏబ్రాహ్మణులు, నిత్యం = ఎల్లపుడు, అమృతాశనా అపి - అమృత = యజ్ఞశేషము, అథవా = అయచిత పదార్థము, లేక జలము, అశనా అపి = అన్నముగాగలవారైనను, శ్లో. అమృతం యజ్ఞశేషేంబు సుధామోక్షే స్వయాచితే, అన్నకాంచనయోర్జగ్ధౌ ఖేస్వాదునిరసాయనే, ఘృతేహృద్యేగోరసేచ. అని హేమచంద్రుడు. శవాసవం - నవ = క్రొత్తయైన, ఆసవం = కల్లును, నేవంతే = త్రాగుచున్నారో, తే = ఆబ్రాహ్మణులు, స్వాధికారాత్ - స్వ = తమయొక్క, అధికారాత్ = కర్తవ్యవలననుండి, హీయంతే = తక్కువగుచున్నారు.

తా. అమృతమే యన్నముగాగల దేవతలు తమకు నేలికయైన యింద్రునికొ నేవించకయుండిరేని వారివారి యధికారమువలననుండి బహిష్కృతులగుదురు. యజ్ఞశేషముగాని అయచితమైనదికాని నీరుకాని యన్నముగాగల బ్రాహ్మణులు కల్లు త్రాగుదురేని కర్తవ్యమైనది.

౧౨.

శ్లో. అశేషచక్షుశ్రవణప్రతికూలోభవన్నపి,

వినతానందహేతుర్యస్సపుమానాప్తనందకః

౧౩.

టీ. యః = ఏపురుషుడు, అశేషచక్షుశ్రవణప్రతికూలః - అశేష = అందటియొక్క, చక్షుశ్రవణ = నేత్రములకువీనులకు, ప్రతికూలః = శ్రతువు, భవన్నపి = అయినను, అనగా దౌర్జన్యముచేత చూడక వినకపోయినను, వినతానందహేతుః - వినత = నమ్రులైనవారియొక్క, అనంద = సంతోషమునకు, హేతుః = కారణమయ్యేనని,

సః=ఆ, పుమాన్ = పురుషుడు, ఆప్తనందకః - ఆప్త = సత్పురుషులను, నందకః = సంతసింప జేయువాడగును.

అర్థాంతరము. యః=ఏగరుడుడు, అశేషచక్షుశ్రవణ ప్రతికూలః - అశేష= సమస్తమైన, లేక శేషసర్వస్వతిరిక్తులైన, చక్షుశ్రవణ = సర్వములకు, ప్రతికూలః = విరోధి, భవన్యపి = అయినను, వినతానందహేతుః - వినతా = వినతయ నెడి తనతల్లి యొక్క, ఆనంద=సంతోషమునకు, హేతుః=కారణమాయెనూ, సః=అట్టి, పుమాన్ =పురుషుడైన గరుడుడు, ఆప్తనందకః - ఆప్త = సాధువైన, నందకః=కులపాలకుడు అగుచున్నాడు. శ్లో. నందకః కులపాలకే, హర్షకేవిష్ణుఖడ్గేచ. అనిహేమచంద్రుడు.

తా. సమస్తజనులనుచూడకయు వారిమాటవినకయు నుండినను ఏపురుషుడు సత్పురుషులకు సంతోషకరుడగుచున్నాడో వానిన్ సజ్జనుడనియేభావింపదగును, అనగా దోషముగలవాడైనను కొన్నిగుణములుండెనేని యాగుణములుదోషములను గప్పచున్న వనిభావము. గరుడుడు సకలసర్వములకువిరోధియైనను ఆదిశేషునితో కలహమొనర్చక తనతల్లియైనవినతకు మిక్కిలిసంతోషమాచరించి తనకులమునుద్ధరించినవాడగుటచే ఆప్తనందకుడని ప్రసిద్ధిబొందెను.

౯౨.

శ్లో. హతకామంచిరంలోకం ప్రభోరుగ్రస్యవీక్షణాత్,

కుర్యాద్యోనిజయాలత్యై సకామంపరమఃపుమాన్ ౫౩.

టీ. యః=ఏపురుషుడు, ఉగ్రస్య=కోపముగల, ప్రభోః=రాజుయొక్క, వీక్షణాత్=క్షూరదృష్టివలన, చిరం=చాలకాలముదాక, హతకామం - హత = నష్టమైన, కామం=ఇష్టార్థముగల, లోకం=జనమును, నిజయా=తనసంబంధమైన, లత్యై = సంపత్తు చేత, సకామం=ఇష్టార్థములతోగూడినవానిగా, కుర్యాత్=చేయుచున్నాడో, సః=వాడు, పరమః=శ్రేష్ఠుడైన, పుమాన్=విష్ణుసదృశుడేయగును.

అర్థాంతరము. ప్రభోః=స్వామియైన, ఉగ్రస్య=పరమేశ్వరునియొక్క, వీక్షణాత్=ఫాలనేత్రదృష్టి వలన, చిరం=పెద్దకాలము, హతకామం. హత=దహింపబడిన, కామం=మన్తఘడుగల, లోకం=జగత్తును, యః=ఏయీశ్వరుడు, సకామం=కున్తధ సహితముగా, కుర్యాత్=చేయుచున్నాడో, సః=ఆశివుడు, పరమః = శ్రేష్ఠుడైన, పుమాన్=పురుషుడు అగుచున్నాడు.

తా. రాజుకోపమునకు పాత్రుడై నష్టసంపదగలపురుషునిన్ దనసంపదచే సంతోషింపజేసినపురుషుడు పురుషశ్రేష్ఠుడనియర్థము. ద్రోహమొనర్చుటచే ఫాలనేత్రదగ్ధుడైనమన్తఘుని రతీదేవిప్రార్థనచే మఱలజీవింపజేసిన పరమేశ్వరుడే శ్రేష్ఠుడు. ౫౩.

శ్లో. జడేన రాజ్ఞాలభ్యోస్తు సలోక నిజ మండలః,

విరోధ్యాక్రమ్యగృహ్ణీయా తం తథాపిమహ త్తమః. ౫౪.

టీ. జడేన=తెలివితేని, రాజ్ఞా=ఏలిక చేత, సకలః=సమస్తమైన, నిజమండలః=స్వదేశము, లభ్యః=పొందబడినది, అస్తు=అవుగాక; తథాపి=అట్లేనను, మహత్తమః=మిక్కిలిగొప్పవాడైన, విరోధీ=శత్రువు, తం=ఆదేశమును, ఆక్రమ్య=నశపఱచుకొని, గృహ్ణీయాత్=అపహరించును.

అర్థాంతరము. జడేన=చల్లనైన, రాజ్ఞా=చందురునిచే, సకలః = కలతోగూడినట్టి, నిజమండలః=తనదైనబింబము, లభ్యః=పొందబడినది, అస్తు=అవుగాక; తథాపి = అట్లేనను విరోధీ=శత్రులైన, మహత్=బలాధికుడైన, తమః=రాహువు, తం=అచందురుని, ఆక్రమ్య=ఆక్రమించి, గృహ్ణీయాత్=పట్టుకొనును.

తా. బాలిశుండగురాజొకవేళ ప్రభుత్వమును పొందినను తనకంటె నెక్కువ బలముగలవిరోధయైన యొకడు ఆదేశమును బలిమిచేనాక్రమించి తీసికొనును. చల్లనైన చంద్రుడు కలలచే పూర్ణమైనతనబింబమును పున్నమనాడుపొందినను, రాహుగ్రహము విరోధముచేత నాక్రమించి యాచంద్రునిబట్టుకొనును. ౫౪.

శ్లో. దృష్ట్యాగ్రేభూభృతఃకన్యాం శమస్తోపివికారవాన్,

అతనుంకామమాతస్వ న్నష్టాత్తేత్యుచ్యతేబుధైః. ౫౫.

టీ. అగ్రే=ముంగల, భూభృతః=రాజుయొక్క, కన్యాం=పడుచును, దృష్ట్యా=చూచి, శమస్తోపి=కామాదులు లేనివాడైనను, కామం=అభిలాషను, అతనుం = ఎక్కువగా, ఆత్యుక్=చేయువాడై, వికారవాన్=మోహముగలవాడు, నష్టాత్తా-నష్ట=నాశమైన, ఆత్మా=బుద్ధిగలవాడని, బుధైః=విద్వాంసులచేత, ఉచ్యతే = చెప్పబడుచున్నాడు.

అర్థాంతరము. అగ్రే=ఎదుట, భూభృతః=మంచుకొండయొక్క, కన్యాం=కూతురైన ఉమాదేవిని, దృష్ట్యా=చూచి, శమస్తోపి=కామాదిరహితుడైతపంబొనర్చువాడైనను, కామం=మన్నఘని, అతనుం=శరీరములేనివానిగా, ఆత్యుక్=చేసినవాడై, వికారవాన్=మమోవికారముగల ఈశ్వరుడు, బుధైః=పండితులచేత, లేక=దేవతలచేత, అష్టాత్తా—అష్ట=ఎనిమిదివిధములైన, ఆత్మా=శరీరములుగలవాడు, ఇతి=ఇట్లని. ఉచ్యతే=చెప్పబడుచున్నాడు.

తా. ఇంద్రియములను నిగ్రహించి కామక్రోధాదులను మానినవాడైనను తన ముంగల రాజకుమారికన్ గాంచి కామమోహితుడై వికారముగలవాడయ్యెనేని యట్టి వానికొ విద్యాంసులు బుద్ధితేనివానిగా దెలియుచున్నారు.

దక్షిణామూర్తియై హిమవత్పర్వతమున యోగనిష్ఠుడై తనకపకారమొనర్చిన మన్మథునికొ ఘోరత్రాగ్ని చేదహించి పిదప రతీదేవిప్రార్థనచే నామదనునకు శరీరము లేకయో ప్రాణంబొసంగి తనముంగలమెలంగు హిమవత్పర్వత కుమారికయైన పార్వతికొ గాంచి వికారమునుబొందినవాడైన శివునికొ దేవతలును వ్యాసాది విద్యాంసులును అష్టమూర్తియనిచెప్పుచున్నారు. అనగా, శ్లో. భూతార్కచంద్రయజ్వానో మూర్తయోష్టప్రకీర్తితాః. పృథివి, జలము, ఆగ్ని, వాయువు, ఆకాశము, చంద్రుడు, సూర్యుడు, యజ్ఞము చేయువాడు. ౫౬.

శ్లో. తంప్రభుంప్రాప్యవిశ్వస్య రతిఃకథమిల్లసేత్,

క్రోధజ్వలితయాదృష్ట్యా యేనకామోనిహన్యతే.

౫౭.

టీ. యేన = ఏరాజుమొదలగుజనముచేత, క్రోధజ్వలితయా-క్రోధ=కోపముచేత, జ్వలితయా=ఉగ్రమైనట్టి, దృష్ట్యా = చూపుచేత, కామః = ఇష్టార్థము, నిహన్యతే = వ్యర్థముగాచేయబడుచున్నదో, విశ్వస్య=లోకమునకు, ప్రభుం = నాయకుడైన, తం = ఆరాజుమొదలగుజనమును, ప్రాప్య = పొంది, రతిః = యాచకులసంతోషము, కథమివ= ఏరీతిగ, ఇల్లసేత్ = ప్రకాశించును. అనగా ప్రకాశించదనుట.

అర్థాంతరము, యేన=ఎవనిచేత, క్రోధజ్వలితయా - క్రోధ=తపంబుచెడుటచే గలిగినరోషముచేత, జ్వలితయా = మండుచునుండు, దృష్ట్యా = ఘోరత్రానలోకనముచేత, కామః = మన్మథుడు, నిహన్యతే = దహింపబడుచున్నదో, విశ్వస్య = ప్రపంచమునకు, ప్రభుం = స్వామియైన, తం=ఆపరమేశ్వరునికొ, ప్రాప్య = పొంది, రతిః = రతీదేవి, కథమివ=ఏవిధమున, ఇల్లసేత్ = సంతసించును. అనగాలేదనుట.

తా. తపోవిఘ్నంబువలన గలిగినరోషముచేత మన్మథుని ఘోరత్రాగ్నిచే గాల్చిన పరమేశ్వరుని వేడుకొను రతీదేవికి నెవ్విధమున సంతోషములేదో అవిధముననే కోపదృష్టిచేత యాచకుల ఇష్టార్థములనుచెటిపిన రాజు మొదలగువాటిని పొందిన యాచకులకోరికలు ఫలించవనియర్థము. రతీదేవి పరమేశ్వరుని ప్రార్థింపగా నామె కోరికెరీతిగా మన్మథుడు అశరీరుడు కాకపోయెననియు, లోభులగుప్రభువు చెంగట యాచకుల ప్రార్థనలు చెల్లవనియుభావము. ౫౮.

శ్లో. జనిత్వాపిమహావంశే వక్రకాః కేచనకంటకాః,

కుర్యుర్జనపదక్లేశం సాధుమార్గస్యదూషకాః.

౮౭.

టీ. వక్రకాః = కుటిలబుద్ధిగల, కేచన = కొందఱు, కంటకాః = క్షుద్రశత్రువులు. “శ్లో. కంటకఃక్షుద్రవైరిణే, వేణౌద్రుమాంగేరోమాంచే”. అని హేమచంద్రకోశము. మహావంశే = గొప్పకులమందు, జనిత్వాపి = పుట్టియుండినను, సాధుమార్గస్య - సాధు = సత్పురుషులయొక్క, మార్గస్య = మంచియాచారమునకు, దూషకాః = దోషముగలుగజేయువారై, జనపదక్లేశం - జనపద = రాష్ట్రమునకు, క్లేశం = దుఃఖమును, కుర్యుః = చేయుదురు.

అర్థాంతరము. మహావంశే = గొప్పవెదురునందు, జనిత్వాపి = పుట్టినను, వక్రకాః = వంకరలైన, కేచన = కొన్ని, కంటకాః = ముండ్లు, సాధుమార్గస్య - సాధు = చక్కనైన, మార్గస్య = త్రోవకు, దూషకాః = చెట్టకలుగజేయునివియై, జనపదక్లేశం - జన = మనుష్యులయొక్క, పద = పాదములకు, క్లేశం = కష్టమును, కుర్యుః = చేయచున్నవి.

తా. ప్రఖ్యాతమైన వంశమునందు జనించినవారైనను కొందఱు నీచులగువారు సదాచారములను వ్యభిచారాదిదోషములచే చెఱుపుచు ధర్మహానియాబచే సంభవించెడి యవగ్రహాది దోషములవలన దేశమును నాశముచేయుచున్నారనియు, లేక దొంగతనముచేయుటవలన రాజ్యమునకు తొందరచేయుదురనియును అర్థము. గొప్పవైన వెదురునందు పుట్టిన వక్రములైన ముండ్లు మంచిమార్గమందుపడుటచే నాత్రోవను దూషితముగాజేసి నడుచు జనులపాదములందు గ్రుచ్చుకొని కష్టముకలుగజేయుననియునర్థము.

శ్లో. క్షుద్రాహిత్యాసవయసో ప్యప్రసన్నా జడాశయా,

విప్రస్థితోహంసః సప్రప్నయాన్తానసంసుఖం.

౮౮.

టీ. జడాశయా = జడ = మందమైన, అశయా = బుద్ధిగల, అప్రసన్నా = కలుషచితులైన, సవయసః = సమానమైనవయస్సుగల, క్షుద్రా = నీచులను, హిత్యా = విడిచి, స్థితః = ఉండెడి. విప్రః = బ్రాహ్మణుడు; సవయసః = కాకిమొదలగుపక్షులతో కూడినట్టియు, అప్రసన్నా = లేటలట్టియు, క్షుద్రా = అల్పములైన, జడాశయా = కరస్సులుగా, హిత్యా = విడిచి, విప్రస్థితః = వెడలినట్టి, హంసః = హంసము, మానసం = మానస సరోవరసంబంధమైన, సుఖమివ = సంతోషమునువలె నే, మానసం = మనస్సునందుబుట్టిన, సుఖం = సంతోషమును, ప్రప్నయాన్తాన్ = పొందుచున్నాడు

తా. కమలములేకుండుటచే కాకి మొదలగు తుద్రపక్షులుగలిగి గంభీరము లేమిచే తేటలేకయుండు అల్పసరస్సులను పరిత్యజించి హంసపక్షి యెవ్విధమున మానస సరోవరసౌఖ్యమును బొందుచున్నదో అవిధమున బ్రాహ్మణుడు మందమతులు క్రూర చిత్తులునైన సమానవయస్కులైన నీచులనువిడిచి జకారహితమైన మన స్సౌఖ్యమును బొందుచున్నాడు. జడాశయ అనుచో లడలక భేదముగాన జలాశయమని యగు చున్నది. వర్షాకాలములందే తుద్రసరస్సులందు జలంబుండుట ప్రసిద్ధము. ఆకాలమున హంసలకు రోగముగలుగుటచే మానస సరోవరమునుగూర్చి పారిపోవు చున్నవని భావము.

శ్లో. యశోదయాశీలరూపమాధురై ర్పిరపిసర్వతః,

సబాలోఽపిపుమాన్వృద్ధః సాధుబృందావనేరతః.

౫౯.

టీ. యశోదయాశీలరూపమాధురై ర్పిరపి - యశః = కీర్తియు, దయా = కరుణయు, శీల = సదాచారము, రూప = సౌందర్యము, మాధురై ర్పిః = మధురత్వము, అనగా తియ్యగ మాటలాడుటయును. వీనితోడ, సమంతతః = అంతటను (ఉపలక్షితః = కూడినట్టియు) సాధుబృందావనే - సాధు = సత్పురుషులయొక్క, బృంద = సమూహ మయొక్క, అవనే = రక్షణమందు, రతః = ఆసక్తికలిగినట్టి, సః = ఆ, పుమాన్ = పురుషుడు, బాలోపి = చిన్నవాడైనను, వృద్ధః = ముసలివాడు, అగుచున్నాడు.

అర్థాంతరము. యశోదయా = తల్లియైనయశోదాదేవితోడ నుండునట్టియు, శీలరూపమాధురై ర్పిరపి = సదాచార సౌందర్యహితభాషిత్యములచేత, సర్వతః = అంతటను, ప్రసిద్ధుడైనట్టియు, బృందావనే = గోకులబృందావనమనుస్థలమందు, సాధు = చక్కగా, రతః = ఆసక్తిగలవాడును, అథవా, సత్పురుష సమూహ సంరక్షణమందాసక్తి గలయట్టి, సః పుమాన్ = ఆశ్రీకృష్ణమూర్తి, బాలోపి = చిన్నవాడైనను, వృద్ధః = ముసలివానివలెపూజ్యుడు, అగుచున్నాడు.

తా. బాలుడగుటకొ యశోదాదేవితోడ నుండువాడై దయాశీలమాధుర్యాది గుణయుక్తుడై బృందావనమందు క్రీడించుచు సత్పురుషులను రక్షించు శ్రీకృష్ణమూర్తి యేలాగున బాలుడైనను వృద్ధునివలె పూజ్యుడగుచున్నాడో ఆలాగుననే ఏవాడైనను కీర్తియు, కరుణయు, రూపము, మంచిమాటలాడుటయు గలిగి సజ్జనులను గాపాడుట యందాసక్తియుగలవాడో ఆతడు వయస్సుచే చిన్నవాడైనను గుణములచే పెద్దవాడగుటంబట్టి వృద్ధునివలె పూజింపదగినవాడు. బాలత్వ, వృద్ధత్వములకు వయసు

కారణముకాదు. “నతేనవృద్ధోభవతి యేనాస్యపలితంశిరః, యోవై యువాప్యధీయానః
స్తందేవాస్థస్యవిరంబిదుః” అనుమనువచనమువలన పండితుడగువాడే వృద్ధుడని భావము.
యశస్సు,దయ, మంచియాచారము, హితసత్త్వత్వములేపాండిత్యలక్షణము. “యత్రా
కృతి స్తత్రగుణాః” అని యుండుటచే సౌందర్యముగలవాడు సద్గుణములు గలవాడు
గానే యుండును.

శ్లో. ద్విపాశ్చదురమాత్యాశ్చ ప్రవృద్ధాయత్రభూభృతిః,

తస్మై వ్యవశృంగభంగాయ మదాత్పరిణమంతిహి.

౯౦.

టీ. ద్విపాః = ఏనుగులు, యత్ర = ఏ, భూభృతి = పర్వతమునందు, ప్ర
వృద్ధాః = పెంపువడసినవియో, మదాత్ = మదముగలుగుటవలన, తస్మై వ్యవ = ఆ
పర్వతముయొక్కయే, శృంగభంగాయ-శృంగ = శిఖరముయొక్క, భంగాయ = నా
శముకొఱకు, పరిణమంతిహి = సమర్థములగుచున్నవి.

అర్థాంతరము. దురమాత్యాశ్చ = దుష్టులైనమంత్రులు, యత్రభూభృతి = ఏ
రాజునందు, ప్రవృద్ధాః = వృద్ధినిబొందెదరో, మదాత్ = గర్వమువలన, తస్మై వ్యవ =
ఆరాజుయొక్కయే, శృంగభంగాయ-శృంగ = ప్రభుత్వముయొక్క, “శృంగంచిహ్నా
విషాణయోః, క్రీడాంబుయంత్రేశిఖరే ప్రభుత్వోత్కర్ష సానుషు.” అని హేమచంద్ర
కోశము. భంగాయ = నాశనముకొఱకు, పరిణమంతిహి = సమర్థులగుచున్నారు.

తా. తాము పెంపుచెందిన కొండయొక్క శిఖరముల నుత్పాతక్రీడచే పొర్లించి
నాశమొనర్చు మదపు లేనుగలక బోలి దుష్టులగు మంత్రులు తా మేరాజువలన వృద్ధి
నొందిరో అట్టి యేలికయొక్క ప్రభుత్వనాశనమునకు గర్వముచే నాయత్తపడుదురు.
రాజగువాడు మంచిమంత్రునుంచికొనవలయునుకాని దుష్టునియుంచరాదనిభావము.
శ్లో. నిరుంధానః సతామార్గం భక్షయంతిమహీపతిం, దుష్టత్వానస్తుసచివాస్తస్మాత్సు
సచివోభవేత్ అని కామందకము.

౯౧.

శ్లో. వృతాస్సుహృద్భిశ్చే సరై వ్విర్దివిజిహ్వైర్విహ్చారిభిః,

దుర్భూభృతోనసేవ్యాస్తే జనై ర్జీవనకాంక్షిభిః.

౯౨.

టీ. ద్విజిహ్వైః = సత్యాసత్యరూపములగు చెండు నాలుకలుగల, అనగా
కొండెముపలికెడివారు గనుకనే, జిహ్వాచారిభిః- జిహ్వా = తప్పుకలుగునట్టుగా, చారిభిః
= ప్రవర్తించుస్వభావముగల, తైః = అట్టి, సరై వ్విః = సమస్తమైన, సుహృద్భిః =

బంధువులైనపురుషులచే, యే = ఏరాజులు, వృతాః = పరివేష్టింపబడియున్నవారో, తే=అట్టి, దుర్భాభృతః = దుష్టరాజులు, జీవనకాంక్షీభిః = బ్రతుకునపేక్షించెడి, జనైః = మనుష్యులచేత, నసేవ్యాః = ఆశ్రయింపదగినవారుకారు.

అర్థాంతరము. జిహ్వాచారిభిః - జిహ్వా = వంకరగా, చారిభిః=తిరుగుచుండెడి, తైః = అట్టి, ద్విజిహ్వైః = పాములచేత, యే=ఏపర్వతములు, వృతాః= ఆవరింపబడియున్నవో, తే=అట్టి, దుర్భాభృతః = చెడ్డపర్వతములు, జీవనకాంక్షీభిః-జీవన =జీవనహేతువైన ఫలములుమొదలగువానిని, కాంక్షీభిః = కోరుచుండెడి, జనైః = మనుష్యులచేత, నసేవ్యాః = పొందదగినవికావు.

తా. సొట్టగా నడుచుచుండు సర్పములచే వ్యాప్తములైన కొండ లేవిధమున పరిహరింపదగినవో అవిధమున కొండెముచెప్పుచు దుష్టాచారవంతులైన బంధువులతో కూడినవారలగుటచే దుష్టులైన రాజులు జీవనముకోరువారిచే నేవింపదగరు ; దుష్టజన పరివృతుడగుటచే దుష్టుడైనరాజును యాచకులు నేవించరాదనిభావము. ౯౦.

శ్లో. పితృపత్యభిగుప్తాపి యాలంకాపథసంగినీ,

సర్వదై వక్రియానర్హా నాస్త్రీదిగివదక్షిణా.

౯౧.

టీ. యా=ఎవతె, పితృపత్యభిగుప్తాపి - పితృ = తండ్రిచేతను, పతి=మగనిచేతను, అభిగుప్తాపి=రక్షింపబడినదైనను, అలం=పూర్తిగా, కాపథసంగినీ - కాపథ = వ్యభిచారాది దురాచారముయొక్క, సంగినీ=సంబంధముగలది యగుచున్నదో, సా=అట్టి, స్త్రీ = ఆదుది, పితృపత్యభిగుప్తాపి= పితృపతి=యమునిచే, అభిగుప్తాపి రక్షింపబడినదియైన, లంకాపథసంగినీ - లంకా=లంకాపట్నముయొక్క, పథ=మార్గముయొక్క, సంబంధముగల, లేక, అలం = పూర్ణముగా, కాపథ = వైతరీణీనది మొదలగు కుత్సితమార్గముయొక్క, సంగినీ=సంబంధముగలిగి, సర్వదై వక్రియానర్హా-సర్వ = సమస్తములైన, దైవక్రియా=దేవకార్యములైనయజ్ఞాదులందు, అనర్హా = యోగ్యముకానియట్టి, దక్షిణాదిగివ= దక్షిణదిక్కువలెనే, సర్వదా=ఎల్లప్పుడును, క్రియా=ధర్మకార్యములందు, అనర్హైవ = యోగ్యురాలుకానేకాదు.

తా. ధర్మరాజుచే పాలితంబై లంకామార్గమునుబొంది సమస్త దేవకార్యములకనర్హమైన దక్షిణదిక్కువలెనే, తండ్రిచేతను మగనిచేతను బోషింపబడుచుండిననుదురాచారమునుబొందిన స్త్రీ గృహకృత్యములకుగాని యజ్ఞాది దేవకార్యములకుగాని యోగురాలుకాదు.

దేవకార్యములు దక్షిణాభిముఖముగా చేయరాదనుట ధర్మశాస్త్ర ప్రసిద్ధము. ఇచట అలంకాపథసంగినీ అనుటచే సామాన్యముగా దోషమాచరించిన స్త్రీని ప్రాయశ్చిత్తముచే గ్రహించవలయుననియు పరిపురుషునివలన గర్భముధరించిన స్త్రీని విడువవలయుననియు నుండుటవలన మిక్కిలిదోషియైన స్త్రీవిషయమందు, శ్లో. హృతాధికారాంమలి నాంపిండమాత్రోపజీవినీం, పరిభూతామధశ్యయ్యాం వాసయేద్వ్యభిచారిణీం. అని యాజ్ఞవల్క్యస్తోత్ర. వ్యభిచారిణీం భార్యాం కుచేల పిండపరిభూతాం నిర్వృత్యాధికారాం చాంద్రదాయణం. ప్రాయశ్చిత్తం ప్రాజాపత్యం వాచారయేత్. అని ఔశనస వాక్యము.

౯౨.

శ్లో. అనురోధస్థితరసా నచశక్యప్రతారణా,

సాధ్వీసరిచ్ఛపత్యోస్యా ద్విరసేవ్యపరాజ్ఞుభీ.

౯౩.

టీ. అనురోధస్థితరసా - అనురోధ = అనుసరణమందు, స్థిత = వృద్ధిబొందిన, రసా = అనురాగముగలదియు, విరసేపి = అనురాగహీనుడైయుండినను, పత్యో = మగనివిషయమందు, అపరాజ్ఞుభీ = అనుకూలురాలైన, సాధ్వీ = పతివ్రత, శక్యప్రతారణా - శక్య = సాధింపదగిన, ప్రతారణా = వంచనముగలది, నచ = కాదు. అనగావంచింపరాదనుట.

అర్థాంతరము. అనురోధస్థితరసా - అనురోధ = గట్టుననుసరించి, స్థిత = ఉండునట్టి, రసా = జలముకలదియు, పత్యో = తనమగడైనసముద్రుడు, విరసేపి = లవణరసముగలవాడైనను, అపరాజ్ఞుభీ = వెనుకదిరుగనిముఖముగల, సరిత్ = నది, శక్యప్రతారణా - శక్య = సాధ్యమైన, ప్రతారణా = దాటడముగలది, న = కాదు.

తా. సముద్రము తొరము కలిగియుండినను దానికి పరాజ్ఞుముకాక తీరము ననుసరించియుండు నీరముగల నదిని యెట్లుదాటుటకు శక్యముకాదో, అట్లే అనురాగముచే ననుజ్ఞర్తింపుచుఁకా నెుకవేశతనమగడుఅనురాగహీనుడైయుండిననుతానుఅపరాజ్ఞుమురాలుకాకయుండుపతివ్రతను మోసముచేయరాదు. వర్షాకాలమందు నిండుగా పారుచుండునదులను దాటరాదనియు పతివ్రతనుమోసపరచరాదనియుభావము. ౯౩.

శ్లో. నిత్యముత్కటదానానాం భద్రదాణాం స్తంభముజ్ఞతాం,

నృపాణాంచద్విపానాంచ పురస్తోత్రంనహిప్రియం.

౯౪.

టీ. నిత్యం = ఎల్లపుడును, ఉత్కటదానానాం = ఉత్కట - ఎక్కువైన దానానాం = వితరణము (ఈవి) గలిగినట్టియు, స్తంభం = గర్వమును, ఉజ్ఞతాం =

విడుచునట్టివారుగనుకనే, భద్రాణాం = కల్యాణస్వరూపముగల, నృపాణాం = రాజులకు, పురస్తోత్రం = ముఖస్తుతి, ప్రియం = ఇష్టమైనది, నహి = కాదు.

అంతరము. నిత్యం = ఎల్లపుడును, ఉత్కటదానానాం-ఉత్కట = గండ్లస్థలము నతిక్రమించునట్టి, దానానాం = మదోదకముగల, స్తంభం = కట్టుకంభమును, ఉజ్జతాం = విడుచునట్టి, భద్రాణాం = భద్రజాతీయందుబుట్టిన, గజానాం = ఏనుగులయొక్క, పురః = ముంగల, స్తోత్రం = పొగడడము, ప్రియం = ఇష్టమైనది నహి = కాదు, (అథవా) తోత్రం = అంకుశము, ప్రియంనహి = ఇష్టమైనదికాదు.

తా. యాచకులకెల్లపుడు నిష్టార్థములనిచ్చుచు గర్వములేనివారై కల్యాణస్వరూపులగురాజులకు ముఖస్తుతిప్రియమైనదికాదు. మహాసత్వోతిగంభీరకృపావాసవికత్తనః అనియుండుటచే ధీరోదాత్తులగువారికి వికత్తనత్వము అనగా పొగడించుకొనుట ప్రియముకాదనిభావము.

నిరంతరముగా చెక్కులందు మదోదకమునుగార్చుచు నాలాసములను వదలించుకొను భద్రజాతీయేనుగులకు స్తోత్రముచేతకాని లేక తోత్రముచేతకాని ప్రయోజనములేదు. ఏనుగులను సంతోషపఱచుటకై స్తుతించుటప్రసిద్ధము. భద్రజాతీయేనుగులు మదించినవిగనుక అంకుశమునకు లోబడదనిభావము. ౯౪.

శ్లో. శుచేర్యస్యద్విజేంద్రస్య హృదయంహరిణాశ్రితం,

విరాజతిపదేవిష్ణో రతిక్రమ్యాశుభానిసః.

౯౫.

టీ. శుచేః = పరిశుద్ధుడైన, యస్య = ఏ, ద్విజేంద్రస్య = బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠునియొక్క, హృదయం = మనస్సు, హరిణా = విష్ణువుచేత, ఆశ్రితం = ఆశ్రయింపబడియున్నదో, సః = ఆద్విజుడు, అశుభాని = దుఃఖములను, అతిక్రమ్య = దాటి, విష్ణోః = విజగద్వ్యవస్థపకుడైన ఈశ్వరునియొక్క, పదే = స్థానమందు, విరాజతి = వెల్లుచున్నాడు.

అంతరము. శుచేః = తెల్లనైన, యస్యద్విజేంద్రస్య = ఏచంద్రునియొక్క, హృదయం = బింబమధ్యభాగము, హరిణాశ్రితం = హరిణ - జింకచేత, ఆశ్రిత = పొందబడియున్నదో, సః = ఆచంద్రుడు, ఆశు = శీఘ్రముగా, భాని = నక్షత్రములను, అతిక్రమ్య = తనకాంతిచేనాచ్ఛాదించి, విష్ణోః = విష్ణువుయొక్క, పదే = స్థానమైన యాకాశమందు, విరాజతి = ప్రకాశించుచున్నాడు.

తా. ఏబ్రాహ్మణుడు పరిశుద్ధమైన తనమనస్సునందుసర్వవ్యాపకుడైన ఈశ్వరుని ధ్యానించుచున్నాడో వాడు సంసారజనితదుఃఖములనువిడిచి యీశ్వరస్థానమునుబొందును.

తెల్లనైన బింబమధ్యమందు కురంగలాంచనముగలచంద్రుడు తనకాంతిచేతచుక్కల వెల్లునుమాపి యాకసమున వెల్లుచున్నాడనియునర్థము. ౯౫.

శ్లో. దండేచకంటకాక్రాంతే కోశేచప్రథితోన్మపః,

నాలంజేతుంకువలయం మిత్రేఽప్యసతిపద్మవత్.

౯౬.

టీ. నృపః = రాజు, కంటకాక్రాంతే = కంటక-పులకలచేత, ఆక్రాంతే = వ్యాప్తమైన, దండే = నైన్యమందును, కోశేచ = బంధారమందును, ప్రథితః = విఖ్యాతిగలవాడైనను, మిత్రే = స్నేహితుడు, అసతి = లేనివాడుకాగా, కువలయం = భూవలయమును, లేక కుత్సితులసమూహమును, జేతుం = జయించుటకు, కంటకాక్రాంతే = కంటక - ముండచేత, ఆక్రాంతే = వ్యాప్తమైన, దండే = తామరతీగయందును, కోశేచ = మొగ్గయందును, ప్రథితః = ప్రసిద్ధమైనను, మిత్రే = సూర్యుడు, అసతి = లేకుండగా, కువలయం = నల్లకలువను, జేతుం = జయించుటకు, పద్మవత్ = కమలమువలెనే, నాలం = సమర్థుడుకాడు.

తా. యుద్ధోత్సాహముచే రోమాంచముగలనైన్యమును ఎక్కువైన ద్రవ్యమును గలిగియున్నను సుహృత్సహాయములేనిరాజు, తీగయు మొగ్గయు గలిగియుండినను సూర్యోదయము లేకుండేనేని వికాససంపదచేత నల్లకలువనుజయించలేని తామరవలెనే భూవలయమునుగాని దుర్జనులగుంపునుగాని జయించనేరడు.

ఉపకారాదృతేఽప్యాశు మిత్రంశ్రేయనితిష్ఠతి, మిత్రవాన్ సాధయత్కర్థాస్తు స్సాధ్యాన్ సుధనాన్యపి అని కామందకము. తనకుపకారమును జేయకున్నను మిత్రుడైనవాడు శుభ మొనగూర్చుచుండునుగనుక అట్టిమిత్రుడుగలవాడు సాధ్యములైన ప్రయోజనములను ధనములను సాధించుచున్నాడని భావము. ౯౭.

శ్లో. ద్విజస్సుమనసోహిత్యా భృంగవద్దానలిప్పయా,

అశ్రయన్నృపమాతంగాం త్సిదేచ్ఛతినిషేధతః

౯౮.

టీ. ద్విజః = బ్రాహ్మణుడు, దానలిప్పయా = దానమును పొందవలయుననెడి యాసచేత, సుమనసః = దేవతలను, హిత్యా = విడిచి, నృపమాతంగాన్ = చండాలులవలె అధములైనరాజులను, అథవా = ఏనుగులవలెమదించినరాజులను, అశ్రయన్ = పొందినవాడై, శ్రుతి నిషేధతః = శ్రుతి - వేదమందు, నిషేధతః = కూడదనిచెప్పియుండుటచే, దానలిప్పయా = మదోదకాభిలాషచేత, సుమనసః = పుష్పములను, హిత్యా = విడిచి, నృపమాతంగాన్ = రాజగజములను, అశ్రయన్ = పొందినదియై, శ్రుతి

శిష్యతః-శ్రుతి=వీనులయొక్క, నిషేధతః=తాడనములచేత, భృంగవత్=తుమ్మెదవలె నే
శీదేత్=మఃఖిపడుచున్నాడు.

తా. పుష్పములందలి తేనెగ్రోలుచుండెడి తుమ్మెదలు మిక్కిలి యాసజేంది
పుష్పములనువిడిచి యేనుగుల మదము నాస్వాదించవలయుననిపోయివానియొక్క వీనుల
జెబ్బులచేదుఃఖించునట్లు యాచకుడైనబ్రాహ్మణుడు దేవతలనారాధించుటమాని మత్తులైన
రాజులనాశ్రయించి వారిచే నేలాభమునుపొందక వేదనిషిద్ధమైనయాచనావృత్తి నాచ
రించుటచే స్వధర్మభ్రష్టుడై నశించుచున్నాడు. ౯౭.

శ్లో. స్వపక్షమవధూన్వంతః పరానాశువిశరతియే,

గుణోజ్ఞితత్వాత్తేభ్యోఽపి చ్యవంతేతేశరాశ్వన.

౯౮.

టీ. యే = ఏపురుషులు, శరాశ్వన = బాణములవలె, స్వపక్షం = తమబంధు
జనమును = తమతొక్కను, అవధూన్వంతః=విడిచినవారై =కదలించినవియై, పరాన్
= ఇతరులను=శత్రువులను, విశంతి = చేరుచున్నారో = పొందుచున్నవ్రా, తే = ఆ
పురుషులు = ఆబాణములు, గుణోజ్ఞితత్వాత్ = శీలమునువిడుచుటవలనను=అల్లెతొ
శ్శను విడుచుటవలనను, తేభ్యోఽపి = ఆయితరుల వలననుండియు= ఆ శత్రువులవలన
నుండియు, చ్యవంతే = విడువబడుచున్నారు=జారుచున్నవి.

తా. ఏపురుషులు తమపరమైన బంధుజనమునువిడిచి యితరులను చేరుచున్నా
రొ వారు గుణచ్యుతులగుటచే తమతొక్కలను వదలించుచు విలుకాని వింటియల్లెతొటి
నుండి వెడలి శత్రువులందాకి మరల అందుండి జారుచున్నయంబులవలె, తమచేరినయిత
రులవలననుండియు విడువబడున్నారు. ౯౯.

శ్లో. భువనోత్తరకుల్యానాం భోగేష్యవ్యభిచారిణాం,

కేదారాణాంప్రకృష్టానాం నతృప్యంతికుటుంబినః.

౧౦౦.

టీ. కే = ఏ, కుటుంబినః = గృహస్థులు, భువనోత్తర కుల్యానాం - భువన
= లోకమందు, ఉత్తర = అతిశయమైన, కుల్యానాం = వంశమందు పుట్టినట్టి వారు
గనుకనే, అవ్యభిచారిణాం = పతివ్రతలైనట్టి, ప్రకృష్టానాం = ఉత్తమలైన, దారా
ణాం = భార్యలయొక్క, భోగే = అనుభవవిషయమందు, నతృప్యంతి? = తృప్తులు
కారా? అనగా అగుదురు.

అర్థాంతరము. భువనోత్తర కుల్యానాం - భువన = నీటిచేత, ఉత్తర=అతి
శయమైన, కుల్యానాం = కాలువలు కలిగినవిగనుకనే, అవ్యభిచారిణాం= ఎల్లప్పుడు

పండుచుండెడి, ప్రకృష్టానాం = చక్కగాదుక్కి చేయబడినట్టి, కేదారాణాం = వరి పొలములయొక్క, భోగే = అనుభవమందు, కుటుంబినః = గృహస్థులు, నత్యప్యంతి = తృప్తిపొందించరా = అనగా పొందుచున్నారనుట.

తా. ఎప్పుడు నెడతెగక నీళ్ళుపారుచునుండు కాలువలుగలిగి చక్కగాదున్న టచేత మిక్కుటముగా పండుచునుండు వరిపొలముల ననుభవించు సంసారు లేలాగున. సంతుష్టులగు చున్నారో, ఆలాగున మంచివంశమందు జనియించి పతివ్రతలగుటచే నత్యుత్తమలని పేరువడిసిన భార్యలయొక్క భోగమందు గృహస్థులు తృప్తిపొందెందుచున్నారు.

శ్లో. భూపాలఃకరవాలశ్చ యోగేక్షేమేచసప్రభుః,

యఃప్రసన్నముఖోముక్తకోశఃప్రత్యర్థిదానకృత్.

౧౦౦.

టీ. యః=ఏ, భూపాలః=రాజు, ప్రసన్నముఖః=ప్రసాదముతోకూడిన ముఖ ముకలవాడగుటచే, ముక్తకోశః-ముక్త=విడువబడిన, కోశః=ధనసముదాయముగలవాడై, ప్రత్యర్థిదానకృత్-ప్రత్యర్థి=యాచకులనుగూర్చి, దానకృత్ = దానముచేయువాడగు చున్నాడో, సః=వాడు, యోగే=ప్రజలయొక్క అల్పలాభమందును, క్షేమే=లబ్ధి పరిపాలనమునందును, ప్రభుః=సమర్థుడు, అగుచున్నాడు.

అర్థాంతరము. యః=ఏ, కరవాలః=ఖడ్గము, ప్రసన్నముఖః=నిర్మలమైనవాడి గలిగినదియు, ముక్తకోశః=ఒరనుండి విడబడినదియనై, ప్రత్యర్థిదానకృత్ - ప్రత్యర్థి =శత్రువుల, దాన=ఖండినమును, కృత్=చేయునదియో, సః=అఖడ్గము, యోగే=ప్రజల యోగమందును, క్షేమే=క్షేమమందును, ప్రభుః=సమర్థమైనదియగును.

తా. ఏ రాజు ఈవిధేగలిగినసంతోషమును ముఖమందు గనబఱచుచు తనద్రవ్య మును యాచకులకొసంగుచున్నవాడో అట్టిరాజు ప్రజలయోగక్షేమములందు సమర్థుడగుచున్నాడు.

ఏఖడ్గము సానవేయబడినదగుటచేత వాడిగలిగినధారగలదియై యొరనుండి వెలుపడి శత్రువులను ఖండించుచున్నదో అట్టిఖడ్గమే ప్రజలయోగక్షేమములను ఘటింప జేసిరక్షించును. శౌర్యదార్యములుగల రాజేప్రజాపాలకుడని భావము. ౧౦౦.

శ్లో. అజన్యకంపాశ్శూరాయే నిత్యమప్యరాజ్ఞుః,

దర్శయత్యపరాంగంస పరేభ్యశ్చిత్రరూపవత్.

౧౦౧.

టీ. అజన్యకంపాః=జన్యకంపములేని, అనగా యుద్ధములవలనగలిగిన భయము లేనివారుగనుకనే, నిత్యం=ఎల్లప్పుడును, అపరాజ్ఞుః=పోరునకు వెనుదీయనట్టివారు,

దే=ఎవరో, తే శూరాః=ఆశూరులు, అజన్యకంపాః-అజన్య = పుట్టింపగూడనట్టి, కంపాః=చలనములుగల, నిత్యమపి=ఎల్లప్పుడును, అపరాజ్ఞాః=చిత్రములగుటచేవెను కకుదిరుగనట్టి, చిత్రరూపవత్ = ఆలేఖ్యప్రతిమలవలె, పరేభ్యః = ఇతరులకు, శత్రువులకు, అపరాంగం=వీపును, నదర్శయంతి=చూపరు.

తా. కదలించుటకు గూడనవియై ఎల్లపుడు వెనుకకు దిరుగకనుండు గోడ మొదలగువానియందు వ్రాయబడిన చిత్రులు లెవ్విధమున నితరులకు వెన్ను జూపవో, అవిధముననే శూరులగువారు జన్యమనగా యుద్ధమందు భయములేనివారై, ఎపుడును పిరికితనముచే నోడి వెనుదీయనివారై తమశత్రువులకు వీన్ను చూపరు. ౧౦౧.

శ్లో. నౌశ్చదుర్జనజిహ్వచ ప్రతికూలంప్రసారిణీ,
ప్రతారణాయలోకానాం దారుణాకేననిర్జితా. ౧౦౨.

టీ. నౌః = ఓడ, కూలంప్రతి=గట్టునుగూర్చి, ప్రసారిణీ=సాగునదియై, లోకానాం = జనులను, ప్రతారణాయ=తరింపచేయుకొఱకు, కేన=ఎట్టి, దారుణా = కఠినచేత, నిర్జితా=చేయబడెను.

అర్థాంతరము. దుర్జనజిహ్వచ-దుర్జన = దుష్టుల, జిహ్వచ=నాలుకయు, ప్రతికూలం=అనుకూలముకానట్లుగా, ప్రసారిణీ = ప్రవర్తించునదిగనుకనే, దారుణా = భయంకరమై, లోకానాం = సాధుజనులయొక్క, ప్రతారణాయ= మోసముకొఱకు, కేన=ఏసాధనముచేత, అథవా, కేన = ఏబ్రహ్మచేత, నిర్జితా = సృష్టింపబడెనో.

తా. ప్రతికూలముగా ప్రసారణముగలదియై జనుల ప్రతారణము కొఱకునైన యోడయు, దుష్టుల నాలుకయు నేబ్రహ్మచే నిర్మింపబడెనో అనియర్థము. ౧౦౨.

శ్లో. భుజ్జ్యేయస్యసదాభూరి జీవనంబాడబశ్శుచిః,
నదీనః సప్రభుర్నిత్యాం దుర్లంఘ్యామశ్ను తేదశాం. ౧౦౩.

టీ. శుచిః = పరిశుద్ధుడైన, బాడబః = బ్రాహ్మణుడు. సదా=ఎల్లప్పుడును, యస్య = ఏపురుషునియొక్క, భూరి = హెచ్చైన, జీవనం = బ్రతుకునకు కారణమైన ధనముమొదలగు దానికొ, భుజ్జ్యే=అనుభవించుచున్నాడో, నదీనః = దీనుడుకానియట్టి అనగా నీవికలవాడైన, అథవా, దరిద్రుడు కానియట్టి, సః ప్రభుః = ఆపురుషుడు, నిత్యాం = నాశములేనియట్టి, దుర్లంఘ్యాం = అవశ్యమనుభవింపదగినట్టి, దశాం = ప్రభుత్వాధ్యనస్థులు, అశ్నుతే = భోందుచున్నాడు.

అర్థాంతరము. బాడబః=బాడబమనియెడి; శుచిః=అగ్ని, సదా=ఎపుడును, యన్య = ఏసముద్రముయొక్క, భూరి - అధికమైన, జీవనం = నీరును, భుక్తే = త్రాగుచున్నారో, ప్రభుః = శ్రేష్ఠుడైన, నదీనః - నదీ = వాకలకు, ఇనః=రాజైన, సః = ఆసముద్రుడు, నిత్యాం = అత్యున్నతమైనట్టి, దుర్లంభ్యాం = చాలగూడనట్టి, దశాం = రీతినీ, అశ్నుతే = పొందుచున్నాడు, ౧౦౩;

తా. బడబాగ్నిచే నిత్యమును పానముచేయబడినను సముద్రమేలాగు త్నయింపక మిక్కిలివిస్తారమై చాటుటకు గూడనిదియైయున్నదో ఆలాగుననే సత్పత్రమైన బ్రాహ్మణునకు ధనముమొదలగు వానిని దానం బొసంగినపురుషుండు నిరంతరైశ్వర్యమునుభవించుచు ప్రభుత్వవస్థను బొందుచున్నాడు.

శ్లో. శక్తశ్శబ్దైవైకస్సాన్వితాభుశ్రుతిపథేస్థితః,

సదధ్యాహారపూర్ణస్య సావర్థస్యప్రతిపాదనే.

౧౦౪.

టీ. సదధ్యాహార పూర్ణస్య — సత్ = సత్పురుషులందు, అధ్యాహార= వృద్ధి కొఱచుటచేత, పూర్ణస్య = నిండినట్టి, సావర్థస్య = తనధనముయొక్క, ప్రతిపాదనే = దానమందు, శక్తః = సమర్థుడైన, ఏకః = ఒకపురుషుడు, సాభుశ్రుతిపథే = సాధు = సత్పురుషులయొక్క, శ్రుతిపథే = శ్రవణమార్గమందు, అథవా, సాభుశ్రుతిపథే = సద్వైదికమార్గమందు, స్థితః=ఉండువాడై, సదధ్యాహారపూర్ణస్య - సత్ = ఉండెడి, అధ్యాహార = సంబంధముచేత, పూర్ణస్య = సంపూర్ణమైన, సావర్థస్య = తనశబ్దార్థముయొక్క, ప్రతిపాదనే = నిరూపణమందు, శక్తః = సమర్థమైనట్టి, సాభుశ్రుతిపథే = సత్పురుషుల శ్రవణమార్గమందు, అథవా, సచ్ఛబ్దమార్గమందు, స్థితః = ఉండెడి, శబ్దైవ = సుబంతతిజంతశబ్దరూపములవలె, స్యాత్ = అగుచున్నాడు.

తా. కొరవడియుండు అర్థమును పూర్తిచేయుటకై ఎక్కువపదమును చెప్పుకొనుట కధ్యాహారమనిపేరు. అట్టియధ్యాహారముండుటచే పూర్తియై సావర్థిధాన నిరూపణమందు సమర్థమై విద్వాంసులచే వినుటకుయోగ్యమైన శబ్దరూపమువలెనే యొకానొక పురుషుడు వృద్ధికొఱకై సజ్జనులందుంచబడిన తనద్రవ్యమును దానమందు ప్రయము చేయుచు సత్పురుషులందు ప్రఖ్యాతి గలవాడై యుండును. ౧౦౪.

శ్రు. దానం యజ్ఞానాం వరూధం దక్షిణాలోకే దాతరగ్ం సర్వభూతాన్యూప
శీపంతిదానే నారాతీరపానునంతదానేనద్వివంతో మిత్రోమిత్రాభవంతి దానేనర్వం
ప్రతిష్ఠితం తస్మాద్దానం పరమంవదంతి. అనుశ్రుతివాక్యమువలన ముఖ్యముగా పురుడు
కావలయునని భావము. ౧౦౪.

శ్లో. మహాంతస్పవపురుషో యస్యసత్యానురోధినః,

ఆక్షిప్తపారిజాతేన బాహునారక్ష్యతేజగత్.

౧౦౫.

టీ. సత్యానురోధినః=సత్య-యథార్థభాషణమును, అనురోధినః = అనుసరించి
యుండెడి, యస్య=ఏ పురుషునియొక్క, ఆక్షిప్తపారిజాతేన-ఆక్షిప్త=తనయిచ్చెనిరాక
రింపబడిన, పారిజాతేన=కల్పవృక్షముగల, లేక, ఆక్షిప్త=తిరస్కరింపబడిన, పారిజాతేన
=భృత్యులుగల, బాహునా=భుజబలముచేత, అనగా అసహాయశూరత్వముచేత. జగత్
=లోకము, రక్ష్యతే = పాలింపబడుచున్నదో, సః = అట్టి, పురుషవీర = పురుషుడే
మహాన్=శ్రేష్ఠుడు.

అర్థాంతరము. సత్యానురోధినః-సత్య=సత్యభామను, అనురోధినః=అనుసరిం
చుచున్న, యస్య=ఏ శ్రీకృష్ణునియొక్క, ఆక్షిప్తపారిజాతేన=ఆక్షిప్త=పెరికి వేయబడి
నట్టి, పారిజాతేన = పారిజాతవృక్షముకలిగినట్టి, బాహునా= భుజముచేత, జగత్ =
లోకము, రక్ష్యతే=పాలింపబడుచున్నదో, సః=అట్టి, పురుషవీర=పురుషోత్తముడైన
శ్రీకృష్ణమూర్తియే, మహాన్=గొప్పదేవుడు.

తా. సత్యమువిడువక భూభారమును తనభృత్యులగు రాజపురుషులం దుంచక
తనబాహుబలముచేతనే భూపరిపాలనముచేయు పురుషుడేహెచ్చైనవాడనియు, రుక్మిణీ
దేవికి పారిజాతపుష్పమిచ్చుటచే అసూయాపరవశయగుసత్యభామచే ప్రార్థింపబడిన
వాడై ఇంద్రలోకముననున్న పారిజాతవృక్షము నేతెచ్చి సత్యభామ గృహమందు నాటి
కంసాదిదుష్టులనడంచి లోకములనుపాలించెడి శ్రీకృష్ణమూర్తియొక్కడే దేవాదిదేవుడు.

కావ్యముయొక్క ఆదిమధ్యాంతములందు మంగళంబాచరించుట విస్తారము
గాన నీగ్రంథమందు ప్రారంభమున, గుణదోషాబుధోగృహ్యణ్ అనుశ్లోకమునపరమేశ్వర
గుణవర్ణనరూపమైన మంగళమును; మధ్యమందు, స్వస్థానాదవరోహ్య అనుమొదలగువాని
చేతను : తుదియందీశ్లోకముచేతను మంగళమునాచరించునన్నాడు. సంస్కృత.

వ్యాఖ్యయందు "అత్రాదౌత్రయాత్యాది నాథగవద్వర్ణనరూపో మంగళాచారః కృతః"
అనియుండుటచే నీగ్రంథమునకు ముఖమందు షేఖొక శ్లోకమందునట్లుల దోచుచున్నది.

కల్ప. దొరసామిసుధీమణియీ.

వరకృతికికాదెనుఁగుటిక వ్రాయుమటంగున్

మరికొల్పు శ్రీనివాస, న

గరినిలయుఁడు లోకనాథకవి యిటువ్రాసెన్.

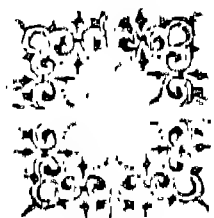
శ్లో. సాక్షరావ్యత్యయాల్లోకే రాక్షసా ఏవకేనలం,

కవిరాక్షస ఏవాయం గవిరాక్షస కృత్యతీం.

ఇది శ్రీ శ్రీనివాసపుర సుబ్బరాయార్యపుత్రి లోకనాథకవి

విచిత్తమైన కవిరాక్షసీయాంధ్రవ్యాఖ్యానము

నంపున గ్రమ్మె.

- చ. ఇది తఱి యయ్యుం జంఘ్రుం దుదయింపఁ దదే? ముదయింపకుండు టే?
 ట్లుదయముపై మొగు ల్పొదివి యున్నది యంతియె కాక యద్దెసం
 బొదలెడునాఁకట నృదలఁ బొమ్మ చకోరము లంత యేల పై
 నొదవెడు మేఘము ల్బొలఁగ కుండఁగ వచ్చునె శీతరోచికిన్? 207
- వ. అని యిట్లు నర్తగర్భంబుగా నన్యూపదేశవచనసందర్భంబులం దనతలంపున కనుగుణం
 బులు గాఁ బ్రత్యుత్తరంబు లిచ్చినప్రోదతనంబునకు మెచ్చి పాలికకు నితరసఖీజనం
 బులకుం గర్వారవీటిక లాసంగిన నచ్చెలుపలు విభునిహృదయపరిపాకం బెఱింగి
 యొక్కొక్క నెపంబునం గన్నియ మొఱింగి యందఱుం గ్రీడామందిరంబు వెలు
 వడినయనంతరంబ. 208

❀ నవోధాసంగమవర్ణనము. ❀

- క. కెలనిమణికుడ్యతలమునఁ, బొలసినతననీడ దోడిబాల యనుచు న
 చెప్పువవిభుం డంత నొయ్యనఁ, బఱికించినఁ బెరిసి యులికిపడి వెడలునెడన్. 209
- ఆ. చెట్ట యొడిసిపట్టి నెజకుం దివియుచో, నడుగు బిగ్గఁ ద్రొక్కి యతివ యపుడు
 కూర్చి విభునిమీఁద గొనయ మెక్కించుచో, నల్ల పంగుమరునివిల్లువోలె. 210
- చ. తలిమముఁ జేరకున్న మదిఁ దత్తఱ మెత్తి విభుండు బాలికన్
 నిలుపునఁ గొంగిలంప రమణీరమణీయశరీరయష్టి ము
 త్పులకిత మైనఁ బొల్పెనఁగె భూపరకల్పకబాహుశాఖలన్
 వలగొని యున్న కోరకితవల్లమతల్లియుఁ బోలె నయ్యెడన్. 211
- సీ. వెడలి పోఁ దలఁచుచో నొడిసి కేల్పట్టినఁ దిరిగి నెచ్చెలిఁ జూచు దీనదృష్టి
 శయ్యకుం దిగుచుచోఁ జను దేక బిగ్గరఁ జరణాంబుజము ద్రొక్కు చండితనము
 బలిమిఁ గొంగిట గ్రుచ్చి తలిమంబుఁ జేర్చుచో నొడఁబాటు చాలనినిడుదయూర్పు
 ముంగేల వంచినమొగ మెగయించుచో మొయిగొనునేత్రనిమిలనంబు
- గీ. మాటలాడక చేకొన్నమానముద్ర, యైదునివి పంచబాణుని కైదుతూపు
 లయ్యెఁ బతిడెందమునఁ గాఁడునట్టు లేయ, నంగనామణిసవిక్రొత్తసంగమమున. 212
- సీ. తలవంచుటయె కాని తప్పక కనుప్రేమ ఘన మని లోచూపుగతము వెట్ట
 మానముద్రయె కాని మాటాడువేడుక గడు సని ముఖకాంతి ముడియ పేయ
 నడ్డగించుటె కాని యాలింగనప్రీతి బలు పని కంపంబు బాస సేయఁ
 బైవెట్టమియె కాని పైకొనుతమికల్త సత్తని పులకలు సాక్షి పలుకఁ
- గీ. గరుణముగ నేడ బొరమియె కాని మనసు, కరఁగినది యని చెమటపై కంటఁజాట
 హృదయనాథుని మది దక్క నేలకొనియె, బాలికామణియపుడు చాఁ బ్రథమరతిని.

చ. బలిమి రసాతిరేకమునఁ బయ్యదకొం గెడలింపఁ గంపముం
దళకును గల్గుతోల్కరిఁ గనంబడుక్రొత్తమెఱుంగుఁబోలె న
ప్పొలఁతిమెఱుంగుమేనదియు భూవరుతాల్చి మరుండుఁ దెంపఁగాఁ
బెలుచ నొర న్నెడల్చి జలిపించుకృపాణిక యయ్యె నయ్యెడన్. 214

క. కొల్లలు గో నట్టాడెడు, పల్లభుదృష్టధుపతతుల వ్రాలగనీ కు
త్ఫల్ల కుచగుచ్ఛములఁ గర, పల్ల పపుటయుగళిచేత బాలిక పొదివెన్. 215

గీ. కంకణక్రేంకృతులపేరఁ గలహ మాడి, యధిపుకరములతో బాలహస్తయుగము
సరిఁ బెనంగఁగ నా కేల జగడ? మనుచు, జాఱుగతి నీవి తనుఁ దానె జాఱె సతికి.

గీ. పయ్యెద బలము దూలినఁ బణఁతి బాహు, శక్తిఁ గుచదుర్గములఁ గాచి జాఱునీవిఁ
బట్టఁ బోయిన రాజుచేఁ బడియె రెండు, భేదమున నెంతకార్యంబు గాదు తలఁప?

గీ. ముగ్ధ యగుఁ గాక యే? మింత ముగ్ధ గలదె? బాల జఘనాంశుకం బింక నేల పెనఁగ?
రాజవరున కురోజదుర్గములు రెండుఁ, జేపడియె నట్టె యింకఁ గ్రిందిసీమ యెంత?

క. పడిసి జఘనాంశుకం బపు, డెడలించినవిభునిదృష్టి కెడయానిమతిన్
బడఁతుక లజ్జావశమునఁ, గడువడితోఁ బొదివి బిగ్గఁ గాఁగిటఁ జేర్చెన్. 219

ఉ. చూడనిచూడ్కియు న్బలుకఁ జూడనివాక్కును గాఁగిలింపఁగాఁ
జూడనికేలుగంటి యిడఁ జూడనిమోవియు మాఱుసేయఁగాఁ
జూడనిచేయ్యఁ బైకొనఁగఁ జూడనికాయముఁ గల్గి తొల్తాలిన్
జేడియసంగమంబు నృపుచిత్తముఁ దత్తఱ పెట్టె నింపునన్. 220

చ. వెఱపు నలంతికంపమును వీడనివీడయు మాఱుసేయఁగా
నెఱుంగమి యేపులేమి పరియెత్తెడుచొక్కులగోలు ముందుగా
మఱుపుమొగంబు నోరయును మాటుగ యెప్పలఁ గప్పచూడ్కియుం
దెఱవ నవగ్రసంగతిఁ బ్రతిక్రియ లై యలరించె భూవిభున్. 221

సీ. కేలితోఁ గేలుకెంగేలఁ గీలించుచోఁ బులకోద్ధముము వెంట వెలువరించి
యొయ్యనొయ్యన మీఁదిపయ్యెదఁదివియుచోఁ బొడముకంపములతో నెడలఁదూల్చి
కడునించుమెత్తనికొఁగిటఁ జేర్చుచోఁ గ్రమ్ములేజెమటలఁ గరఁగ జార్చి
మరపించి యొల్లనిమర్తంబు లంటుచోఁ బుణికిళ్ల నెళవులు పుణికి వైచి

గీ. పలుదెఱంగుల మదిసిగ్గు వెలిలిపఱిచి
దినకరాన్వయఁ డొకకొన్నిదినములకును
బొలఁతియెడఁ బూన్కి కొడఁబాటుపొందుఁ గాంచె
నిగ్రుచుకోర్కులఁ దనడెంద మివతళింప. 222

- సీ. పదిప్రశ్నముల కైనఁ బ్రత్యుత్తరముఁ బొందఁ జూచువీనులకింపు రేచిపెట్ట
నిరువదిపొంచుల కెదిరించు నొకచూపు కనుబండువకు సంచకరువు గాఁగ
ముప్పదికొంగిలంపులఁ గాంచుబిగి యెందుఁ జోకుచోఁ గొనగోరు సోకఁ జేయ
నలువదిమనవులఁ గలయొక్కయొడఁబాటు పారవశ్యమునకుఁ బరిసనముగ
- గీ. నడ్డగింపును గాక సయ్యాట లేక, యంతరాళంబు లొకకొన్నియహము లహహ !
వేఱ యొకకొంత రుచి గొల్పె విభునిమదికిఁ, గిసలయాధరతో రహస్య క్రీడనములు.
- సీ. నెమ్మోవి దాఁచెడినెపమునఁ జెక్కులు చుంబింప నెడ మిచ్చునుదతి నేర్పుఁ
గినిసి చెక్కులు దాఁచికొనియెడినెపమున మోము మోమునఁ గూర్చుముదితవెరవు
వెడలెడితననీవి సవరించునెపమునఁ గొంగిటి కొదవించుకాంతతలఁపుఁ
గరములఁ జనుదోయిగవ్వనెపంబున నీవిక సంచిచ్చునెలఁతమతముఁ
- గీ. దొడిబడక గానఁ బడనీక యొడలు నులియు, నెపముమైఁ గొంగిటికెదుర్చునీరజాక్షి
యుపమయును భూమివల్లభునుల్లమునకుఁ, గ్రొత్తచవిగొల్పె మఱివేఱె కొన్నినాళ్లు.
- ఉ. చేసినచోఁ బ్రతిక్రియలు సేయనెఱుంగమి మున్ను తోడుతోఁ
జేసినచేతకు న్నరలఁ జేయఁగ వేడుక సేసి యంతటన్
జేసినఁ జేయఁ జొచ్చెఁ జిటుచెయ్యల నంతట బ్రోడ యై తుదిన్
జేసెఁ బయోజనేత్ర పతిసేయకయున్ రలిఁజేయుచెయ్యలన్. 225
- సీ. ఈక్షింపఁగా నేర్చె నిట్టింకుఁజూపుల మోవిఁ గూర్పఁగ నేర్చె మొలకనవ్వు
పొలయింపఁగా నేర్చె భూలతానటనంబు విన నేర్చె నర్హోక్తి వీను లాని
యెదురొత్తఁగా నేర్చెనిఱియుఁ గొంగిటియందు మొగమెత్తఁగానేర్చె మోవిఁగమువ
గర మెత్తి యీనేర్చెఁ గర్పూరవీటిక నలరింపఁగా నేర్చె నంఘ్రు లెత్తి
- గీ. నేర్చె గరువింప మెచ్చింప నేర్చెనేర్చె, మొగము గనుపట్టి యలుకమైమ్రొక్కుగొనఁగ
జెలువపతిచేతిరతికళాశిక్షణమునఁ, బంచబంగాళముగ లజ్జఁ బాఱుదోలి. 226
- వ. ఇట్లుక్రమక్రమప్రవర్ధమానంబు లగుప్రణయంబులచందంబునం బ్రోడతనంబులు సమ
ప్రవృత్తంబు లై. 227
- సీ. మొఱిగి కన్గొనుచోట మొఱుగుపై మతి దప్పిపోక యొండొరుల నాపోకచూచి
సిగ్గునఁ బలుకుచో సిగ్గుపై మతి దప్పి యిచ్చనొండొరులతో ముచ్చటాడి
నెపముగఁ బొంకుచో నెపముపై మతి దప్పి కాంక్ష నొండొరు బిగ్గఁ గొంగిలించి
తాలిమి నెఱిపుచోఁ దాల్చిమై మతి దప్పి కాయ్యమై నొండొరు గడవఁ గరఁగి
- గీ. గుట్టు చెల్లింపలేక లోగుట్టుపడని, తమమతులకూర్చి నివ్వెఱితమక గదురఁ
బూవిలుతుచేతిచిత్తంపుబొమ్మ లగుచు, జంపతులు సల్పి రంగజన్వైరవిధులు. 228

ఉ. సిగ్గునకుం బికాపికలు చిత్తసమున్నతిపేరివార్తకుం
గగ్గులకాళ్లు శంకలకుఁ గన్కనియెగ్గులఁ బుట్టునల్కకు
న్సగ్గిసముగ్గిసల్ నిలుపునైరణకు న్నననీనియె త్తితో
శ్శగ్గజయానకుం బతికి నయ్యె యభేష్టరహసిప్రసంగముల్. 229

చ. అలిగినవేళ నయ్యెడినిజాంగజతాపముపేరియెండలుల్
గలసినవేళ నయ్యెడిమొగంబులనవ్వులపేరివెన్నెలల్
దలఁచుటె కాని యవ్విభుఁడు దన్వియు సంతతకేలిలోలతల్
దలఁప నెఱుంగ రెన్నఁడు నినంబులయెండలు రేలవెన్నెలల్. 230

సీ. మాధవీమధుపానమత్తాలినీగానవిభవాకులోద్యానవీధికలను
జంద్రికానిర్ధూతజలదపథోపేతశశికాంతకలధాతసౌధములను
గాదంబినీజాలకలకలవాచాలశైవలినీలోలసైకతములఁ
గతితలీలాయత్నకల్పితగిరినూత్నకాంతి నానారత్నకందరముల
గీ. మఱియు వివిధవిహారైకమందిరముల, నిచ్చనిచ్చలు గ్రొత్తలై యెచ్చరించు
భేలనంబులఁ దెప్పలు బేలుచుండె, నెఱతయును దాను మాంధాతృన్యపవరుండ.

అశ్వాసాంతము. ౨౨

శా. అర్తిక్షీణగజేంద్రరక్షణ కళావ్యాఘాతవిఖ్యాతిమ
శ్రుతృత్వాప్రతిమల్ల పల్లవసతీకామారహారక్రియా
ధూర్తగ్రేసర సహ్యసంభవలసద్వ్యాధాంతరంగస్థలీ
మూర్తీస్థద్విధభాగధేయ శరదంభోజాతపత్రేక్షణ. 232

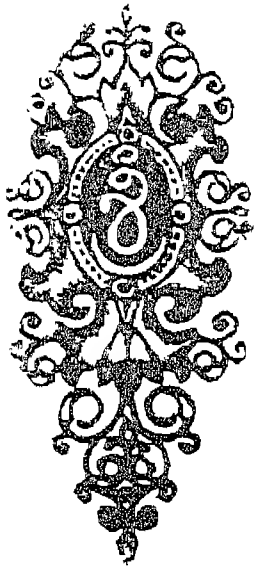
క. డోలాలీలాందోళన, భేలాస్వగతాగతాభివీక్షణజనితో
ద్వేలప్రమదాంబుధిక, ల్లోలప్లవవస్తదాదిలోకస్వాంతా. 233

భుజంగప్రయాతము.—

అభద్రాంధకారోదయద్భానుభావా, శుభైకాశ్రయీభూతశుద్ధస్వభావా
యభక్తావళీదృష్ట్యహాకాలతారా, స్వభక్తాగ్రభూపారిజాతావతారా. 234

గద్య. ఇది శ్రీమద్భట్టపరాశరదేశికేంద్రచరణసరోజసేషకోపసేవక నరసింహనామధే
యప్రణీతం బైనకవికర్ణరసాయనం బనుకావ్యంబుననాయికానిరూపణంబును, యా
వనవర్ణనంబును, విప్రలంభంబునందు దశదశానిరూపణంబు, వివాహంబును, నవో
ధాసంగమంబు నన్నది తృతీయాశ్వాసము.

చతుర్థాశ్వాసము.

రంగనిలయ వలయా

కారాభయముద్రితైకకరకిసలయ వీ

లారసనిరంకుశస్వే

చ్ఛారచితజగత్ప్రసూతिसంస్థితీవిలయా.

1

వసంతర్తువర్ణనము.

ఉ. భాసురలీల నయ్యె నిలపై మధుమాసము గర్వి లేడుబా
ణాసకృతాట్టహాసము భయాకులపాంథవిముక్తదీర్ఘ ని
శ్వాసము కోపనాధృతినివాసము కోకిలకీరషట్పదో
హ్లాసము చత్తభూరుహవిలాసము సర్వమనోవికాస మై.

2

ఉ. ప్రాయము భూరుహంబుల కపాయము మంచున కావతత్పవి
ప్రాయము పాంథకోటికి నుపాయము చిల్కలకున్ సమాపనా
ధ్యాయము కోపనాధృతికి దాయము చల్లనిగాలి కెన్నఁ గా
నాయము పుష్పబాణునకు నామని నేమని ప్రస్తుతింపఁగన్.

3

చ. తెగినమనోభవుం దిరుగఁ దెచ్చి కుజంబుల కెల్లఁ బ్రాయము
ల్లగుడఁగ నిచ్చి యన్యభృశమండలిమూఁగతనంబు వుచ్చి ము
జ్జగముల వార్త కెక్కినచసంశభిషగ్వరుఁ డావుఁ డయ్యునుం
నగుగతి మాన్స లేడ మఱి దక్షిణవాయువునందు జాడ్యమున్.

4

క. తొలఁగి చిరకాలమునకుం, గలసినమాధవునిమీఁదఁ గనలి ననశ్రీ
తలిరుల నెఱ్ఱింబాటుచుం, గలకంతప్రథమవాక్యగతులం గొనఁగెన్.

5

ఉ. ఆసమయంబున న్నధుసమాగతలక్ష్మీ వనప్రవేశముం
జేసినవేళఁ జూడ బొలిచెం బికవట్టదభూతత్పప్తి గాఁ
బోసినమాంసపుంజములపోలికఁ బల్లవితామ్రసంచయం
భాసవపాత్ర లయ్యె వకుళాగ్రదళమ్మకుళప్రతానముల్.

6

ఉ. పొన్నలు నవ్వెఁ గ్రొన్ననలపుష్పరసంబునఁ గేసరంబు లు
త్పన్నజుగుప్ప మై నుమిసెఁ బాటలము ల్లుసుమోదయంబుచేఁ
గన్నెఱి చేసెఁ దిట్టెఁ గలకంఠరుతంబులఁ జూతము ల్బృథా
మున్నుగ నన్నిటం గడచి మోదుగుపువ్వులవిఱ్ఱవీఁగినన్.

7

చ. చిగురులచేతఁ గోయిలలఁ జిత్రఫలంబులచేతఁ జెల్కలం
దగుపువ్వుఁదేసెచే నలులఁ దావులచే మలయానిలంబులన్
మొగడలచేఁ బ్రసూనశరు మోదితుఁజేసి యభీష్టదంబు లై
పొగడిత కెక్కుఁ గల్పకముఁ బోతె రసాలకుజంబు లామనిన్.

8

సీ. వివిధవనీరమావిమలసాంద్రకటాక్షవీక్షాపరంపరావిలసనములు
మలయమారుతచరన్తతేభచరణావలంబితాయతశృంఖలాలతికలు
పథికజనావలీప్రతిసమాకర్షణప్రద్యుమ్నముక్తదోషప్రగహములు
మధుజగన్తోహనమంత్రవాదికరాజ్జవలమాననలినాక్షవలయితములు

గీ. ప్రథమకౌమారనవపరిపాకకలన, వికసదభిమతతరులతాగ్రకరమంజు
మంజరీమధుమధురిమోన్తాద మెసఁగ, మెలఁగె బహువిధగతులఁ దుమ్మెదలగములు. 9

చ. పనిపడి హారదంతురితపాండ్యవధూకుచశైలసంధులన్
ఘనముగ డస్సి చోళనవకంజముఖరతిఘర్తవారి నా
ని నెఱిని గుంతలీసురభినిశ్వసనంబుల నూత గొంచు నొ
య్యనఁ జనుదెంచె నంత మలయాచలశీతలవాతపోతముల్.

10

క. మమ్మరపుండేనెలజడి, చెమ్మ లవనవీధు లెల్లఁ జెన్నగుటఁ జూచి!
కమ్మరితావిమోపరి, తేమ్మెర లొయ్యెయ్య వెఱచి తిరుగుట లెల్లన్.

11

చ. చలువలపుట్టినిండ్లు నవసౌరభలక్షల కంతరంగముల్
మెలఁపునకు న్నివాసములు మెచ్చులచేరుగడల్ విరక్తతా
కలనల కెత్తుకోళ్లు తమకంబులకుం గయిదండ లామనిన్
మలయుచు వచ్చె గంధగిరిమంధరబంధురగంధవాహముల్.

12

సీ. రేల వెన్నెలలు పండ్రెండుసూర్యులు చూపుబీటెండ లై కాసి నీరసింప
దక్షిణానిలము లుద్ధతి నేడుదెఱుగులఁ బెరిగెమగాడ్పు లై పెల్లగింపఁ
గెంజాయ దిక్కులఁ బింజించుచిగురులుకాలానలార్చు లై కాఁకఁ బెనుప
నలి శుకపికగర్జ లడరఁ బూదేనియఘోరాంత్యవృష్టియై కురిసి కలఁప

గీ. విరహవేదన లెసఁగి యుద్వేలగతుల, నద్భుతముగ నేకార్ణవ మగుచు ముంప
నఖిలసుఖికారి యగువసంతాగమంబు, పథికలోకంబునకు మహాప్రళయ మయ్యె.

ఉ. పూచినపువ్వులెల్ల నుతిఁ బొందె మనోభవునంపకోల తై
వీచినగాఢ్వు లెల్లఁ బొదలె న్నలయాచలమారుతంబు తై
యేచినపల్కులెల్లఁ దగియెన్ బికభృంగశుకస్వరంబు తై
చూచినరూప మెల్ల మదచుంబిత మై విలసిల్లె నామనిన్. 14

చ. ప్రసవశరప్రతాపశిఖఁ బర్వఁగఁ జేయుటచే నిదాఘ మై
కుసుమరసాతిపర్వ మునకున్ గుదు రౌటఁ బయోదకాల మై
రసికమనోంబుజంబు లలరంగ శర త్తయి తాన శైశిరో
ల్లసనముఁ జూపి పాంథసతులన్ వణఁకించె వసంత మత్తఱిన్. 15

ॐ మాంధాత యువతులఁ గూడి వనవిహారము నల్పుట. ॐ

వ. ఇట్టివసంతసమయంబున మహీరమణశేఖరుం డొక్కనాఁడు విహారకుతూహలంబునం
బ్రేయసీసమేతుం డై గణికాగణంబులు విటవిదూషకాద్రిక్రీడాపరికరజనంబులు
నర్హవాహనారూఢు లై కొల్చి రావిరచితోచితవివిధవిచిత్రక్రీడాలతాగృహాలంకృ
తాంతరంబునుం గేళీశైలశైవలీనీప్రముఖనానావిహారప్రదేశోపశోభితంబును వసంత
విలసితస్వవిలాసాపహసితనందనంబును నగునగరోపవనంబు సొత్తెంచె నప్పుడు. 16

ఉ. ఇంచుగతిం బరాగ మెగయించియు వెంటన వచ్చుతేంట్ల మ్రొ
గించియుఁ గమ్మతావు లొలయించియుఁ బై మకరందబిందువుల్
నించియు మెచ్చి తన్ బొగడునేర్పు లొసంగుచు నెల్లవారికిన్
బంచవిధేంద్రియంబులకుఁ బండువు చేసె వనీసమీరముల్. 17

వ. ఇట్లభిమతప్రమదవనసమీరంబులెదురుకొనం గ్రీడావనమధ్యంబు తఱిసి వివిధమధుర
తరులతావిశేషంబులంగలుగునభినవకుసుమకిలసయఫలపరాగమకరందమిళిందశుకపిక
మిథునసంపదల నుత్కర్షించుచుం గలయ మెలంగి పుష్పాపచయముభేచ్ఛావిహారం
బులకు నందఱి నద్దినంబెల్ల నచట నిలువ నియమించి పాలికాదినభోజనంబులు గొలువ
విమలాంగియుం దానును వసంతునింటికి విందువచ్చురతీసహాయం డైనమన్తధుండు
నుంబోలె నొక్కయభ్యంతరవనాంతరంబు చొచ్చి యందు. 18

సీ. నవలీల మలయగంధవహుండు వివిధపుష్పా మోదముల నుపాయన మొసంగఁ
గలకుహూరుతములఁ గలకంఠములు సవినయభంగి విజ్ఞాపనంబు చూపఁ
బరిపక్వఫలరసప్రణతిమైఁ దరువులు కిసలయాంజలిపుటీక్రియ ఘటింపఁ
గలితప్రసూనసంగతి వల్లికలు తల్పరచనామహోపచారము నొనర్ప

గీ. లలనతో రాజు వనవీధికల నుఖించె, మంజరీపుంజనివ్యందమానమధుర
మధురసాస్వాదన మ్మోదమధువగీతి, మాధురీధుర్యమాధవీమండపముల. 19

పుష్పాపచయకేళీవర్ణనము.

వ. అంత నిటఁ దరుణీతరుణజనంబులు పుష్పాపచయవినోదంబులం దగిలి విహరించు నప్పుడు. 20

సీ. అలరుల కెత్తుచో నఱచేతికెంజాయలొదవి కోయిలల నోరూరఁ జేయ నునుమేను లలసి మ్రానులమీఁద నొరగుటల్ తీవలు వ్రాకినతెఱఁగు దెలుపఁ జెలిక త్తియలలీలఁ బిలుచునున్నలుకులు మదకిరములముద్దుమాట లార్ప బుగబుగ వలచునూర్పులతావు లెసఁగి క్రొన్ననలకు వింతవాసన లొసంగ గీ. నిక్కి కొనకొమ్మ లందుచో నీవి జాఱి, బయలుపడి యొప్పునాభికూపములసొబగు లంగలతలకు నరవిరు లై చెలంగ, సతులు పుష్పాపచయకేలి సలిపి రర్థి. 21

చ. చనుఁగవకంటె గుచ్చములు చక్కనయే? యధరంబుకంటె నే ననుచు చిగుళ్లు ? నీదువచనంబులకంటె నె చిల్కపల్కులున్? వనమున నాకువింతలఁటె వస్తువు? లంచు నివృత్తుఁ డయ్యెఁ దో డన యొకఁ డల్కమైఁ దనవడంతుక క్రమ్మఱి యింటి కేగఁగన్. 22

చ. పొడవున నున్నపల్లవునిఁ బూవులు వేడుచు నొక్కనెయ్యపుం బడఁతుకహస్త మెత్తుటయుఁ బయ్యద జాఱి కుచోదయాద్రిపైఁ బొడిచి వినూత్న రాగరుచిఁ బొల్పువహించునఖాంకచంద్రు చే ముణిఁగె నొకంతలో సవతిముద్దియపిండుముఖారవిందముల్. 23

చ. అందినవారు పుచ్చుకొనుఁడా యని చేవిరిబంతి యెత్తినన్ జందనగంధు లిద్ద టొకజాణనివీపు నురంబుఁ జన్నులా సందునఁ జిక్క నొక్కుచును సారెకు నిక్కఁగ శంబరారిచేఁ జెందలిరాకువాలునొఱచేఁ బెడపొటనుబోనివ్రేటునన్. 24

చ. ఇరువురయందు ము న్నొకతె కిచ్చిన నొక్కతె యల్ల నంచు మీ యిరువురలావు గాన నగునీవిరిఁ గైకొనుఁ డంచుఁ బల్లవుం డిరువురముందఱన్ బడఁగ నేసినఁ దత్కపటం బెఱింగి మ మ్మిరువుర సాటి నేయఁ దగునే? యని యొక్కట నల్లి రిర్వరున్. 25

చ. తనప్రియుమీఁద నొక్కలత తార్కొని గుచ్చయుగంబు మోపినన్ గినిసి సవత్ని గాదని సఖజనసాక్షి నెఱింగినట్టియం గననికటంబునన్ సవతికాంతునిపైఁ బడి పెన్నురంబునన్ జనుఁగవ మోపినన్ గినియఁ జాలద వేటొకతీవ యన్మతిన్. 26

చ. పిలిచితి నన్ను వేటొకతెపేరున నేనివి యెల్ల నంచు ము వ్నలిగె నొకద్దుపల్లవున కవ్వల నొల్లక రోసినట్టియీ

- యలరుల నిచ్చెదే యనుచు నల్లె సపత్నియు నట్ల కాదె ధూ
ర్తులు తుద నెల్లవారలకు దూరుల పోతలపోసి చూచినన్. 27
- చ. తనుఁ బెరపేరఁ బిల్చి యిడఁ దత్కుసుమంబులవూఁచి మోమునన్
గినుపున ప్రేసె నొక్కసతి కేసరరేణువు రాలె నంచుఁ జేఁ
గనుఁగవ మూసికొన్న వెఱఁ గాఁగిటఁ జేర్చుచుఁ గేలుపుచ్చి చూ
చిన నగుధూర్త వల్లపునిచ్చేతకు గాసిలి యల్లె గ్రమ్మఱన్. 28
- ఉ. నేరపు నీవు కొప్పిడఁగ నే ఘటియించెదఁ బువ్వు లంచు నం
భోరుహలోచనన్ నిగిచి ముందర నుండఁగఁ బంచి యొక్కరుం
డీరస మొందుతోడిసతి కివ్వలమోము మలంచి చుంబనా
చారముచే మనఃప్రియము సల్పె సఖుల్ తననేర్పు మెచ్చఁగన్. 29
- చ. సవతిమొగంబు చూచుచు నొసంగినపల్లవుమీఁది కిన్పునన్
దవిలిన నెవ్వఁగం దనువు తప్తముగాఁ దలవంచి యున్నయ
య్యవతీకరంబులోనివిరు ల్కాష్టతఁ గందుట చెప్ప నేటికిన్?
గవిగొనుదానియూర్పులనెకన్ గనుగంచె వనంబుపువ్వులున్. 30
- చ. చిగురులఁ గర్ణపూరములు సేయుతలంపునఁ గోయునంతలోఁ
దగ వఱి యవ్వలన్ విటుఁడు తాను సపత్నియుఁ గూడుకొన్న నె
వ్వగ నొకపువ్వుఁబోడి వలవంతల వేగుచుఁ జేత నున్నయా
యిగురులె సెజ్జ చేసికొనియెం దనుతాపభరోపశాంతికిన్. 31
- చ. తలిరుల నెల్లఁ గోసి కరతామరసద్యుతి వెల్లి గొల్పఁగా
నలరుల నెల్లఁ గోసి నఖరాంచలదీప్తులు పై నిగుడ్పఁ గాఁ
జిలుకల నెల్లఁ దోలి తమచిన్నియెలుంగులభంగిఁ జూపఁగాఁ
జెలువము కొత్తయై సతులచే వనవాటిక యొప్పె నయ్యెడన్. 32
- గీ. తమయలంకారములకు నై తరుణు లెల్లఁ, గ్రొవ్విరులుఁ గ్రంజిగుళ్లును గోసి రైన
దాన వనవాటికకుఁ బొల్పుతఱుఁగదయ్యె, దారయయ్యింతు లొకయలంకార మగుట.
- చ. అనుఁగువిటుల్ ప్రసూనముల నాభరణంబులు గూర్చ నేర్పుమై
ననువు లెఱింగి మేనికళ లారసి మర్తము లంటువేళలన్
దనువులఁ బుట్టుచిత్తడుల దట్టము లై దిగజాఱఁ గాంతలం
దనయము రేఖ లై పనవిహారపరిశ్రమఘర్తతోయముల్. 34
- చ. పొలఁతులకున్ వనీవిహృతిఁ బుట్టిననేదలు దొల్కరించినన్
వలిచనుఁగొండలం బొడమి వచ్చుపరిశ్రమవారివాహినీ
విలసనరేఖకున్ వళులు వీచిపరంపర లయ్యె నిమ్ననా
భులు తిరు లయ్యె వాలుకలపుంజము లయ్యె నితంబబింబముల్. 35

- సీ. కుచకుంభభారభంగురమధ్యలతికలు పునరుక్తగుణయుక్తిఁ బూనుకొనఁగఁ
గరఁగినతిలకరేఖలతాపులకుఁ జొక్కినట్లు కురుల్ నొసల్లత్తుకొనఁగ
ప్రేకంబులకుఁ దోడువిరులప్రేగులకల్లి వీడెనుక్రొమ్మల్లు వెన్ను లొరయ
మఱి నినర్గము లైనమందయానంబులు తొట్టుపాటున నింతతొడవు దాల్చు
గీ. దఱచుటూర్పులు తమకమ్మతావిషలన, నలుల కలరులు గ్రోలినయరుచి మాన్ప
సతులు పుష్పాపచయకేళిఁ జాల నలసి, కోరి రాత్తల సంభోవిహారకేళి.

36

౨౭ జలక్రీడాభివర్ణనము. ౨౭

- చ. బడిబడిఁ బ్రాంతదీర్ఘికలఁ పద్మసుగంధిపయస్తుషారముల్
జడిగొన నల్లనల్లఁ బయిఁ జల్లుచు వాడినపువ్వుబోంట్లకున్
బడలిక లార్చి చేకొనియెఁ బ్రస్తుతు లయ్యెడ మందమారుతం
బెడరున నైనచుట్టమున కెవ్వరు సాటి జగత్త్రయంబునన్.
ఉ. పల్లవభూర్తునెన్నడుముపార్శ్వ మొగిం గుడిచంట నొత్తి దో
ర్వల్లరి మూఁపునం బైనఁచి వ్రాలి యురంబునఁ జెక్కుఁ జేర్చి సం
ధిల్లెమచూడ్కితోన నడదేరఁగ నెచ్చెరిపిండు సన్నిధిం
జెల్లె విదగ్ధతాగరిమ సేదనెవంబునఁ బద్మనేత్రకున్.

37

38

- చ. తరుణుల కింపులై తనరెఁ దత్సమయంబులయందుఁ బార్శ్వచా
మరములు గల్గి భర్తృముఖమారుతపాతము లుష్ణవారణో
త్కరములు గల్గి యైనఁ బ్రియకాముకహస్తపటావకుంఠముల్
పరిజన మున్న నైన నిజపల్లవదత్తకరావలంబముల్.

39

- క. పద్మప్రకాశలక్ష్మీ, సద్దంబులఁ గంకణప్రశస్తముల దళ
త్పద్మాస్య లంతఁ గాంచిరి, పద్మాకరములనుబోనిపద్మాకరముల్.

40

- చ. కొలఁకులు చేర వచ్చి యనుకూలతటంబుల నిల్చి ముగ్ధ తా
నలికులవేణు లయ్యెడ నిజావయవప్రతిబింబశోభగాఁ
దలఁపుచు నుల్లముల్ పొదలఁ దప్పక చూడఁ దొణంగి రందులో
జలజములన్ మృణాళములఁ జక్రయుగంబులగండుమీనులన్.

41

- చ. గుఱి గడవన్ మరందములు గ్రోలి మదంబునఁ జొక్కువల్లభ
న్దొఱఁగి పరావీరతికి మోదమునం జని తొంటియట్లు కా
నెఱుంగక యుండఁ దమ్మివిరియింటికి వచ్చినభృంగవల్లపున్
నెఱతన మెన్నపల్లవుని నీరజలోచన దాచెఁ గిన్నునన్.

42

- సీ. కదళికలనుకంటె కరభంబులనుకంటె నిభకరంబులఁ బోల్పు నిప్పు డనువు
చక్రంబులనుకంటె శకటాంఘ్రిలనుకంటె నిసుకతిప్పలఁ బోల్పు దొడ్డు

గుచ్చంబులనుకంటెఁ గుధరంబులనుకంటె నిజిజక్కవలఁ బోల్ప నిష్ప దొనరు
నద్దంబులనుకంటె నమృతాంశుడనుకంటె నెలదమ్మిగమిఁబోల్ప నిపుడు దగవు

అ. నాఁగఁ బొలిచి రంగనలు నీటియాటల, కెచ్చరించి తటియునెడఁ గొలఁకుల
తోయసంగమమునఁ దొడలను బిరుదుల, పలిచనుంగవలను పదనములను. 43

చ. అమితవిలాసినీకుచరథాంగకసంగతి గల్గ దీర్ఘికా
సముదయ మప్పు డాత్మగతచక్రయుగంబులఁ బాయఁ ప్రోచెఁ బ్రాం
తములకుఁ దత్ప్రదేశసవిధాతరళోర్తిభుజాపరంపరన్
దను కొకమేలు గల్గ దిగఁ ప్రావరె యాశ్రితులన్ జడాశయున్? 44

చ. కువలయపత్రనేత్ర యొకకుంభమ చాలుఁ దరింపఁ జేయ ని
క్కువముగ నీ కయత్నకుచకుంభయుగం బది గల్గ నీందనే
రవె? భయ మేల? రమ్మని కరంబుల నీడ్చినప్రాలుభీరువున్
విప్రతభుజాంతరస్థలనివేశితఁ జేసెఁ బ్రియుండు నవ్వుచున్. 45

క. నిలువున నీఁదుచు రమ్మి, కొలఁదియ యన నేగి మునుఁగుకొలఁదిన యిరుచే
తులఁ బట్టి యెత్త భయమునఁ, గలకంఠి యొనర్చె విటునికంతగ్రహమున్. 46

గీ. ఇంతిదరినుండి చివ్వున నెగసి యుటుక, నురువుకొని నీరు వలయ మై పొరలి విరియ
నడుమ నుదయించెఁ జక్కనినగుమొగంబు, మధ్యమానాంబునిధిఁ జందమానువోత. 47

గీ. ఒత్తిగిలి యీద నీటిపై నొంటిఁ దోచు, కొమ్మవదనాంబుజముపొంత కుచముగాంచి
కవదొఱంగినచక్రవాకం బొకండు, తోడిప్రియసతి యని ప్రీతిఁ గూడుకొనియె.

చ. అలరి యొకింతమాటుమొగ మై యఱచేతుల నొగ్గికొన్న న
చ్చలమునఁ గాముకుండు పయిఁ జల్లెడునీటిమెఱుంగుఁదుంపరల్
చెలువచనుంగవన్ బొలిచెఁ జేరి తదీయనఖాంకచంద్రులన్
గొలిచి వినూతనద్యుతులు గొల్పెడుతారకవక్త్రులలో యనన్. 49

క. అనులేపనములు గరంగిన, చనుఁగవల నఖాంకురములు సతులకుఁ దగునా
ననపూర్ణవిధులవలనను, ఘన మై జాటిపడి యొప్పుకళలో యనఁగన్. 50

ఉ. చల్లెడునీటిపై మలయజంబు గరంగిన నింతిచన్నులన్
బల్లవితోరుకాంతి గనుపట్టెడుకెంపులు చూచుశంకమైఁ
బల్లవుఁ దొక్కఁ డివ్వలినపత్ని మొగంబున నీరుతోడుతో
గట్లపడ న్నడిన్ బెడమొగం బగునట్లుగఁ జల్లె నార్చుచున్. 51

గీ. ధవుండు చల్లెడుకరవారిధార లెట్టు, లోర్చెనో కాని తరలాక్షియొద్ద సవలి
తక్కుచాఘాతఘట్టనోత్పతత మగుచు, నొక్కతుంపర మైబడ్డ నోర్వ దయ్యె. 52

- క. మును జలము సవతిపైఁ జ, ల్లినఁ గినుకం గొలనువెడలులేమ విటుఁడు వె
నొని యొకబిసతంతువునం, దనువు దవుల జేసి పట్టు దా నన నిలిచెన్. 53
- ఉ. క్రొవ్వున నప్పయోరుహముఖుల్ జలభేలన మట్లు నల్పఁగాఁ
ద్రెవ్విసహారతన్న వితతద్యుతికాంతుల మ్రింగి పూతలుం
బువ్వులుఁ జూపుచున్ బయలు పూనె సరోవరసంఘ మట్లపో
యెవ్వఁడు నల్పలాభమున కేల వహించుఁ బరార్థలాభమున్?. 54
- చ. ఆతివలు పల్లవు ల్జలవిహారము చాలిచి నిర్గమింపఁ బ్ర
చ్యుతవివిధాంగరాగకుసు మోత్కరభూషణభూషితంబు లా
యతపరిమర్దనిర్దయహతాకృతికంబులు నై కొలంకు లు
ద్ధతసురతాంతము క్తమృదుతల్పతలంబులుఁ బోలెఁ జూడఁగన్. 55
- క. భేలనము చాలి వెడలెడు, నాళీకవిశాలలోచనం బాయుటకుం
బాలక తారును వెడలెడు, పోలిక మునుమును తరంగములు దరి కెక్కెన్. 56
- ఉ. శ్రుస్తకురంగలోచనలు దర్పకముద్రలు చాటుగాఁ గృత
స్వస్తికహస్తయుక్తములఁ జన్నులు చెక్కులు గప్పి పార్శ్వప
ర్యస్తకచాగ్రభాగముల నంబుపరంపర జాతి నంసవి
న్యస్తనతాన్య తై వెడలి రంబురుహకరతీరభూమికిన్. 57
- ఆ. సతులమేన గాఢసంశ్లేషసుఖమున, నార్ద్రతరము లైనయంశుకములు
కరఁగిపోయెఁ గాక కాదేని ప్రకటంబు, లగుట యెట్లు వారియవయవములు. 58
- గీ. వర్ణమాత్రంబునన కాక వారిదముల, వర్ణగుణమున గెలువంగ వలసి పోతె
సూటిధారాశవర్షంబు చూపె నపుడు, కరనిపీడిత కామినీకచభరములు. 59
- గీ. బహురసార్ద్రతఁ దము నంటి పాయలేని, వసనములు డించి సతులు నీరసము లైన
క్రోత్తమణుఁగులు వేడ్కఁ గైకొనిరియహహ!, ప్రియముగైకోరునూతన ప్రియలుసతులు.
- చ. స్మరపరిదత్తహస్తములు సర్వసమీక్షణభాగధేయముల్
తరుణిమరత్న సానువులు దర్పకదర్పలతావసంతముల్
వరహృదయానురాగరసవార్ధివివర్ధనపూర్ణచంద్రమణి
కరములు వేడ్కఁ గైకొనిరి కాంత లలంకరణంబు లయ్యెడన్. 61

ॐ సూర్యాస్తమయవర్ణనము. ॐ

- గీ. శ్రీసమగ్రత నట్ల కైవేసి యున్న, సుందరీజనముల కర్థిఁ జూపఁ దగిన
యరుణమణిమయ మగునిల్వటద్ద మయ్యె, నస్తగిరిపేరిపేటియం దహిమకరుఁడు. 62
- గీ. కాంతి దిగఁబాటః బ్రాచిముఖంబునందు, బద్ధినీముఖవికసనప్రాధి సడలె
భానుఁ డవ్వడు మధ్యస్థభావ ముడిగి, కాంక్ష నవరానుషక్తి రాగము వహింప. 63

గీ. వద్ది నీభోగలబ్ధిసంస్పర్శనమునఁ, గలితమైనపరాగరాగమునఁ బోలె
భానుకరములు దివసావసానసమయ, సమధిశోత్సులపల్లనచ్చవి వహించె. 64

చ. వెనుకొనుదృక్పరంపరలవెల్లువలన్ బతితాభిసారికా
జనములు త్రోవఁద్రోవ నలచక్రయుగంబులు గాతరావలొ
కనములఁ ద్రిప్పఁ ద్రిప్పఁ జనఁ గ్రమ్మఱ నేరక పోలెఁ బశ్చిమా
వనిభృదధిత్యక నిలిచె వారిజబాంధవబింబ మయ్యెడన్. 65

గీ. తొంటితేజంబు దూలినఁ దూలనిమ్ము, కాలగతి దాఁట శక్యంబె ఖరకరునకుఁ?
జాలదా భాగ్య మిది? యెల్లజగము మ్రొక్కెనస్తమయవేళ నుదయంబునందపోలె.

చ. చరమధరాధరాగ్రమున జాతెడువేళఁ బతంగుఁ డంగజ
త్వరితమనస్క మై నిలిచి తన్నుఁ గనుంగొనుసౌధశేఖరో
పరితరుణీజనంబుముఖపద్మములన్ వికసింపఁ జేసె స
త్పురుషులు తారు దుర్దశలఁ బోవుచు నైననుఁ బోతు రాశ్రితున్. 67

గీ. అహిమభానుండు చనుదేర నస్తశిఖరి, సరవి నర్చించుకుంకుమాక్షతములయ్యెఁ
బరిణతౌతపసంధానభాసమాన, శిఖరసానురురోద్ధూతశీకరములు. 68

ఉ. క్రొత్తగ దీర్ఘి కానికటకుంజగృహంబులఁ దల్పకల్పనా
యత్తములైనమత్తకరు లాత్తకరాగ్రములెత్తి పల్లవో
పాత్తమనస్కత స్వైరఁజి యాడఁగఁ జొచ్చెఁ బరిభ్రమించుభూ
భృత్తరువాటికావిటపబృందమిశ్జరతాతపంబులన్. 69

వ. అప్పుడు. 70

సీ. మొగడలబిగివీడుతొగల నంకూరించు క్రొత్తనెత్తావి మూర్కొనుచు నులుకు
నిప్పిభం బై నీట వీడఁ దోచినభానుబింబంబు గని భీతి బీటువోవు
బాష్పంబుచూడ్కిఁగప్పగఁ గూడి యుండియు వికలకంఠముగ నొండొకటిఁబిలచుఁ
గసిగాటు గఱచినబిసవాళములఁ జంక్రకరశంక సంధిల్లి మరలఁ గ్రాయు

గీ. నీడ లను బుద్ధి నొండొంటిఁజూడ కవలి, నీడ లొండొంటిఁగాఁ జూచి కూడనరుగు
భావివిరహవ్యభాభయభ్రాంతివలన, శోకపరవశ మై చక్రవాకయుగము. 71

ఉ. కుత్తుక లెత్తి బిట్టులకి క్రుంకురవిం గని దీనవృత్తితో
నొత్తినభావిదుర్భరవియోగభరంబున నొండొకంటిమో
మత్తమిలం గనుంగొనురథాంగయుగంబుల దృష్టి గప్పఁ బో
మిత్తుగఁ గన్నునీరొదవి మించినచీకటికంటె మున్నుగన్. 72

ఉ. ఆంతరభక్తి మజ్జనకరాజము లబ్జములు స్తుణంగఁ గాఁ
గాంతులరాక నంగనలకన్నుఁదొగల్ తొగలున్ దలిర్పఁ గా

దొంతరగా వియోగినులదుఃఖితమంబుఁదమంబుఁ బర్వఁగా
నంతట భానుబింబ మపరాంబునిధానములొ మునింగినన్.

73

క. బలు పగుచీకటిరాకకుఁ, దలఁకెడుమతి నాకసంబు తనమణిజలసం
స్థలమున నిక్షేపించిన, పాలుపునఁ బశ్చిమసముద్రమున రవి గ్రుంకెన్.

74

చ. అనలముఁ దేజమున్ బ్రతుపితాంబుజనేత్రల రాగమున్ రథాం
గనివహమున్ ద్రితాపమును గాల్కొననిల్వఁగ లేమి పుంశ్చలీ
జనముఁ బ్రవర్ధమానకరసఖ్యవియోగులచిత్తవృత్తి గా
దినకరుఁ డస్తమించినఁ దదీయగుణంబులు చేరె నన్నిటన్.

75

సీ. ఇనకరాకులజగజ్జనతాలవృంతంబు నిద్రాణపద్మినీనిశ్శ్వసితము
కైరవిణీబోధనారంభజృంభంబు తిమిరమతేభఘాతకృతినిపాత
మాగచ్ఛదతనుధ్వజాంచలచ్చలనంబు విరహిణీప్రాణాభివిగళనంబు
సాంధ్యరాగసుపర్ణచలగరుత్కలనంబు చక్రవియోగాన్నిచర్తభస్మి

గీ. రతినముత్సుకసువదనారభ్యమాణ, ముఖ్య నేపథ్యవాస్తవమోదముదిత
మధుపమధురారవోద్గీయమాన మగుచు, మెలఁగె నయ్యెడ సాయంసమీరణంబు.

సీ. కలపంబు లొడఁగూర్చుకన్యకాజనముల రమణీయమణికంకణములరవలి
ప్రియులఁ దోతెమ్మన్నఁ బిలిచితే నరుగుచేడియలనున్దులుకుమట్టియలయులివు
నడియాసజోకొట్టునవకంపుటల్లుండ్ర తటిమిపోనాడున తలయదల్పు
కై నేతలనొసంగుకమ్మఁదావులసోలు నెలదేటినిసుగులయించుమ్రోత

గీ. కలుపుబావలరాక యక్కలకు నెఱుంగఁ, బలుకుచిలుకలకల్కిపల్కులును గలసి
మరుఁడు విడిసినదండుసంభ్రమముఁబోలెఁ, గలకలిత మయ్యె గణికానికాయవాటి.

ఆ. ధర్మపథ మొకింత దలఁపక పద్మలో, చనము లొగి మొగిడ్చి సంజప్రాద్దు
నిదురవోయెఁ బద్మినీజాతి దానఁ బో, సిరి దొలంగి మిగులఁ జెట్టవట్టె.

78

క. కలువలకు వచ్చునిందిర, తలుపులు ముద్రించి యున్నతామరసగృహం
బులు పాడగుటన్ మూల్గుచు, నలిభూతము లందులొన నధివసియించెన్.

79

సాంధ్య రాగ వర్ణనము.

క. మెలఁకువలు చాలి తమతమ, నిలయంబుల కెగసి వచ్చునెమఱుపింఘో
జ్జ్వలరుచులు సాంధ్యరాగా, కులతిమిరోదయము మున్నుకొలిపెన్ దెసలన్.

80

క. ఇనుఁ డేగుచుఁ జీకటివెను, కొనుశంకం గాపు వెట్టికొని పోయినయ
త్యమరక్తిరణబలమో?, యన సంధ్యారాగ మొదవె నపు డపరదిశన్.

81

క. సురుచిరకుసుంభవర్ణాం, బరకలితపయోధరాతిభరభంగుర యై
వరుణదిశ యపుడు నూత్న, స్తరానురాగంబు గొలిపె జనులకు నెల్లన్.

82

❖ స క్ష త్ర వ ర్ణ న ము. ❖

గీ. శర్వరీచంద్రపరిణయసముచితాంకు, రావృణక్రియఁ గలయ వియద్విభాగ
పాలికలఁ దోచుకొత్తజాబాలమొలక, లనఁగ దారక బొండ్రిండ యంకురించె.

❖ అంధ కార వ ర్ణ న ము. ❖

చ. కనుఁగొన నింగిఁ దార లని కల్వలఁటేఁ డని చంద్రికామృతం
బని యొకసృష్టి చూపుటకు నై సమయం బనునైంద్రజాలికుం
డనుపమితానుభావమున నందఱచూడ్కులు గప్పపొంటె వీ
చినయలనెమ్మికుంచియరుచిం తలఁపించె నవాంధకారముల్ . 84

ఉ. తారకశంఖహారయు నుదారత మోసితకంచుకావృతి
స్ఫారయు నైనయారజనిభైరవి భైరవఘేలనంబుపెం
పారఁగ వారుణీకలిత మై రుచి మించినసాంధ్యరాగసం
భారముపేరిభూరినవమాంసతతిఁ గబళించె నంతటన్ . 85

చ. నలుపులయిక్క లంజియలనమ్మినరోవెలపంట జక్కవల్
తలఁపనికీడుకానియవ దాయము క్రొవ్విరితమ్మిలచ్చికిఁ
వెలిచవిగోరుదుండగపువేడుకకత్తెలనోమునోత గూ
బలమణిహంబు జారులకుఁ బండువ చీకటి పర్వె నుర్వరన్ . 86

శా. కస్తూరీతిలకంబు లై హరిశిలాకల్పంబు లై కజ్జల
ప్రస్తారక్రియ లై నవాగురుమషీపంకానులేపంబు లై
శస్తానీలపటాపకుంతనము లై జన్మించె దిజ్ఞామనా
రీస్తోమంబులయందు నూతనత మోరేఖాంకురశ్రేణికల్ . 87

ఉ. లోకమునకొ గులాచలము లున్నతరూపకులంబుఁ జూడఁ గా
నేకవిధంబు కాఁగ నుదయించినచీకటిచేత నయ్యెడకొ
బైకొని వచ్చుదుర్విటులభావము వేఱుగనీక సామ్యముకొ
నైకొన కున్నె వృక్షగణికావళిదంతురగండపాలికల్? . 88

చ. ఎరియక దంతురస్థులనే శయనింపఁ దమాలపల్లవా
స్తరణము లై యనావృతి నశంక వసింపఁగ నీలిచేలపెం
దెర లయి యొండొరుం బిలిచి తేరఁగ నర్చనఘోజనంబు నై
యరుదుగజారదంపతుల కత్యుపకారము చేసెఁ జీకటుల్ . 89

సీ. కలయిండ్ల కరిగెడుకన్నంపుదొంగల నీలికానెలదీప్తి నిండెఁ గాక
గద్దించి చనుదుండగపువేడ్లకత్తెల మైలచీరలచాయ మలసెఁ గాక

ముకుళితవికసితాంబురుహోత్పలములకు నెడయాడునలికాంతు లెసఁగెఁ గాక
విటులకై మెండాదువీధులజంతల వెకుఁగాటుకలకప్పు బెరసెఁ గాక

గీ. వాడఁబాటెదువిరహిణీవదనసమితి, కందుపొందున నగునల్పు గలసెఁ గాక
కానినాఁ డింతదట్ట మీఁ గలదె మొదల, ననఁగ జీకటి యంతంత కగ్గలించె. 90

సీ. కరఁచి చిప్పలఁ బట్టుకత లెఱుంగము గాక వ్రాయంగ నిది మషీరసము గాదె?
యిది గుణంబులు సేయునిర వెఱుంగము గాక నీలాలసరులు గా నింపరాదె?
కరఁపటంబులఁ బెట్టువెఱ వెఱుంగము గాక వనితల కిది నవాంజనము గాదె?
కడవలఁ గొని ముంచుగతి యెఱుంగము గాక చేలల కిది మంచినీలి గాదె?

గీ. పోవఁ డేనిది రవి నైనఁ బొదువుఁగాదె?, యంకమనుపేర సురముపై నచ్చుదాల్చుఁ
గాక శశి నైన దిగమ్రింగుఁగాదె? యనఁగఁ, బ్రబల మై గాఢతమతమశపటపర్యే.

గీ. ఆర్కువెన్నాడి రాజశుద్ధాంతగణముఁ, దారకల బండఁ గొని యెందు మాటు లేక
యంధకారంబు జృంభితం బైన దీప, కలిక లతిభీతి శరణాభిగతము లయ్యె. 92

ప. ఇట్టిగాఢాంధకారం బుదయించుటకు మునుమున్న. 93

జారవిటవిటీవర్ణము.

సీ. మడమలు మోవంగ మైలచీరలు గట్టి కర్ణముల్ మోవంగఁ గాటుక లిడి
మోఁచేతిపట్టులు మోవ గాజులు దొడి గలకముల్ మోవఁ గొప్పులు ఘటించి
వెడలి గద్దవ మోవ వీడియంబులు చేసి కాంతఁ జెంపలు మోవ గంద మలఁది
చెక్కిళ్ళు మోవంగఁ జెవుల నాకులు వెట్టి బొమలు మోవంగఁ జుక్కబొట్టు దీర్చి

గీ. భావభవుచేతివిడివాటుబడియన్త్రుడ్లు, సంజప్రాద్ధున బలుపికాచములుఁ బోతె
మొదల భయము గ జనుఁ బట్టి పదల రైరి, వీధు లరికట్టి పురి గట్టివేశ్య లపుడు.

సీ. చిటికలు వ్రేయుచుఁ జిటుపాట వాడుచు జార్చి పయ్యెదఁ గూడఁ జేర్చుకొనుచుఁ
గన్నరూపము నెల్లఁ గరసంజ్ఞఁ బిలుచుచు నెటకేనిఁ జనువాని కెదురు సనుచుఁ
గడచి పోవచ్చినఁ గొంగిటఁ బట్టి నీ వా? యంచు నదలి మోహంబు రేచి
చూపినవెలకు సంతే పో! యనుచు జంకె వేయుచు రోయుచు వెంటఁబడుచు

గీ. రూక లడుగుచు దుదిఁ బచ్చనాకుకై న, నొడఁబడుచు హస్తగత మైననొడియ నడిచి
దొడ్డబందాటమునఁ గోకఁ ప్రసీగొనుచు, గుడిసెజంతలు తెరువాటుగొట్టి రపుడు.

చ. ముడిఁగిముసుంగుతో వెనుక ముందును జూడక పచ్చి లోనికిం
దొడుకొని పోయి వ్రేల్చిడిన ద్రొబ్బినఁ బెంపునకుం బసిండికిం
తెడి తముఁ దార లిట్టుకొని చీ యని కేలు విదిర్చి రోయుచున్
గుడిసెలుఁ దూచి వెల్పుడరి క్రొత్తగుసిగ్గరిమిండ లయ్యెడన్.

ఉ. కాంచినవారు గారు బిగికొంగిలి మెల్లనిచొక్కువల్కు లా
లింఱినవారు గారు నెలలేమలకున్ రతి నొక్కవృత్తి దోఁ
పించినవారు గారు తమిపెక్కువతో వెల లిచ్చి తీర్చి ర
ప్పంచశరుండు పూట యగువత్తము లేనిబుణంబు హామికున్.

97

ఉ. ఒత్తిలి రిత్త వైకొనుచు నొంటన రెంటన నిద్ర పుచ్చుచున్
మెత్తన లేచి దీపము శమింపఁగఁజేసి శయింపఁ బ్రక్కలన్
దొత్తులఁ బెట్టి పచ్చి తమతొల్లిటిమిండలఁ గూడుకొంచు నో
ర్చొత్తిరి క్రొత్తరోయిడినమొప్పెల గడ్డరిలంజ లయ్యెడన్.

98

సీ. పథికులఁ గని తానుఁ బథికుఁ డై యొకకొంత నడచి ముందరివారిఁ గడపి మరలు
పరములు దయసేయ వలరాచదేవర వలగొనుగతిఁ జూట్టి పచ్చు నిల్లు
లోలతఁ జెవి యొగ్గి లోనిచప్పుళ్లకు డిల్లమై వడి నిగిడించు నూర్పు
కడయింట నత్త మేల్కని బిట్టు దగ్గ న నిరుగాల నిలువక యెగు బెగడి

గీ. యడిగినంతయు రోయిచ్చినట్టిక్రొత్త, కోడెఁ జేకొని తను వెళ్ళఁ గొట్టుటయును
భ్రాంతి తనవల్పులంజియఁ బాయ లేక, వ్రీడ యించుక లేనిచేబోడిబొజుఁగు.

100

మ. కుటిలాకారత వామదక్షిణకరాంగుశ్యగ్రజిహ్వసక్య
త్తుటితస్ఫోటనముష్టిఘట్టనదటద్ఘట్టాదినానావిధో
ద్భటఘోషంబులతో నదూరపదవీపాంధ్రావలీశృంఖలత్
ఘటచేటిగతిసంభ్రమంబు తెసఁగన్ గ్రం డై పురీవీధులన్.

101

వి. తదనంతరం బాగాధాంధకారంబున.

102

ఉ. కోటలు బొమ్మరిండ్లు మఱి కొండలు తాఁవలు దివ్యదృష్టికిన్
గాటుక లంధకారములు గాఁ జని కందువపట్లఁ బొంనులా
పాటలగంధు లొంది రుపభర్తలతో మణితాదు తై నజ
జాటము లేనికూటముల సాహసకల్పలతాఫలంబులన్.

103

చ. కులసలిశిష్టమార్గమునకు న్నది నిల్విన దాటరామికిన్
గులము మహాంబురాశి పలి కొండ గృహంగణ మంధకూప మా
కులసలిదుష్టమార్గమునకు న్నది నిల్వినయేని దాటగాఁ
గుల మొకగోష్పదంబు పలి గుండు గృహంగణ మాటప ట్టగున్.

104

చ. కనఁబడువార తెల్లఁ దనుఁ గన్నిడిరే సవి విన్నపల్లు తె
ల్లను దనుఁ గూర్చియే సవి తలంకున గొంతుచు నైన సాక్షాశం

- బునఁ దగ వచ్చి యట్టై వెఱవోవఁగఁ గౌఁగిటఁ జేర్చుబిగ్గఁకొ
వనిత ముహూర్తమాత్ర ముపపల్లభునిం దొలుక్కిత్తఱింకునన్. 105
- చ. వడఁకకు మింక నిచ్చటికి వచ్చితి వేవురు గానకుండ వి
డ్విడు మిది నీవికంచు లికనీడినఁ బైచెమటాఱుఁ గాని లో
సడియకు మంచుఁ చెప్పి నవజారిణి నొక్కఁడు తొంటిమేనులం
బడిసినభాగధేయపరిపాకము గాఁ గదియించెఁ గౌఁగిటన్. 106
- సీ. శ్రవణయోగ్యం బైనశబ్ద మొక్కఁడు లేక ప్రియము గొల్పెడునలంక్రియలు లేక
సరస మై మృదు వైనశయ్యగల్గుట లేక యర్థసంగ్రహము పై నర్థిలేక
వరుఁడు వట్టినచోటఁ బ్రత్యుత్తరము లేక ప్రాణహానికిఁ గొంతుపాటు లేక
వర్ణగౌరవలాఘవములపై మతి లేక వృత్తభంగమునకు వెఱపు లేక
- గీ. తారుదారయ తక్కు నెవ్వారు నొరులు, దడప రొకమూలఁ బడి ప్రసిద్ధములుగాక
యపు డవిద్యత్ప్రబంధంబు ననుకరించె, జారిజీజారనపరహస్యంగమములు. 107
- వ. ఇట్టిజారచోరవిహారంబులు చెల్లుచుండ మఱియును. 108
- చ. అలగినవారు నట్టియడియాసల మోసలఁ జేరి చొచ్చి పో
నులికినవారు పండువుల నూడనిఁ బాడినవారు వింతరో
వెల గొని తమ్ము నత్త లిలు వెల్వడఁ ప్రోలినవారు నాదిగాఁ
గలవిటు లెల్ల నొక్కయెడఁ గాల్కొనిగోష్ఠి యొనర్చి రయ్యెడన్. 109

❧ వేశ్యామాతృగర్వణము. ❧

- సీ భావింపఁ దీర్థపురేవుకాఱుమొసళ్లు చెఱకుపైఁ గ్రొవ్వాఁడికఱకుఁ బేళ్లు
గెంటనితేనియజుంటిపైయొంగలు పూచినమొగలిపైఁ బొరలుముండ్లు
పంటచేలకు నాఁగఁబడినయోదంబులు గందంపుఁదీవెలకాలఫణులు
కదలక పెన్నిధిఁ గాచుదయ్యంబులు రచ్చరావులబొమ్మరక్కసియలు
- ఆ. లంజతల్లు లనఁగ లక్షింపఁగా నిట్టి, కట్టిఁడులకు నలువ కరుణ లేక
బాఁతిమాలినట్టిబ్రతుకులు నిడుపుగాఁ, జేసి విటులగోడు వోసికొనియె. 101
- ఆ. గణికవలని దెంతఘన మైనసుఖ మేని, దానితల్లివలనఁ దప్పిపోవు
మదిఁ దలంప నెట్టిమధురాన్న మేనియు, నీఁగ దొరత నేని నిందు పెట్టు. 111
- సీ. భావజు విడిచినపాడింటిపై బొల్లి పాదుట్రుగతి మేనఁ బలిత మొదవ
నంటుండకుండఁ బ్రాయము దుల్పుకొనుమాడ్కి పడుచన్ను లేచి చప్పట్లు చఱవ
ననుభవేచ్ఛావిలాసాదులఁ దిగిచిన కొఱ్ఱునాఁ జేయూతకోల యూఁది
యుండుటఁ గష్ట మే నొల్ల మే ననునట్లు పలుమాఱు విడువక పడఁతి పడఁక

అ. నున్నలంజతల్లిఁ గన్నచో నల్లర, గుండె భగ్గు రనుచు నుండ దెట్లు?
లేరిచూడ వెరచి చేరదు మృత్యువు, దానఁ గాదె చావు దప్పి మనుట. 112

వ. మఱియు నుడుగువోయినమ్రాకునుంబోలెఁ బండ్లు డుడ్లు, ప్రాంతవలయునుంబోలెఁ
గన్నులు చెదరి, కిటికిబంటునుంబోలె నిలువక బొమ్మలు వదలి, గర్వ గ్రంథియుంబోలె
వినక, పాడిల్లునుంబోలె వెన్నోరి, ముదిరినమొగ్గచెట్టునుంబోలె నేలమోవంజన్నులు
డిగి, యొంటని కాపుప్రజయునుంబోలె నిండెలు దొలంగి, యినుపముట్టునుంబోలె
గాలిసత్వంబుడిగి, కూలినబావి తెఱంగుననడచలేక, మోఁపరితలయునుంబోలె బట్టగట్టి,
తగవుగోరియుంబోలెఁ గూడఁ బెట్టుచు, ముట్టంబడినరోగంబునుంబోలెఁజొరవయ్యాక
జరానివాసంబగుచు లంజతల్లి పెక్కిండ్లు బ్రతుకుటకు విటులపాపంబ కారణంబు.

❧ వారవనితాదూషణము. ❧

సీ. చంక్రమక్రమశీల శాఖామృగంబులు భద్రద్వివశ్రవణిప్రాంచలములు
ధారాధరోదరోదయతటిల్లతికలు వహ్నిసముజ్జ్వలజ్వాలశిఖలు
గోపురోపరిపతాకాపటముఖములు పరిదృశ్యపిప్పలవల్లవములు
తరుమరుచ్చలదళాంతరగతాతపరేఖ లూర్తిమాలిసముద్యదూర్తిలతలు
అ. వెలచెలువలచిత్త వృత్తులాజన్తచం, చలతరంబు లంత తెలిసి తెలిసి
నేర్తు ధనము లిత్తు నిలుపుదు ననిపాటు, విటుఁడు శుద్ధమైనవెట్టి గాఁడె. 114

క. రూపముచెలు వది చిత్తరు, రూపంబులయందుఁ గలదు రుచి గొని సతి దక్ష
బైవడనిచోట మన సిడు, పావపువిటుకంటె లంజబందయుఁ గలఁడే?. 115

ఉ. ఒక్కని విన్నదాఁక మఱియొక్కరుపైఁ దలఁపైనదాఁక వే
టొక్కనిఁ గన్నదాఁకఁ దను నొక్కఁడు పైకొనిసోకుదాఁక నొం
డొక్కనిఁ దక్కు చూకి తగు లూడ్చెడునంతటిదాఁక మిండచే
రొక్కము చెల్లుదాఁక నె సరోరుహరోచనలందుఁ గూరుముల్. 116

క. మధురములా నెడునాలుక, విధురమతిం బులును గొనఁగ వేడుకపడున
ట్లధికుఁ డగువిటునిఁ గూడియు, నధముని మదిఁ గోరకుండ దంగన యెట్లున్. 117

గీ. కువిటుఁ దగిలినమది చాటుగొనదు గాని, వెలసతికిఁ గూర్చిరసికుపై విఱుగుఁ దఱుచు
హేయమగుముట్టు మెక్కిననిందుఁగాక, యెందు శునకంబునకు నెయ్యియిందు దెట్లు?.

గీ. విటుఁడు రో యిచ్చివేశ్య నిల్పుటయె కాని
యొరులఁగోరెడు గుణమెట్లు నుడువలేడు
దొల్లనీరంబు నాకట్టఁ జెల్లుఁగాక
దొల్లుగుణ మది మాన్యంగఁ జెల్లునెట్లు? 119

ఆ. నున్నలంజతల్లిఁ గన్నచో నల్లర, గుండె భగ్గు రనుచు నుండ దెట్లు?
లేరిచూడ వెరచి చేరదు మృత్యువు, దానఁ గాదె చావు దప్పి మనుట. 112

వ. మఱియు నుడుగువోయినవ్రాఁకునుంబోలెఁ బండ్లు డుడ్లు, ప్రాంతవలయునుంబోలెఁ
గన్నులు చెదరి, విడికిబంటునుంబోలె నిలువక బొడ్డులు వదలి, గర్వ గ్రంథియుంబోలె
వినక, పాడిల్లునుంబోలె వెచ్చొరగి, ముదిరిన మొగ్గచెట్టునుంబోలె నేల మోవంజన్నులు
డిగి, యొంటని కాపుప్రజయునుంబోలె నిండెలు దొలంగి, యినుపముట్టునుంబోలె
గాఠిసత్వంబుడిగి, కూలినబావి తెఱంగుననడపలేక, మోఁపరితలయునుంబోలె బట్టగట్టి,
తగవుగోరియుంబోలెఁ గూడఁ బెట్టుచు, ముట్టంబడినరోగంబునుంబోలెఁజొరవయ్యాక
జరానివాసంబగుచు లంజతల్లి పెక్కిండ్లు బ్రతుకుటకు విటులపాపంబ కారణంబు.

❧ వారవనితాదూషణము. ❧

సీ. చంక్రమక్రమశీల శాఖామృగంబులు భద్రద్వివశ్రవణప్రాంచలములు
ధారాధరోదరోదయతట్టిలితికలు వహ్ని సముజ్జ్వలజ్వాలశిఖలు
గోపురోపరిపతాకాపటముఖములు పరిదృశ్యపిష్పలవల్లవములు
తరుమరుచ్చలదళాంతరగతాతపరేఖ లూర్తిమాలిసముద్యదూర్తిలతలు
ఆ. వెలచెలువలచిత్త వృత్తులజన్మచం, చలతరంబు లంత తెలిసి తెలిసి
నేర్తు ధనము లిత్తు నిలుపుదు ననిపాటు, విటుఁడు శుద్ధమైనవెచ్చి గాఁడె. 114

క. రూపముచెలు వది చిత్తరు, రూపంబులయందుఁ గలదు రుచి గొని సతి దక్ష
బైవడనిచోట మన సిడు, పావపువిటుకంటె లంజబందయుఁ గలఁడే?. 115

ఉ. ఒక్కని విన్నదాఁక మఱియొక్కరుపైఁ దలఁపైనదాఁక వే
టొక్కనిఁ గన్నదాఁకఁ దను నొక్కఁడు పైకొనిసోకుదాఁక నొం
డొక్కనిఁ దక్కు చూకి తగు లూడ్చెడునంతటిదాఁక మిండచే
రొక్కము చెల్లుదాఁక నె సరోరుహరోచనలందుఁ గూరుముల్. 116

క. మధురములా నెడునాలుక, విధురమతిం బులును గొనఁగ వేడుకపడున
ట్లధికుఁ డగువిటునిఁ గూడియు, నధముని మదిఁ గోరకుండ దంగన యెట్లున్. 117

గీ. కువిటుఁ దగిలినమది చాటుగొనదు గాని, వెలసతికిఁ గూర్చిరసికుపై విటుగుఁ దఱుచు
హేయమగుముట్టు మెక్కిననిందుఁగాక, యెందు శునకంబునకు నెయ్యియిందు దెట్లు?.

గీ. విటుఁడు రో యిచ్చివేశ్య నిల్పుటయె కాని
యొరులఁగోరెడు గుణమెట్లు నుడువలేడు
దొల్లనీరంబు నాకట్టఁ జెల్లుఁగాక
దొల్లుగుణ మది మాన్పంగఁ జెల్లునెట్లు? 119

జందుడుఁ దంగరాగరుచి జారఁ గవుంగిటుఁ జేర్చి పొంచె స్వ

చ్చందతఁ దారకాకుసుమసంకుచితాంబరతల్పమధ్యమున్.

129

గీ. ఇంచుకించుక కళి యుదయించునపుడు, తఱుచుఁజేఁకట్లు భీతిమైఁ దఱిసి దాఁగె
ముకుళితాంబుజపుటకుటీమూలములనొ?; సభయమూర్ఛితవిరహిణీస్వాంతములనొ?.

చ. సుదతులనున్నగ్రవ్వెదలు చొచ్చెనొ? కాంతలరోమరేఖలం
దొడిఁగెనొ? పుష్పకోమలులయోలపునాభుల లీన మయ్యెనొ?
ముదితలచూడ్కిఁ జేరె నొకొ? ముగ్ధలతెప్పలలోన దాఁగెనొ?
వెదకిన లేకపోయె నభివృద్ధతమంబు నిధూదయంబునన్.

131

క. ప్రమథపతిమూర్తిచంద్రుఁడు, తిమిరగజాసురు వధించి తిత్తోలిచినత
త్సమధికచర్తముఁ దాల్చిన, క్రమమున నంకంబు కడుఁ బ్రకాశిత మయ్యెన్. 132

చ. కరమిశనంబుచే ముఖవికాసము గల్గఁగఁ జేసి వెల్బడన్
దెరు వఱి చిక్కియున్నయలలేంట్లను లోపలికందు వాపివి
స్ఫురితపరాగహాసపరిపూరితఁ జేసి మధుచ్ఛలంబునన్
గరఁగఁగఁ జేసె మానసము కైరవిణీప్రియఁ జంద్రుఁ డయ్యెడన్.

133

చ. ఆనువమకాలచక్రఘటయంత్ర వశంబునఁ జంద్రమండలం
బనువటికంపుగుండ్రఁ గలయంబడ నొల్కుచు సాంద్రచంద్రికాం
బునిధిసముద్ధతామృతము ముంచె జగం బనుపేరిసస్యము
న్దినకరతీప్రతాపనిహతిం గలవా డఱి తొంగలింపఁగన్.

134

నీ. ప్రైసుధారోచిబింబము తక్రమునయందు మునిగి తేలేడువెన్నముద్ద గాఁగ
మహివిశ్రమించుదంపతులు పాల్కడలిలో భాసిల్లుదివ్యదంపతులు గాఁగ
నింగినాడుచకోరనివహంబు మిన్నేటఁ గలయ నీఁదెనునంచకొలము గాఁగ
దెసలఁ గైరవిసముత్థితపరాగము వజ్రమయశైలతటులపై మంచు గాఁగ

ఆ. మీఁదఁ దొట్టి క్రింద మిక్కుటం బై యంత, రాళ మెల్ల నిబ్బరముగ ముంచి
యెల్లకడలయందు మొల్ల మై పండువె, న్నెల జగంబుకుక్షి నిండి వెలిఁగె. 135

క. కడలేనియచ్చవెన్నెల, నడుమం జంద్రుండు మంధనగమునఁ దరువం
బడుపాలకడలి మును దాఁ, బొడమి పయిందేలువిధముఁ బొందుగఁ దెలిపెన్. 136

ఆ. పాలకుండవోలె బ్రహ్మాండ మప్పుడు, జీర్ణచంద్రికాభిపూర్ణ మగుచుఁ
బాలుగోల మీఁదఁ బైకొన్నఫణిఫణా, బింబ మనఁగ నిందుబింబ మలరె. 137

గీ. మించి వెన్నెల జగ మెల్ల ముంచినపుడు, తఱుచుఁజేఁకట్లు భీతిమైఁ దఱిసి దాఁగె
ముకుళితాంబుజపుటకుటీమూలములనొ?; సభయమూర్ఛితవిరహిణీస్వాంతములనొ?.

చ. కరఁగెడుచంద్ర కాంతములఁ గాలున లై ప్రవహించునీటనో?
విరియునవోత్పలావళుల వెల్లువ లై చనుపువ్వుఁ జేసెనో?
తొరఁగువియోగిబాష్పములతోరపు టేఱులచే సమృద్ధి నో?
పొరిఁబొరి నింగి మ్రింగుచును బొంగెఁ బయోధి విధూచయంబునన్. 139

ఉ. పిల్లల కెల్ల మేపి మును పేర్చినవెన్నెలతీఁగలేఁగొనల్
కొల్లఁగఁ దారునుం బతులుఁ గుత్తుకబంటిగ మేసి గూండ్లలో
వెల్లులు గూడఁ బోసికొనువేడుకఁ బుక్కిటఁ బట్టి చీకటుల్
జల్లునఁబాఱఁగా నుమియుఁ జాఁగినకోరికలంజ కోరికల్. 140

— యువతీశృంగార కేళివర్ణనము. —

వ. అప్పుడు. 141

క. ఇతరశరంబులు గాఁ దని, యతివలయభిమానకవచ మతనుఁడు సింఛెన్
సితకరశాణసముత్తే, జితకువలయసాయకములచే నట్టియెడన్. 142

గీ. తప్పు లొనరింప కైన నాతప్పు లెన్ని, తారు మును ద్రోచిపుచ్చుటే తప్పుటంచుఁ
బ్రియుల దోతేర సఖుల నంపిరి వనితలు, తప్పు తమ దని ప్రణయంబు చెప్పనేల?

ఉ. ద్రోచినమీఁదటన్ మరలఁ దోకొని వచ్చుట కెన్నిభంగుల
న్నేచినదాన నీ నయిన నిన్నిటు వంపఁగఁ జాల నిక్కువం
బోచెలి! నీవ నే నగుచు నుండుటఁ బోయిననిన్ను నన్నకాఁ
జూచి యతండు లాఘవము చూపెడునో యని యేమి నేయుదున్? 144

ఉ. ద్రోహములేనిచోట విభుఁ ద్రోచినద్రోహఫలంబు గాదె న
న్నీహరిణాంకుఁ డింత యెరియించుట? వెన్నెల కోర్చునంతనే
సాహసి నెట్లు? నాయెడఁ బ్రసన్నకృపామతి వై లఘుత్వసం
దేహము లేక పల్లభునిఁ దెచ్చువిదగ్ధపు నీవు నెచ్చెలి! 145

చ. ఎడయెడమాట లేల? చని యేన ముఖాముఖిఁ బిల్చు బిల్వఁగా
నొడఁబడి రాఁడ యే నతని కొప్పననేయుదుఁ బ్రాణ మన్న నీ
నడుమన నన్ను జీవము గొనం దలకొన్నది యోవయస్య! యీ
విడువనివేలమై కురియు వెన్నెలచిచ్చున కేమి నేయుదున్? 146

గీ. అనుచుఁ బ్రియదూతికలతోడ నాడికొనఁగఁ
బలుకు లవి చాటువడి వించుఁ బతులు లోని
తుకతుకలు నూని క్రొత్తవేడుకలు వొదల
ఱయలుగడి సల్లభల సిగ్గుపఱచి రపుడు. 147

చ. తడయకు కోర్వలేక యొకతన్ని మనకవరికల్పనంబుచే
నెడవక వల్లభుం డెదుటి కేర్పడ వచ్చినయట్ల తోఁపఁగా
మమగనికోర్కులం బొరలుచుండి యతం డరుదేరఁ గాంచియుం
దడియక యుండె నెప్పటివిధంబునఁ గొంగిటఁ జేర్చునంతకున్. 148

చ. నెలకొనురత్నకుడ్యమున నీడయె వల్లభుం డంచుఁ గిన్నమైఁ
బొలఁతి పరాఙ్మఖత్వమునఁ బొందినఁ దా నపరాధి గాన సం
కిలి వెనుకఁ వసించి పరికించువిటుండు నయత్నసిద్ధ మై
కఁగెఁ నదాభిముఖ్య మని కౌంగిటఁ జేర్చె లతాంగి లజ్జిలన్. 149

చ. తనహృదయం బగల్చుటకుఁ దానుఁ బతికొ హృదయం బగల్పఁగా
వనిత తలంచెఁ గాక కడువంచన చేసినవాఁడు చేరినకొ
గినుక తొఱంగి పోవఁ జనుఁ గేలఁ దెమల్చినమాత్రఁ గర్కశ
స్తనములు వీపున న్నొలవఁ దార్కొని కౌంగిటఁ జేర్చ నేటికిన్.? 150

ఉ. పట్టకుఁ బట్ట కేల ననుఁ బట్టెద వోరి! బిగించి కౌంగిటం
బట్టెనవే? వృథా యెరియఁ బట్టగు నీకయి మత్కుచద్వయా
ఘట్టినచేత నిప్పు వెలుంగం వలపోయవు గాక యెవ్వతెం
బెట్టినవాడవో హృదయపీడిక దానికి నొత్తు డొఁ జూమి!. 151

క. కద్రవనఖాదిముద్రా, ముద్రితు నినుఁ దగవు మాలి ముట్టుదునట్రా?
యద్రేకింపక తల కత!, ముద్రించినసొమ్ము పరులు ముట్టం దగునే?. 152

క. తలఁ పెత్తియొందుపేరం, బిరిచినఁ దప్పేమి? నీకుఁ బ్రియ మగుసతిగాఁ
దలఁచుట చాలదె? నాక, ప్పొలఁతుకనామంబుఁ దాల్చుపుణ్యము గలదే?. 153

క. హ్రహముసేయమికి వరా, రోహ మది న్నమ్ము నీదురోహావళిక్య
ష్టాహిం బట్టుదు నిదె యని, సాహసీకనిటుండు నీవినడలం దొడికెన్. 154

చ. ఘనకుచకుంభయుగ్త మిది గైకొన నీక వియోగవార్ధిలా
నను మునింగించుభావమున నాజలజాయతనేత్ర! శయ్యపై
ననయము నల్కమై నకట! యవ్వలిమోమయి? తెన నేమి నీ
వినుతకటీతటిపువినీధి వసింపఁగఁ గల్గెఁ జాలదే?. 155

క. మన్నించి యిట్లు నన్నుం, దన్నియశోకుఁడుగఁ జేయుతలఁ పిది యొప్పుకొ
నన్ను దయఁ జూచి యింక నో, కన్నియ! వెనఁ దిలకితాత్తుఁగా జేయఁ గదే?. 156

క. ఈరితిఁ గుటిలవాక్య, ప్రారంభవిజృంభణంబు ఫలముగ నలుకల్
నేరుటయుఁ గలసి చూపిరి, పారవిటివిటులు నీధుపానక్రిడల్. 157

మధుపానక్రీడావర్ణనము. ౧౭

- గీ. వారుణీసక్తహృదయాలవాలవీధి, నంగనలయందు మదలత యంకురించి
పాటలాలోకనశ్రీలఁ బల్లవించెఁ, గుసుమితం బయ్యె ని ర్హేతుహాసితలీల. 158
- క. మది సిగ్గు వెఱికి వ్రేయఁగ, మదనుఁడు మధురసము నించి మఱిపాఁ తగలం
గదలింప నూఁగుపోలిక, సుదతికి మధుసేవఁ దనువు సొరుగఁగఁ జొచ్చెన్. 159
- గీ. తొట్టుకొనునడ్డులును వెడద్రొక్కుఁ బల్కు, లుల్లముల సిగ్గులుంగమియును ఘటించి
జవ్వనులకును మరల శైవము దెచ్చె, వారుణీయు నెట్టిసిద్ధి పథీరసంబో?. 160
- సీ. కోపంబు లేక భూకుటి ఘటించుఁ బోలింపంగ లక్ష్మ్యంబు లేక చూచుఁ
బిలుస కుండఁగ నైనఁ బలుకు నోహో! యనిబయలూఁతగొనఁజూచుబాటఁజూచుఁ
గారణం బొండులేకయు నవ్వు వికవికఁ గ్రాలెడునీడపై సోలఁ జూచుఁ
జేరువనెచ్చెలిఁ బేరెలుంగునఁ జీరు మనసు లేకయుఁ బాడు మానిమాని
- గీ. ప్రస్తుతముగానివెడతొక్కుఁ బలుకుపలుకు, మ్రోయుఁ దేటులతోఁగూడిముచ్చటాడు
నుబ్బి జాబిల్లిఁ బిలుచు రాకున్ననలుగు, మగువయొక్క తెమధుమదోన్త త్తయగుచు.
- గీ. శశవిషాణంబు దీర్ఘ మై సంభవించె, నికసితం బయ్యె గగనారవింద మపుడు
మధురసాస్వాదనోన్త తమ త్తకాళి, నీకలోక్తిప్రసంగాభిసీత మగుచు. 162
- సీ. మ్రోగన్నువడి వెడదూఁగుమేనున మింట నొఱగుచుఁ బడఁబాటి యులికితెలియు
నెఱిబొమ్మ లెగయించి నిలువుఁజూపులఁజూచి కొపించి యలు లంచుఁగురులజడియుఁ
దలఁపున గుఱి లేక తనుఁ దాన మెచ్చుచుఁ జప్పడు గాఁగఁ జేచఱచి నవ్వుఁ
గార్య మొకండు లేకయ పిల్చి నెచ్చెలి! యే మన్న మఱి చెప్ప నెఱుఁగ కుండు
- గీ. చన్ను లెడగాఁగఁ బయ్యద సవదరించు, హస్తతాళంబు లిడి మస్త మభినయించుఁ
గడమవడఁ బల్కుఁ బలుకు లాకస్తికముగ, మగువ మదిరారసోన్తాదమహిమపలన.
- క. హాలారసపానంబునఁ, జాలఁగ నున్న త్త యగుచు శంకింపక పై
వ్రాలి విటుఁ గొఁగిలింపఁగ, బాలామణి లజ్జ యొద్ది పణఁతులఁ జేచెన్. 164
- సీ. అభిముఖ్యంబున నలరెడుచూపులు నారాచధార లై నాటుకొనఁగఁ
బెనఁగొల్పినప్పుడు బిగియానిచేతులు పాశబంధములట్లు బలిమి చూపఁ
బ్రత్యుత్తరమునకుఁ బ్రాలి యాపలుకులు జాతహంకృతుల మై సందడింప
నెగయించిపట్టిన నెదురనివసనంబు లగపడ్డచక్కియ యవ్పళింపఁ
- గీ. జెట్టఁ గబళించి తిగిచినఁ జేరఁబడని, సతులు మధుపానమున లజ్జ సడలి తార
పల్లవులఁ బట్టి కేలితల్పముల కీడ్వ, మదవతీనాసు మపుడు సమర్థ మయ్యె. 165
- సీ. ముసముస మని చుట్టుకొనవెండ్లుకలు పట్టి హుమ్మనిమట్టియ లులియ దాఁచి
తుదనాల్కఁ దొరలనితొక్కుఁబల్కులఁ దిట్టి కటికిచన్ను లుగంబు గాఁడ నదిమి

శ్రుచ్చి చేతుల మేనుముచ్చట్టురాజుట్టి దొమ్మియూర్పులతావి గుమ్మరించి
తమిగోళ్లఁ దనువు జూదపుటిండ్లుగా వ్రచ్చి చొక్కున మోవినంజుల్లు గఱచి

గీ. మధుమదోన్నతతై యల్క మఱచి సఖులు, సూరెలకుఁ దాఱఁ బతులపైసోలునట్టి
చేడియల మన్నఁడు వెట్టిచెఱుకునింట, నేనె నుమైత్తవిరులచే నేన రేఁగి. 166

మ. ఆసుకూలక్రియ చూప నేరక బలవ్యాకృష్టిచే వక్ర యై
యనుమానాకులతం బదంబు మృదుశయ్యం గూర్చఁగా లేక చా
ల నిగూఢంబుగ భావముం గుకవితాలశ్శ్యసితిం జెంది యై
న నవోధాంగన చేసె వల్లభున కానందంబు డెందంబునన్. 167

గీ. మదనునభ్యుదయైకకర్తంబు జరపఁ, గోరుకొనుకామినులుఁ గాముకులును మొదటఁ
జేసి రుదితస్థితంబులచేఁ గపోల, పాఠికలయందు నంకురార్పణవిధంబు. 168

ఆ. యువతిఁ దివియనీక యున్నపయ్యదతోన, లీలఁ దిగిచి కౌఁగిలించె విటుఁడు
తత్తఱించి వాని దర్శకుం డొరతోన, విసరి యడిద మెత్తి వేయ కున్నె? 169

క. విన దయ్యెఁ బ్రియము తుదిఁ గై, కొనదయ్యెన్ మ్రొక్కుకాముకుఁడువెఱవకపై
కొని కౌఁగిలింప పనితకుఁ, గొనకొని కన్నీటితోన కోపము వెడలెన్. 170

గీ. మగనికౌఁగిటిబిగిచేత మగువయఱితి, హారలత ద్రెవ్వుటయు ముత్తియములు చెదరె
నటన చూప గణంగునన్నాతిచన్ను, తెదురెదురనిచ్చుపువ్వుదోయిలియుఁ బోలె. 171

గీ. ఉన్నత స్తనకుంభము లురము దన్ని, పట్టె నొక కేలఁ గౌఁగిటఁ జుట్టిపట్టి
యపరకరమున విటుఁ డేమియందఁగలఁడె?, చంద్రముఖనీవితనుఁదానెజాఱెఁగాక.

క. అంగనముఖచంద్రునకు భుజంగముఖగ్రహణ మొప్పుసమయంబున స
ర్వాంగములకు ఘర్తోదక, సంగతిచే మజ్జనంబు సలుపఁగఁ గల్గెన్. 173

చ. త్రివళితరంగసంగతులఁ దేలుచుఁ గ్రుంకుచు నాభిదీప్తికన్
వివృతకటిస్థలీపులినవీధిఁ జరించుచుఁ గౌఁగిలింప నూ
రువు లనుపేరనంట్ల కడరుం బ్రియపల్లవుహస్త మప్పుడా
యువతికుచంబుల న్బొరలి యూష్మలచేతఁ దపించెఁ గావునన్. 174

ఆ. పాక మెఱిగి కేలిభవనంబు వెడలెడు, సఖులతోనె వెడలి చనియె నప్పు
డేణశాబనయనహృదయంబు లజ్జయుఁ, గాముకునిమనంబుకరకరియును. 175

చ. జనితరతిత్వరం జెలులసన్నిధిఁ బయ్యదయంటు భర్తపైఁ
గినిసి యదల్పు మైబొమలు గీల్కొనఁ జేసి యళికదీనతా
భినయము చూపుకాంతమదిఁ బ్రేమపిపాకముఁ బెల్చి నీవి స
య్యనఁ దనుఁ దాన జాఱె దరహాసముతోఁ జెలు లెల్ల వెల్వడన్. 176

క. అలసినవల్లభు మెచ్చక, మెలఁత రతి స్విక్రమింప మెయికొనియెడున
కొలఁది మరుఁ డలయఁ బువ్వల, ఓలు గొని రతిదేవి సమరవిధిఁ గైకొనియెన్.

సీ. నెచ్చెల్లరాక రానేర దింతకు మున్ను తాన యై రతులకు దఱుము ప్పెట్టు?
చేపట్టి తినియక చేర దింతకు మున్ను పొరుషంబున నెట్లు పైనటించె?
బయ్యద దివసీక పట్టు నింతకు మున్ను సిగ్గు నేసంగతి దిగ్గనాడె?
నడిగిన మాటుమాటాడ దింతకు మున్ను రతికూజితంబు లేగతి రచించె

గీ. నబల యఁటె పేరు సుకుమార మట్టై తనువు, తరుణిరతినిర్దయత్వంబు దలఁచునపుడు
కొసర దఁట యింత యైనఁ బైకొనఁగ నింక, నాతిదీనోక్తు లెట్లుగా నమ్మ వచ్చు?

వ. ఇద్విధంబునం బ్రశాంతలజ్ఞాప్రపంచంబును బర్యస్తనిరస్తసమస్తశంకాకళంకం
బును బరిహృతపరస్పరమనోంగవచనంబు నగుట నిష్కంటకమదనసామ్రాజ్యం బై
నిఖలేంద్రియనిరంకుశస్వారాజ్యంబైయవలోకనాలాపనాలింగనాధరాస్వాదనాదుల
యందు ముఖ్యోపసర్జనభావంబు లేక యొండొకంటికిం బ్రోదు లై యుపక్ర
మోపరమంబుల కంతరంబులు గలుగక చోఁకుఁజోఁపెల్లనుం గళానిలయంబును
నగపడుచక్కియెల్లనుం జుంబనస్థానంబును జేయుచెయువులెల్లను బారవశ్యజనకం
బులును నగుచుఁ బరిరంభనిర్దయత్వంబునుం బ్రణయరసభావార్ద్రత్వంబును గుచకచ
గ్రీవకౌర్యంబునుం గరుణోక్తిదైన్యంబునుం బానశివున్యభేదనంబును బరివర్ధితా
ఖిలాభిలాషైక్యంబునుం గరిగి యఖిలాంగవిభ్రమాస్పదం బయ్యును ననంగవిలసితం
బును నవిరతోద్గతసకంపసీత్కృతం బయ్యును నపాకృతచేలంబును బహుబంధసం
బంధబంధురం బయ్యును నిర్లేపభావభాసితంబును నఖాంకచంద్రకళోదయనిధానం
బయ్యును నద్వితీయానువాదార్హంబును సమయసముచితం బయ్యునుం దర్శితవైపరీ
త్యంబు నగుచుం బ్రవర్తిల్లునంత.

179

సీ. ఉపధానవినిమయం బొండొకచూపుటఁ బెరకేలు లక్కునఁ బ్రదిలి బిగియఁ
బలుచోఁకుటలు ప్రేకఁ బడుమోవు లెఱుంగమిఁ గముచుట కులికి సీతార్ మీఁగ
నభినవనఖరేఖ లఱుక్రమ్ముచిత్తడి సోఁకెడుచుఱ్ఱున స్రుక్కఁబడఁగ
వీడ్వడఁ గ్రోలుచు వెడలించునూర్పులు ప్రాణంబు లేకంబులగుటఁ దెలుపఁ

గీ. బారవశ్యంబు లాచ్చెదపటము గాఁగ, సాంద్రనిజబాణజాలజర్జరితు లగుచుఁ
బడుగుఁదేకయు నైనదంపతులఁ జూచి, యెలనగవు నన్ని మరుఁడు విల్లెక్కుడించె.

చ. మెలఁతలు వల్లభు ల్లాదల మెచ్చుగ నుండిరి నాకతంబునన్
నిలువునఁ గత్తికోఁత లయి నిద్దపుమోవులు నజ్జునజ్జు లై
యలజడి వాడి వత్తు లయి రక్కటయే నిఁక నున్న నేమి గాఁ
గలకొ? యిదేల? వోదు ననుకైవడితో నిశి యేగ నేగినన్.

181

ॐ ప్ర భా త వ ర్ణ న ము. ॐ

- క. ఏకతపుమతకముల నా, నాకరణాసవనిరూఢి నటియించుమదో
త్రేకమిథునంబులకుఁ గృక, వాకుస్వర మంత భరతవాక్యం బయ్యెన్. 182
- గీ. ధవళకిరణుండు చరమది క్తటమునెంట, నల్లనల్లనఁ దిగజాఁజె వెల్ల నగుచు
సురతపరవశ భేచరీవిరళచితుర, భారమున జాటువాటుపూబంతివోలె. 183
- చ. దలమఱిపోవువెన్నెలవిధం బది ర క్తవటీరచర్చ గాఁ
జులకనితారకావళి నిసూత్రితహారమణిప్రజంబుగా
నలఱొలుసంజకెంపు పడయావకచిహ్నాలు గాఁ గ నంబర
స్థలి యలరారె వేకువ నిశాశశిభుక్తవిముక్తశయ్య నాన్. 184
- గీ. వేగునంతకు విటవిటీవివిధసురత, బంధబంధురగతులు తత్పరతఁ జూచి
మెచ్చి తలలూఁచునట్లు కంపింపఁ జొచ్చె, వేగుఁబోకటగృహదీపికాగణంబు. 185
- ఆ. దశలు తుదకు వచ్చి తల లల్ల నల్లన, వణకవణక నపుడు వార్ధకంబు
తేటపడువిభాతదీపంబులకు మేనఁ, బలిత మనఁగ వెల్లఁబాటు తోఁచె. 186
- చ. వలిగొను మంచునం దడిసి వారిజినీకలికాపుటీకుటీ
బిలములు దూఱి తేనియలవెల్లువఁ దోఁగుచు వచ్చి యంతటన్
దలిమము లుజ్జించుమిథునంబులయందు వియోగపహ్నిఁ గా
ల్కాలిపెఁ దదూష్ణలం బొరలఁ గొరియుఁబోలె విభాతవాతముల్. 187
- చ. నయమున సూతగీతులు వినం బడ హారము లింపు సూప వీ
డియములు క్రొత్త లై తగఁ బటగ్రహణత్వరమాణవల్లభా
వయవములందుఁ జూడ్కు లొదవ న్నునుగాడ్పులు సోడుముట్ట నిం
ద్రీయములపండు పయ్యెను సతీపతికోటికి వేగుఁబోకటన్. 188
- చ. చిడిముడితోడఁ జేల మొకచేఁ గటిమండలమీఁదఁ జేర్చుచున్
వెడవెడ జారునిం గనలి వేనలిఁ దత్కరమూలకాంతి వీ
డ్వడఁ బెరకేల నిల్పుచును వాడుఁగనుంగవ సోల శయ్యపైఁ
బడఁతులు లేచుసంభ్రమము భర్తల నుష్విభు లూర్చెఁ గ్రమ్మఱన్. 189
- ఆ. దించి సురతవేళ దిగఁ దన్ని విడిచిన, పగఁ బటంబు లంతఁ బద్మముఖులు
తల్పతలము డిగుచుఁ దముఁ దార తిగిచిన, విటులవెనుకఁ జొచ్చి వెడల కుండె. 190
- చ. అలసతచేఁ ద్రపాగమసమాకులభావముచేత నైనయ
వ్వలువలపిండు వాయఁ గని వారక మీపలరాచవేడ్కలన్
మెలఁగెడువేళ వీడ్వడిన మీ కిది యుక్తమె ? యంచు హాసముల్
సలిపిరి గేలిపెట్టుచును జరిపతులం జెలిపిండు వేకువన్. 191

గీ. రేయి నిజనాథుల నభిసరించి పోయి, తెల్లవాఱంగ మరల నేతెంచి రనంగం
దఱచుఁజీకటు లంతంత దలంగి పోవఁ, దెల్లమిగఁ గానఁగా నయ్యె నెల్లదిశలు. 192

క. నిజవగవగిరంభణమున, రజనీహారములు ద్రెన్ని రానినముక్తా
ప్రజముఁగూఁగో? యనఁ దగి భూ, మిజదళములఁ జెలుపు గొలిపె మిహికాలపముల్.

ॐ సూర్యోదయవర్ణనము. ॐ

క. ఒక్కింతయపుడు తూరుపు, దిక్కునఁ దొలుతెలుపు దోచె ధృతి చెడి వగలన్
దొక్కెడుజక్కవలవయిం, దెక్కబిడైవంబు కన్ను దెఱచె ననంగన్. 194

క. అందముగ మీఁచ దినమణిఁ, బొందించి విభాత మలనభోరమ కిడఁగాఁ
గుందనపుమొగపుఁ గూరుచు, చందంబున నంతపూర్వసంధ్య జనించెన్. 195

ఆ. తప్పలేక రాజు తనుడించి యపరఁజెం, దుటయఁ దాను మిగుల దోష యగుటఁ
బ్రాచి లోక మెఱుంగఁ బాలఁబుట్టెడువాని, పోల్కి నెఱ్ఱ నగుచుఁ బ్రొద్దువొడిచె.

సీ. పద్మినీవిస్తీర్ణ పద్మప్రశస్తహస్తము తిందిరకు మందిరములు గాఁగఁ
గలయంగఁ గుముదినీకుల మెల్ల నభినవతోశసంపత్తిచేఁ గొఱలుకొనఁగఁ
గమనీయచక్రవాకద్విజత్రజ మెల్లఁ బరిణయోత్సవయుక్తిఁ బరిణమింపఁ
జింతితవివిధార్థసిద్ధిచేత సమస్తజనములు సంతోషజలధిఁ జేల

ఆ. నాత్మ వసువిత్తిర్ని ననురాగయుక్తి మై, విశ్వ మెల్లఁ బల్లవింపఁ జేసి
యుదయశిఖరిపేరియున్నతనూత్నసిం, హాసనాగ్రసీమ నలరె నినుఁడు. 197

వ. ఇట్లు సూర్యోదయం బగుటయు. 198

ॐ మాంధాత పరిజనముతోఁ బురమున కేతెంచుట. ॐ

క. కృతకాల్యకృత్యుడై భూ, పతిశేఖరుఁ డపు డశేషపరిజనసంసే
చితుఁ డగుచుఁ బ్రమదపనని, ర్గతుఁ డై పురి కేగుదెంచెఁ గడుముద మొదవన్. 199

ॐ ఆశ్వాసాంతము. ॐ

ఉ. స్వర్ణసువర్ణచేల ధనవర్ధితనిర్ధనవత్కుచేల గో
కర్ణకులేంద్రకుండలితగాత్రశయాన ఖగేశయాన సం
పూర్ణకృపావలొక పరిపోషితలొక నిజాంకవర్ణనా
కర్ణనబంధురక్షణ ప్రకల్పితసంశ్రితబంధురక్షణా. 200

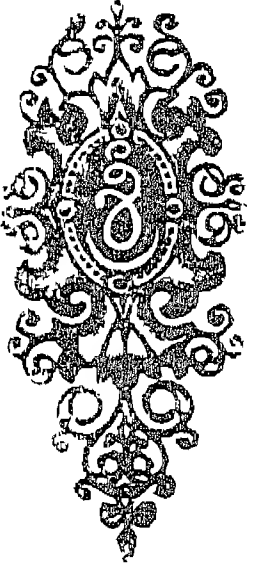
క. చోళేంద్రధర్మవర్తన్య, పాలప్రాంగణనిధాన పరిభేలవదు
తూకలకవేరసుతాపరి, ఖాలంకృతరంగమండలాధీశమణి. 201

తురంగవృత్తము. తరుణరవికరవికచసరసిజదర్ప మోచనలోచనా
 శరధినిరవధినిఖిలజలహృతిసాంద్రకంఠరబంధురా
 గిరిమధనజమధువిధుకర్మితకీరనాహన మోహనా
 స్ఫురదచిరరుచిరుచిరచిరరుచిపోషకాంబరడంబరా.

202

గద్య. ఇది శ్రీమద్భట్టపరాశరచేళి కేంద్రచరణసరసీరుహసేవకోపసేవక నరసింహనామ
 ధేయప్రణీతం బైన కవికర్ణరసాయనం బను కావ్యంబున వసంతవర్ణనంబును, వనవిహార
 జలక్రీడలును, సూర్యాస్తమయతమస్తారకాజారవిటవిటీవర్ణనంబును, జంశ్రోదయం
 బును, మధుపానరతినిరూపణంబును, ప్రభాతసూర్యోదయంబులు నన్నది చతుర్థా
 శ్వాసము.

పంచమశ్వాసము.

రంగప్రియమందిర

భూరంగాకస్తికాత్తభూషణ లంకా

భూరమణనిరంతరవీ

క్షారతికరుణారసప్రసాదాభిముఖా.

1

వ. ఇద్విధంబున నిరంకుశ స్వేచ్ఛావిహారంబులం బ్రవర్తిల్లుచు నొక్కనాఁడు.

2

సీ. కమ్రకంకణఝణత్కారసంకులము గా సుంగరీజనము వీచోపు లిడఁగ
నర్హసంగతి నంతరాంతరంబుల మంత్రి సామంతహితవీరసమితి గొలువ
వివిధప్రదానాదివిజయాదినిజగుణప్రకరంబు ప్రాథపాఠకులు చదువ
స్వమహితైశ్వర్యానువాదరూపంబుగాఁ జే యెత్తి విబుధు లాశీర్వాదింప

గీ. వేత్రధరనిష్ఠురోక్తివైచిత్రు లెసఁగ, నంగచోళకళింగవంగాదివివిధ
సకలదేశాధిపతులు దర్శనము వడయ, నిండుకొలువుండె మాంధాతృన్యవరుండు.

❖ వసిష్ఠాదిమహర్షులు మాంధాతకడ కరుదెంచుట ❖

వ. ఇట్లు కొలువుండునంత వసిష్ఠప్రముఖమహర్షు లరుదెంచినం బ్రహర్ష పులకితాంగుం
డగుచు సాష్టాంగదండప్రణామంబుచేసి పురోన్దిష్ఠమార్గుండగుచు నంతగిపురంబునకుం
గొని చని యచట మహర్ష మణిమయాసనంబుల నాసీనులం గాంచి తానును విమ
లాంగియు నర్ఘ్య పాద్యమధుపర్కాదు లగుసపర్యలం బరితుష్టులంజేసి ప్రసన్నులగు
నత్తపోధనసత్తములకు నందఱికుం గృతాంజలి యగుచు నృపకుంజరుం డిట్లనియె. 4

క. తపములు నిర్విఘ్నములే?, యుపహతిగంధంబుఁ జోక కున్న వె వనముల్?

కృప ననుఁ గృతార్థుఁ జేసిలి, రిపు డైనం గృత్య మాన తిచ్చుట యొప్పున్. 5

వ. అనిన వా రెల్ల నుల్లసితవదనారవిందు లై.

6

చ. మనుకులచంద్ర! కేవలము మాకు నొకం డన నేల? విశ్వభూ
జనములయందు నార్తి యనుశబ్దము లేదు భవాదృశాధిపుం

గని విని మున్నెఱుంగ మింకఁ గల్గెమశంకయు లేదు లేదు మా
కనఘ! భవద్విలొకనజహర్షము చక్కఁగఁ దక్కువాంఁగయున్.

7

ప. నిశేషించియు నీచేయువినయాతిరేకంబునం బొడమెడుపరమప్రసాదాతిశయంబు
మదీయమానసంబుల వరప్రదానోన్ముఖంబులంజేసి వేగపెట్టెడు నగుటం గోరినయది
సర్వప్రయత్నంబుల నొడఁగూర్చువారము, నీకెద్ది యభిమతం బెఱింగింపు మనినం
బొంగి నృపపుంగవుండు పునఃప్రణతుం డై.

8

నీ పూర్వాస్తలముల్ పొలిమేర లగుధాత్రి కొడయొండ నేన వేటొకఁడు గలుగఁ
డేకరాజక మైనయీవిశ్వధాత్రి నభర్తంబు శబ్దమాత్రంబు లేదు
విత్తాధిపతి కైన విస్తయం బొనరించు విత్తసంపద కింత వెల్లి లేదు
మానసంబున నేని మఱి దేహమున నేని యొకపునాధివ్యాధి యొకఁడు లేదు

ఆ. నాకు వెక్కిరించునాయీమహేశ్వర్య, మింకఁ బరుల కైన నేమి చెప్ప
నేమి కొదవ గాన నెట్లు గా నా కిది, ప్రార్థనీయ మనుచుఁ బలుక నేర్తు?.

9

క. కావున సంపద్విషయం, బై పేడుకొనంగఁ దగినయది లే దంత
ర్భావమున నాకుఁ దెలియం, గావలసినయర్థ మొకటి కల దతిహిత మై.

10

గీ. లక్ష్మీతము నేయ దేశకాలస్వభావ, విప్రకర్షంబు లేక యీవిశ్వ మెల్లఁ
గరతలామలకంబు గాఁ గనునతీంద్రి, యప్రబోధంబు గలపుణ్య లరయ మీరు.

క. మీయెఱుంగనియర్థము లే, దీయెడ నను మీ రనుగ్రహింపుదు రేనిన్
నాయడుగునర్థమునకుఁ గృ, పాయతమతి నొసఁగవలయుఁ బ్రత్యుత్తరమున్.

12

❧ మాంధాత మునులం దనపూర్వజన్మవృత్తాంతము నడుగుట. ❧

నీ. అస్తదీయం బైనయాంగికం బగులేఱ మతిలోకమై యున్న దద్భుతముగ
భావంబు నట్టుల భగవత్పదాంభోజభావనామృత పానపరవశంబు
మీకోడ లైనయీమెలఁతకు నాయట్లు తనుకాంతిహరిభక్తు లనుపమములు
విశ్లేషకనంద్య! యీమైశ్వర్యమును నాకుఁ జోద్య మైన దనన్యసులభ మగుట

గీ. నిట్టిమహిమలఁ బొంద మున్నెట్టివార, మేమి సుకృతంబు చేసితి మింకమీఁది
భవమునందును నీపెంపుఁ బడయుటకు ను,పాయమెయ్యది?వివరించిపలుకవలయు.

ప. ఆనిన నందఱు నట్టివిచిత్రప్రశ్నంబునకుం దగినయుత్తరంబు చెప్పటకు నరుంధతివతి
ననుమతించి నియమించిన విజ్ఞానభిని యగునమ్మహాత్ముండును నివాతప్రదీపంబురూపం
బున ముహూర్తమాత్రం బుపరతబహిరింద్రియుం డై యోగసమాధివశంబున నయ్య
ర్థంబు గాంచి ప్రసాదసుముఖుం డగుచు నభిముఖుం డై మునిసభామధ్యంబున నం
దఱు విను చుండ నమ్మహారాజచంద్రున కిట్లని చెప్పం దొడంగె.

14

❧ వసిష్ఠుఁడు మాంధాతపూర్వజన్మవృత్తాంతముఁ దెలుపుట. ❧

క. శూద్రుఁడ వై తొలుమేనున, నుద్రిక్తచరిత్రనిష్ఠురోక్తుల లోకో
పద్రవము చేసితివి నృప, భద్రేభ! సమస్తబంధుబాహ్యుఁడ వగుచున్. 15

క. ఈసతియు నాఁటిభవమున, నీసతి యై నీవు దన్ను నిరసించిన న
త్యాసక్త యగుచు విడువక, చేసె భవప్రీతికొఱకుఁ జెన్నంటిపనుల్. 16

సీ. వైతామహం బైనచేతిరొక్కము చెల్లు నంతకు నుద్వృత్తి నట్లు దిరిగి
పేద వై కృషి చేసి పెట్టినసస్యంబు లెల్లఁ బొత్తైనఁ గొన్నాళ్లు నవసి
గతి లేక దాస్యంబు గైకొని దానిచే గ్రాసంబు నడవక కడుఁ గృశించి
కడఁ దిరిపంబ వై కాంతయు నీవును దేశంబులం దెల్లఁ దిరిగి తిరిగి

పంచపాది గీ. యంత కొకపట్టణమున విష్ణ్వలయంబు

చేరి యొకకొంద ఱచట వసించి పరమ

యోగివరు లుండ నిచ్చలుఁ జాఁగి మ్రొక్కి

నిండుమతిఁ జేసితివి వార లుండునెలపు

లూడ్చియును నీరు చల్లయు నూడిగములు. 17

వ. ఇట్లు మహాభాగవతసందర్శనంబునం జిత్తంబు సంతార్థప్రవృత్తంబై దినదినంబును దదీ
య సేవాచరణంబునం దద్దర్శనతదాలాపశ్రవణంబులవలన నంతకంతకుం బూర్వ
దుష్కృతంబులవలన డెందంబులు నిరుపాధికవిష్ణుభక్తిప్రవణంబు లై. 18

సీ. ఉపభూమి నెప్పు రే నుమిసినవీటికాచర్మితాదుల నెత్తి చల్లి చల్లి
ప్రాకారవీధులఁ బ్రతివేళయందును నొదవెడుచెత్త వో నూడ్చి యూడ్చి
కుండలసలిలంబు గొని వచ్చి దుమ్ము వోఁ గలయంపి దోడ్చొన చిలికి చిలికి
మండలవేదికామండలంబుల గోమయంబునఁ జల్లగా నలికి యలికి

గీ. పాలించి గుడిచుట్టుఁ దగియున్నఁ బొంగి పొంగి, మాసి కనుపట్టుటకు నాత్మరోసిరోసి
యంతరంగంబునందుఁ దాదాత్మ్య మొదవి, చేసితిరి మీరు విష్ణుసంసేవనంబు, 19

వ. మఱియును. 20

గీ. హరిసమీపప్రదీపిక యారకుండ, భోజనానీతతైలంబుఁ బోసి తీవు
నిజపటము చించి యీపడంతియునుప్రత్తి, యోజితముచేసివెఁగించె నొక్కనాఁడు.

వ. ఇట్లు ఫలాభిసంధిరహితంబు లైనహృదయంబులతో మీర రిరువురు సకలఫలసాధనం
బైన భగవద్భజనంబుసేయు చుండు నంత. 22

శా. సేవార్థంబుగ వచ్చె నచ్చటికి నిస్సీమక్రమక్రూరనా
నావాహాద్విపవీరయోధరభసన్నాహంబుతో రత్నభూ

షావిస్ఫూర్తులతోఁ గళత్రశిఖికాచంచత్సహస్రంబుతో
సౌవీర్యాఖ్యమహీమహేంద్రుఁడు మదస్తంభేరమారూఢుఁడై. 23

క. వచ్చినయద్ధరణీధవు, నచ్చెరు వొదవించువిభవ మది గనుఁగొని సం
పచ్చరితార్థం డితఁడని, ముచ్చట నొందితిర మీరు మోహమువలనన్. 24

క. అది కారణముగ నిష్ట, ప్రదమై హరిసేవ నేటిభవమున నీయ
భ్యుదయం బొనర్చె భగవ, త్వదసేవ చతుర్విధేష్టఫలదము గాడే! 25

క. తనువులఁ బవిత్రకాంతియు, మనముల విజ్ఞానరూపమధురపుభక్తి
జనియింపఁ జేసె మీ కి, ట్లనుపనుదీప్రదాన మది నృపతిలకా! 26

ప. అట్లగుట నింక ముందఱిభవంబునకు నిట్టియైశ్వర్యం బొకం డేల ధర్మార్థకామమో
క్షంబులం దేది గోరిన నట్టిచతుర్విధఫలంబులకు భగవత్సేవాచరణం బొకండు సాధ
నంబగుట నివిధాఖిలకర్తృంబులు భగవత్సేవాచరణరూపంబులు గాఁ గావింపు మభి
మతం బొనరించు ననిన నాశ్చర్యహర్ష కబళితాంతరికరణుండగుచు నృపశ్రేష్ఠుండు
వసీష్ఠున కిట్లనియె. 27

❧ ససిష్ఠుఁడు మాంధాతకుఁ గర్తృస్వరూపముఁ దెల్పుట. ❧

గీ. వివిధఫలబీజ మై యేకవిధముక్రియయు, వివిధకర్తృంబులకు నేకవిధఫలంబు
గలుగునట్లుగ తరుబీజఫలములందు, నీదృశశ్యత్యయము గంటి మెట్లు నెచట? 28

ఆ. ఇదియె కాదు శాస్త్ర మెఱిగించుప్రతికర్త, మనకు భిన్నభిన్నముగ ఫలంబు
నట్లు కాఁగ దేయ నానతి యిమ్ము క, ర్తృస్వరూప మెల్ల మానిచంద్ర! 29

క. అన విని భూషరుప్రశ్నం, బున కెంతయు మెచ్చి మానిపుంగవుఁడనియె
జనవర! క్రియాస్వరూపం, బనయము బుధులకును గహన మది విను తెలియన్.

ప. కర్తృంబులు దృష్టద్వారోపకారకంబులు నదృష్టద్వారోపకారకంబులు నన రెండు
దెలుగులై యుండు. దృష్టద్వారోపకారకంబులెల్ల లోకీకంబులు, నదృష్టద్వారో
పకారకంబులెల్ల వైదికంబు లనం బడు. అట్టి వైదికకర్తృంబులు నిత్యనైమిత్తిక
కామ్యప్రభేదంబులం ద్రివిధంబులై యుండు. అందుఁ జేయకుండినం బ్రత్య
వాయం బై పర్ణాశ్రమాదిప్రయుక్తంబు లగుచుఁ బ్రతిసమయంబునం జేయవల
యునవి నిత్యంబు లనంబడు. అట్టివయై కదాచిత్కర్తృనిమిత్తంబులయందుఁ జేయ
వలయునవి నైమిత్తికంబు లనం బడు. చేయకుండినం బ్రత్యవాయంబు లేని
యవి కామ్యంబు లనం బడు. అందు నిత్యనైమిత్తికంబులకుఁ గర్తృభేదంబున
విహితత్వంబును సహకారత్వంబున నాకారభేదంబును గలదు. అట్టికర్తృయనతి
రిక్తఫలకామియు నతిరిక్తఫలకామియు నన ద్వివిధంబు. అనతిరిక్తఫలకామి
యన నీశ్వరాజ్ఞరూపంబు లైనయవి యాచరించుటయు. తనకు ఫలంబుగాఁ

దదతిరిక్తఫలంబు గోరని యతండు. అతనికిం గేవలహితత్వాకారంబున సిద్ధిం
చు. అతిరిక్తఫలకామి యన నాచరణంబు కాక తదతిరిక్తం బైనఫలం బపేక్షిం
చునతండు. అతనికి నాచరణీయత్వంబు విహితత్వాకారంబున సిద్ధించుచు నభిమత
ఫలసాధనభూతకర్తాంతరాధికారజనకంబు నగుట సహకారిత్యాకారంబు నసహకారి
త్వాకారంబునుం గా నుభయాకారంబుల సిద్ధించు. ఇంకఁ గామ్యకర్తంబులు నియత
ఫలంబులు ననియతఫలంబు లన ద్వివిధంబులు. అందు నియతఫలంబులనఁ దమకు విహి
తంబు లైనఫలంబులందె కాని ఫలాంతరంబులందు వినియుక్తంబు గానియవి. అని
యతఫలంబు లనం బూర్వోక్తనియతఫలంబులకు వ్యతిరిక్తంబుగా సంకల్పానురూప
ఫలంబులం బొడమించునవి. ఇట్టినియతానియతఫలంబునుం గర్తృగతగుణత్రయ భేదం
బున సాత్త్వికంబును రాజసంబును తామసంబు నన మూఁడుదెలుగు లై యుండు. అందు సాత్త్వికఫలంబు బ్రహ్మవిద్యానిష్పత్తి, రాజసంబున స్వర్గాదిప్రాప్తి, తామసం
బునం బరహింసాదికంబు. అట్లు గావున నిందు దృష్టద్వారోపకారకంబు లైనతొక్కి
కర్తంబులుంబోలె నియతఫలంబు లైనకామ్యకర్తంబులు ఫలవీఙ్ఞానాయంబున నన్య
ధాసీద్ధి జన్యజనకభావంబునం గలవి గాని యితరకర్తంబు లెల్లం గర్తృసంకల్పాను
రూపఫలప్రదాయకంబు లగుట వివిధఫలోత్పాదనంబునకు నేకకర్తంబు బీజంబుగా
నేర్చు. వివిధకర్తంబులు నేకఫలోత్పాదకంబులుగా నేర్చు. అనిన నర్థాంగీకారం
బునం బార్థివోత్తమండు వెండియు నిట్లనియె.

31

సీ. అధికారజనకంబు లై నిత్యనైమిత్తికములు కామ్యము లంగకములు నంట
యాకామ్యములు దేవతారాధనాకృతు లందు నదృష్టంబు లనుట దత్త
దారాధ్యహితదేవతానుగ్రహములఁ దద్ద్వారంబునను ఫలావాప్తి యనుట
సకలఫలప్రదుం దొకఁ డెట్టులాకఫలం బెట్లు పల్కు రనుగ్రహింప వెలయు

ఆ. ననుట వివిధదేవతారాధనాకార, కర్తృవితతియం దొకండు నిఖిల
ఫల మనేకఫలము బహుకర్తముల కిచ్చు, ననుట పాసఁగ కున్న దాత్త ననఘ!. 32

వ. అనిన నతనిప్రజ్ఞావిశేషంబున కలది యారాధనస్వరూపంబుగతి నారాధనీయస్వరూ
పంబు వినక యాసందియంబు దెగదు విను మని యిట్లనియె.

33

ఉపాస్యబ్రహ్మస్వరూపనిరూపణము. ౩౩

గీ. భగవదారాధనక్రియాప్రకర మెల్ల, నిఖిలకర్త సమారాధనీయుఁ డతఁడ
యఖిలవివిధఫలప్రదాయకుఁ డతఁడ, యఖిలదేవతలకు నంతరాత్ముఁ డతఁడ. 34

ఉ. దేవత లెంద ఁదఱుఁ దదీయశరీరము లట్లు గానఁ ద
త్రేవ తదర్చనంబ యని నేవకు లాత్మ నెఱుంగ కున్నఁ ద

తేనెవ తదర్చనం బగుట సిద్ధము గాన విభుండ యిచ్చుఁ ద
దేవతమాత్రభక్తియును దత్తదభిష్టఫలంబు దానికిన్.

35

క. యజ్ఞముల కెల్ల భోక్తయు, యజ్ఞఫలప్రదుఁడు నతఁడ యని యెఱుంగమి న
ల్పజ్ఞు లగునితరదైవము, యజ్ఞులు గూలుదురు కుడిచి యల్పఫలంబుల్.

36

క. తమభజియించినదైవము, తమకుం బ్రాప్యంబు గాన దైవంబుఁ దద
న్యముఁ గొల్చుమూఢమతులకు, సమకొను ఫల మల్పతమము సవినాశంబున్.

37

ఆ. ప్రాగనాదికర్త బద్ధులై తుచ్చకా, మములచేత విష్ణు మఱిచి జడులు
కేవలముఁ దదన్యదేవతామాత్రాను, షక్తు లగుచుఁ గొలుతు రుక్తవిధుల.

38

గీ. ఊణికము నుపాధిబంధతుచ్చంబునైన, త్రిగుణమయభోగ్యజాతంబు వృష్టిఁ దగిలి
నిత్యనిరుపాధినిరవధినిఖిలరూప, భోగ్య మగునాత్మ నెఱుంగ దెప్పుకుచు నగము.

గీ. నిరధికానందనిత్యు లాహరిగుఱించి, యితరులగుఱించి సంభిన్నహీనసుఖులు
కర్త మొక్కండ ఫలవిభాగములు పెక్కు, చిత్త మిది చూడు సంకల్పమాత్రభిదను.

ఎ. అట్లగుట సంతరాత్మ నెఱుంగనియప్పుడు తత్తద్దేవతారాధనరూపంబులైనవివిధంబు
లగుకర్తృంబు లంతరాత్మ యొక్కండ భగవంతుం డని యెఱింగి తదారాధనరూపం
బులుం గా నొనరింప నభిమతైకఫలచీజంబులు గా నేర్చు. అభిమతవివిధఫలప్రదా
యకభగవదారాధనరూపం బగుట నేకర్తృంబును వివిధఫలంబులకు చీజంబునం గా
నేర్చు. కావున సవశ్యంబును మొదల నారాధనీయఁ డగుభగవంతునెఱుంగవలయు.
కేవలదేహాత్మాభిమానమూలంబు లగుభగవద్విషయరాగద్వేషాదులు కర్తృహరంబులు
గా నేర్చుఁ గాని సత్త్వజ్ఞతాభిమానంబున భగవంతు నన్యధారూపంబున నొండె వివ
రీతరూపంబున నొండె నెఱింగినేని తన్మూలతద్విషయద్వేషం బధోగతికారణం బగుట
గణింప నేల? తన్మూలరాగకార్యంబు లగుతదారాధనస్మరణకీర్తనాదులు విఫలంబులగు.
ఇంతియ కాదు. తాదృశ్విధవిరుద్ధజ్ఞానంబునం బ్రత్యవాయంబు నగుట యథావస్థిత
వస్తుజ్ఞానంబున నెఱింగి యారాధింపవలయుభగవత్స్వరూపం బాకర్ణింపుము. 41

సీ. సర్వశరీరనిష్క్వర్తి కేతరసర్వశబ్దాభిలాష్యండు సర్వకార్య
సర్వహేతువు సర్వశాస్త్రీయధర్మ సమారాధ్యదైవతం బఖిలఫలదుఁ
డఖిలాత్మలకు వాస్తవాభిగమ్యుఁడు ముముక్షువుల కాశ్రయము ముక్తులకుఁ బ్రాప్య
మఖిలప్రకారనిరతిశయభోగ్యంబు వివిధవేదాంతైకవేద్యతముఁడు

గీ. నిఖిలవిషయంబులకుఁ బ్రత్యసీక మగుట, సకలకల్యాణగుణగణాస్పదుఁడు నగుట
లక్షితస్వాన్యవస్తువిలక్షణండు, విభుఁడు పురుషోత్తముఁడు రమావిభుఁడు వెలుంగు.

సీ. ఆగులక్షణము లనన్యాధీనచేతనా నాధారభావముల్ వ్యాప్తి మీఱ
నవిబోధసత్యసఖావలత్వాదులు రూఢస్వరూపనిరూపకములు

నీధస్వరూపనిశేషభర్తానశక్తివైరాగ్యాదిషడ్గుణములు
షడ్గుణానంతవిస్తారభేదములు సౌశీల్యాదినిత్యనిస్సీమగుణము

- గీ. *లఖిలజగదుదయపాలన హరణములును, నిగ్రహోచగ్రహణములు నియతకరుణ
నాచరించుట ముఖ్యకృత్యంబులరయఁ, బహువచనపూర్వ మైయొప్పు బ్రహ్మమునకు.
- సీ. శ్రీవల్లభుండు సూక్ష్మచిదచిద్విశిష్టతఁ దాన యీ జగదుపాదాన మయ్యెఁ
గ్రమ్మఱ నాత్మసంకల్పవిశిష్టతఁ దాన జగన్నిమిత్తంబు లయ్యెఁ
గాలాదు లగుసహకారుల కాత్మ యై తా జగత్సహకారితయు వహించె
మహదాదికారణాత్మతఁ దాన వెండియుఁ దత్కార్యకారణత్రయము నయ్యె
- గీ. సూక్ష్మచిదచిద్విశిష్టవస్తువు నిజేచ్ఛ, నామరూపవిభాగార్థ నటనమునకు
స్థూలచిదచిద్విశిష్ట మై తోఁచుఁ గాన, గాన్పివస్తువు దాన యక్కైటభారి. 44
- గీ. ఆత్మసంకల్పమహిమచే నద్విభుండు, స్వాప్యభక్తిన్దిష్టచిదచిద్ద్వయంబునందుఁ
జూపుఁ బరిణామ మాత్మస్వరూపమునకుఁ, గలుగ కుండుటఁ దానిస్వికారుఁడగుచు.
- ఆ. నిర్వికార మయ్యె నిజవపుకపరిణామ, భాజి యైనయట్టిబ్రహ్మమునకుఁ
గలుగుప్రాగవస్థ కారణభావంబు, భావ్యవస్థ కార్యభావ మయ్యె. 46
- క. ప్రకృతిపురుషులు తడియులు, ప్రకృతిపురుషమూల మీప్రపంచం బగుటకొ
బ్రకటమతిఁ జూడఁ దదితర, సకలముఁ దజ్జనిత మింతసత్యము సుమ్మి! 47
- క. చేతనము శేష మతనికిఁ, జేతనశేషంబు మఱి యచేతన మగుటకొ
జేతనకులమున కఖిలా, చేతనముల కతఁడ సర్వశేషి తలంపన్. 48
- గీ. తలంప శేషిత్వకారణత్వములు నెట్లు, లట్లు మఱి బోధశక్తి బలాదినుగుణ
యుక్తి నాతండ కాని వేటొకఁడుఁ గలుగ,దతనికంటెనుబరతరం బై యణువును.
- ఆ. నలినభవునిపిదప నామరూపవిభాస, నార్హ యగుతమకపదాభిలాష్య
ప్రకృతిఁ దగుఁ దదీయఁ బ్రాపించు నతనిసం, కల్పమున సభూతగణము వింటె.
- క. ప్రకృతివిచిత్రత నానా, నికృతులఁ బుట్టించి సర్గవేశల మరలం
బ్రకృతివశావశులగునీ, సకలాత్మలఁ బొడమ నతఁడ సంకల్పించున్. 51
- గీ. అవిదితాకారమున నంతరాత్మ యగుచుఁ, దమ్ము ధరియించినియమించితనకునతఁడ
దేహి యగుఁ గాని జగము దాదేహ మయ్యు,నతనికుపకారకంబు గా నధిపచంద్ర!
- క. భారకుఁ డైనను లేదొక, భారము సంకల్పమునన భరియించు నసా
భారణము చూడు మద్విభు, భారకభావంబు లేదు తక్కుకరునకున్. 53
- క. సాగరనియమం బిందు విభాగము సౌదామిరీతిభంగము ఘనసం
యోగము రవిగతివచనస, మాగమ మివి గావె విష్ణుమాయాప్రాధున్. 54
- క. భూతంబు లెల్లఁ దత్తను, భూతము లతఁ డాత్మభావమునఁ దద్వితయో
పేతుఁ డై పొలుచుఁ దదు, ద్భూతస్థితి విలయ హేతుభూతుం డగుచున్. 55

మ. చతురాస్యంబును దత్తముఖ్యులు నశేషప్రాణులు గాలమున్
జతురాకారవిభూతు లీశ్వరునకున్ సర్గంబునం దెల్ల సం
స్థితికిన్ విష్ణుతయున్ మనుప్రభృతులున్ జీవావళున్ గాలమున్
హతికిన్ రుద్రుఁడు నంతకప్రముఖు లయ్యెజంతువు ల్కాలమున్.

56

మ. నలుగురున్ను సృజించి యాతనికి నంతర్యామి యై దత్తము
ఖ్యులఁ బుట్టించి తదంతరాత్మత నమోఘుం డై జగజ్జీవులం
గలుగండేసి నదంతరంగగతుఁ డై కావించు నుత్పత్తి నా
ప్రళయం బీశుఁ దనుక్షణంబును రజఃప్రారబ్ధలీలారతిన్.

57

మ. విను మాపద్ధరణాదికంబు నెఱపున్ విష్ణ్వాదిభావస్థుఁ డై
మనుముఖ్యాత్మల కాత్మయై తెలుపు సన్తార్గంబు శాస్త్రోక్తులన్
జననీరాజగురు ప్రదాతృముఖనానాజీవలోకాత్మయ
య్య నొనర్చున్ వివిధస్థితి నివిభుఁడు సత్వోద్దిక్తలీలారతిన్.

58

ఆ. అంతరుద్రవహ్నియమముఖ్యులకు సర్వ, జంతుకాలములకు నంతరాత్మ
యగుచు నిలిచి క్రమితయును దత్ప్రకారసం, హర్తయగుఁ దమకప్రవృత్తి విభుఁడు.

గీ. విషమసృష్ట్యాదికర్తమున్ విశ్వపతికి, నిర్ఘ్నణత్వాదికంబుఁ జెందింప లేవు
సృష్టివైషమ్యహేతువున్ సృజ్యకర్త, శక్తులయ కానఁ గేవలసాక్షి యందు. 60

న. ప్రళయసమయంబునం బ్రలీనజ్ఞాను లగుచు సుషుప్తిసమయంబునకంటెనచిత్వాయు
లై ప్రకృతినిర్మగు లై యుండునిఖిలజీవులపయిం గరుణించి చతుర్ముఖశరీరుం డై
భగవంతుండు సృజ్యకర్త విపాకనిరపేక్షంబుగాఁ గేవలనిరంకుశస్వేచ్ఛామూలం బైన
ప్రథమసర్గంబునం గరుణకళేబరాదిప్రదానంబొనరించినిజనిజానాదికర్తవాసనావశం
బున వివిధకర్తజ్ఞానచిక్కిరాప్రయత్నవంతు లగువారల కనంతరంబయనుమంతృత్వంబున
నంతరాత్మ యై యుత్తరోత్తరప్రవర్తకుం డై యుండునక్కాలంబున నెల్లజీవులుఁ
బ్రబలజ్ఞానసంపన్నులు దీర్ఘాయుష్షవంతులు నవితథమనోరథులు నై దైవమనుష్యభావ
భేదంబులు లేక వర్తించుచు వివిధవిషయానుభవలోభపరాభూతచేతస్కృతం గర్తృ
త్వాభిమానంబున నహంకారమమకారగ్రస్తు లై కామచారంబులనధర్మప్రవర్తనంబు
నకుం బొచ్చి కృతయుగంబునకంటెఁ ద్రేతయుఁ ద్రేతాయుగంబునకంటె ద్వాపరం
బును ద్వాపరంబునకంటెఁ గలియునుం గానుత్తరోత్తరం బల్పజ్ఞానశక్తులు నల్పాల్ప
సుఖులు నత్యల్పజీవితులు నై క్రిమికీటప్రాయు లగుచు నశింపనున్న ననుకం పాయత్త
చిత్తుం డై భగవంతుండు తత్తత్కాలంబుల దేవతిర్యగ్జనుష్యాదిసజాతీయతాంగీకరణం
బున నవతరించుచుఁ బునఃపునరుద్ధరణంబున ధర్మప్రవర్తనంబు గల్పించుచు ధర్మా
ధరణం బొనరించునప్పుడు నిజానుగ్రహరూపపుణ్యఫలంబు గా ననుకూలసుఖసంబంధ

ధరిలు గన్పించుచు నశర్మప్రవర్తకులైనయప్పుడు నిజనిగ్రహరూపఫలంబు గాఁ
బ్రతికూలదుఃఖంబు లొదవించి శిక్షించుచుం గేవలాధర్మ నిష్ఠులైనయెడం బునగిప్రళ
యంబు గలిగించి యుడుపుచు నిష్విధంబున నఖిలభూతహితవరత్వంబుననలీలాప్రవృ
త్తుం డగుటంజేసి విచిత్రఫలభోక్త లగుదేవులంగూర్చి వైషమ్యవైర్ఘ్యంబు లీశ్వరు
నకుం దొరల నేర వట్లు గావున.

61

చ. కలుగదు కర్తబంధమును గాఁడు నియోజ్యుఁడు లే దవిద్య ప్రాఁ
బలుకులు చెల్పుఁ గాన జనపాలనసంహృతు లీశ్వరుండు దాఁ
జలుప గతంబు తత్ఫలము సత్యము లీల యొకండ యెవ్వయిం
దలఁచినయంతమాత్ర నగు దానఁ బ్రయాసము గల్గ దేమియున్.

62

క. దేవతలును ఋషులుం దను, భావ మెఱుంగరు సుకర్తఫలమునఁ దత్త
ద్దేవర్షిభావబోధ, శ్రీవిభవము లతఁడ వారిఁ జేర్చినకతనన్.

63

క. భూతభవత్ప్రభవిష్య, ద్భూతంబుల నెఱుంగు నవిభుం డతనిఁ గనన్
భూతభవత్ప్రభవిష్య, ద్భూతంబుల లేఁ దొకండు భూవర! వింటే.

64

చ. అవనివిభుండు నాకవిభుఁ డండవిభుం డణిమాదిసిద్ధులున్
వివిధసుకర్తశక్తిఁ బ్రభవింతు రతండ యనుగ్రహింప వి
ప్రవరులు బద్ధచేతనసపత్నులు సిద్ధులు ముక్తులున్ ధరా
ధవ! విను మీశితత్ససముదాయము లీశుఁ డతండ వీరికిన్.

65

స్తీ. అర్కానలాదుల కాత్మ యై దీప్తిచే వెలిగించు నతఁడ యీవిశ్వ మెపుడు
మహి కాత్మయై మహామహిమచే నిత్యంబు ధరియించు నెల్లభూతముల నతఁడు
పోషించు నతఁడు సర్వావధీకులముల నమృతాత్ముఁ డగుచం ద్రునందు నినిచి
జతరాంతరగ్ని యై జంతుభుక్తుంబుల నఱిగించు భోజ్యపేయాదు లతఁడ

ఆ. యఖిలజనహృదంతరాత్మ యై సకలప్ర, చృత్తు లతఁడ కలుగఁ జిత్తగించు
నతనితోడఁ బాసి యణు వైనఁ గలుగ దీ, ప్రకృతిపురుషజప్రపంచమునను.

66

క. నీరజగర్భాండంబుల, నారసి చూచినఁ దదీయయశ్శము వెలి గాఁ
బూరితుడ యైనఁ గదల, న్నేర దిది రహస్యతత్త్వనిర్ణయము సుమీ.

67

క. సర్వావస్థావస్థిత, సర్వాంతశ్చిచ్ఛరీరసహితుం డగుచున్
సర్వప్రకారముల నీ, సర్వము నై యున్న వాఁడు సత్యం బధిసా!.

68

మ. అపృథక్సిద్ధము గాన మర్యుఁ డని దేహం బెట్లు తద్దేహితో
వ్యపదేశం బగు నట్ల సత్త్వచిదచిద్వర్గంబు నుర్వీపతీ!
యపృథక్సిద్ధవిశేషణత్వమున దేహం బొట విష్ణుండ కా
వ్యపదిష్టం బగు సర్వవాచకవచోవాచ్యుం డతం దొక్కఁడున్.

69

ఉ. స్థూలకృశాదిరూపముల దూఁకొను నేకవిధాత్మ వస్తువున్
బోలె జగచ్ఛరీరకతఁ బొల్పుట సర్వవచోభిలాష్యుఁ డై
క్రాలినఁ గ్రాలుఁ గాని మురఘస్త్వరుఁ డొందఁడు హేయసంగతిన్
బాలకృశాదినామములఁ బైకొన కుండుతదాత్మ కెవడిన్.

70

ఉ. కారణభూతతంతుమయకార్యవిచిత్ర పటంబునందుఁ జె
ల్వారదె శుక్లతాదిగుణ మయ్యయితంతున? నట్ల యీజగ
త్కారణకార్యతాదశలఁ గైకొన వెన్నఁడు భోక్తృభోగ్యసం
ప్రేరకభావము ల్చిదచిదీశ్వరులం దొకవై పరీత్యమున్.

71

క. భూనాథ! యిట్టితత్త్వ, జ్ఞానము లేకున్న నతని జగదేకవిభుం
గా నెఱుంగ లేఁ డెఱింగినఁ, గాని తదేకప్రియుండు గాఁ డెవ్వఁడున్.

72

గీ. జనియు నాదియు లేక యీశ్వరుల కెల్ల, నీశుఁడొక్కండకావిష్టు నెఱుంగుఁ బ్రాజ్ఞుఁ
డతని నన్యసజాతీయమతిఁ దలంచు, నతఁడ కడు మూఢుఁ డగు నిశ్చయమ్ము సూపె.

చ. జనితకృపైకహేతువున సర్వసమాశ్రయణీయతార్థమై
మనుజుఁ డనంగఁ బుట్టి యతిమానుషకృత్యము లాచరింపఁ గ
న్దొనియుఁ దమోవిరాజితతను ల్జగదన్యసమానబుద్ధి నా
తనిఁ గలుషించి కూలుదురు తద్వ్యతిరిక్తభవార్ణవంబునన్.

74

మ. తనసంకల్పముచే జగజ్జననవిధ్వంసంబులం జేయఁ జా
లినసర్వేశున కెంతయత్న మగుఁ బోలింపన్ భలధ్వంసనం
బనఁగాఁ నతృకలావతారములు లీలాయ త్తముల్ శాపము
భ్యునిమిత్తంబు నెసంబు విస్తరణశోకాదు ల్పొమోదించుటల్.

75

❦ వేదవేదాంతపురాణ స్వరూపనిరూపణము. ❦

ప. ఈయర్థంబు వేదనిశ్చితం బెట్లన వేదపూర్వభాగంబు విద్యర్థవాదమంత్ర రూపంబునఁ
ద్రివిధంబు. అందువిద్యంశంబు ప్రవర్తకనిషేధనియమసంకోచభేదంబునంద్రివిధంబు.
ప్రవర్తకవిధు లన భగవదనుగ్రహహేతుకర్తంబులయందుం బ్రవర్తించుప్రేరకవా
క్యంబులు. నిషేధవిధు లన భగవన్నిగ్రహహేతుకర్తంబులయందునిర్వర్తించునిషేధ
వాక్యంబులు. నియమసంకోచకవిధు లన భగవద్విస్తృతిహేతువిషయానుభవంబు
దొఱంగిననరులకుఁ దాదృగ్విధేంద్రియార్థపరత్వంబురుచించునట్టిభోగ్యవస్థావస్థాపక
వాక్యంబులు. ఇందుఁ బ్రవర్తకవిధులును నుపాత్తదురితక్షయార్థంబున ననిష్టవనిర్తన
పూర్వకంబుగా నధికారజనకంబులు, నభిమతార్థసాధనావబోధకత్వంబున నిష్టప్రాప
కంబులు నై ద్వివిధంబులు. అందుఁ బ్రథమగణితంబులు నిత్యనైమిత్తికంబులుం, దద
సంతరంగణితంబులు కామ్యంబులు ననంబుడు. ఇది విధిభాగనిరూపణంబు. ఇట్టివిహి

తాచరణాపేక్షితంబు లగుఫలప్రదనిరూపణాదిప్రతిపాదకభాగం బర్థవాదంబును,
 విహితానుష్ఠేయార్థప్రకాశకంబు మంత్రభాగంబు ననం బడు. అందు నర్థవాదంబు
 శబ్దప్రధానంబునుం, గేవలతాత్పర్యప్రధానంబును నన రెండువిధంబులు. అందు
 భ్రమణాంతరవిరోధంబు లేనియెడ శబ్దప్రధానంబును, తద్విరోధంబుగలయెడం గేవ
 లతాత్పర్యప్రధానంబునుం గా నంగీకరింపవలయు ఇది వేదపూర్వభాగస్మరూపంబు.
 ఇంక వేదాంతభాగంబును సద్విద్యాదహారవిద్యాదివిజ్ఞానవిధివిశేషంబుల స్వతంత్రభే
 దవిశేషాపవర్గవ్యతిరిక్తఫలాంతరవిశేషాదివిశేషంబుల విహితజ్ఞానవిశేషవిషయైవ
 ప్రకారభేదతత్స్వరూపనిరూపణతత్ప్రతిపత్తిరూపఫలాద్యర్థప్రతిపాదనవిశేషంబుల
 విహితానుష్ఠేయార్థప్రకాశప్రణవాష్టాక్షరాదిమంత్రవిశేషంబులం గలుగుట విష్యర్థ
 వాదకమంత్రవిభక్తివేదపూర్వవిభాగంబుతో సమరూపంబు. అందు వేదపూర్వభాగ
 విహితకర్తృవిశేషంబు లెల్ల ఫలప్రదదేవతారాధనాత్మకంబు లై తదారాధనీయ
 దైవతైకశేషంబు లగుట నారాధనాత్మకకర్తృవిధిభాగంబునకంటె నారాధనీయదేవ
 తాప్రతిపాదనరూపం బైనయర్థవాదభాగంబై ప్రధానం బగు. ఎనఁనుఁ బ్రాయశం
 బుగ లోకంబు కేవలకర్తాధికారియగుటం గర్తృకర్తవ్యతావిశ్వాసజననార్థంబును ఫల
 ప్రదం బగుటకుం గేవలకర్తృం బనుష్ఠాతయందుం గర్తృనిష్పాదకదేహాంతరాతిరిక్తం
 డై కర్తృఫలభోక్తయగుజీవుండు గలం డనుసత్తాజ్ఞానమాత్రంబై కాని తత్స్వరూప
 నిరూపణాదికంబు నపేక్షింపం తగుటనుం గర్తృప్రాధాన్యసిద్ధికై కర్తృప్రతిపాదక
 పూర్వభాగంబునందు నర్థవాదంబు విధివిశేషంబు గా సమర్థింపుదురు గాని వేదాం
 తభాగవిహితోపాసనాత్మకజ్ఞానవిశేషంబు లెల్ల నుపాస్యస్వరూపైకనిరూపణీయం
 బు లగుట వేదాంతంబునందు స్వయంపరమపురుషార్థరూపోపాస్యస్వరూపాదీసమ
 ర్థనార్థభాగశేషంబు తత్ప్రతిపత్తిపాపయభూతతదుపాసనాత్మకజ్ఞానవిధిభాగంబు. ఇట్టి
 కర్తృజ్ఞానప్రతిపాదకంబు లగువేదపూర్వోత్తరభాగంబులం బ్రకారవైవిధ్యంబున
 భగవత్ప్రతిపాదకంబుల. అతైఃకంబు వినుము. లోకైకవైదికవాచికశబ్దంబు లెన్ని య
 న్నియు భగవన్నామంబుల. అందు సవ్యవధానాభిధానకంబులు నవ్యవధానాభి
 ధానకంబులు నుభయవిధానాభిధానకంబులు నై మూఁడుదెఱుంగు లై యుండు.
 సవ్యవధానాభిధానంబు లనం బ్రకారభూతప్రకృతిపరిణామభూతపిండవిశేషజీవ
 ముఖంబునంబ్రకారిబ్రహ్మవాచకంబు లగుదేవతిర్యక్తనుష్ఠాదిలోకైకశబ్దంబులు. అవ్య
 వధానాభిధానంబు లన సాక్షాద్భగవద్వాచకంబు లగుపరబ్రహ్మపరమాత్మపురుషోత్త
 మవాసుదేవనారాయణాదిశబ్దంబులు. ఉభయవిధానాభిధానంబు లనం బుష్కలగు
 ణయోగంబు ముఖ్యార్థంబుచే భగవద్వాచకంబు లయ్యుం దున్నణలవయోగంబున
 నాపచారకంబులై ప్రకారభూతదేవతాంతరసూచకంబు లగుచుఁ బ్రకారిబ్రహ్మవా

చకంబు లగునింద్రాగ్ని వాయువరుణాదిశబ్దంబులు. ఇట్టి త్రివిధాభిధానంబులకు నభి
 థేయం బైనపరబ్రహ్మంబునుం గారణరూపంబునుం గార్యరూపంబు నన ద్విప్రకారం
 బులఁ బ్రతిపాదించుట. అందుఁ బ్రధానం బైనకారణరూపభగవత్స్వరూపంబు
 నుం దత్తత్సాధారణవిగ్రహస్థానాదివిశేషంబులుం దదుపాసనవిధానంబులుం దత్ప్ర
 కారభేదంబులుం దత్ఫలం బైనమోక్షంబును నవ్యవధానాభిధానంబులచేత వేదాం
 తభాగంబుం బ్రతిపాదించు. * తదనురోధావిరోధతాత్పర్యం బైనవేదవ్యూర్వభాగం
 బుభయవిధాభిధానంబులచేఁ గార్యరూపభగవద్రూపవిశేషంబులుం దదుపాసనవిధా
 నంబులుం దత్ప్రకారభేదంబులు స్వర్గాదులుం బరహింసాదులు నై వివిధంబు లైనత
 త్ఫలంబులం బ్రతిపాదించు. మాతాపితృసహస్రంబులకంటె పత్నీలతరం బైనశా
 స్త్రం బనతిశయఫలంబైనమోక్షంబునందుఁ దుచ్చదోషదుష్టఫలంబులం దదుపాయం
 బుల విధించుటకుం దాత్పర్యంబెఱుంగవలయును. వినుము. కేవలసాత్త్వికజనాధికారం
 బైన మోక్షసాధనంబు చూపినం బూర్వదుర్వాసనావశంబున దదభిముఖులు గాని
 రాజసతామసజనులు నిజనిజాభిమతఫలసాధనం బెఱుంగక యనుపాయమార్గంబుల
 ననుపాయతానుమతిప్రవృత్తు లై ప్రణష్ట లయ్యెద రని సకలాధికారిసాధారణప
 త్నలం బైనశాస్త్రంబు నిజనిజానాదివాసనావశంబున స్వాభిమతఫలవృత్తమనస్కు
 లగువిచిత్రాధికారులకుం దత్తదభిమతఫలసాధనంబు సకలఫలప్రదుం డగుభగవంతుం
 డొక్కండ కాన తత్తత్ప్రకారాంతరవిశిష్టభగవత్ప్రతిపాదనంబునుం దదారాధనభే
 దంబులను విధించెను. ఏతదభిప్రాయం బెఱింగి సాత్త్వికజనం బిందు స్వోపయుక్తాం
 శంబుచేఁ బ్రకారినమారాధనంబు చేసి మోక్షంబు గాంతురు. ఇతరాధికారులు ప్ర
 కారినొల్లకయు నెఱుంగకయుఁ బ్రకారభూతదేవతాంతరమాత్రంబులయంద యు
 పాస్యతాబద్ధులు లై తత్తదారాధనలబ్ధఫలలుబ్ధు లై నిత్యబద్ధు లై యుండుదురు.
 అట్లగుట నిఖిలవేదవేదాంతంబులు భగవత్ప్రతిపాదకంబుల. తదుపబృంహణంబులై
 పౌరుషశాస్త్రంబు లైనపురాణంబులు వేదంబులునుబోలె మొదలఁ జతుర్ముఖము
 ఖనినిస్రతంబుల యైనను బ్రథమవక్త యగునతని గుణానురోధంబున సత్త్వోదయ
 సమయంబునం జెప్పంబడినయవి యధార్థజ్ఞానంబున భగవత్ప్రతిపాదకంబు లై దేవ
 తాంతరప్రతిపాదకపురాణాంతరంబులకు నన్యధాజ్ఞానవిపరీతజ్ఞానమూలత్వంబు దెలు
 పుచు సాత్త్వికంబు లనంబడు. రజస్తమోగుణోదయసమయంబులం జెప్పంబడినయవి
 యన్యధాజ్ఞానవిపరీతజ్ఞానమూలంబు లగుటం దత్తదైవతాంతరపరత్వప్రతిపాదకంబు
 లై రాజసంబులుం దామసంబులు ననం బడు. ఇట్టి గుణత్రయమూలప్రతిపాదక
 వైషమ్యంబునుం దత్తదధికారవిశ్వాసజనకంబు లై తత్తదభిమతఫలప్రదుంబు లగుట
 భగవత్సంకల్పకల్పితంబ యని యెఱుంగునది.

* 'తదనురూపాదిరాగతాత్పర్యంబు' అని పాతాంతరము.

ఉపాసకస్వరూపనిరూపణము. ౭౭

- గీ. వనధి సర్వంకషం బయ్యు వలయువనికి, రేవులన కాని నొరరానిరీతి నధిప!
విశ్వరూపకుఁ డయ్యు శ్రీవిభుఁడు నుక్త, రూపముల సేవ్యుఁ డగు నారురుక్షువులకు.
- సీ. ఆరురుక్షుం డన నారూఢుఁ డనఁగ నుపాసకుం డిరువు రై పరఁగు నందు
నభ్యాసనిరతాత్ముఁ డారురుక్షువు నాఁగ నారూఢుఁ డనఁగ నభ్యాసనిరతి
శయదశాసంస్కృతస్వాంతసాక్షాత్కృత భగవత్స్వరూపానుభవపరాత్ముఁ
డతనికిఁ డగుఁ గాని యవిశేషసకలప్రకారసంయుతరమాకాంతుసేవ
- ఆ. యారురుక్షువునకు నారూఢుఁ డగునంత, కొనర శుద్ధవిగ్రహుండ కాని
కర్త వశ్యజీవగతుఁ డుపాస్యుఁడు గాఁడు, నిత్యపర్ణధర్త నియతిఁ దక్క. 78
- గీ. జ్ఞానశక్తివిశిష్టవేషమున నంత, రాత్త యై ప్రేరకుం డగు నఖిలమునకుఁ
గలుగు మఱిదివ్యశుభసువిగ్రహవిశిష్ట, పాంచవిధ్యంబు విభు వైన బ్రహ్మమునకు.

విరుద్ధశ్రుతిసామరస్యము. ౭౮

- సీ. చిదచిద్విశిష్టతచెప్పినశ్రుతి దాన తిరుగ బ్రహ్మం బద్వితీయ మనుట
విజ్ఞాతృభావంబు వెలయించి శ్రుతి దాన మఱియు బ్రహ్మంబు చింతాత్ర మనుట
శుభగుణయోగంబు చూపినశ్రుతి దాన మగుడఁ బరబ్రహ్మ మగుణ మనుట
దివ్యవిగ్రహయుక్తిఁ దెలిపినశ్రుతి దాన యప్పటియును బ్రహ్మ మతను వనుట
- ఆ. సదృశ మొకఁడు లేమిఁ జాటుట జడభాగ, హీన మనుట హేయ మైనగుణము
గలుగ దనుట కర్తకార్యదేహంబు లే, దనుట శ్రుతినమోభయార్థి యనుట. 80
- క. సర్వాచేతనచేతన, సర్వావసరానుభూతసర్వావస్థా
సర్వప్రవృత్తినతా, నిర్వాహక మంతరాత్త నృపమణి! వింటే. 81

భగవద్విగ్రహస్వరూపనిరూపణము. ౭౯

- సీ. పంచోపనిషదుక్తపరమేష్ఠిముఖ శుద్ధసత్వసంశ్రయపంచశక్తిమయము
నిత్యదివ్యవిసర్గనిస్తులాద్భుతయావనాదికల్యాణగుణాస్పదంబు
సముపాశ్రితాత్మీయసర్వతత్వాత్త కభూషణాయుధనిత్యభూషితంబు
సకలలోకస్వాంతచక్షురాకర్షకాప్యాయకతాపాపహరకంబు
- గీ. స్వేతరసమస్తవైరాగ్య హేతుభూత, మఖిలయోగిమనగిప్రథమావలంబ
మాశ్రితార్థంబు లక్ష్మీసమాశ్రితంబు, విభున కైచ్చిక మై కల్గువిగ్రహంబు. 82
- ఉ. శ్రీదయతుండు దాల్చుమణి జీవుఁడు లక్ష్మీ ప్రధాన మండ్రు కా
మోదకి బుద్ధి శార్ఙ్గము సముజ్జ్వలశంఖము లింద్రియాదిభూ

తాదులు చక్ర ముల్లము శరాదికవర్గము వైజయంతి సో
త్పాదకభూతపక్షి యని వైకృతి విద్యయు నయ్యవిద్యయున్.

83

❧ భగవదవతారరహస్యకథనము. ❧

వ. ఏతాద్వ్యధవిగ్రహవిశిష్టవేషంబునంబరవ్యూహవిభవార్చాంతర్యామిరూపంబులనం
బరమపురుషునకుం బంచప్రకారంబులు గలవు. అందుఁ బరరూపంబు నిత్యముక్తాను
భవార్థంబుగా నిత్యేచ్ఛానుగృహీతం బైననిత్యవిగ్రహంబునం బరమపదంబునం బర
మవాసుదేవాభిధానంబున వెలుఁగొందుప్రధానప్రకారంబు. ఇట్టిది పరరూపంబు.
జగదుత్పత్తిస్థితిప్రళయార్థంబు నుపాసకానుగ్రహార్థంబును నుక్తగుణద్వయద్వయాభి
వ్యక్తిలక్షణలక్షితంబు లై నిజేచ్ఛావశంబునం గైకొనినసంకర్షణప్రద్యుమ్నానిరుద్ధ
వాసుదేవభావంబు లగుచతుర్విధవిభాగవిశేషంబులు వ్యూహంబు లనంబడు. అందుఁ
గేశవాదిమూర్త్యంతరగ్రహణరూపంబు లైనయవాంతరవ్యూహంబులు వివిధం
బులు. ఇట్టివ్యూహవిశేషంబులు దుష్టనిగ్రహశిష్టప్రతిపాలనార్థంబుగాఁ దిర్యజ్ఞ
నుష్యవిజాతీయతాంగీకారంబునం జూపునానిర్భావంబు విభవం బనం బడు. ఆది
యును గౌణంబును ముఖ్యంబు నన ద్వివిధంబు. అందుఁ గర్తృవశ్యజీవాధిష్ఠానద్వా
రంబునం దాత్మాలికకార్యార్థంబుగాఁ జూపుగుణానిర్భావంబు గౌణంబు. మఱి
దీపంబువలనఁ బ్రతిదీపంబురూపంబున దివ్యవిగ్రహంబుతోడన చూపునానిర్భావం
బుముఖ్యంబు. అందును వామనత్రివిక్రమన్యాయంబుననవాంతరాకారాంతరగ్రహ
ణంబు లసంఖ్యేయంబులు. ఇంక నంతర్యామి యన నుపాసనాసిద్ధికై యుపాస
కాంతరంగంబులకు విషయం బయ్యెడునుపాస్యవిగ్రహవిశేషంబు. మఱి య
ర్చావతారం బనం బరవ్యూహాదినమస్తప్రశస్తలక్షణపరిపూర్ణంబై దేశకాలస్వభావ
విప్రకర్షంబులేక యనాలోచితవిశేషాశేషజగజ్జనోష్ఠవనార్థంబుగా మాంసనయనం
బులకు ననుభావ్యం బైనపూర్వోక్తసమస్తప్రకారంబులం జూపునవతారవిశేషంబు.
అదియు స్వయంవ్యక్తంబు దైవంబు సైద్ధంబు మానుషంబు ననంజతుర్విధం బైయుం
డు. అందు నప్రాకృతదివ్యవిగ్రహంబున స్వతఃప్రాదుర్భావంబు స్వయంవ్యక్తంబు.
శిలాదారులోహాదివిగ్రహంబుల దేవజనంబులచేతం దపస్సిద్ధమహ్ని జనంబుచేతను
మర్త్యజనంబుచేతను బ్రతిష్ఠితంబు లైనయవిక్రమంబున దైవంబు సైద్ధంబు
మానుషంబు ననంబడు. ఇట్టిపంచప్రకారంబులయందుం బరరూపంబు నిత్యైకప్ర
కారంబు, అది నిత్యముక్తైకగోచరంబు, వ్యూహరూపంబు వివిధంబు. తత్తద్దేవర్షి
మాత్రగోచరంబు, విభవం బనంతప్రకారంబు, అది తత్తత్కాలీనజనగోచరంబు.
అందును ముఖ్యవిభవంబు సైద్ధంబు నంతర్యామిరూపంబు నుపాసకేచ్ఛాభేదంబున
నైకవిధం బుపాసకైకగోచరంబు. అర్చారూపం బనంతప్రకారంబు, అనాలోచిత
విశేషాశేషజగజ్జనగోచరం బఖిలప్రకారసేవ్యంబు.

84

- ఉ. దారుశిలాదిభావమున దైవముల స్మరసించి తామసుల్
 కోరుదు రెంతచేరువయెకో తమ కాత్మ వివేకపాకముల్
 వారిధరంబుల న్విడిచి వచ్చినచాతకధూర్తు లంబుధిన్
 దారు గొనంగ శక్తులె సుధామధురోదకపానసౌఖ్యముల్? 85
- క. కావున సర్వగుఁ డయ్యును, శ్రీ వరుఁ డర్చాగతుండ సేవ్యుం డగుఁ ద
 త్వేవయు శరణాగతుఁ డై, కావింపక ఫల మొసంగఁ గా లే దధిపా! 86

ప్రసన్నస్వరూపనిరూపణము

ష. దుర్లభాభిమతార్థసిద్ధికిం గృపాశక్తిసంపన్నుం డైనసమర్థునియందు నుపాయాంతర
 నిష్పత్తిపూర్వకంబుగాఁ జేయుభరసమర్పణంబు శరణాగతత్వం బనం బడు. ఇదియభి
 మతార్థసిద్ధిదం బగుట సకలజగత్ప్రసిద్ధంబు. ఇట్టికృపాశక్త్యాదిగుణవత్స్వరూపంబైన
 శరణ్యత్వంబునం భగవద్వ్యతిరీక్తపురుషాంతరంబునం నాపాధికంబు నల్పాల్పత
 మంబును నైయుండు. అతని నాశ్రయించువానిశరణాగతత్వంబు నాపాధికంబు
 నల్పాల్పప్రయోజనంబు నగు. ఆశరణ్యత్వంబు భగవంతునందు స్వాభావికంబును
 నిరతిశయంబును నై యతనియందుం దదితరసమస్తపురుషులకు శరణాగతత్వంబు
 స్వరూపాచితంబును నిరతిశయప్రయోజనార్థంబు నగు. అట్లుగుట నీయర్థంబున
 యధార్థజ్ఞానంబున నిశ్చితంబుగా నెఱింగినసాత్త్వికుం దభిమతార్థసిద్ధికి నితరుల నొ
 ల్లక భగవంతు శరణంబు సొచ్చి తదారాధనంబు నేయవలయు. అట్లు చేసె నేని
 స్వరూపసిద్ధియు దేశకాలమంత్రతంత్రాదిన్యునాతిరేకంబులవలన వై కల్యంబు లేక
 యారాధనఫలాభిమతార్థసిద్ధియు నగు. అట్లు నేయం డేని కర్మత్వాహంకృతిచే
 స్వరూపహానియు నారాధనవైకల్యంబుచే ఫలహానియు నగు. ఇట్టిసాత్త్వికుండును
 మిశ్రసత్వనిష్ఠుండును శుద్ధసత్వనిష్ఠుండును నన ద్విప్రకారుండు. అందు మిశ్రస
 త్వనిష్ఠుం డనం బరమాత్మ యగుభగవంతునకుం గలశేషత్వంబునం దదితరసమస్త
 జీవాత్మలకు నైనశేషత్వంబును స్వాభావికంబులుగా నెఱింగియుఁ దదేకభోగ్యుండు
 గాక ప్రార్థకర్తావసానావశంబునఁ దామసరాజసఫలంబు లభిలషించి తదర్థంబుగా
 భగవత్ప్రతిపత్తి నేయునతండు. శుద్ధసాత్త్వికుం డన సుజ్ఞానంబుచే భగవదేక
 భోగ్యుం డై తత్ప్రార్థిరూపమొత్తంబై యపేక్షించి భగవత్ప్రతిపత్తి నేయున
 తండు. అందు మిశ్రసత్వనిష్ఠుండు నీశ్వరయధార్థజ్ఞానవంతుం డగుటం దత్ప్రభావం
 బుచేఁ గ్రమంబున ఫలానుభవంబుచేత నీశ్వరానుగ్రహంబుచేఁ బ్రార్థకర్తంబు
 జయించి శుద్ధసాత్త్వికుం డగు. అట్టిశుద్ధసాత్త్వికుండును ననాదిసుకృతపరిపాకభేదం
 బున నంగప్రతిపత్తిపరుండును స్వతంత్రప్రతిపత్తిపరుండు నన ద్వివిధంబగు. అం
 దునంగప్రతిపత్తినిష్ఠుం డన నభిమతభగవత్ప్రార్థికిఁ గర్తజ్ఞానానుగృహీతం బైనభ
 క్తియోగంబుచే భగవదనుగ్రహంబు వడయంగోరి తాదృగ్విధభక్తినిష్పత్తికై

తదంగంబుగా శరణంబు చొచ్చునతండు. స్వతంత్రప్రపత్తినిష్ఠుండన నుత్తభక్తియో
గనిష్ఠాదనంబునయం దశక్తుండును విలంబాసహిష్ణువు నై యవ్యవధానంబున భగవ
దనుగ్రహంబు వడయుటకై ప్రపత్తి సేయునతం డట్లు గావున. 87

- గీ. మహి నసంఖ్యేయపుణ్యులన్ ములమీద, నాత్మ హరిశేషతాజ్ఞాన మంకురించి
ప్రాప్యమును బ్రాపకము సర్వమతఁడ యనుచు, నతనిశరణంబు చొచ్చుమహాత్ముడరిది.
- గీ. గురుకృపాంజనరంజనస్ఫురిత మైన, శాస్త్రదృష్టి బరాత్త శేషత్వరూప
మైనయాత్మ స్వరూపవిధాన మెఱిగి, నతఁడు తత్పాక్షికై చొచ్చు హరిశరణము.
- క. ఒకఁడు భగవంతుఁ డెట్లుగ, సకలేష్టవిధాయి యెట్లు చర్చింపఁగఁ దా
నొకఁడ యగుఁ దత్ప్రపత్తియు, సకలార్థసమీహితార్థసాధన మనఘా! 90
- క. శరణాగతులకుఁ దక్కన్, బరులకు మోక్షంబు లేదు భవనస్థుఁడు ని
ర్భరుఁడు నన నిరుదెఱంగులఁ, బరఁగుఁ బ్రపన్నుండు సుకృతపరిపాకభిదన్. 91
- క. శక్తాధికారి కనితర, భక్తిద్వారమునఁ జేసి పరమోపాయం
బుక్తప్రపదన మితరా, సక్తునకు హితస్వతంత్ర సాధన మరయన్. 92
- వ. అందు నంగప్రతిపత్తిపరునకు నంగభూతప్రపత్తిసాధ్యంబును బరబ్రహ్మప్రాప్తిసాధ
కంబు నగుభక్తియోగస్వరూపం బొకర్ణింపుము. 93

❧ భక్తియోగస్వరూపనిరూపణము. ❧

- సీ. వేదాంతవాక్యార్థవిజ్ఞానజన్యంబు తద్విలక్షణము ప్రత్యక్షసమము
దర్శనోపాసనధ్యానాదిపదవాచ్య మాత్మాపరోక్షముఖ్యప్రతీక
ముక్తకర్తజ్ఞానయోగనిష్ఠాద్యంబు పరభక్తిముఖదశాంతరయుతంబు
యజనవందనకీర్తనాదిపర్యవసాయి యపునరావృత్తి మోక్షావధికము
- గీ. తైలధారానవచ్ఛిన్నతాగతంబు, ప్రీతిరూపసమాపన్న మై తనర్చు
నతతభగవత్స్వరూపానుసంస్కరణము, భక్తియోగంబు తత్పదప్రాపకంబు. 94
- వ. వినుము శాస్త్రార్థతత్వజ్ఞానంబుచేఁ గర్తయోగాధికారంబు సంభవించు జపతపస్తీర్థ
దానయజ్ఞాది సేవనరూపం బైనకర్తయోగంబుచే జితాంతరికరణం దై పురుషునకు
జ్ఞానయోగాకారంబు సంభవించు. పరిశుద్ధాత్మభావనారూపం బైనయోగద్వారంబు
చే నొండె నంతర్గతతాదృగ్విధాత్మజ్ఞానంబున నైనసాక్షాత్కర్తయోగంబుచేతన
యొండె యోగాధికారంబులు గల్గు. ప్రకృతివిదితాత్మాపలోకనరూపం బైనయోగం
బుచే నాత్మ శేషత్వజ్ఞానంబు దృఢం బై భక్తియోగాధికారంబు సిద్ధించు. పరమా
త్తైకాంతికప్రీతి కారితధ్యానకీర్తనయజనవందనాద్యవస్థితిరూపం బైనభక్తియోగం
బుచే బరమభక్తిపరమజ్ఞానాదితదవస్థావిశేషముఖ్యంబున ముక్తుండై పరమపదప్రా
ప్తుం డగు నట్లు గావున. 92
- గీ. జ్ఞానకర్తంబు లాత్మదర్శనముకొఱకు, నాత్మదృష్టియు భక్తిసంప్రాప్తికొఱకు

భక్తిభగవత్పదాక్షిక్తై పశుగు నిందు, లేదొకవివర్యయసముచ్చయాదిశంక. 96

గీ. ధీరహితకర్తమును గర్తదూరమతియు, భక్తివిరహితధీక్రియల్ ముక్తబుద్ధి
కర్త మగు భక్తియోగంబు గాదు గాన, సలయు మాత్రస్వరాదికాన్వయము చూవె.

క. ధీకర్తభక్తియోగము, లేక శరీరమునఁ గలుగ వెవ్వారికి నా
ధీకర్తంబులు జననా, నేకసహస్రములమీఁద నిచ్చున్ భక్తిన్. 98

సీ. శాస్త్రార్థబోధంబు సంభవింపక యైన నొకఁ డెప్పుడే గర్తయోగి యగుట
కర్తయోగావృత్తి గలుగ కేమియు నొకానొకఁ డెప్పుడే జ్ఞానయోగి యగుట
యుక్తాత్తభావనాయోగంబు లేకున్న నొకఁ డెప్పుడే యోగయోగ్యుఁ డగుట
యాత్మావలొకనం బభ్యసింపక యైన నొకఁ డెప్పుడే భక్తియోగి యగుట
గీ. ప్రాగ్భవాగమవిజ్ఞానఫలము చూవె, పౌర్వజననాకరితకర్తఫలము చూవె
ప్రథమజన్మాత్తభావనాఫలము చూవె, ప్రాగ్జననయోగపరిణామఫలము చూవె. 99

॥ యోజ్యసంసారరూపనిరూపణము. ॥

చ. సస్తువివేకంబు లేక విషయవిరక్తియు భగవద్భక్తియుం బొడమ పట్లగుట భజనీ
యభగవత్స్వరూపనిరూపణం బయ్యె నింకఁ ద్యజనీయసంస్కృతిస్వరూపంబు
వినుము. జీవుండు జ్ఞానస్వరూపుండును జ్ఞానగుణకుండును నిర్మలుండును భగవ
చ్ఛేషతైకరసుండును భగవదేకభోగ్యుండును నయ్యు ననాదికర్తరూపానిద్యాసం
కుచితగుణభూతజ్ఞానుం డై స్వస్వరూపపరమాత్మస్వరూపంబుల విషయాకరింప
నెఱుంగమి సహజానందవిముఖుం డయి యనాదినిజకర్తానురూప భగవత్సంకల్ప
కన్పితప్రకృతిపరిణామవిశేషం బైనకళేబరంబుచే బద్ధుం డై బంధనకళేబరంబుఁ
నన్నుంగాఁ దలంచుకొని యింద్రియాధీనజ్ఞానుండును విషయాధీనసుఖుండును
నై సర్వదస్టునకు నింబపత్రంబులు మధురంబు లై తోఁచువిధంబునః గర్త
బద్ధుండైనతనకు జడప్రకృతిపరిణామవిశేషంబు లగు హేయవిషయంబులు భోగ్యంబు
లై తోఁపఁ పదనుభవలుబ్ధబుద్ధి యగుచుం గర్తాచరణం బొనరించుచుం దత్ఫలంబు
లై నసుఖదుఃఖంబు లనుభవించుచు వాసనాపశంబునం గ్రమ్మరి రుచి పుట్టి యుత్త
రోత్తరంబు కర్తం బొనరించుచు ననలత ప్రస్థాలీనంపద్ధికారణంబున నుదకం బుష్క
భావబుద్బుదాదికంబు నొందుచంపంబున నచిత్సంసర్గబోషణంబున హేయదుఃఖాది
కంబునకు నాస్పదం బై సంచరించు. తత్క్రమం బాకర్ణింపుము. అనాదిపూర్వ
కర్తకారణంబున సకలభావంబులయందుం దత్తదేవమనుష్యాదిరూపంబున జరాయు
జత్వంబును, బక్షిసర్పాదిరూపంబున నండజత్వంబును, గీటకాచరాదిరూపంబున
నుద్భిజ్జభావంబును, యూకాదిక్రిమిరూపంబున స్వేదజత్వంబునుం గాఁ జతుష్ప్ర
కారంబులఁ బుట్టు చుండు. ఇందు మనుష్యభావంబు దక్కం దక్కినపుణ్యపాప
కర్తాధికారంబు లయినసకలభావంబులయందుం దత్తద్భావప్రయక్తకేవలసుఖదుఃఖం

బులన పొందుచుఁ, బుణ్య పావకర్తాధికారం బైనమనుష్యభానంబునందు బహిరంతరిం
 త్రియవ్యాపారరూపం బైనజాగ్రద్దశ యష్టదు జీవవ్యాపారద్వారకేశ్వరప్రయత్న
 సంస్పృష్టంబు లైనవిషయంబు లనుభవించుచుఁ, నదనుభవపరిశ్రాంతబహిరింద్రియోపర
 మరూపం బైనస్వప్నదశయందుఁ దత్తత్కాలమాత్రంబులు దత్తత్పురుషమాత్రానుభా
 న్యంబులుం గాఁ గేవలేశ్వరప్రయత్న సంస్పృష్టంబు లైనవిచిత్రవిషయంబుల నంతః
 కరణంబుచేతనే యనుభవించుచుఁ, నదనుభవదశావిషయవిశేషానుభవవ్యాపారపరి
 శ్రాంతబహిరంతరింద్రియోపరమరూపం బైనసుషుప్తిదశయందునిస్సంబోధుండగుచు,
 బాహ్యోభ్యంతరంబులు మఱచి విశ్రమస్థానం బైనపరమాత్మయందు నుపరతుం డై
 విశ్రమించుచు, నతనిచే స్వస్థుం డై వెండియు భోగార్థంబు బోధితుం డై మేల్కొ
 నుచు, అర్థమరణరూపం బైనమూర్ఛయందు నచిత్త్వాంయుం డై జ్ఞప్తినంకోచంబు
 నొందుచు, ఉత్క్రాంతిరూపం బైనమరణదశయందుం గ్రమంబున బహిరింద్రి
 యంబు లంతఃకరణంబునందు నంతఃకరణంబు ప్రాణంబులందుఁ బ్రాణంబులు నద
 యందుఁ దాను భూతతత్త్వాత్రంబులయందుఁ దత్త్వాత్రంబులు పరమాత్మయందునుబరిణ
 మింప నిస్సంబోధుం డై బాహ్యోభ్యంతరంబులు మఱచి, బాహ్యంతఃకరణభూతతత్త్వా
 త్రసంయోగరూపం బైనసూక్ష్మశరీరంబుతో నుత్క్రాంతుం డై హృదయస్థానసం
 బంధం బగు నేకోత్తరశతనాడికాదిగణంబునందు ముక్తైకనిర్గమద్వారం బైనమూర్ధన్య
 నాడిదక్రం దక్కినశతనాడిద్వారంబులవెంట నేడే నొక్కంట నేత్రశ్రోత్రాదిశరీర
 ప్రదేశంబుల వెడలి, కేవలపాపవరుం డేని యాతనాతనూబద్ధుం డై నియమమార్గం
 బునం గింకరాకృష్టుం డై చని, నిరయంబు లనుభవించినపిదపం బరిశిష్టకర్తాంతర
 వశంబున 'జాయస్వమియస్వ' యనుసంకల్పమాత్రంబునఁబునఃపునర్నికృష్టజన్మమర
 ణంబులంబొరలుచు, ఇష్టాపూర్తాదిపుణ్యకర్తవ్యం డేని సూక్ష్మశరీరంబుతో ధూమా
 దిమార్గంబునం గా నుత్తరోత్తరప్రాప్తితుం డగుచుఁ, గ్రమంబున ధూమరాత్ర్యపర
 పక్షదక్షిణాయనఃస్థలో కాకాశచంద్రస్థానంబులకుం జని, చంద్రప్రాప్తిచేత నమ్మ
 తమయశరీరుం డై తత్తదనుగుణపుణ్యలోకంబులం దత్తదధిదేవతాకింకరుం డగుచుఁ
 దత్తత్సమానభోగంబు లనుభవించి, పుణ్యావసానంబునం గర్తాంతరప్రారంభంబునం
 గ్రమ్మఱి సూక్ష్మశరీరంబుతో ననరోహణక్రమంబున డిగ్గి, క్రమంబునం జంద్రాకాశ
 వాయుధూమాభ్ర మేఘంబులకు వచ్చి, మేఘంబుననుండి వర్షంబై పురుషునిం జెంది,
 పురుషునియందు రేతోరూపంబునం బరిణమించి, యోషిత్కుక్షిం బడి, యందు
 గర్భంబై పొదలి, క్రమ్మఱి జీవత్వంబునం జన్మించు. ఇట్టిసంసారావర్తగర్తంబునం
 బరిభ్రమించుచు.

100

ఆ. గర్భజన్తబాల్మికౌమారతారుణ్య, వృద్ధతాదులైనవినిధవశల

నొకట నైన సుఖము నొందలేఁ డన్నిట, నవధి లేనివగల నంచుఁ బ్రణి.

101

- సీ. మలమూత్రపంకిలమాతృగర్భంబున నతిసుకుమారదేహము దపింప
ముడియకట్టుగ వీపునడుమునెమ్ములు వంగి యుల్బపరీతుఁ డై యుండి లోన
నత్యుష్ణలవణకట్వమ్మాదితన్తాతృభోజనంబులకాఁకఁ బొక్కిపడుచుఁ
బరితృప్తి ముడువఁ జాఁవఁగ నమర్థుఁడు గామి సర్వాంగముల నొప్పి సంఘటిల్ల
- గీ. నూర్పు వెడలక విజ్ఞానయుక్తిఁ బూర్వ, జనిశతంబులఁ దలపోసికొనుచు నిట్లు
కాంచు దుస్సహగర్భదుఃఖంబు మొదలఁ, బ్రాణి ప్రాచీనకర్త నిబంధనమున. 102
- సీ. ప్రేరణోత్కటసూతిమారుతాహతి గర్భమున నశోముఖముగాఁ బొరలఁబడుచు
దేహసంకోచకద్రోహిణానిలముచే నానాస్థిసంధిబంధములు నొగుల
శుక్లమూత్రపురీషశోణితావృతి బ్రుంగి ముఖము విచ్చిన్న మై మొదల వెడలఁ
గేశమూర్ఛాయుక్తిఁ గ్రిమివోలె నెట్టకేఁ దల్లిదుర్గంధరంధ్రమున వెడల
- గీ. జగతిఁ బడి బాహ్యవాయుసంస్పర్శనమున, నెఱుక చెడి కావుకావున నేడ్చుఁ బ్రాణి
అంపమునఁ గోయుగతిముండ్లఁ ద్రెంపునట్లు, యోనియంత్రప్రపీడచే నొడలు నొన్న.
- చ. మలమున బ్రుంగుఁ డైనతలిమంబుపయిన్ శయనించి మేను చీ
మలు దిన మక్షికల్ గఱవ మానుప నేరక యొత్తగిల్లి పై
నొలసినతీట గోకికొన నోపకయే వ్యవహారమజ్జనా
దులును బరేచ్ఛఁ గైకొనుచు దుఃఖము వొందు శిశుత్వవేళలన్. 104
- క. గురుజననిరోధశిక్షా, కరణంబులవలన నిలుపు గానక క్రిడా
పర మగుహృదయము దుఃఖి, కర మై తపియించుఁ బ్రాణి కామారమునన్. 105
- సీ. ఎవ్వండ? నెందుండి యెచటి కేమిటికి నే బద్ధుండ నైతి నేబంధనమునఁ
గారణం బెయ్యది? కాదు కారణ మెద్ది? యెద్ది కారణజన్య? మేది కాదు?
ధర్మ మే దేది? యధర్మంబు నే దిష్ట? డెందు వర్తించెద? నెందు నెలువ?
నేది కృత్య? మకృత్య మెయ్యది? గుణసంవిశిష్ట మెయ్యది? దోషజుష్ట మెద్ది?
- గీ. యనువివేకంబు లేక ప్రాయమునఁ గ్రొవ్వి, పశువువోలె శిశ్నోదరపరుఁడు నరుఁడు
సంచరించుచు నజ్ఞానసంభవంబు, నధికతర మైనదుఃఖంబు ననుభవించు. 106
- క. కరణకళేబరపాటవ, కర మగుప్రాయంబు తనకుఁ గలుగుటకు దురా
చరణమ ఫల మగు శిశ్నో, దరపరుఁడు సుఖంబ కాఁగఁ దలంచు న్వగయున్. 107
- శా. అజ్ఞానం బనఁ గాఁ దమోవిలసనం బజ్ఞానకార్యోదయం
బజ్ఞానానుగుణంబ కాన గళితోక్తాచార మాదానికే
బ్రాజుల్ ప్రాప్యఫలంబు నారకము కా భాషింతు రట్లాటచే
నజ్ఞానాదుల నిందు నందు నిజ మై ప్రాపించు దుర్దుఃఖముల్. 108

- సీ. మృగపక్షి రాక్షసోఽగవరాదులచేతఁ బరఁగుతాపం బాధిభౌతికంబు
 శీతోష్ణవైద్యుతవాతవర్షాదులఁ దనుకుతాపం బాధిచైవికంబు
 గుల్మజ్వరచ్ఛర్ది కుష్మకూలాదుల నవమానకామలోభాదిదశల
 శారీర మై మనోజనిత మై యిబ్బంగి నడరుసంతాప మాధ్యాత్మికంబు
- గీ. పండితోత్తమ! యిట్టితాపత్రయంబు, ప్రాక్తనం బైనకర్త నిబంధనమున
 ననుభవించుచు శోకార్తుఁ డగుచు నరుఁడు, బాల్యమున బ్రాయమున వృద్ధభావదశను.
- వ. వెండియు జరాప్రాదుర్భావంబున శిథిలం బై కుదురుప ట్టెడలి లివలివం గదలురదన
 పక్కులును, జీగి చెగి బిగి పదలి స్రగ్గి వగ్గువడి తరంగితాయమానం బైనసర్వాంగీణ
 చర్తంబును, బయలుపడి నిలువునం దేఱినబీటనరంబులును, అంతర్గతకనీనిక లై దూషి
 కాదూషితాస్రనిస్సృతిం జెక్కులం జిత్తడగొలుపుచు దూరితన్నైగ్ధ్యంబు లై వెలి
 కుఱికినకన్నులును, పుంజికొని వెడలి నిడుద లై యుడుంగక రసగిలునాసాకేశంబులు
 ను, లాలావిసిర్యాసంబులు నెలవుల నురుగుకొన దుర్గంధధురంధరం బైనవక్త్రకోట
 రంబును, ప్రస్ఫుటీభూతసర్వాస్థిస్థలంబును, పరిభుగ్నపృష్ఠాష్ఠిపరంపరాకంబు నయి
 కంపమానం బగుశరీరంబునుం గల్గి యెదుర నిల్చినం బొడగానక బెట్టు పిలిచిన వినక
 యాఘ్రాణించియు గంధంబు గొన నమర్థండు గాక చప్పరించియుం జవిపొం దెఱుం
 గిక జరరానలంబుకుంకళంబగుట నల్పహారండునునల్పల్ప విహారండునునై యెట్టకే
 నియుం దడవున లేచుచు నెట్టకేనియుం దడవునఁ గూర్చుండుచు నెట్టకేనియుం దడవు
 నఁజేష్టించుచు ననుభూతవస్తువుల నాక్షణంబ మఱిచుచుఁ బ్రవృత్తిప్రయత్నాక్షమం
 బు లైనసకలకరణంబులచే మరణంబునకుం గాలుచాఁచియుఁ బూర్వజన్మవ్యాపారం
 బులునుం బోనితనప్రాయంబునాటిపోకలు దలంచుకొని యున్ను రని వేడినిట్టూర్పు
 తోఁ బరితపించుచు నకృదుచ్ఛారణంబున మిగుల నలయుచు శ్వాసకాసమహాయాసం
 బున వేగుచు నంతకుం గంట బొట్టు వెట్ట నెఱుంగక వేగించుచు సంచారంబులకు
 నాకాంక్షించుచుఁ జవులు గొనంగోరుచు నొరులు లేవ నెత్తం బరులు శయనింపఁ
 దేయనఖిలకౌచవిరహితత్వంబున నెల్లరోతలకు నెల్లయై భృత్యులనమానింపం బరి
 జను లవహసింప బాంధవులు ముక్కు విఱువం బుత్రులు వేసరం గళత్రం బోకిలింప
 నివెమొదలుగా వార్ధకదుఃఖంబు లనేకంబు లనుభవించి యంతమీఁద నత్యంతదుస్స
 హం బైనమరణం బనుభవించుఁ దత్ప్రకారం బాకర్ణింపుము. 110
- సీ. హస్తాంఘ్రికంధర లవశంబులై త్రెక్లి కలయ నంగంబులఁ గంప మొదవి
 కలమాటు ముచ్చిక్లి కలమాటు దేవొంది తనకళత్రాదులతగులు మిగిలి
 మరణావయవవీడి మర్ర మ లేర్చిక్లి ప్రాణానిలంబులవట్టు పదలి
 తెల్లగుడ్డలు తెల్లగిల్లి తీవులు వట్టి దోషము ల్పొందుగఁ దొట్లగిల్లి

గీ. పొడమగుట్టైతి తాల్వోష్టపుటము తెండి, తాపమున దప్పి నాకటం వల్లం దగుచు
దుస్సహజేశమున మహాతురత యొదవ, నొరలుచును దేహ మొకభంగి నుత్కృష్టించు.

ఉ. వేదన మీఱ నిత్తనువు వీడ్కొని జీవుడు తీవ్రశోషణా
పాదకయాతనావపురుషస్థితుఁ డై యమదూతపాశదం
డాదులసేడ నుగ్రపథయానము నంతకదర్శనాదినా
నాదురవస్థలం బొగిలి నారకబాధలఁ బొందు మీఱటన్. 112

సీ. మొఱలుపెట్టఁగఁ బంపములఁ బ్రేంపఁ బడువారు పుటపాకములకాఁకఁ బొక్కువారు
వెడఁదగొడ్డండ్లఁ బచ్చడిసేయఁబడువారు పుడమిఁ బాఁతిన నుక్తిపోవువారు
కొర్ల వ్రేసిన గ్రుచ్చుకొని వ్రేలఁబడువారు నుష్వరొంపులఁ గ్రుక్క నురియఁవారు
కృత్తితతైలములఁ బక్వము సేయఁబడువారు దెంచనంబుల వ్రేయఁ బ్రెళ్లువారు

గీ. పులులుఁ బక్షులు భక్షింపఁ బొరలువారు, గలగి శతధానహస్తధాకారభిదలఁ
గలుగఁ బెన్నిక నిరయప్రకారములకు, దుగిఖి మేకైకమును గడు దుస్సహంబు. 113

క. నిరయానుభవముపిదపం, బరిశిష్టం బైనపూర్వపాపఫలంబున్
బొరయుటకుఁ గూలుఁ గ్రమ్మఱి, నరపశుమృగఖిగనగాదినానామోనిన్. 114

గీ. వినుము దుగిఖింబు నిరయసంస్థునక కాదు, శతమఖిస్థానమునయందుఁ బతనభీతి
నున్నదినములు నిర్వృతి నొందలేక, కూలుఁ బుణ్యంబుతుదిఁ జాల కుతలపడుచు.

క. మరలన్ గర్భము జన్తము, మరణము నిరయమును మఱియు మఱియు నయి నిరం
తరసంస్మృతిచక్రంబున, దొరలి నరుం డొందు సర్వతోదుగిఖిములన్. 116

గీ. సుతకశత్రాదినకలవస్తువులు వగల, బ్రుంగుపడనిసుఖంబు చేయంగఁ జాల
వేల నిన్నియు? సంసారి కెద్ది యిష్ట, మదియపో దుగిఖితరుబీజ మనఘచరిత! 117

క. బ్రదికెడునంతకుఁ బురుషుఁడు, ప్రిదులక నిలు వెల్ల వగలఁ బెనఁగొనియుండన్
గుదురుకొని దూదిమాఁగుడు, బొదివినకార్పాసబీజమునకుం బ్రతి యై. 118

సీ. ప్రకృతివైకాకృతిపరిణానుదేహంబు తన్నుఁ గా మూఢుండు చలఁచుఁ గానఁ
దదువభోగ్యము లైనధనగృహోదులయందుఁ దనకు భోగ్యము లనుతలఁపు పుట్ట
భోగ్యత్వబుద్ధిచే భోగింపఁ గామించు భోగవిఘ్నములపైఁ బొడము గినుపు
భోగంబు చవిచోకఁ బొడము లోభము లోభమున నొం డెఱుంగమిమోహమొదవు

ఆ. భోగలోభగర్వముల మదం బుదయింమ, భోగసిద్ధికొఱకుఁ బోక పెనఁగఁ
గలుగు మత్సరంబు గాన దేహత్తాది, జనిత మీదురంతసంసరణము. 119

ఉ. పుట్టుగుచెట్లకు న్నొలవఁ బోసినదిత్తులు శాంతిముస్తకున్
ముట్టియితోడజీవములు మోహపుట్టిర్లుకునుం గుహూనిశతో

కట్టనియిం డ్దఘంటులకుఁ గట్టడి యాసలసంప్రసూతికిన్
గుట్టలతోడగడ్డిజలు కోరిక తెప్పరి నొంపకుండునే?.

120

ఉ. లజ్జకుఁ బావు శీలముఁ గులంబు వడి న్విడిపించు సూన్యతం
బుజ్జననేయుఁ జేయ మొగమోటమిఁ దూలుచుఁ బాతకంబులన్
మజ్జన మార్చు నార్చు నభిమానము రోతల కియ్యకొల్పు నీ
ముజ్జగ మైనఁ ద్రిప్పఁ దుది ముట్టదు దా ధనకాంక్ష యేరికిన్.

121

చ. అడుగనియండజాదులకు నాకలి దిరకయున్నె? దీనుఁ డై
యడిగెడుచోట నెంతఘనుఁ డైనను హీనుఁడె కాఁడె? హీనుఁ డై
యడిగెడువాఁడు తృప్తిపరుఁ డానె? యతృప్తుఁడు సౌఖ్య మొందునే?
యదుగుట యెన్నిజన్మముల కాఱడి నెప్పగ వో తలంపఁగన్.

122

శా. పాత్రాపాత్ర వివేకరిక్తులు శుభప్రారంభముక్తు ల్పూర్తి
పోత్రీప్రాయలు తత్త్వసాధనకథాబోధానపాయుల్ శ్రవో
నేత్రప్రణకజిహ్వా కాపరమనోనిత్యానుకూలు ల్పదా
మూత్రద్వారసుఖాతిలోలు రహహా! మోక్షం బపేక్షింతురే?.

123

క. మలమూత్రరక్తపిత్తా, దులు వేర్వే రైన రోసి దుర్త్తదుఁ డిహిహి!
మలమూత్రరక్తపిత్తా, దులస్త్ర వగు దేహ మింపుతోఁ గామించున్.

124

శా. చన్ను ల్కాఁక పసిండికుండ లంట పక్షశ్చర్మ దుర్దాసముల్
కన్ను ల్కొవ్వొదమ్మిఁజేకు లంట వేల్లదూషి కాగోళముల్
వెన్ను లోగయనంటియాకు లంట సంవీతాస్థిపుంజంబు లీ
యన్ను ల్సౌఖ్యము గాఁ దలంచుజను లాహా! యెంత మూఢాత్ములొ?.

125

క. అందాఁక గురువు దైవము, నందాఁక న తగవు ధర్మ మంతస్సహనం
బందాఁక నెల్లగుణములు, నందాఁకం గినుపు వొడమ చెట్టినరునకున్.

126

ఆ. కినుపు దొఱంగలేనిమనుజుండు సత్కర్త, మాచరించు టెల్ల ననఘచరిత?
యింట నున్నపిట్టినెవరింపకుండియ, యనుఁగుఁజిలుకఁ బెనుచునట్ల కాదె?.

127

ఉ. ఏకడఁ జొచ్చునో సుకృత? మెచ్చట డాగునొ తృప్తి? యెప్పుడో
పోకడ కాంతి? కెం దణగిపోవునొ సౌఖ్యము? మాన మేమి యా
నో? కృప యెట్లు మాయమగునో? యశ మేగహనంబు దూఱునో?

లోకమునం దెఱుంగ మొకలోభ మెదిర్చినమాత్రం జిత్ర మై.

128

చ. ఇదుమను ధర్మశాస్త్రకథ లన్నియు మిథ్యలు కూటిమాత్రమున్
గుడచుట దుర్వ్యయంబు కొడుకుం బగవారి డడుగంగఁ జూచు నేఁ

గడపటఁ బ్రాణ మన్న సుఖగౌరవ మన్నను దైవ మన్న నే
ద్దడయు ధనంబ తత్త్వ మనఁగా విను మర్తమ పొమ్ము లోభికిన్.

129

గీ. చంద్రసూర్యాగ్నిరుచులచే సడలిపోని, యట్టిమోహంపుటిర్లచే నంధు లగుచు
సౌఖ్యమార్ద్రంబు గానక సకలజనులుఁ, గూలుదురు మాతృగర్భాంధకూపతతుల. 130

క. మును గలిగియు రూపఱినం, గనియును విషయముల మఱియుఁ గాంక్షించు నిశ్చ-
యనుభవముమీఁద నెఱుంగని, మనుజాభము మోహ మొరులమాటల విషయే? 131

గీ. నురలకుండుట యెఱింగియు మఱివలేరు, విడక పోరామి యెఱింగియు విడువలేదు
కానిపని యోట యెఱింగియు మానఁ జాల, రద్భుతము గాదె మోహంధులై చనరులు?

ఉ. మేరువుఁ బూరిగాఁ దలఁచు మి న్నటచేతన మూయఁ బైకొనున్

నీరధిఁ బుక్కిలింతు నను నిర్జరనాథుడ నేన పొమ్మనున్

ధారుణి పెల్లగింతు ననుఁ దా నొకమానవకీట మైన నె

వ్వారలు మాన్న లే రిది ధ్రువంబు నుదం బనుసన్ని పాతమున్.

133

చ. గురువులకంటెఁ జుల్కనయుఁ గ్రూరతకంటె హితంబు దుర్జనో
త్కరములకంటెఁ జుట్టలు పృథాకలహంబులకంటెఁ గృత్యముల్
దురితముకంటె మేలు పరదూషణవృత్తముకంటె వేడ్కయున్
ధరఁ దమకంబుకంటె మఱి ధన్యత గల్గదు మర్త్యకోటికిన్.

134

క. ఇచ్చెద నను సర్వస్వముఁ, జొచ్చెద నను మర్త్యుఁ డెదిరి సొద యైనఁ దురిన్
జచ్చెద నను పెడపనికై, మచ్చరమునకంటెఁ గీడు మఱియుం గలదే?.

135

క. అనుభోక్త డ న్నెఱుంగం, డనుభవకారయిత వార్త యైనను నెఱుంగం

డనుభావ్యతత్త్వ మెఱుంగం, డనుభవమే కాని బద్ధుఁ డంధుఁడ కాఁడే?.

136

చ. విడువఁడు సౌఖ్యము న్నటచి వేమఱు నకుంశబాధ నెమ్మిఁ గో

రెడు నగపడ్డ సింధురమురీతి ఫలోత్కటబంధనంబు మా

నెడుదెఱి వేర్పరించుకొన నేరక యింక్రియపంచకంబుచే

నుడుగనికోర్కిఁ దీర్చుకొను చుండుట మేలుగఁ జూచు జీవుఁడున్.

137

మ. ప్రతిదేహప్రళయంబు నందనతనూబంధానుసంబంధుఁ డై

ప్రతినైమిత్తికమున్ జతుర్ముఖశరీరస్తంభుఁ డై ప్రాకృత

ప్రతికల్పాంతమునం బరాత్తతను నిర్తగ్నాత్ముఁ డై యాలయ

త్రితయంబందు నరుండు వీడఁ డచిదాప్తిం గ్రమ్మఱిం బుట్టుచున్.

138

గీ. ఇట్టిసంసారబంధంబు హేయ మగుటఁ, గనియు వినియు విరక్తుండు గాక మఱియుఁ

గోరి పొందు నరుండు తత్కారణం బ, నాదికర్తప్రవాహంబు మేదినిక!.

139

చ. ఫలరసవాసనాప్రదవిభాగవళంబునఁ గర్తృశక్తికై
 గల విరుభంగి యందుఁ బ్రతికర్తవిధానఫలానుభూతులన్
 బొలియఁ బురోంశ మున్న పెరస్త్రపు ఘటించుదురంతవాసనా
 బలమున నుత్తరోత్తర మపారనిరంతరకర్త బంధమున్.

140

❀ మోక్షోపతరణము. ❀

చ. అట్లుగుట సంసారచక్రంబు కర్త మూలం బగుటయుఁ దత్కర్తంబు దురంతం బగుట
 యుఁ దప్పదు. చినను సుకృతదుష్కృతరూపం బైనయాకర్తంబుభగవదానుకూల్యప్ర
 కృష్టిప్రాణికూల్యప్రకృష్టిరూపంబగుట ననుగ్రహనిగ్రహంబులచే సుఖదుఃఖప్రదుం
 దయినయీశ్వరునకుం బ్రాధాన్యం బంగీకరింపలే కుండుటయ కాదు, తానునుం దత్సం
 కల్పాయత్తసత్తాప్రవృత్తికంబు. ఈయర్థంబుసృజ్యసంహార్యకర్త నిరపేక్షయుగవత్సృ
 జ్ఞిసంహారాదులయందు బ్రసిద్ధంబు. అట్లు గావున నిరంకుశస్వతంత్రుండయినయీశ్వ
 రుండు వైషమ్యనైర్మల్యంబులకు లోనుగాక తత్తత్కర్తానుగుణంబు గా స్వర్గనిర
 యంబు లొసంగునట్లు యచ్యుతస్వానుకూలప్రవృత్తిరూపం బైనయనాది మోక్షబీ
 జంబుగలచేతనునకు మోక్షం బొసంగు. తత్కర్త్రమంబు సాచధానుండవై వినుము విశే
 షంబుల నెల్లజీవులం నత్తత్కర్తానుగుణంబు గా సంసరింపజేయుచు లీలాప్రవృత్తుం
 దయ్యునీశ్వరుండు సమయప్రతిపక్షవీక్షావరుం దై యొక్కకాలంబున నొక్కచో
 నొక్కరునకుఁమునాక్షరన్యాయంబుననొక్కయాదృచ్ఛికస్వ సేవాచరణంబు గలుగం
 గటాక్షించి యందుం దచ్చేతనాభిప్రాయంబు లేకుండిన స్వాభిప్రాయంబునన యది
 నెపంబుగా నతని నుద్ధరింప నన్నద్ధం దయి విశేష ప్రయత్నంబునకుం బొచ్చు నట్లు
 గుటంజేసి.

141

క. తాదృగ్విరోధలక్షుతర, యాదృచ్ఛికసుకృతికుం దనంతరదేహ

ప్రదుర్భవంబునప్పుడ, శ్రీవయితేక్షణసుధాభిషేకముఁ గాంచున్.

142

గీ. ప్రియపురుషుండు తనజనియించునపుడ, యజకటాక్షీతుఁ దై రాజసాత్త్వకుండు

హరికటాక్షీతుఁ దై తామసాత్త్వకుండు, హరికటాక్షీతుఁ దై సత్త్వవరుండు నగును.

చ. ప్రశ్నృపకారాదిహేతునిరపేక్షంబుగాఁ గేవలకృపైకమూలం బగుట నదియ భగవం
 తునకు నిర్దైతుకకృపాకటాక్షంబు.

144

ఆ. కాన నిర్దిజాయమానకటాక్షంబు, గలుగఁ గలుగు సత్త్వగౌరవంబు

సత్త్వగుణమువలన సదసద్వివేకి యై, హితపదంబు దనకు నెఱుంగ నేర్చు.

145

క. సదసద్వివేక మొదవిన, మదముక్తకుదృష్టిబాహ్యమత మగుచుఁ ద్రయీ
 పదసేనితాభిముఖి మై, నదలదు సత్సంగమంబు వసుధాధీశా!

146

- క. సాత్వికశాస్త్రప్రపణఁడు, సాత్వికసత్సంగమంబు సడలక భగవ
త్తత్వకథాశ్రవణంబున, సత్వరతవిముక్తి నొందు సంసారమునన్. 147
- గీ. భ్రాంతి వాసిన మున్ను తద్భ్రాంతికతన, తనయొనర్చినవిక్రియల్ దలఁచి సోలె
దేహమాత్మ నువిభ్రాంతి చెలిసి నరుఁడు, ప్రాగహంకృతి కాత్మలోఁ బరితపించు. 148
- ఆ. తనువుఁ దన్ను గాఁగఁ దలఁచుట తనుభోగ్య, విషయ మాత్మభోగ్యవిషయ మనుట
యిరుఁడెఱంగుభ్రాంతి యిదియ కదా! యవి, ద్వామఃఖిజచీజ మనఘచరిత!. 149
- క. తనుఁ దనువు గామి యెఱిఁగినఁ, దనుభోగ్యములందు భోగ్యతామోహంబున్
దినదినమున సడలి క్రమం, బున విషయవిరక్తిఁ గాంచుఁ బురుషుం దనఘా!. 150
- క. కూరిమి విఱిగినసతిపై, నేరమి దోచుగతి విషయనిస్పృహమతి యై
కోరిక లుడిగినవానికి, నూగక విశ్వంబుమీఁద నొల్లమి పుట్టున్. 151
- క. ప్రవితతవైరాగ్యమహా, దవదహనశిఖాముఖాతితప్తఁడు తనకున్
భవసింధుతరణమునకున్, బ్లవము సదాచార్యవర్యపద మని చేరున్. 152
- న. చేరి గురుని దర్శించి పూర్వోక్తసదుపాయస్వీకరణంబున భగవద్భక్తుండై తదనుగ్ర
హాతిరేకంబున ముక్తుండగు నట్లుగావున నీశ్వరునకు వైషమ్యాదిపరిహారార్థంబు గానిం
తయుం బ్రపంచంపంబడియె నింతియ కాని సర్వసారం బైనరహస్యం బొక్కటి
యాకర్ణింపుము. 153
- గీ. గణనచో ధనికునిచేతఁ గనకకోటి, నొండెఁ గాకణికాకోటి నొండెఁ జెందు
గవ్వయునుబోలె మోక్షకత్యముననొండె, బంధముననొండెఁ బడుఁ బ్రాణి భగవదిచ్ఛ. 154
- వ. ఈయర్థంబు 'నినిషాదోనినిష్ఠా' శ్రుతి సిద్ధం బని చెప్పి విరమించిన సర్వసందేహ
నివృత్తం బైనచిత్తంబు పరమనిశ్చయానందమగ్నంబై నృపకులతెలకుండు కులగురు
నకు సాష్టాంగం బెరఁగి లేచి కృతాంజలి యై. 155
- గీ. ఉక్తసాధనమున మోక్ష మొనవునంత, కోర్వ వాత్సల్యనిధి పురుషోత్తముండు
నయనగోచర మగుసాధనంబు నాకు, నట్ల నానతి యిచ్చి కృతార్థుఁ జేయు. 156
- నసిష్ఠుండు మాంధాత కష్టాక్షరీమంత్రరత్నము నుపదేశించుట.
- వ. అనిన నతనిభగవత్ప్రవణ్యంబునకుం దనయొపదేశసాఫల్యంబునకు నలఁ యట్లేని
తపంబునం గాని శీఘ్రంబున నిట్టికోర్కీ సిద్ధింప వగుటం దపంబునేయు మని వ్యక్త
లక్షణంబున నతని భగవత్ప్రపన్నునిం గావించి జప్యం బైనమంత్రంబునుం దవర్థ
రహస్యంబునుం దదనుష్ఠానప్రకారంబును దదుచితనియమంబులు నుపదేశించి దీవించి
ఋషులుం దాసును బూజితుం డై వీడ్కొని చనినయనంతరంబ రాజన్తనరుండును
తమసాసరయూమధ్యంబునం గృతతపోధనుం డై యుక్తనిష్ఠుం దపం బొనరింపం
దొలుంగె. 157

❧ ఆ శ్వా సాం త ము. ❧

ఉ. తాక్కికవామనోన్నతలతామధుకోశ నిరీశసాంఖ్యయో
గార్క యపూర్వవిర్వహితృహంసఘనాఘన నిర్గుణోక్తిమ
స్వర్కటనారికేశఫల మామకసాత్యవతేయ వాఙ్మయో
పర్కసుధార్ణవోదయనిధాయకపార్వణశర్వరీపరా.

158

క. ప్రచ్ఛన్నబౌద్ధమస్సహ, హృచ్ఛర లక్ష్మణమునీంద్రహృదయాదర్శ
స్వచ్ఛకరప్రతిఫలిత, స్వచ్ఛరణస్వస్వరూపసహజాకృతికా.

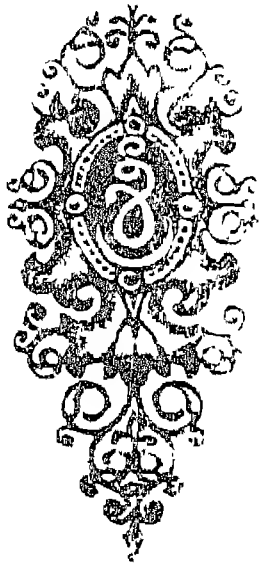
159

ప్రస్థితి. నిత్యధర్మాత్తకా నిత్యధర్మాస్పదా, నిత్యచిద్రూపకా నిత్యరూపాజ్జ్వలా
నిత్యబోధాశ్రయా నిత్యచింతాశ్రకా, నిత్యనిర్వేదకా నిత్యభేదాంచితా.

160

గద్య. ఇది శ్రీమద్భట్టపరాశరదేశికేంద్రచరణసరసిరుహసేవకోపసేవక నరసింహనామ
ధేయప్రణీతం బైనకవికర్ణరసాయనం బనుకావ్యంబున వసిష్ఠాగమనంబును, రాజ
ప్రశ్నప్రతివచనంబులును, అందుఁ గర్తృస్వరూపబ్రహ్మస్వరూపంబులును, వేదవేదాంత
పురాణస్వరూపనిరూపణంబును, భక్తిప్రపత్తిరూపసాధననిరూపణంబును, సంసార
నిరూపణంబును, మోక్షావతరణంబును నన్నది పంచమాశ్వాసము.

ప ష్టా శ్వా స ము.

గంగధరాధిప శృం
 గారరసాధీశభావ గరుడగమన సం
 స్థైరముఖాంబుజమధురా
 కారాలంకృత నమజ్జగజ్జనహృదయా.

1

❧ మాంధాత తపంబు నేయుట. ❧

ప. ఇ ట్లమ్మహీవరశ్రేష్ఠుండు నిష్ఠురతపోనిష్ఠుం డై.

2

చ. పరువడిఁ గందమూలఫలపర్ణజలంబులఁ గొన్నికొన్ని వ
 త్సరములు వోపఁ గాఁ బిదప సర్వము మాని నిజాంతరంబునన్
 హరి భజించి శేషపవనాశనభర్తయుఁబోలే నాతఁడున్
 గరువలఁ గ్రోలఁ జొచ్చెఁ ద్రిజగంబులు విస్తయ మొంద నయ్యెడన్.

3

❧ గ్రీష్మర్తువర్ణనము. ❧

క. ఆతనిసమగ్రం బగుతీ, ప్రతపోన్ని జగంబు నిండ వడిఁ బర్వినసం
 గతి దుస్సహోష్ణసంప, ద్వితతం బై యంతలోన వేసవి వచ్చెన్.

4

ఆ. తావతప్రజంతుతతుల విశ్వంభర, గర్భమున భరింపఁ గరుణఁ దలఁచి
 తెఱసి యిచ్చె ననఁగఁ దీవ్రాతపాహతి, నేల నెల్ల గాఁడి నెఱియ లొదవె

5

నీ. ఏకార్ణవంబులో నిర వైనవటవత్రశయనంబు మదిఁ గోరె శార్ణపాణి
 యష్టమూర్తులలోన నంబురూపము నాత్మఁ గాంక్షించె హరిణాంకఖండమాళి
 ప్రథమాంబుజపూణభావస్థితియ వేడి యభిలషించెఁ బయోరుహాసనుండు
 వేడ్క గా కుండియు విలయోదకోదరస్థితి యపేక్షించె ధాత్రీపథూటి

గీ. హేమరజతాచలాదిమహీధరములు, హిమగిరిత్వంబు మతుల నూహించుకొనియె
 సకలలోకానివార్యదుస్సహహోష్ణ, భీష్మగతి యైనయత్తుహగ్రీష్మవేళ,

6

క. ఆమనిరాజ్యం బెడలుట, గామఁడు నెల వేది యున్నఁ గ్రమ్మఱ గ్రీష్మం
 బాముక్తహారతోరణ, భామాకుచమండలమునఁ బట్టము గట్టెన్.

7

సీ. సరసేపునగపునస్సలెలఖేలనముల సరసగైరికపటాచ్ఛాదనముల
 సహమాంబుఘనసారచందనచర్చలఁ దారహారావళిధారణముల
 యంత్రధారాగృహభ్యంతరక్రీడల శశికాంతశయ్యాంతసంవసతుల
 సంతతకరతాళవృంతవీజనముల చిరసాంద్రచంద్రికాసేవనముల
 సీ. స్వాదుఖిర్జూరనారికేళాదివివిధ, సారపానకరససుధాస్వాదనముల
 హితసమీహితగతుల జయించి రపుడు, దంపతులమోఘనైదాఘతాపభరము. 8

ఉ. అట్టిసిదాఘవేళ నిబిడాగ్నులు నల్లడలందుఁ బర్వఁగాఁ
 గట్టగ నేల యంగుళ మొకండ ఘటించి ఖరాంశుమూర్తిపైఁ
 బెట్టినచూడ్కితో హృదయపీఠికయం దమృతాబ్ధిమందిరుక్
 బట్టము గట్టి దుస్సహతపం బొనరించె జగంబు బెగ్గిలన్. 9

పర్వర్తువర్ణనము.

ఉ. దీప్తిత మయ్యె నంతట నదీనవయావన మంబుజాననా
 తోపకవాటనిర్ఘటనకుంచిక చాతకనిర్జలప్రతో
 ద్యాపన మబ్జినీషికసనాస్తమయంబు మయూరనర్తనా
 టాపవిఘ్నోపదేశకనటుండు పయోదసమాగమం బిలన్. 10

ఉ. చాతకభాగ్యరేఖ జలజాతపరిచ్యుతి పక్వకందళీ
 సూతిచికిత్సకాంగన ప్రసూనశరాసనరాజ్యలక్ష్మీ ప్ర
 ద్యోతనచంద్రమణిపటువిధుంతుదభీషక సర్వజీవజీ
 వాతువు గాన నయ్యె నపవారిధిరోదయవేళ యంతటన్. 11

మ. విరహిస్వాంతమనోజపాపకశిఖావిర్భూతధూమంబులం
 బతకాసారగతాసితోత్పలకలాపంబుల్ జగన్తండపా
 పరిసీలాచ్ఛవితానచేలములు దృఢ్యద్రీప్తనిర్వాపణో
 ద్ధురపర్వాగమరాజభద్రకరు లుద్ఘోషించె నూత్నాభ్రముల్. 12

ఉ. పచ్చె ఘనాఘనంబు లివె పల్లభు లేలాకొ రా రటంచు వి
 ద్యుచ్ఛలనోద్యతద్యుతుల కుల్కుచుఁ ద్రోవలు నిక్కి చూచి వా
 పుచ్చక నెవ్వగ న్నగపు పుట్టఁగఁ బాంధసతు ల్నిగుడ్చుపె
 న్నెచ్చనియూర్పుల స్వీరిసె విన్నపయిం బ్రథమాంబువాహముల్. 13

ఉ. నీరం బప్పుడు నూతులఁ, బూరించె నటంచు నేల పొగడఁగ? నాకొ
 క్కారుతఱి బాష్పవర్షము, పూరించెం బాంధకర్ణపుటకూపములన్. 14

సీ. కేసీనలగ్నేహకేకీకేకారవోన్మేషంబు చెవులఁ దేనియలు చిలుక
 నభినవాత్సల్యగర్జిత రివోల్లసనంబు లీటియఁ గొంగిటిబిగి నినుమడింప

- ధారాశనవనవోద్ధామసౌదామని ప్రభవించుటలుకలఁ బాయఁ ప్రవ
మణిగవాక్షనిరీత్యమాణవాసనధనుర్విభవముల్ చూడ్కులవిం దొనర్పఁ
- గీ. జంద్రకాంతావళీకనిష్ఠందమాన, నీరధారాపరంపరానిష్ఠయత్న
యవనికారమృకనకహర్త్యములయందుఁ, జెందు దంపతికులము వార్ని కసుఖంబు.
- మ. శ్లథవేణీభర మై మహోష్ణబహునిశ్వాసానిలంబు వ్యయ
త్పథముం గ్రావఁగ మోము తెత్తి తము నుద్యద్ద్యుతై చూడఁగాఁ
బధికస్త్రీనయనాబ్జకోణవిగళద్యాష్టాంబుబిందుచ్ఛటల్
శ్రుధమాంభకకణికానిపాతము లగుంబ్రావృట్టయోదాకిన్.
- గీ. ఒదరి విరహుల నులకింప నోపెఁ గాని, యరులకలమి బయల్పంద యేగెడునభి
సారికలశంక గొలుపంగఁ జాల వయ్యె, నూర్జితము లై నఘనకాలగర్జితములు.
- చ. చలఁ బడి యున్న పేరలుక శయ్యపయిక్ మొగ మీనికాంత లా
తొలుకరివేళకామజయదుందుభిఘోషమువోనిగర్జకుం
గళవళ మంది బిట్టు తముఁ గాఁగిటఁ జేర్పఁగఁ బ్రాణవల్లభుల్
దెలియఁగ నేర రాత్తులఁ దదీయవిశుద్ధవిదగ్ధభావముల్.
- క. ఇక్కువ చేయఁబగలును, నొక్కటిగ మొయిల్లు పర్వి యుండినయపు డా
క్రొక్కారుకలమి యే మన, నిక్కిన నందుకొనవచ్చు నింగిఁ చలంపన్.
- ఉ. క్రూరతటిత్కపాణవతి రూఢబలాకకపాలమాలికా
హరిణి నిర్నివారణవిహారిణి కాళిక కాళికాగతిక్
దారుణలీలమై భువనదాహకుఁ డై ననిదాఘదైత్యు నం
భోరుహమిత్రు పేరితలఁబుచ్చుక మ్రింగె విచిత్రవైఖరిన్.
- క. పిరిగొనుతొలుకరిమొగుళుల, భరితాంధంకరణమునకు బాసట యయ్యెన్
బురివిచ్చి యాడునెమళుల, నిరస్తతాపింఛపింఛనిర్భరదీప్తుల్.
- క. నిర్భరగతిఁ గరకాసం, దర్భంబులు రాలె నంత ధరపై జలదా
విత్భావమగ్నహంసీ, గర్భస్రవదండపిండఖండము లనఁగన్.
- క. తుంభీనసములు ద్రేలిన, గుంభనమునఁ గుంభిహస్తగురుతరధారా
రంభమున రేయుఁబగలున్, గుంభద్రోణములు వట్టి కురిసె న్వానల్.
- వ. ఇట్టివర్షాగమంబున.
- గీ. జలధరంబులు గురిసె నాసారవృష్టి, బయటఁ బద్మాసనస్థుఁ డై పల్లటిలని
యత్తపోధనవర్షపై నతని కదియ, చిరతపోరాజ్యపట్టాభిషేక మయ్యె.

అంత హేమంతర్తువర్ణనము.

- ఉ. అంతఁ గ్రనుంబుతోడ శరదంతమునం బరిముక్తిమై జలం
బంతయుఁ కెల్లుటం జలక పై తెలు పైఁమొయిల్లు గాడ్పుచే

- నెంతయు ఘోర యై విరిసి యీగతిఁ దూలె నొకో యనంగ హే
మంతమహాదయంబున హిమంబు తమంబుగ ముంచె లోకమున్. 26
- క. కలయ జగ మెల్ల ముంచిన, బలు వగునమ్మంచులోన భావింపఁబడున్
వెలుగులఁజేఁ డొక వేళ, న్వేషపుఁదెరలోనిదర్పణంబును బోలెన్. 27
- క. దీక్షితముక్తాహారముఁ, బాఁసినదోషంబు తలఁపువాఁటినఁ బశ్చా
త్తాపమున నొక్కొక్క సతులకుఁ, బాపటము త్రియము లయ్యెఁ బ్రాణేయంబుల్. 28
- క. నలువ దొలంగుట కుల్కుఁచుఁ, బులకలు పుంఖానుపుంఖముగ భీతి మదిం
దలకొనఁ ద్రిలోకి వడవడఁ, జలియించెన్ శిశిరనూత్న సంగమ వేళన్. 29
- క. చెప్ప నశక్యం బగుచటి, యప్పతిలం బాలవృద్ధయువజనములకుం
దప్పక శరణము లయ్యెం, గుప్పసములు ముర్తురములు గుచకుంభములున్. 30
- ఆ. అట్టిశీతవేళయందుఁ గుత్తుకబంటి, నీటఁ దపముచేసె నిష్ఠ నతఁడు
నిజతపోగ్నివలన నిఖిలలోకము శీత, భావ మెఱుంగ కాత్మఁ బరితపింప. 31

నారదుఁడు మాంధాతృతపశ్చరణము నింద్రుని కెఱిగిండుట.

- గీ. ఇట్లు దప మాచరింప మహేంద్రుఁ డున్న
కొలుపునకు నేగి కయ్యపుఁ గూటితపసి
యతఁడు గావించుపూజన మంది కలదు
చింతనం బొందు వలయు నేకాంత మనిన. 32
- క. ఏకత మని వినిపింపఁగ, నేకతమో? యనుచు సంశయించుచు వేవే
పాకాఁకొల్పొ వీడ్కొని, యేకాంతమనందు నతని నే? మని యడుగన్. 33
- క. ఓయమరేశ్వర! యిట ము, న్నేయగములఁ గనియు వినియు నెఱుంగము వినుమో
హా! యదె మాంధాతృమహీ, నాయకుఁ డుగ్రముగఁ దప మొనర్పఁగఁ గంటిన్. 34
- గీ. అతులయోగసమాధిచే నత్తపస్వి, నిశ్చలుం డని వేఱి వర్ణింప నేల
యతనిఁ గనుఁగొన్నయంత నత్యద్భుతముగ, నిశ్చలుం డెంతవాఁ డైన నిర్ణరేంద్ర! 35
- గీ. తలఁపులోపఱ్ఱోర్కి తీపలు ఫలంప, మొదలఁ దగఁ బల్లవించినమరువుచూపు
సంతతస్నాననియమైకశాలి యతని, పాటలాంశుజటాచ్ఛటాప్రాంచలములు. 36
- ఉ. హెచ్చుతపోగ్ని యప్పు డపు డీనెడుపిల్లలువోలె నల్లడం
జిచ్చు తెలర్ప నుంగుటముచేతన నిచ్చి ఖరంశుమూర్తిపై
వెచ్చనివేళఁ బ్రత్యహము విచ్చి తనర్చుట గాని మోడ్పమిన్
నిచ్చయ మమ్మహామహుని నేత్రము లబ్జము లౌట వాసవా! 37
- ఉ. కర్తవు గాన నిక్కముగఁ గన్న తెఱం గెఱిగింతు నీకు సా
ర్వభృతపుష్పసంపదల రంజిలుతద్వనవాటి నందన

స్ఫూర్తి వహించు నిట్లు బలసూదన తావకలక్ష్మీ తత్తప
స్ఫూర్తికి మెచ్చి తాన చనఁ బూని పదం బిడి యున్నదో సుమీ! 38

గీ. ఆసమసింహాసనస్థుఁ డై యఖిలరాజ్య
వైభవంబులు గైకొంచు వఱలువాఁడు
నియతిమై గాలి గ్రోతెడు నేఁడు నహహ!
యధిప! యతఁడు మహాభోగి యగుట నిజము. 39

ఆ. కోర్కిప్రేరకమునను గులశైలమునుఁ బోలె, నిశ్చలత నతఁడు నినిచెఁ గాక
భృశతపంబునలనఁ గృశఁ డతం డొకమంద, పనను నేత నెగసి పాఱఁ జెట్లు?.

ఉ. శిష్టగున తపస్విజన శేఖరుఁ డుగ్రతపంబుచే బస
భ్రష్టునిఁ జేయఁగాఁ దలఁచి బ్రహ్మహరారులలోన నొక్కయు
తక్కుప్తునిమీఁదఁ దాను జగతిం గలవైరము గొంట యెట్ల వి
స్వప్తము గాన లేగు మృగజాతినిరోధము తద్వనంబునన్. 41

క. ఏల పలుమాట? లనిమిష, పాలక! యెల్లింట నేట ఫణియించుఁ దదు
తాలతపకల్పకమున, రాలెడువడపిందె నీదురాజ్యం బనఁగన్. 42

గీ. ఖచరచర! చెప్పితిమి నీకుఁ గన్న తెఱఁగు, చిత్తగింది ప్రతిక్రియ నేయఁ మిపుడ
యనుచు వీడ్కొని నారదుం డరుగుటయును, దెంచమునఁజాలఁగలఁగి పురందరుండు.

❧ ఇంద్రుఁడు మాంధాతృతపంబుఁ జెఱుప నచ్చరలం బంపును. ❧

క. మంత్రుల దిక్పాలుర నయ, తంత్రజ్ఞులఁ బించి కూడి తానున్ వారున్
మంత్ర పరు లై తదీయని, యంత్రంబునఁ బిలువఁ బనిచె నపు డచ్చరలన్. 44

సీ. విధివత్సమాపితవివిధయజ్ఞఫలంబు లుంకున యైనయేణాంకముఖులు
పటునంగరాంగణగ్రాణదానంబులు రోవెల యైనమెఱుంగుఁబోండ్లు
నిరుపమతమతపకపరమపుణ్యంబులు కట్టడ యైనశృంగారవతులు
కల్పాకతీప్రనైకప్రతాచరణముల్ మూల్యంబు లైనయంబుజపదనలు

గీ. పట్టుఁగొమ్ములు రమణీయభావములకు, జన్మభూములు తారుణ్యసంపదలకుఁ
ప్రప్యదేశంబు లతులాభిరూప్యములకు, వచ్చి రచ్చర లనిమిషస్వామికడకు. 45

ఉ. పంకరుహాయతాక్షులు త్రపావినయంబుల తెప్పపాటునం
బొంకము చూపుచూపుగమిఁ బూజ యొనర్చుచు బాహుమూలదీ
ప్యంకురహేమనిష్కనిచయంబు లుపాయన మిచ్చి కంకణ
క్రేంకృతు లుల్లసిల్లఁగ మొగిడ్చిరి చేతులు దేవభర్తకున్. 46

గీ. జంభరిపుకొల్వ రంభాదినతులచేతఁ, బంచసాయకసాయకప్రాయ మయ్యె
వారిఁ గనుఁగొన దిక్పాలవరులమనము, పంచసాయకసాయక ప్రాయమయ్యె. 47

క. ఉల్లము వే ట్రైవసు, వ్యుల్లభుఁ గని రంభ యపుడు దప్పక రామా
పల్లవకరముఖవీణా, వేల్లితతానప్రతానవినిమయఫణితిన్.

48

ఉ. దేవ! సురాధినాథ! భవదీయమనోబ్జమునందు వింతగా
నీవిధిఁ జింజిలంగఁ గత మెయ్యవి? నేఁడు తపోనిమిత్త మెం
దేవేదవార్తగల్గెనొ యదేనిఁ దపోధనశుద్ధచిత్తము
క్తావలి గ్రువ్వఁ గా గుణము లొట యెఱుంగవె మత్కూటాక్షముల్!

49

సీ. పంచాగ్నిశిఖలచేఁ బరితపింపనివారి విరహాగ్నిశిఖలచే వేఁచి విడుతు
వర్షాంబుధారలవడిఁ గలంగనివారి మోహదృష్టాగారల ముంచి కలఁతు
మంచుచిల్కుటకు రోమాంచ మొందనివారి ననుపు పుట్టింతు లేనప్పు చిలికి
సతతోపవాసు లై చవులు డించినవారిఁ దవులెంతు నధరాన్మృతంబుచవులఁ

గీ. గాదు లక్ష్మ్యంబు నాకు లోకత్రయంబు, పలుక నేటికి బహుగుతాపచులకథలు?
నన్మృజూడక నాపేరు విన్నమాత్రఁ, బల్లవింపవె రాతిరూపంబు లైన.

50

గీ. కార్య మెఱిగినఁ దీర్చియ కాక నీదు, సన్నిధికి వస్తుమే మేము జంభమధన!
యొక నైనను బంపు మమ్మితమండి, మృగ్య మగుఁ గాని జగతి వైరాగ్యపదము.

చ. అన విని సంతసించి త్రిదశాగ్రజి లోనికలంకు దేఱి యా
నన మెగయించి మించి చిఱునప్పు దొలంకెమసాదరావలో

కనములఁ జూచుచుం బల్కెఁ గామిను లిందఱు మీ రమోఘసా
ధనములు గల్గ నాకుఁ గలదా మదిలో నణువంత వంతయున్?.

52

క. పోలించి చూడ నఖిలో, తొలం బగునాకనామదైవతలక్ష్మీ
లీలాసౌధము నిలిపిన, మూలస్తంభములు గారె? ముద్దియలారా!.

53

గీ. ఆద్రిపక్షాభిహతిమాత్ర కశని గాని, యహహ! ప్రతిపక్షపక్షాభిహతికి నెల్ల
సంతతము మాకు నమ్మినసాసనంబు, చలితభవదీయవీక్షణాంచలము గాడె?.

54

ఉ. ఆరసిచూడ వేదములయట్ల మనంబునఁ దోచి యున్నశృం
గారరసాధిదేవతలఁ గంజవిలోచనలార! మిమ్ముఁ బెం
పార సృజించెఁ గాక తనయంతన యేని గణింప నెట్లు లం
భోరుహసూతి మీభువన మోహనరూపవిలాససంపదల్?.

55

ఉ. గట్టిఁ నెట్టిచోట ధృతికంకటముల్ విదళింప నేర్చు మీ
యట్టియ మోఘసాధనములందుటఁ గాక జగత్త్ర యీజయం
బెట్లు ఘటించు మన్తధున? కింతయు నిక్కువ మిట్లు గానిచోఁ
బట్టినఁ గందుపువ్వు లొకబాణములే యలశంబరారికిన్.

56

- ఆ. ఇట్టిమిముగుటించి హీనకార్యం బైన, మాకుఁ బ్రళయ మనుచు మగువలార !
భయ మొనర్చెఁ గానఁ బనిచెద నొక్కకా, ర్యమున కరుగవలయు నదియు వినుఁడు.
- వ. మహీమండలంబున నయోధ్యాప్రాంతంబునం దమసాసరయూమధ్యంబున మాంధాత్య
మహీవరాగ్రణియుగ్రతపం బొనరించుచు నున్నవాఁడు. అతనినివృక్ష నంతరాయంబు
ఘటించి రండు పొం దని సంభావించి గంధర్వులం గాపుగాఁ జన నియమించి
వీడ్కొలిపిన. 58
- గీ. ప్రమదమునఁ బొంగి పాణిపద్మములు మొగిచి, యెగు దెంచునువర్షపర్యేందుముఖుల
విభునికంటె నపూర్వభూవిహారణేచ్ఛ, లపుడు పురికొల్పె విజయప్రయాణమునకు 59
- క. సురరక్షణీజనవిద్యు, త్సురణావిర్భావమునకు సూచక మగుచున్
మొరసెం దత్పాస్థానిక, మురజధ్వనిగర్జ లఖిలమోహనభంగిన్. 60
- గీ. స్తనితగతశంఖమర్దశధ్వానమునకు, నుబ్బి పురివిచ్చి యాడుమయూరశశువు
కడప దిగకుండి యానవిఘ్నము ఘటించె, బయన మైవచ్చునొకమరుత్పద్మమఖి. 61
- ఉ. పల్లభుహస్త మూఁది సురవారవిలాసిని యొర్తు వచ్చి శో
భిల్లువిమాన మెక్కి మణిభిత్తపయిం దననీడ దోచుటం
బల్లవధూర్తు మున్నుగ నపత్ని నయించితె యంచుఁ గిన్ననం
బల్లవితాక్షి యై దిగియె భావమునం బరితాప మెక్కఁగన్. 62
- క. శొలికిఁ దగుల్పమి నొక్కతె, మొలనూలు పదాజ్ఞములకు మొరయుచు కాటెన్
ఫలియింపదు పయనం బిది, వల దనుచుం గాళ్లఁ బెనఁగువైఖరి దోచున్. 63
- క. ఉర్విస్థలిపై వేడ్క న, పూర్వచిహారములు సలుపఁబోయెడుతమి లోఁ
బర్వగ శకునము దలఁపక, గర్వంబున వెడలి రమరకాంతాజనముల్. 64
- గీ. ఆజ్ఞభవుపట్టి కంతరాయంబు గొలుప, వెడలి రచ్చర లవ్వేళ వేల్పుబ్రోలు
ఘనతదీయతపస్సమాకర్షణమున, నైంద్రవిభవాధిదేవత లరుగుమాడ్కి. 65
- గీ. వాసపునివీటివారవిలాసవతులు, తీవ్రభానునిఁ గదియ నేతెంచి రంత
నతనిఁ జొరఁగోరి యమవసయందుదాఁకఁ, గ్రమ్మిచను దెంచుబహుచంద్రకళలువోలె. 66
- క. సరికడచి వచ్చునపు డ, చ్చరపిండు వెలింగె మున్ను సంపూర్ణసుధా
కరమండలమును బోలెన్, ఖరకరబింబమున నేమ గలిగెద రనఁగన్. 67
- గీ. పాసి చనుటకు నోర్వ కచ్చరలు నిలుప, వేడి పట్టంగ నిగిడించువిధము దోచ
భానుకరసంచయము తద్విమానరత్న, కాంతిసంయుక్తిదీర్ఘమై కాన నయ్యె. 68
- సీ. బలిదాతృదానసంభవకీర్తిలేఖక మురదైత్యభిత్పదాంబుజమధూళి
విధికమండలుపయోనిధిసుధారసధార జగదండఖండకచ్చక్రయష్టి
మదనభేదనశిరోమందారమాలిక సగరసంజీవనౌషధిమతల్లి
కనకాద్రిదండసంకలితకేతనశాటి హరినభోంతరహారలలిక

గీ. జంభకాసనపురమణిసాలచక్ర, మండలీకృతనిజభోగకుండలీశ
ముచ్యమానవినుత్పనిర్తోకయష్టి, యచ్చరల కంతః జూపట్టై నభగంగ. 69

చ. కనకమయాంబుజప్రసవగంధము లానియు బిందుపంక్తిచే
ననయము దొప్పఁదోఁగియును నభ్రసరిత్పవనంబు లప్పరాం
గనలముఖాబ్జసౌరభము ఘర్తజలంబులుఁ గ్రోలే గ్రొత్త తై
ఘనతరలాభముం గలుగఁ గైకొనరే ధర నెంతతృప్తులున్? 70

తే. కూడి జలదేవతలు మమ్ముఁ గూడవచ్చి, రెంతచక్కనివా రంచు నెపుడు వెఱిగు
దనుక మిన్నేటఁ దమనీడఁ దారచూచి, ముచ్చటలఁ బొంది రప్పఠోముగ్ధ లపుడు.

చ. త్రిదశతరంగిణిం గడచి తీవ్రతమై దిగి వచ్చి దేవతా
సుదతులయూర్పుఁదాచిచవిచోఁకున వెంటన వచ్చెఁ దేంట్లు త
ద్బదనసనాభివర్గము నవశ్యతఁ బంపఁగఁ బంపు పూని య
న్నదికమలాధిదేవతల వచ్చిననెయ్యరు వచ్చిరో యనన్. 72

ఉ. వచ్చువిమానపంక్తులజవంబున జల్లున మున్ను పాయ గా
వచ్చినవారివాహములు వెండియు వెంటన రాఁ దొణంగె న
య్యచ్చరసిండుఁ జూచి తమ రప్పుమ వాయుట నాత్మకీయవి
ద్యుచ్చయశంకమై తగిలి తోడనె కుయ్యదుమాడ్కి మ్రోయుచున్. 73

ఉ. మండసమీరణక్రియల మార్గపరిశ్రమశాంతిగాఁ బయో
బిందువిముక్తి నింపుమదిఁ చెంపుచు నీడలు సేయఁ దోయభృ
ద్బృందమునందు మెల్లనిగతిం జనఁగా నియమించి రప్త సం
క్రందనవారకామినులు కామగ మైనవిమానసంఘమున్. 74

చ. పొదిగొనుచూడ్కుల నైతిచి పోనిమెఱుంగులు గా నిగుడ్చుచుం
కెదరనిభూషణప్రభల జిహ్వుధనుశ్శతకోటిఁ బన్నుచుం
ద్రిదశపురీవిలాసీనులు దెల్లమిగా జనియింపఁ జేసి రం
బుదముల కెల్ల నట్లొకయపూర్వమనోజ్ఞవిలాససంపదల్. 75

గీ. ఆత్రిశృంగము లనుశంక నధిగమింపఁ, గోరియునుబోలె బలుమాటు వారిధరము
లాత్త పవనంబుచేత నయ్యుచురసతుల, పయ్యదలు దూల్చి కుచములు బయలుపటిచె.

చ. తపమునకుం గుశాసనము దానపువిత్తు ఫలించుపాదు ని
క్కపుసుఖసిద్ధి గోరి వెదకం దగునాకర మజ్జలాదివి
ప్రపముల కెల్ల సంబళ మొసంగెడుపాలెము మర్త్య మంత వే
లుపువెలమచ్చెకంట్లకును లోచనగోచర మయ్యె దవ్వలన్. 77

ప. తదనంతరంబు.

సీ. సంభవించె నపూర్వపట్టదీగీతులు లలితమంజీరయుశంయుశములు
ప్రాపించె నభినవపరభృతారవములు కాకలీవ్యాహరకలకలములు
బుగులుకొనె నవీనపుష్పసౌరభములు గుంభితాస్యామోదఘమఘమములు
కలిగెఁ దద్ధద్ధనిశి నుజ్జ్వలపల్లవద్యుతుల్ శయకు శేషయవికాసచకచకలు

గీ. భూవరాన్వయతిలకతపోనివాస, మగుట నొదవినభాగ్యోదయమునఁ బోలె
నపుడు సరయునదీతీరవిసినమునకు, నమరపురవారలనాసమాగమమున. 79

ప. ఇట్లు తపోవనప్రాంతంబున విడిది గా విడిసి.

80

మాంధాతృతపోవనంబున రంభాదులు శృంగారక్రీడ లొనర్చుట.

మ. కర మాశ్చర్యము గాఁగ నచ్చరలు శృంగారోజ్జ్వలాకారు లై
సరసక్రీడలఁ జొచ్చి రాన్మపతపస్సంస్థాన ముచ్చైరట
చ్చరణాంభోరుహనూపురధ్వనుల నాశ్చర్యానుమోదంబు లై
హరిణీసంఘము దర్భగర్భితముఖివ్యావృత్తి నాలింపఁగన్.

81

సీ. పరిమళంబంటక పరువంపుమొగ్గల కెలయించుతనుగాలిపొలపమునకుఁ
దమలోన జాతివైరము డించి దూర్వముల్ మెట్టనిమ్మగజాతిమెలఁకువలకుఁ
బక్వసార్వర్తుకఫలపుష్పములు గల్గు తరువులనీడలు దరలమికిని
బగలు రే మొగడనితొగలఁ దమ్ములఁ గ్రాలు కొలఁకులు గడ తెత్తి కలఁగమికిని

గీ. వెఱుగు దనుకంగ నిజతపోవిభవ మాత్మ, మెచ్చి పొగడుచుఁ జనుదెంచునచ్చరలకుఁ
జిత్తవీధుల జనియింపఁ జేసి శంక, నపుడు గనుపట్టె యుతనాశ్వనృపతిపట్టి. 82

ఉ. చెంతల నంతరాయ మనుచీకటి పైకొననీక లేజ మా
క్రాంతదిగంత మై వెలయ గాడుపు సోకనిదీపమట్ల వి
క్రాంతసమాధిసంగతి నచంచలుఁ దైనతపస్వియందుఁ ద
త్కాంతలయత్నముల్ విఫలకార్యము లై విలసించె నయ్యెడన్.

83

చ. ఒకయడు గెత్తి జంగ యడ నూరురుచుల్ తలచూపఁ దీవ యం
దుకొన నిగుడ్చుట నికచదోర్లతమూలము చూడ్కిచూఱగా
నకనక కౌను సాగి నతనాభి బయల్పడ నీవి జాఱ మీఁ
దికి మొగ మెత్తి యొక్కసుదతీమణి చేరుఁ గోనెఁ గ్రొవ్విరుల్.

84

చ. పదములకెంపునన్ బయలు పల్లవితంబుగ రాకపోకలన్
పదనముతీవఁ జందురునివైఖరి చూపఁగ దూఁగఁదూఁగఁ బ
య్యద పలుమాఱు గాలి నెగయం జనుగుబ్బలు తొంగిచూడఁగాఁ
ద్రీదశపథూటి వేటొకతె తీవల నుయ్యల లూఁగె వేడుకన్.

85

చ. కొలఁదిగ నీడ్చి యీడ్చి కొనగోళ్ళ మెఱుంగు దుఱంగలింపఁ గా
వలఁదల దాపల న్నిగిడి వాలికచూపులు తీఁగె సాఁగ గు
బ్బలయిరుగ్రేవల న్నఖిరపంక్తి బయల్పడఁ జేతు లార్చుచున్
వెలఁది యొకరై కట్టెదుర వేనలి చి క్కెడలించె సోలుచున్.

86

ఉ. పట్టినహస్తకాంతి మును పల్లవితం బగువీణె పాటచేఁ
బుట్టుచిగుళ్ల రెట్టి యగుపొల్పు వహింప మొగంబుతావికిం
జుట్టినతేంట్లకున్ శ్రుతులు చూప సుధారసధార పాఠకం
బట్టి మృదుస్వరం బెసఁగఁ బాడె నొకర్తు మనోజ్ఞభంగులన్.

87

క. ఈరీతి వివిధమధురా, కారంబులఁ దమవిలాసగరిమలు నెఱపన్
మేరుగిరిలీల మలయస, మీరణగతులకునుబోలె మెదలక యున్నన్.

88

సీ. కుసుమపల్లవభాసీకుంజపుంజంబులు రత్నచిత్రితమందిరంబు లయ్యె
నుత్తాలదరణీరుహోత్కరస్థలములు నవమణిస్తంభమండపము లయ్యెఁ
బావనస్నానార్థబహుపల్వలంబులు కృతకకేళీసరోవితతు లయ్యె
విహారమాణానేకవిధశకుంతంబులు తరుణపారావతద్వయము లయ్యెఁ

గీ. దీప్తనియమానుకూలప్రదేశ మైన, యర్కకులమాళి నివసించునాశ్రమంబు
హరిరతిభేలనోచితహర్త్య మయ్యె, మఘవదిందీవరాక్షులమాయవలన.

89

ప. ఆనంతరంబ సమయసముచితసన్తార్థధూపలేపస్రగ్భరిప్రకరవర్ణనోపశోభితం బై తప
స్విరంగంబు విలాసీనీలాస్యరంగం బగుచు లోకవిలోచనోత్సవంబు నాపాదంప నను
రూపరూపానవద్యవాద్యధ్వనులతోడ నవినూత్నవిచిత్రయవనికాభోగంబు నభోభా
గంబు నలంకరించె. నృత్తవిద్యాచాతుర్యధుర్యుం డగునాచార్యుండు కట్టెదుర మధు
రగంభీరస్ఫుటాక్షరంబు గాఁ బుష్పంజలిక్షేపణంబుతోఁ బ్రస్తుతోచితదండలాస్య
ప్రస్తావంబు చూపి యవనికాపనయపూర్వకంబుగా పోడశాష్టచతుర్ద్వయద్వయైక
క్రమసంఖ్యాకంబు లగుమృదంగ కాహళ కాంస్యతాళహుడు క్కాకరడావాద్యవిశే
షంబులయందు నేకైకమేళాపరవాదనోపరిపరిస్ఫురితంబుల గుఱిగవణిలాగు మోడి
బంధవతికుండల్యాదివాదనభేదంబుల వివిధమధురగంభీరఘోషంబు లఖిలచేతనశ్రవ
ణేంద్రియమోహకంబు లయ్యె. ఉ ప ర త ము రజకరడాహుఢక్కాదినాదంబులు
నతిచతురవాంశికోపదీయమానతానోపగీయమానవీణాతిపేశలకల క్వాణ ప్రాణాయ
మానంబులం బ్రోజ్వలాలప్తిపూర్వకంబులు నై కాక్వాదిదోషరహితకలకంఠీకంఠ
గీయమానగేయంబు లనుపమేయంబు లై నిఖిలచేతనాచేతనస్తావకంబు లయ్యె. మల
యపవనచపలశీలీముఖముఖిరస్థలనలినీకులవిలాసాపహాసకంబు లయి యనురూపాధిక
నూపురఝళంఝళశింజితమంజులంబులు గావించి విచిత్రరతిప్రవృత్తంబు లగునేప

శ్వాంతరితపాత్రంబులఁ గించిల్లత్యమాణపదపల్లవాంచలంబులుదిదృక్షుజనహృదయో
 న్నాదకంబు లయ్యె. గవునెన దివిసినం గనుపట్టువిచిత్రచిత్రరూపంబులరూపంబున
 యవనికాభోగంబు నవనయింపనిశ్శబ్దభూషణంబును నిర్వికృతినియతసకలాంగకంబు
 నగునిజనైశ్చల్యంబు నిర్భరం బై దైవాటి పారవశ్యచ్ఛలంబున పశ్యజ్జనంబులపయిం
 బడం బిరిగొనుప్రవాళదండికాద్వయామండితపుష్పాంజలివిలసిత లగున రక్షిపరంపర
 లఖిలచేతనచేతోవలోకనగ్రాహంబు లై యావిర్భవించె. ద్రష్టృజనకౌతుకావేశోద
 యసమర్పితకర్పూర ధూపోపమాన పునఃకల్పితాతిసూక్త్యవనికావ్యపాయంబున
 లఘుమేఘావృతి దొఱంగి మెఱుంగెక్కుశారదనక్షత్రంబులచందంబున నిర్మిమేష
 నిరీక్షణపాత్రంబు లై పాత్రంబులనురూప నేపథ్యస్ఫురితంబులు సమపాదస్థానకస్థి
 తంబులుంగీతానుగుణాకంపితశిరస్కంబులునగుచువిలాసగతింబుష్పాంజలివేణంబొన
 రించి నిఖిలలోకవిలోకనోపాస్యంబు లైనదండలాస్యంబులకు నువక్రమించి రవ్వసు
 శిరోవక్షఃకరపార్శ్వకటిపదాభిధానంబుల నేత్రభూనాసాహనుకపోలాధరనామ
 ధేయంబులం గ్రీహబాహుతుండోరుజానుజంఘానామంబులం గల్గునంగోపాంగప్ర
 త్యంగంబుల తాళలయానుకరణవిశిష్టచేష్టావిశేషంబులయందుఁ బ్రత్యేకంబ యథో
 క్తంబులగుత్రయోదశవిధశిరఃప్రయోగంబులు పంచప్రకారవక్షోవిలసనంబులు చతు
 ష్షష్టిధేదప్రశస్తహస్తాభినయంబులునంగుళిక్రమవర్తనోపచితచతుర్విధహస్తాభినయాం
 తరంబులుం బంచపార్శ్వవిభ్రమంబులుం బంచవిధకటినటనంబులు నవసంఖ్యాకరచ
 రణవిన్యాసంబులు జతుర్భంగికచరణవిన్యాసాంతరంబులునుం బంచప్రకారవక్షోవిలస
 నంబులును షట్త్రింశద్బుష్టివిశేషంబులు నుపాంగధేదోక్తచతుర్విధముఖరాగయోగం
 బులు నష్టధాబహుస్ఫురణంబులుఁ బంచప్రకారోరుసంచలనంబులును సప్తవిధజాసు
 విలాసంబులును బంచవిధజంఘాప్రవర్తనంబులును మెడియు దండలాసకాంగోక్తకం
 బులగుత్రింశత్థానకంబులు త్రింశచ్ఛారిధేదంబులు భ్రమరిసప్తకంబునుం గరణవింశ
 తియు నంగహారదశకంబునుమఱియు ముఖరసముఖసౌష్ఠవలలితభావకౌతుక్యనుమాన
 ప్రమాణయుంకారవాసురేఖితాంగానంగడాల్ఘిల్లాయానవణికిత్తుతరహారోల్లాసవేవత
 ననిలయపయపాటనుసంధిస్థాపనచొక్కినామంబులం గలుగులాస్యాంగచతుర్వింశతివి
 శేషంబులు నాదిగాఁ గలుగునసంఖ్యేయాభినవాభినయంబులు యథాక్షణంబులు
 యథాక్రమములు యథారసంబులుం గానృత్యప్రవర్తనంబున నభినయించుచుఁ
 బాత్రగుణవ్యక్తిప్రయుక్తంబులు శిల్పవైచిత్రీసమాలోచనసూచకంబులుం బరస్పర
 సామ్యలక్ష్మీప్రదర్శకంబులు బహుపాత్రోపయోగప్రయోజనంబులుం గ్రియామాత్మ
 ర్యమాధురీధురీణంబులునుసభ్యనేత్రచమత్కారకారకంబులు నైసమవిషమధేదద్విధా
 కారంబు లగువివిధవిచిత్రబంధప్రచారంబుల విలసింపం జొచ్చి రందునూర్వశియుం
 బూర్వచిత్తియు మేనకయుసహజన్యయుంబ్ర మ్లైచయునను మ్లైచయుఁ బుంజికస్థ

లయుఁ గృతస్థలయు విశ్వాచియు ఘృతాచియు మనోరమయు రంభయుఁ దిలోత్తమ
 యుఁ జంద్రరేఖయుఁ బంచచూడయు మిశ్రితయు మిశ్రకేశయు మొదలుగాఁ
 గలిగినచతుర్దశవంశావతీర్ణంబులు షోడశకోటిసంఖ్యాకంబులు తుల్యరూపవయో
 విభ్రమంబులై చరింపఁ బ్రపంచమనోవంచకంబు లగుదివ్యాప్సరోజనంబులు శంబ
 రాకిం దోడుచూపుచుఁ దదీయమూలబలంబు చందంబునం బర్జన్యనకుఁ
 దోడుచూపుశంపాపరంపరలవిధంబున వసంతునకు నెన్నిక యిచ్చుపుష్పలతకలవిలస
 నంబునం గ్రమంబున జతుర్వష్టషోడశద్వాత్రింశచ్ఛతుష్టష్టాద్యుత్తరోత్తరగణనా
 వృద్ధివిశేషంబులం బక్తిబంధబంధురగతి నద్భుతాద్భుతంబుగానావిర్భవించుచుదండ
 యుగ్గంబుల నంజలిపుటంబులు ఘటియించుచుఁ బరస్పరసామ్యుఖ్యంబునం బోలు
 చుచు నితరేతరస్థితస్థలవినిమయంబు చూపుచు నిరంతరనూపురఝంఝశంఝశింజిత
 మంజులంబుగా సవ్యాపసవ్యపార్శ్వంబులం గ్రమప్రసృతపార్శ్వప్రచారంబులు
 గొలుపుచు వాద్యతాళయతిమానంబు లాకర్ణించుచుఁ దదనుగతంబుగా నర్త
 నౌత్సుక్యజచిత్తవికారానుకారం బగుశరీరపారవశ్యంబు నెఱిపుచు నాకులవర్తనంబు
 లంబ్రవర్తించుచు మండలప్రచారంబులసంచరించుచువాద్యానుకృతంబులుగా దండ
 తాళంబు లిచ్చుచు నాభిముఖ్యపరావృత్తముఖంబుల దండతాడనంబులు గావిం
 చుచు వాద్యతాళానుకూలంబుగా నితరేతరదండానువిధస్థానకంబులు సంఘటించుచు
 హస్తచలనవలననర్తకీవర్తనంబులనర్తించుచు లయత్రయసమన్వితంబుగా వివిధబంధ
 బంధురప్రచారంబుల విహరించుచుం గేవలయతిమానంబున నృత్యబంధప్రవర్తనం
 బుల విలసించుచు నృత్యప్రయోగబంధప్రయోగంబులు రెంటియందు నాదిమధ్య
 నిర్వాహంబులం గ్రమంబున మృదుమధ్యదుత్తగతిభ్రమరీవిశేషంబులం బగిభ్రమిం
 చుచుఁ బ్రతిగతినమాపనంబున నతికోమలంబుగా స్థానకోపక్రమంబు నెఱిపుచు నుప
 క్రాంతభావంబుల రసోత్తరంబుగాఁ గళాసించుచుఁ బ్రప్యతైకమార్గంబు నందంద
 యమందరసోదయవశంబున నూత్ననూత్నంబుగా ననుక్తవిచిత్రాంతరమార్గాంతరం
 బులం బ్రపంచించుచు బుజుచతుష్కచక్రాకారగతిత్రయీస్థారబంబులు పరస్పర
 వ్యతిలంఘనమార్గరూపంబులు నై సారిచంద్రకళాబంధుసారమురడిహంసలీలారథాం
 గాభరణనారాయణవల్లభ చతుర్ముఖరంగలక్ష్మీరంగమనోహరాదిశవిధమధురానవధిక
 బంధప్రచారంబులనెఱియింపజొచ్చిరి. ఇద్విధంబున సౌందర్యంబులకు సాఫల్యంబును
 దారుణ్యంబులకుఁ గృతార్థతయు లావణ్యంబులకు నుత్తేజనంబును విభ్రమంబులకు
 నుపాదానంబును నేవధ్యంబులకు విషయంబును నై నర్తకీవిలోకనజనితం బైనశృంగా
 రంబునుం దదీయవివిధాపూర్వనృత్యబంధవిషయం బైనయాశ్చర్యంబును దదన్యలాసి
 కాంతవిషయం బైనహాస్యంబును దదితరవిషయం బైనచీభత్సంబునుదదీయసయోధ
 రభరభుగ్నాపలగ్నశంకీతభంగీవిషయం బైనభయానకంబునురసాతిరేకసద్యస్సమీహిత

తత్పరిరంభ్యదౌర్లభ్యవిషయం బైనకరుణయుఁ దదవలోకనవిరోధినిరసనవిషయంబు
తైనవీరశాస్త్రంబులును ఉపప్రప్తలయందుఁ బరిస్పృష్టంబులు గావించురాసక్తిజావిశే
షం బైన యాదండికాన్యత్తంబు యతిమానమానితం బగుట సుకవికవితయుంబోలె,
భ్రమరీ విహారమనోహరం బగుట వసంతాగమంబుచుం బోలె, ప్రకటితకరణపాటపం
బగుట యశావనోదయంబునుంబోలె, బహువిధబంధబంధురం బగుట నిధువనక్రీడ
యుం బోలె, నిశ్చలీకృతనభశ్చరవిమానంబును నిర్దుక్తదూర్వాచర్యణమృగీసంతానం
బును పల్లవితవస్థాణుకులంబునుం బరిస్రావితపరిసరనగోపలంబుచుం గా విశ్వసమై
హానం బగుచుఁ బ్రవర్తింపం గొంతకాలంబున.

90

ఉ. యోగసమాధి చాలి నృపయోగికులాగ్రణి యంత దివ్యకాం
తాగమనప్రయోజనము నాత్మ నెఱింగి బలారికర్షితో
ద్యోగముఁ గూర్చి న వ్యోలయ నొయ్యన శాంతిసుధానిధాన మై
తీగలు వాఱుపార్శ్వగతదృష్టిఁ దగం గలయంగఁ జూచినన్.

91

—ॐ మాంధాతకు నప్పరసలు శిష్య లగుట. —

సీ. రంభ కారంభసంరంభంబు గడివోయె నూర్వశిగర్వంబు ఖర్వ మయ్యె
మేనక తలఁపులోఁ బూనిక దిగఁ ద్రోచెఁ దలఁగఁ దిలొత్తమ తత్తటంబు
నీచ మై తోచె ఘృతాచి యాచరణంబు ఘోష ముడిగె మంజుఘోషవలుకు
ప్రమోచనకుఁ బర్వెఁ బ్రహ్లానభావంబు తమియేది కడలకుఁ దారెఁ దార
గీ. కదుపుఁబాసినహరిణియైకలఁ గెహరిణి, మఱియుఁదక్కిన వేల్పుఁ గ్రొమ్మెఱుఁగుఁబోండ్లు
కనదహం కారములకు ధిక్కారమైన, నృపతపోధనుచూడ్కి పై నిగుడునపుడు. 92
క. ఆటలపు డెల్లవారికి, నాటలపట్టయినయప్పరోంగనలయెడం
బాటలు నప్పుడు పరువుం, బాటలు నై పోయె నృపతిభాస్కరునెదుటన్. 93
వ. మఱియు నయ్యచ్చరలు మచ్చరంబులకచ్చు వదలి పంతంబులపొంతువులు సూడక
భావంబులచేవ లుడిగి చక్కఁదనంబులయుక్కు దక్కి చూపులయె పెడలి నవ్వుల
క్రొవ్వు లఱి మాయలచాయ లుడిగి పరుసంబులు సోకినలోహంబులు సువర్ణభావం
బు భజియించినచందంబునం దపగిప్రభావసంపన్నఁ డగునన్న రేంద్రచంద్రునిదృష్టి
పాతంబున నత్యాశ్చర్యంబుగాఁ జీత్తంబులు విషయనివృత్తంబులు వైరాగ్యతత్తంబు
లు నపవర్గమార్గాయత్తంబులు నై యతం డనిసినం జనక శదీయపరిచర్యాతాత్పర్య
పర్యాయంబున.

94

సీ. విటకచాకృష్టికి విసువు నొక్కలతాంగి వేలిమికట్టియల్ విఱిచి తెచ్చు
నధిపుమై ముద్రింప నలయు వేటొకరామ సుదగోళ్యఁ గుసుమముల్ చిదిమి తెచ్చుఁ
బతియున్నయెడ కేగ బడలుబాలిక యోర్తు పరవనంబుల కేగి పండ్లు చెచ్చు
నెయ్యురు పన్నీట నింప లావణునొక్క నెలఁత తీవల కెల్ల నీరు నింపు

ననుభవబల్లవులకు సర్వోపచారముల్ నేయ నేద నూడుచిగురుబోండ్లు
చిత్ర మైనతపసిశిష్యులై పరిచర్య, చూపు చుండి రాత్త శుద్ధి గలిగి.

95

క. చిరకాల మిట్లు వారిం, బరిచర్యలు గొని తపస్వి పర్వినకృపమై
మరలం బనిచిన నంతయుం, బురందరుం డెఱిగి యాత్మ బొడమినభీతిన్.

96

{ ఇంద్రుడు మాంధాతపై మేఘముల నంప }
బృహస్పతితో నాలోచించుట.

గీ. దిగధిపాలుర నెల్లఁ దోడేరఁ బనిచి, వారు దాను రహస్యవిచారపరత
నుండి వెఱిగోడి భయమున నుదిలకొనుచు, బరికె గీవ్వఁగ జూచి యాబలవిభేది.

చ. నరసురదైత్యజాతిజు లొనర్పరె మున్ను దపంబు ధాత్రిపై?
మరునకు లోను గానిధృతిమంతుఁడు గల్గినఁ గల్గుఁ గాక! శం
బరరిపుబంటుగాఁ గొనుతపస్వియుఁ గల్గునె? చూచునంత న
చ్చర లఁట శిష్యులైరి వెఱిసంయమియుం గలఁడే యి టెన్నఁగన్.

98

ఉ. ఖండసుధాకరాలికలు గాఢవిరక్తిఁ దపస్విశిష్యులై
యుండిరి పూఁపు దప్పటకు నుల్లము రోసి రతీశుఁ డిట్లుతో
దండముఁ బుష్పబాణములదండముఁ బాఱఁగ వైచి చేతులం
దండమునుం గమండలువుఁ దాలిచి మస్కరి గాక యుండునే?

99

గీ. కార్య మెయ్యది మనకు నక్కడిఁదితపసి, కంతరాయంబు వుట్టెడునంత గాఁగ
వర్ష మొదలింపఁ బుష్కలావర్తకములఁ బంపుడమె? యన్న విని నన్ని పరికె గురుఁడు.

బృహస్పతి యింద్రునకు మాంధాతః శ్రమ్యుఁడు గాఁ డని చెప్పుట.

ఉ. కా దనురేశ! కార్య మది కన్గొన బ్రహ్మకు నైన మన్మథో
న్దాదము గొల్పునచ్చరలమానస మింతటిలో విరక్తికిం
బాదుగఁ జూడ నేర్చినతపస్విశిఖామణి మింటఁ బన్నునం
భోదకులొదయంబు నలవోకయ నువ్వున బాఱ నూడఁడే.

101

ఉ. అద్రులు మీఁదఁ బడ్డ భర నూటఁ దలంపరు శూలహస్త యై
భద్ర యదర్చి పైకొనిన భ్రాంతి పహింపరు మేర దర్పి సా
ముద్ర తరంగముల్ దిశలు ముంచినఁ జింతిల రన్న వారిదో
పద్రవవృత్తికిం గలఁగఁ బాటుదురే హరిభక్తినిశ్చలుల్?.

102

సీ. దూషింప నొల్లరు దుష్టాత్మకుల నైనఁ బ్రతి నేయ నొల్లరు పగతు కైన
నభిలషింపఁగ నొల్ల రాత్తదేహం బైన వగవంగ నొల్లరు వొగిలి యైనఁ
బట్టంగ నొల్లరు ప్రాణసంకట మైన నాడించుకొన నొల్ల రలసి యైన
వాడింప నొల్లరు పశ మైనపని కైన మఱుపెట్టి నొల్లరు చుర్చ మైన

హరిపరాయణులై నమహాత్మజనులు, గాన హరిభక్తినిశ్చలులై నయకని
వలనఁ గలుగదు భయమనువార్త యైన, మనకకా బెట్లచో జీవమాత్రమునక 102

వ. ఆదియనుం గాక.

102

సీ. ఎవ్వనిమహిమాబ్ధి కేకశీకరరేణు పరమాణువులు పరబ్రహ్మముఖ్యు
తెవ్వనియలవోక కిచ్చలొడలఁపు లీ విశ్వజన్మస్థితివిలయవిధము
తెవ్వనికృత్యంబు లిష్టశిష్టావనా నుగ్రహదుష్టవినిగ్రహము
తెవ్వనినామంబు తెట్టివారల కేనిఁ జిరభవబంధవిచ్ఛేదనంబు

గీ. లమ్మహామహుఁ డాదినా రాయణుండు, దనకొనర్చినతప్పేని దా నహించుఁ

గాని తనభక్తజనులకుఁ గ్రౌర్యమెపుడు, దలచుటయు నోర్వఁ దివి నిశ్చయముగానె!

ఉ. కావున నాగ్రహం బుడిగి కంజవిలోచనుఁ గృష్ణుఁ గానఁ గాఁ

బోవుట కార్య మవిభుండు పూర్ణకృపామతి మిమ్ము నందఱుం

బ్రోవఁగ నత్తపోనియతి పూనిక మాన్యఁగ శక్తుఁ డన్నన

దేవకులాధిపప్రముఖదిక్పతు లందఱు భీతచిత్తు లై.

103

వ. అట్లుండియు నదు పాయంబు గా నైకమత్యంబు నంగీకరించి యందఱు నవ్వున కడఁ

యుదగ్గిశాభిముఖులై చని చని.

104

ఇంద్రుండు బృహస్పతియనుజ్ఞ చే వైకుంఠమున కేగుట.

మహాస్థగర. కని రంతర్తగ్నభూభృత్కబళనచటుల గ్రాహసంచారణాడీ

జనితస్పర్ధాశునీచీనముదయలహరీసంభ్రమద్యోగిపూత్కా

రనిరంతోత్పాతితక్షీరవితతఘనధారాసహస్రస్వభావా

ఖనదీస్వైరోపగూహోద్గతసుఖసుముఖా కారలబ్ధిం బయోబ్ధిన్.

105

క. కని యప్పయగిపయోనిధి, యనుభావంబునకు నదృతాహ్లాదమునకొ

మునిఁగినమనములతోఁ గను, కనియఁగఁ గనుఁగొనుచు మాళికంకము లొలయన్.

తే. నిర్మల మగు మహాత్ముల నెమ్మనముల, యోగబలమున వెదవోచుచునా నాయ

యున్నవాఁ డిందుఁ గాపురం బన్న నీప, యొంబునిధినిర్మలత యెన్న నలని యనునె?

చ. ఉదరగతాశులుం డగుమహోత్పలనాభుండు లో వెసించుచో:

బొదలుపయగిప్రపూరములఁ బొడై దుతత్పరివాహరేఖిలై

యొదవి యజాండభాండబహిరూర్ధ్వముల న్నటనంబు చూపునీ

యుదధికులాధినాథుమధురోజ్జ్వలసాంద్రయశోవిలాసముల్.

106

తే. బ్రహ్మరుద్రాద్దివివిధరూపములచేతఁ, బరమపురుషుండుబోలె నిష్కలఁడని

మధుఘృతోదధిలవణాదినయతఁదాన, పెక్కుమూర్తుల విలగించుబొక్కచేయన్.

- చ. కరుణయ కాక నన్ను నరికట్టఁగ నీ వొకలక్ష్య మెట్టు? రం
బర మఖిలంబు మ్రింగి యుడుపక్కులఁ గ్రాసెదఁ జూడు మన్నయ
పురుసున నిప్పయోంబునిధి పల్కఱుఁ జెల్లెలికట్టమీఁదఁ బె
ల్లరుదుగఁ బ్రోవుకొల్పెడుమహామలకోపమమాక్తికావలిన్. 112
- చ. వెడఁదలు గాఁగవించుచుఁ బ్రవేశతటంబుల నొగ్గి క్రోలి నో
ళ్లడవఁగ వీఁపుచిప్ప తెగయం బడి పింజలు వాఱి మింటిపై
వెడలునదీ ప్రవాహములవెంటనె వెల్వడఁ గాంచు నిమ్మహా
జడనిధిలోనికాబకర్షణంబులు మ్రింగినగర్భశైలముల్. 113
- ఉ. హేల దలిర్ప మి న్నొరసి హెచ్చుముహుర్లహరీవిజృంభణా
భీలతఁ జూచి ముంచు నని బెగ్గిలి వెల్వడి పోవుబాడబ
జ్వాలల కిప్పయోంబుని యొసంగుకృపాభయహస్తపక్కులం
బోలెడుఁ దీరవిద్రుమసమూహశిరఃపతదూర్చి మాలికల్. 114
- చ. ఎడపక యిచ్చుదాతలకు నివ్వలఁ గల్గుచు నుండు నిక్త మి
క్కడలిపయఃప్రపూరము లగణ్యము లైనఘనాఘనంబు లె
ప్పుడుఁ దనియంగఁ గ్రోలికొని పోయి నిరంతరవృష్టి చూపుటం
బొడమినయేఱు లీయదధిపుంగవునంచె గమించి కూడెడున్. 115
- తే. విశ్వవిశ్వంభరకు హారవిలసనంబు, దోఁపఁ జేయుచు నున్నది దుగ్ధవార్ధి
యున్నవాఁ డిందు నిందీవరోజ్జ్వలుండు, నాయకస్ఫూర్తి నాదినారాయణుండు. 116
- ప. అని యనేకభంగులం గొనియాడుచుం జని యప్పయగిపయోనిధానంబునకు నంతరం
గంబునుంబోని శ్వేతద్వీపంబు లోచనగోచరం బగుటయుఁ బ్రహర్షి తాంతరికరణు
లగుచుం గరకమలంబులు మొగిచి నభోవతరణం బొనరించి బహుసహస్రయోజన
విశాలరమణీయం బైనయమ్మహాద్వీపంబునం జూపట్టు వివిధవిశేషంబు లొండొరులకుం
జూపి చెప్పికొనుచుం గనువారు ముందట. 117

శ్రీవైకుంఠవర్ణనము. ౧౮

- మ. నముచిద్వేషిముఖామరు ల్గనిరి వందారుస్వభూసీలకం
రము నభ్రంకషసాలచక్రనవరత్నశ్రీకృతాశావకుం
రము దౌవారికరుద్ధసిద్ధమునివూర్ణస్వాపకంతంబు నా
త్తమనగికల్పితనిర్భరాద్భుతభయోత్కంఠంబు వైకుంఠమున్. 118
- క. కని యంతంతట వినయా, వనతశిరస్కు లయి చేర వచ్చిదిశాపా
లనజనితాహంకృతి విడి, వవజోదరపారతంత్ర్యవశగాత్తుకు లై. 119
- సీ. చక్రభూధరకులస్వాములపెంపునఁ గనుపట్టుసాలచక్రములపొడవు
నూర్ధ్వాండఖండమునుండుకుంభము లయి రంజిల్లుబహుగోపురములమూరువు

నైకటికంబుమహేంద్రలోకములోని రమ్యహర్త్యవరంపరలదెడంగు
నింగి యింతని తెల్పి నిజకింకిణీధ్వనిఁ జాటెడుకేతనచ్చటలసొబగుఁ

గీ. బురరమాధృతిఘనసారభూష లనఁగ, నమరునుపకంతమణితోరణములచెలుపుఁ
జూడ్కిగమి మల్లములతోన చుట్టితివియ, నాననముతెత్తి కనుఁగొంచునది మఱియ.

సీ. ప్రసవరసం బాని పద్మినీస్థలములఁ బ్రణవ మావర్తించుబంభరముల
మధురోపవనముల మంత్రరాజము గ్రోల్చు శారితాశుకపికకాపకములఁ
దాపత్రయంబు డిందఁగఁ జిదాసందశైత్యము వెదచల్లుమందానిలముల
సాలోక్యసామీప్యసారూప్యసాయుజ్య భంగుల విలసింపుభాగవతుల

గీ. సంస్తుతించుచు మెచ్చుచు సంతసెలుచుఁ, గాంచి మ్రొక్కుచు రాజమార్గమున నేగి
ఖిచరకులముఖ్యు లల్లంత గాంచి రెదుట, మధుమహాసురవిఘ్నంసిమందిరంబు. 121

ప. కాంచి కదియ నేతెంచి భయాద్భుతావహమ స్తకపక్షస్థలబాహుచరణాధిరామమూ
ర్తులుం గరాళదంష్ట్రకరాళాస్యలు వివిధాయుధహస్తలు విచిత్రభూషణాంబర
గంధమాల్యాభిశోభితులు ననుపమానజ్ఞానశక్త్యాదిగుణసంపన్నులు సప్రతిమాప్తవిజై
శ్వర్యధుర్యులు నయుతలక్షకోటిశతకోట్యాదిపద్మంబులు నసంఖ్యేయలు నగు
విష్ణుకింకరులును, పూర్వద్వారంబునఁ జండప్రచందాదులును, దక్షిణద్వారంబున
భద్రసుభద్రాఖ్యులుం గుముదకుముదాక్షముఖ్యులును, పశ్చిమద్వారంబున జయ
విజయప్రముఖులును, ఉత్తరద్వారంబున ఛాత్యవిభాత్యప్రభృతులును రక్షింప,
మఱియుం జతుర్భుజులును శంఖచక్రధరులునుఁ వితాంబరవరకర్పితులునుం
గాలమేఘసంకాశమనోజ్ఞశరీరులును గణసహస్రపరిపృతులు నగువైకుంఠవైమా
నికు లనేకులు పరితఃపరిరక్షకులునుం గా, హరహిరణ్యగర్భసనకాదిపంచసేయుండుచు
తదీయవాఙ్మానసాగోచరామేయప్రభావైశ్వర్యస్వాభావికంబును నేవాగతహితా
నేకసురాసురసిద్ధయోగివరంపరాసంకులస్రాంగణంబును నగునష్టహామందిరంబునం
బ్రాంజలు లగుచు నిలిచి, అవసరం దెఱింగి లోహకలి విక్లాపనంబు చేసి కనిదిననిద్ర
నాహూతు లై పురుహూతముఖ్యులు హర్షోత్కర్షంబునం బ్రజేరించి, అంత
రాంతరదివ్యావరణశతసహస్రంబులు దివ్యోద్భావశతసహస్రంబులుం గదచి గదచి,
అనంతరం బాయవంతవికాలరమణీయం బైనయంతర్దివ్యాయతనాంతరంబు దఱిసి
చని, అందుఁ గ్రీడాశైలశతసహస్రోపశోభితంబులుం గోకిలశారితామయూరికిరాది
శకుంతకులతోమలకలకూజితసమాకులంబులుంబరితఃపరితపవమానపాదపద్మనానాగంధ
వర్ణదిప్యప్రసవసమగ్రంబులుం గ్వచిత్కృచిదంతస్థభ్రష్టరత్నాదినిర్మిత దివ్యలీలా
మండపశతసహస్రాలంకృతంబు నగుపారిజాతాదిదిష్టకల్పకారామకతసహస్రంబుల
చేతను, మణిముక్తాప్రవాళకృతసోపానపరంపరావిరాజితంబులు దివ్యమహామృత

రసోదకపూరపూరితంబులు నతిరమణీయదర్శనరాజహంసాదిదివ్యాండజకులాతిమనో
హరమధురస్వరవాచాలంబులు నంతస్థముక్తామయదివ్యక్రీడాస్థానోపశోభితంబులు న
గుదివ్యసౌగంధికదీర్ఘ కాశతసహస్రంబులచేతను మఱియునుం బ్రవిష్టజనంబులకు నిర
స్తాతిశయానందైకరసానంత్యంబున సకలకరణసమున్నాదంబులు ననవరతానుభూయ
మానంబు లయ్యు నభూతపూర్వంబులచందంబున నవనవవాశ్చర్యావహంబులు నై
నారాయణదివ్యలీలాధారణంబులుం బద్ధవనాలయాదివ్యలీలాసాధారణంబులునునను
వివిధమధురక్రీడాదేశశతసహస్రంబులచేతను పరివృతంబై, దివ్యరత్నమయంబుగు
దివ్యరత్నస్తంభశతసహస్రశోభితంబును దివ్యనానారత్నకృతస్థలీవిచిత్రంబును, దివ్యా
లంకారాలంకృతంబును బ్రతిప్రదేశకృతదివ్యపుష్పపర్యంకవిలసితంబును నిత్యవిశచ
నానాప్రసవాసవవాసనాస్వాదమత్తభృంగావళీసముద్గీయమాన దివ్యగాంధర్వపూరి
తంబును జందనాగరుకర్పూరదివ్యపుష్పావగాహితమందానిలాసేవ్యమానంబు నగుది
వ్యస్థానమండపంబునందు మధ్యప్రదేశంబున, విశ్వప్రపంచసామ్రాజ్యభారకుఁ డగువి
ష్వక్సేనుండును వెండియుస్వభావనిరస్తసమస్తసాంసారికస్వభావులునుభగవత్పరిచర్యై
కభోగపరాయణులు నసంఖ్యేయులు నగువైన తేయాదినిత్యసిద్ధపరిజనంబులును, యథా
యోగ్యంబుగం బరివేష్టించి నేవింప, గుణశీలరూపవిలాసాద్యనురూపలక్ష్మీసమేతం
బుగాఁ బుష్పసంచయవిచిత్రతమహాదివ్యయోగపర్యంకంబుపై ననంతభోగిభోగాస
నంబున.

122

శ్రీమన్నారాయణదివ్యమంగళవిగ్రహవర్ణనము.

- సీ. ఆత్మప్రదానాహమహామికావయవంబు సౌందర్యపర్వవశంవదంబు
వశదిశాముఖగంధితారుణ్యకౌమార మఖిలలోకైకస్వయంసుఖంబు
పశ్యజ్జనేక్షణప్రవణామృతౌఘంబు నైజదోరంతరాంతకపురంబు
సిద్ధయోగివ్రాతచేతకప్రపశ్యంబు వందారుదోషసర్వంసహంబు
- తే. కరతలోచ్చయఫలనక్రకల్పకంబు, సర్వతోముఖసౌహృదసంప్లవంబు
నగువిచిత్రమహామహం బౌపనిషద, మమరలోచనగోచరం బయ్యె నపుడు. 123
- తే. ఆదిపూతువప్రత్యవయవములందు, వితతలావణ్యమగ్న మై వెడలలేని
ఖచరతతి చూడ్కి నితరాంగకములు దార, ప్రవణగుణములచేఁజూట్టి తిగిచికొనియె.
- మ. సరసాంభోదము గాఁ దలంతురు రమాసౌదామినీరేఖచే
వరనీలాగము గాఁ దలంతురు మహావక్షస్తటిశోభచేఁ
బరమాంభోనిధి గాఁ దలంతురు చలద్బాహూర్తిసంఘంబుచేఁ
బురుహూతప్రముఖామరాధిపతు లంభోజాక్షు వీక్షించుచోన్.

125

తే. పరమసుకుమారవిగ్రహస్వర్ణనమునఁ, బూరుషోత్తముదివ్యనిభూషణములు
పులకితము లైన పని రుచిస్ఫూర్తివలన, విస్తయంబున ముచిఁగి రద్మిబుడవదులు. 126

ఉ. పానుపుఁబాముభోగరుచిఁ బర్యెడువెన్నెలవెల్లిచేత న
న్దానము గాంచి యంతికరమాతనుకాంతినవాతపంబుచేఁ
గానుక లంది వేల్పులకుఁ గ్రమ్మగఁ జేసె మహాద్భుతంబు నా
సూనకులాస్త్ర తండ్రినునుసోయగపుంజగిచిమ్మచీఁకటుల్. 127

తే. చిదచిదధిరాజభావై కచిహ్న మైన, కైటభారాతిరత్నకిరీటమునకు
సాహసాక్రమణకీడ నలుపఁ బోయి, ఖచరతతిచూడ్కి రత్నలఁ గట్టుపడియె.

క. చరణవినతాస్తదాదులఁ, గరుణ విఱోకించునపుడ కాని యవనతిం
బొరయనియది యిది పొమ్మని, సురవరు లసురారిమాఁగఁ జూచిరి వేడ్కిన్. 128

క. నరమకుటరత్నకిరణ, స్ఫురణప్రతిఘట్టనమున భుగ్నాగ్రము లై
మరలి తనుద్యుతులనుమతి, నెరపె సుపర్వులకు విభునిసిటలాలకముల్. 129

ఉ. ఆచ్ఛుగఁ బోరిపోరి సగ మై జయ మేది రమాధిపాస్యముఁ
జొచ్చినచంద్రుగాఁ దలఁచి చూచిరి ఫాలము నోడి తారునుం
జొచ్చినపంకజంబు లని చూచిరి నేత్రయుగంబు భితైమైఁ
జొచ్చినదర్పణంబు లని చూచిరి చెక్కుల దేవతావరుల్. 130

క. లోలవిలోచనసతతో, ద్వేలకృపాపూరమృదులపిచుల యని
వ్వేలుపుఁప్రోడలు శేషశ, యాభునిఁగఱివంకబొమలయాకృతిఁ పుచ్చోన్. 131

క. సురుచిరలావణ్యామృత, సర మగువక్త్రమునఁ జవలచక్షుశ్శుభ్ర
స్ఫురణమున నొలయుతరఁగలఁ, బురిణించిరి సురలు విభుని భూషణవర్ణముల్. 132

తే. తెగువ లంఘించి తలచుట్టుఁ దిరిగినవియ్యోఁ నిక్కముగ విను లవధిగా నిలిచినవియ్యోఁ
తెలియరా దని మతుల సందియము నొంది, రమరు లవ్వెభుదీప్త నేత్రములు చూచి.

క. కేవలకరుణావిషయం, బీవిశ్వము గాన విషయ మెఱుంగు నికటి
భావము నొందనివిష్ణు, భూషణులు చూచి ముదముఁ బొందిరి విశ్వాల్. 133

క. తిలకోర్ధ్వపుండ్ర కల్పక, విలసన్న పమూలకాండవిభ్రమ మన నా
జలరుహలోచనునాసిక, బలభిత్ప్రభృతులకుఁ జూడ్కిపండువు చేసెన్. 134

క. సితదశనకుందకలిత, స్తి తలతికాపల్ల వంబుచెలుపున నరుణ
ద్యుతిమధుర మైనకమలా, పతియభరముఁ ప్రీతిఁ జేల్పెఁ బశ్యన్ముల్. 135

తే. కమలనాభకపోలరంగములయందు, మకరకుండలమణివిభామందిహాస
నవపథూవరపరిణయోత్సవమునపుడు, క్రతుభుజాలచూడ్కి పెండ్లిపేరలుము నేసె.

తే. కర్ణకుండలప్రతిబింబగర్భవతులు, గాన సుస్తి తపాండూయమానముఖము
లగుట వీనికిఁ దగు నని హరికపోల, రేఖలకుఁ ప్రీతిఁ పొందిరి రేఖివరులు. 136

తే. కదిసి యంతఃప్రదేశంబు గాచి యున్న, సనకముఖ్యమహాకవిసంస్తవముల
మొదలశ్రీకారములశంక నొదవఁ జేసె, చేవదేవునివీను లాదివ్యతతికి. 140

క. ఆకృతినామ్యము గల దని, కాకున్నె నయించు దీని ఘననిస్వన మెం
దాకరముచిందమున కని, శ్రీకాంతుగళంబు నూహ చేసిరి ఖచరుల్. 141

క. సరసశ్రీభూనీలా, సరళభుజాగ్రహణనియతసంస్థానపుసం
స్కరణ మని తోచెఁ జూపఱి, కరు దై రేఖాత్రయంబు హరికంఠమునన్. 142

క. సురకరికటమదరేఖా, దరవరణీయద్రులతలఁ దలపించె నభ
శ్చరులకు శార్దూభ్యాకిణ, పరిచిప్పితవిష్ణుదీర్ఘ బాహ్యర్థముల్. 143

చ. ప్రణయకృతోపధానవిధిఁ బ్రాప్తము లై నరమాకళావతీ
మణిమయకర్ణకుండలవిమర్దనముద్ర లయత్నసిద్ధభూ
షణములు గాన నమ్రజనసంభరణంబులయందు బద్ధకం
కణములు గా నెఱింగె మురఘస్త్వరుబాహువులన్ సురావళుల్. 144

తే. దీర్ఘదీర్ఘంబు లగురమాధిపునిబాహు, లతలఁ దిరిగి పరిశ్రాంతిగతము లైన
వేల్పుఁబ్రోడలచూడ్కులు విశ్వవిభుని, వెడఁదనిద్దంపుటురమున విశ్రమించె.

మ. సురరత్నార్థకవాట మైనహరివక్షోవీధి రక్షోభటా
త్కరశస్త్రాస్త్రనిపాతరేఖల నలంకారంబు గా నెన్ని త
త్పరభావప్రథమానచిహ్నములు గా భావించి రీతూపరుల్
సిరినిం గొస్తుభరత్నహారతులసీశ్రీవత్సచిహ్నంబులన్. 146

తే. తాఁ గృశత్వంబు నొంది సౌందర్యమునకుఁ, బూర్ణభావరిబు గొల్పెడుపుండరీక
నయనుమధ్యంబు పశ్యజ్జనంబు పొగడెఁ, బరమపదపోషకులు పేదవడియుఁదగరె?.

క. ఉదరస్థితలోకత్రయ, పదజనిపరిదృశ్యమానపార్థక్యం బై
త్రిదశాధిపదృష్టివశం, పద మయ్యె మురారిత్రివళివలనం బచటన్. 148

ఉ. మువ్వరు దేవత ల్పములు మువ్వరు నేకమ వేఱతత్వ మీ
మువ్వరకంటె మీర దను ముగ్ధుల నాత్మవికారరేఖచే
నవ్వవిధీశహేతుహరినాభిపయోజముచే నెఱింగినా
రవ్విభుదృప్త్యధీనము తదన్యసమస్తము నొట వేలుపుల్. 149

తే. బహుమహల్లహరీవిజృంభణమువలనఁ, ద్రిజగదంతర్థి యగురమాధిపమహాభి
మధ్యభాగంబునందు నున్మజ్జదవని, వద్ద మని తోచెఁ దన్నాభిపద్ద మపుడు. 150

క. తనచెలువున గెలిచి జయం, బున నొకొ శ్రీభూమికరభములచే సంవా
హనరూపసేవ గొనియెడు, నని విభునిమృదూరుయుగళి నరసిరి దివ్యుల్. 151

- క. మధుకై టభకుటిలాసుర, రుధిరార్ద్రము తై ననాఃటిరూపము చెఁ వెన్
మధుమధనుతొడలు కాంచీ, మధురారుణమణిమరిచిమహితము లగుచున్. 152
- క. అభ్రాశ్యామలహరికటి, విభ్రాజత్కనకకాటి వీక్షకులకు న
య్యభ్రంకషకనకనగో, దభ్రద్యుతివిభ్రమంబు వలఁపం జేసెన్. 153
- క. శతమఖముఖులకు నిరలం, కృతి యయ్యును నింపు గొలిపె కృష్ణునిజంఘా
ద్వితయ మది యట్ల వృత్తో, న్నతులకు మఱి వేఱ భూషణంబులు గలవే? 154
- నీ. వీనిచెల్వము వార్త విన్నభయంబున ప్రీహిగర్భంబులు విరియకున్నె?
కొమ రెల్ల వీనిచేఁ గోల్పడ్డకాహళు లీశులకడ మొఱ విదక యున్నె?
యెదిరి వీనికి నిర్వహింపనికాళాంజు లొరులతమ్మలకు నోర్వొక్క తమ్మె?
యొప్పిదంబున వీని కోడినశరధులు హృదయశల్యవృద్ధి నెరియ వున్నె?
- గీ. సోయగముచేత బటు వై నసొబగుచేతఁ, బోల్ప నొందించేఁ దమతోనఁబోలుఁగాక
వీని కుపమాన ముందునే వేఱ? యనుచు, విభునిజంఘులఁ బొగడి కన్నులుభవదులు.
- తే. ఆదివూరుపదివ్యనానాఖిలాంగ, పథపథిక మైనదేవతావతులచూడ్కి
చేరుగడ యైనతత్పదాంభోరుహములఁ, జెందిచరితార్థభాషంబు నొందె నపుడు. 155
- నీ. పరమనిత్యైకాంతభ క్తసర్వస్వంబు జలజాలయాహస్తసౌఖ్యసాక్షి
ప్రాభాతికాంబుజప్రస్ఫర్థమానాస్థి శింజానవేదమంజీరకంబు
దీనరక్షావిధాదీక్షాకృతక్షణ మాపవర్తికనిరన్యైకపదవి
సంతతశ్రుతిశిఖాసంమృగ్యమాణంబు శాంతసంయమిజనస్వాంతసుఖము
- గీ. కరతలోచ్చయసకలాస్థికల్పకంబు, సకలచేతనమూర్ధవాస్తవ్యకంబు
వేలుపులచూడ్కి నొడిచి దక్కోలుగొనియెఁ, బరమపురుషునిశ్రీ హృదవస్తయంగము.
- ఆ. లీల నంగుళీప్రణాళీముఖంబులఁ, బ్రణతజనుల కమృతరసము నురియె
నదియ కాఁ దలంచి రమరులు నఖరుచి, స్ఫురితమైనవిష్ణుచరణయంగము. 156
- చ. పరుసన కల్పకప్రథమపల్లవముల్ మలినంబు శోణనం
స్ఫురదరవిందరాగరుచిపుంజము సంకుచితంబు శారదాం
బురుహకులంబు దీనిగుణముల్ ప్రకటించినచోట నంచుఁ ద
చ్చరణతలద్వయంబునకు జాతమహాద్భుత తైరి దిక్పతుల్. 157
- నీ. విశ్రాణనాభ్యాసవిధికిఁ గల్పనగంబు వికసనావేశంబు విసంకః దమ్మి
శ్రితతాపహృతి నేర్చుమతి నాతపత్రంబు, త్రిజగజ్జయక్రీయ చెలువఁ బదగ
చిత్రశౌర్యంబు నేర్చికొనంగ వజ్రంబు నవనతాలంకృతి కరివరంబు
లతులలావణ్యసుధాద్ధిఁ గాన ఝుషంబు నైశ్వర్య మెఱిఁగింప సంకుశంబు
- గీ. నాశ్రయించి యున్న నగు నిక్క మిది యని, యుల్లుములు వదర్శమాహ వేసి
రఘురవరులు విభునియంఘ్రితలంబులఁ, జెన్నుమిగులుకుశలచిహ్నములకు. 158

చ. హరుఁడు శిరంబుపై నిడి సమాదరణంబు ఘటించినప్పుడుం

జొరసినకందు కార్యమును బోదొకొచంద్రున! కీమురారిస
చ్చరణము లాశ్రయించునఖచంద్రులు పూర్ణులు నిష్కళంకులున్
హరిసరియాశ్రయంబు గలదా యది దివ్యులు మెచ్చి రాత్తలన్.

161

వ. ఇద్విధంబున నఖిలచేతనచేతోవలొకనలొభసీయనర్వాంగసుందరుండును, నిత్యనిరవ
ద్యనిసర్గదివ్యాదృతాచింత్యతారుణ్యలావణ్యమాధుర్యగాంభీర్యనైర్య ధైర్యాద్యనంత
కల్యాణగుణరత్నరత్నాకరుండును, ఆత్మానురూపసుకుమారసుఖస్పర్శసుగంధబంధుర
దివ్యభూషణభూషితుండును దివ్యమూర్తిధర పాంచజన్యసుదర్శనకౌమోదకీనందకశా
ర్జాదిదివ్యాయుధనేవ్యమానుండునునై, నిజోత్సంగసంగరమాసమాహితాత్మపరస్పర
నిరీక్షణమధుర సార్ద్ర ప్రణయనవ్యతరదివ్యరసానుభవంబునం గాలంబు నంతర్భ
వింపం జేయుచు, మధురగంభీరభావగర్భితమందహాసవిలాసవికాశితదివ్యవదనా
రవిందకోభానుభావభావితం బగుచు నిగుడునిజదివ్యామలకోమలావలొకనలీలాలస
వాగమృతస్యందంబున నఖిలజనహృదయాంతరంబులునాపూరితంబులుగావింప, సకల
కార్యకారణైకకారణు నశేషచిదచిదంతరాత్మం బరమాత్మ నఖిలేశ్వరేశ్వరు నశీశ్వ
రు నఖిలైకసాక్షి నఖిలవాక్తానసాగోచరామేయప్రభావునిఖిల హేయప్రత్యనీకుం
గల్యాణగుణైకతానస్వరూపుం బురాణపురుషుంబురుషోత్తముంబుండరీకాక్షుసమస్త
చేతనైకాభిగమ్యుసర్వప్రకాశైకనిరతిశయభోగ్యు నాశ్రితవత్సలునాపత్నీఖుననాథ
నాథుం గృహలీలాపరాయణు శ్రీమన్నారాయణుం గాంచి, మహేంద్రాదిబృం
దారకు లాపాదచూడంబు నాచూడపాదంబునుం గాఁదదఖిలావయవంబులవెల్లివిరి
యునమందసౌందర్యసముత్తేజసద్యోలావణ్యామృతరసపూరంబునాత్మీయనిశ్చలదృష్టి
నాశంబుల వెక్కసంబుగంగ్రోలుచునిరస్తసమస్తాంతస్తావులు నిస్సీమపరమానందజలధి
నిమజ్జమానాంతరంగులుం బ్రకృష్టసంతోషబాష్పధారాప్రాలంబచుంబితోరమ్ములుం
బ్రహ్మప్టరోమాంచకంచుకితసర్వాంగులునగుచు నత్యంతసాధ్వసవినయావనతసర్వాం
గంబులతోఁ దదీయదివ్యపదపీతోపాతప్రదేశంబుల నంతంతం బునకపునస్సాష్టాంగ
దండప్రణామంబు లొచరించి లేచి ఫాలకీలితాంజలిబంధంబులతో గద్గదకంఠంబు
లతో నిట్లని వినుతించిరి.

162

❧ దేవేంద్రాదులు శ్రీచున్నారాయణుని స్తుతించుట. ❧

భుజంగప్రయాతము.

నమస్తే సమస్తై కనంతవ్యమూర్తే నమస్తే సమస్తవ్యనాద్యంతకీర్తే
నమస్తే ప్రశస్తోల్బణజ్ఞానమూర్తే నమస్తే నిరస్తాంఘ్రినమాఖిలార్తే.

163

వ. అని వెండియు.

154

క. సేమమున నఖిలచిదచి, త్స్పృమంబున కాత్మవగచుఁ దోఁపించుటచే
నేమై పరులై సర్వమ, వై మెరనెద నీ వొకండ పంబుననాథా!

155

క. కారణముకంటెఁ గార్యము, వేరై కలుగమికిఁ గాచె వేదాంతంబుల్
నారాయణ యీవిశ్వము, కారణ మగు ని న్నొకండ కా వదియించున్.

156

క. దిక్కుగఁ బుట్టెద ననునీ, యొక్కమనోరథము మొదల నొసఁజెడి కదా,
యొక్కటి జెలిసినఁ జెలియుం, దక్కటెసర్వంబునను బ్రభావపుఁబుడన్.

157

క. జేవతల వీని మూఁటిని, జీవుఁడ నగునేన చొచ్చి చేరెద మాచా
ఖ్యావివరణ మనునీతొలు, భావము గనఁబడిన నిచుఁ బ్రపంచము జెయన్.

158

క. ఆరూఢవేదశిఖలం, దా రై బ్రహ్మత్వసత్త్వదప్రముఖంబుల్
కారణము చెలుపఁ జాలక, నారాయణ! నీవిశేషసామము నోరున్.

159

తే. ఈశభవధాత్మ కతచేత నెల్లజగము, నొకండ యని కాచె భవధాత్మకముఁ
కించనుల 'నేహ నానాస్తి కించ' నాది, వాక్యములు విశ్వజైవిశ్వవాక్యములు.

160

క. పరమును నపరంబును మఱి, పర మై యపరంబు చెలుపఁ జెయఁబడున్
బరమేశ! నీకు నధికము, సరియును లే దని విశేషకాస్త్రము చెబున్.

161

చ. తివుటఁ బయోధు లేడు గణుతించినచోటఁ దమాస్తి కేరదిం
దువులు సమంబు గానిగతి తోయరుహేక్షణ విశ్వ మెంతయున్
భవదయుతాయుతాంకశతభాగకళాస్థిత పెట్టు నీసమం
బవు నని కాచె నీకు నిగమామార్గము తెన్నెడు నద్వితీయతన్.

162

క. నేసి మఱి తాన క్రచ్చుతి, గ్రాసము నొనునేఁతపురువు లి నీకుగఁ
జేసినయీవిశ్వమును ర, మాసఖ! మ్రింగుదువు నీచ చురన్.

163

తీ. హః ర్ధపద్ద వీధి నాహంతవాస్తదా, వ్యష్టగుణవిభావజాప్త మైగ
యాపనిపద మైనయలదహరాకాశ, మీవ యగుటఁ గాదు నీదియను.

164

నీ. బోధాశ్రయత్వంబు బోధమాత్రత్వంబు రూపించు శ్రుతుబిబోధ ముదా
యద్వితీయత్వంబు నంతరాత్మత్వంబుఁ జాటుప్రాబలుకులగునీ ముదా
గుణనిధానత్వంబు గుణవిహీనత్వంబుఁ గలిగించుచదువులకలహ ముదా
దేహసాహిత్యంబు దేహరాహిత్యంబు వదియించునొదెల్లవై నీ ముదా

గీ. సాత్వికస్పృతిత త్వంబు సంపదింప, నైకమత్వంబు గాంచుయత్నముదా
తత్త్వమున నిన్నుఁ గనుఁగొని తాపకాంక్షి, పద్మముల నే నెదురు న్ననముదా

క. పరతత్త్వసమస్వేషణ, పరులై వెరవు గలవారు పదిలంబు నీ
చరణములచొప్పు పదలక, తిరిగి తిరోహితుని నిన్ను జెలయుదు నీ!

165

క. ఊహింప సకలచిదచి, దేహివి నీ వగుట లెస్స జెలిసినమీఁదన్
సోహ మనరాదో! మరి దా, సోహ మనఁగరాదో! బుధున కంబుజనాభా!.177

స్తీ. రూపింపఁబడునీస్వరూప మిట్టివి గనా జ్ఞానంబు నీకుఁ బ్రధానగుణము
పరమేశ! నీజగత్ప్రకృతిభావం బెద్ది యది శక్తి నీకు రెండవగుణంబు
పేర్చితో స్వాతంత్ర్యబృంహితకర్తృత్వ మై శ్వర్య మనఁగ మూఁడవగుణంబు
సకలప్రపంచంబు సతతంబుఁ జేయుచో నలయమి బలము నాలవగుణంబు

గీ. జగదుపాదాన మయ్యనిశ్చలత వికృతి, నందమియు వీర్య మనఁగ నేనవగుణంబు
కార్యకరణంబు నెడ సహకారి నొకటి,నభిలషింపమి తేజ మాటవగుణంబు. 178

చ. గుణములు నీకనంతములు కోకనదోదర! యాదిభారతీ
గణితము లందులోఁ బ్రథమగణ్యము లై చెలువారు నెవ్వి త
ద్గుణములు దార యన్యగుణకోటి సమస్తము గుక్షిఁ దాల్చుదు
ద్గుణగణదూర! నీవు నిజకుక్షిఁ బ్రపంచము దాల్చుకై పడిన్. 179

తే. అల్పసంకల్పలీల నయ్యఖిలమునకు, సృష్టిరక్షాలయక్రియల్ నేయు దీవు
సహజతేజోబలై శ్వర్యశక్తివీర్య, గుణము లవి యెట్టియవియొ ముకుంద!నీకు. 180

క. నీమహిమాబ్ధికణస్థిత, మై మెఱయుప్రపంచ మిది యనంతం బనినన్
నీమహిమానంతత్వము, కైముతికన్యాయ మనుట గాదె? ముకుందా?. 181

క. దనుజాంతక! కొతస్కృత, జన మనవరతానుభూతి శాస్త్రంబులచేఁ
గని గ్రుడ్డియు వినిజెవుడును, జనవరి నీమాయ కింక నసాధ్యము గలదే?. 182

ఉ. ఎవ్వరు మాట మ మ్మెఱుంగనీదు యథాకథితస్వరూప మై
యెవ్వఁడ వౌట నిన్నెఱుంగ నీ దనుభావ్యతఁ దోచి యైనఁ దా
నె వ్వరి దౌటఁ ద న్నెఱుంగనీదు ధ్రువం బగువెల్లిదొట్టు నీ
ద్రెవ్వనిమాయలో మునిఁగి తేలెడుమీలము గామె? యీశ్వరా!. 183

చ. ఊణమునఁ జేయుచేత యజకల్పశతాయుతభుక్తిఁ బో దను
ఊణమును బుణ్యపాపములు సంతత మై యొనరించుచొప్పు త
త్తణ మగునిమ్మహాభయదసంస్మృతికిన్ భువదంఘ్రిపంకజ
ప్రణతి యొకండు దక్క మఱి పారము గల్గునె? భక్తవత్సలా!. 184

క. అని మఱియుఁ బెక్కుఁజెఱుగుల, వినుతింపఁ గృపార్ద్రదృష్టి వీక్షించి ఘనా
ఘనగంభీరస్వనమున, దనుజకులధ్వంసి దేవతాతతి కనియెన్. 185

క. డేమంటే మీ కిందఱి, కేమిటి కరుదేరవలసె ని? ట్లనుడు సుర
స్తోమానుమతి బృహస్పతి, తామరసోదరునియెదుటఁ దాఁబ్రాంజలి యై. 186

క. దేవ! సకలైకపాక్షివి, నీవెఱుంగని దొకటి కలదె? నిక్కం బిపు డే

లడ్డంబుగాఁ బుత్రమిత్రాదివత్రంబులం జొంపమై సంపదల్ మవ్వపుంగ్రొవ్విరుల్
 గాఁబునర్జన్తకృద్బీజసంయోజనామాత్రపాత్రంబుగాఁగర్తమర్తంబునం బండ నొం
 డొంటి కంటైనయీమేను లన్తానులం దట్ట మైనట్టినిస్సారసంసారఘోరాటవీవాటిక
 న్నిర్గమింపంగ మార్గంబు లే కెమ్మెయిం ద్రిమృతం గండ్లు ముండ్లుం గొనన్ నొప్పిచే
 నెవ్వగం గూలుచుం దూలుచుం తద్వ్యపాయం బుపాయంబునం జెందు టానందమై
 తోఁచు నందంద మై నింద్రియద్వంద్వసంప్రాప్తిచేఁ దప్తలమైనమానేరముల్ దూర
 ముల్ చేసి యాశీవిషాధీశశయ్యా! మదీయాపదల్ పాపవే! పాపపేగోదయం బింక
 మమ్మింక నాలింపఁ బాలింపఁగా దిక్కుద క్కెప్పరే! నవ్వరే చీఁకునుం జీఁకుఁజే
 యూఁతగాఁ జేత! కీదృశ్యవిశ్వంబునంద్వత్ప్రభావంబు భావంబునం దాన కానంగ
 లేఁ డొక్కరుం డొక్కరు న్తుక్తునిజేయఁగా శక్తుఁ డే? యుక్తిసంధిత్వ మాత్సర్య
 బద్ధైకబుద్ధి న్వికల్పించికించిత్పరిజ్ఞానముం గాన గా లేనిదుర్వారదుర్వారులంగా దనం
 జాలి లీలాకలాతేకతన్నైకతాపాద్యమానుండ వై యెన్న నుద్యోగి వై నీతవిద్యా
 గతిన్ లోకమున్ దూరితాలోకముం జేసి చీకాకుగాఁ గాకు నేయంగ నేపోకలం
 బోక యేకాకులై యాకు లైశ్వర్యకార్యంబువర్జించి పంచేంద్రియాదిప్రపంచంబు
 నిర్జించి మోహంబులం గోసి దేహంబులన్ బూర్ణగేహంబులన్ రోపి శీతాతపాభీ
 రులై జీర్ణపక్షానిలాహారులై ఘోరతీవ్రప్రభాచారచాతుర్యధుర్యు ల్తహయోగివ
 ర్యుల్పదాగాధసంబోధ సంబాధనిర్బాధహృద్విధులన్ నిన్ను శోధించియున్
 గట్టిగాఁబట్ట లే రన్న మమ్మెన్నఁ గానేల? యేలా వృథా గాధలింకన్? భవాంధాంధు
 మూలంబులం గూలియుక్కేది దిక్కేదియున్ లేనిమూఢు ల్నిరూఢానుకంపాగుణా
 విధులం జేసి నీ పుద్ధరింపంగ దా రెంతయున్ నీపదారాధనాసాధనాసక్తులై భక్తిసం
 యుక్తులై ముక్తులై శుద్ధ మిద్ధంబు వేదప్రసిద్ధం బసూయం బమానం బమేయం
 బజేయం బనాచ్యం బమోచ్యం బనాశం బనీకాశ మేసౌఖ్య మాసౌఖ్యముంగాంతు
 రజ్జాలయాకాంత! యేక్రంతలన్ ప్రంతలన్ రంతలం జెందలే న్నందలే నింకనేఁ
 గింకరత్నంబు తత్వంబు గాఁ జూచెదన్ దాస్య మాశాస్యముంగా నపేక్షించెదన్
 భృత్యకృత్యంబు నిత్యంబు గాఁ గోరెదన్ సేవకత్వంబు సత్త్వంబు గా నెంచెదన్
 దావకీయార్హ నిర్హేతుకారుణ్యగణైకవీరుం గటాక్షింపవే! శిష్టరక్షాపరా! దుష్టశిక్షా
 కరా! ధర్మసంస్థాపకా! శర్మసందీపకా! భక్తకర్తచ్ఛదా! ముక్తిమర్తప్రదా! 19

సీ. తృష్ణాపరుం డైనతెరువరి తియ్యనిమున్నీటినలిలంబు లెన్ని గ్రోలు
 నిలుపేద యగువాఁడు నిర్జరగిరి జేరి జాతరూపం బెంత సంగ్రహించు
 గణనాపరుం డైనగణితుండు సమకొని రిక్కల నెన్నింటి లెక్కవెట్టు
 లంఘనోన్ముఖుఁ డైనజంఘాలు డొక్కరుం డిమ్మహిపలయంబు నెంత గడచు

గీ. నట్టిదయ పో యనంతకల్యాణగుణస, మృద్ధుఁ డగునిన్ను ననుబోఁటియెంత పొగడు
 నెంతమాత్రయుఁ బొగడుట కేదియెఱుక?, యెఱుక నేఁ డిఁకఁ గలుగు నేఁ యీశ్వరేశ

చ. తొలుదెసవేల్పుమానికపుఁ దోరపుఁగాంతికి మేలుబంతి కొ
మొలకమొయిళ్ల వన్నియలమొల్లమికిం దగుపుట్టినిల్లు గుం
పులుగొనుతోరపుంబసిమి బూమియచూపు విడంబనంబు నీ
బలితపుమేనిచాయ కనుఁబండువు నా కొనరంచె నచ్యుతా?.

196

చ. ఆసుజలవర్గముం జలరుహంబులు నీశ్వర! తారు శారదో
ల్లసనముఁ బూని యైన నవిలంఘ్యతమశక్తమీలనంబు రా
జసప్తతికల్పియందలి ప్రసాదము నొందక యుండునట్టిని
యసమపదాబ్జయుగ్మ మలరారెడు మామకమానసంబునన్.

197

చ. సురనదికంటెఁ దార తొలుచూలుసుమీ యని యెల్లవారికిం
జిరతరథాశధశ్యమునఁ జెప్పక చెప్పెడుభంగిఁ బొల్పునీ
చరణబిసప్రసూననఖచంద్రమరీచులు పర్వి నామదిం
దొరలుతమంబు వో నడిచెఁ దోయదుహోత్పలబంధులోచనా!.

198

చ. సిరియును ధాత్రియున్ శయకుశేశయయుగ్మములం బ్రవీణ లై
సరసత నొత్తుచోఁ బొదలి సంకులముత్పులకాంకురావళుల్
బెరసినయవ్వు డీమెఱుంగుఁ బిక్కలు నిక్కము దొల్పకుండునే
యురగశయాప! పాదకమలోచితకంటకనాశభావమున్?.

199

ఉ. అందము లైననీతొడలయాకృతిశోభ వహింప లేనియా
నిందకుఁ జాలమిన్ నిలుపునీ అగుటెంత యనంతికంబముల్?
నందితభక్తలోకయతులం బగునీభవదూరుసామ్యము
బొందఁ దలంచుధూర్తమతిఁ బొందె నధోగతి హస్తహస్తముల్.

200

ఉ. కన్నులపండు వై ధగధగంజిగిరంగు దురంగలింపఁగాఁ
జెన్ను వహించునీపసిఁడిచేల వహించిన నీలవర్ణ! నీ
యిన్నెఱిఁ జూడ మీఁదినగ మెల్ల ఘనాఘనపంక్తి పర్వి పై
కొన్నమెఱుంగుబంగరపుకొండగతిం దిలకించె నెంతయున్.

201

ఉ. లోకము తెన్ని యన్నియును లోఁగొనియుం దనలేమిఁ జూపునీ
యీకృశమధ్యభాగ మిపు డీక్షణలత్యము గా దటంచు నే
నోకమలేశ! లే దనుట యుక్తము గా దలబ్రహ్మఁ గన్ననా
శీకములోడి పొక్కిలికి లేమి ఘటిల్లెడునట్లు గావునన్.

202

చ. పొలుపుగ మధ్యదేశమునఁ బూనినకొస్తుభ మెఱ్ఱిచాయలన్
ధశధశితద్యుతుల్ గొలుప ప్రత్యవిమర్దన! నీయురంబు ని
ర్మలరుచి గూడఁ బొల్చె నడుమం బ్రతిబింబితబాలభానుమం
డలము వెలుంగఁ బొల్చుయమునానది గన్నప్రదంబుకైవడిన్.

203

- చ. దళితమహేంద్రనీలరుచిదాయకవిగ్రహా! నీగభీరతా
జలనిధిభావముం దెలుపఁ జాలినలక్షణలక్షితంబు లై
యలవడెఁ గంకణాంకితము లై సముదంచితశంఖచక్రసం
కలితము లై యభంగపరిఘాసమతుంగభుజాతరంగముల్ . 204
- చ. తనసుషమావిశేషములఁ దప్పక శంఖములం జయించుటం
దనికినకీర్తిరేఖలవిధంబున నుజ్జ్వలకాంతిఁ బొల్పునీ
యనుపమతారహారలతి కాపరికల్పిత వేల్దనంబుచేఁ
గనుఁగొన నొప్పు నీ కిపుడు కంధరకంధరవర్ణబంధురా! . 205
- చ. వెడవెడ క్రొత్తక్రొత్తమొగి విచ్చినకెందలిరాకుఁ గెంపు చూ
పెడుజిగి గల్గినీయధరబింబమరీచులు దొంగలింప నీ
బెడఁగు పహించునెమ్మొగము పేరిటిపున్న మచందమామకున్
సడలనిదట్టపుం బొడుపుఁజాయ ఘటించెడు నంబుజోదరా! . 206
- చ. తిలకితదంతకాంతు లనుతీవమెఱుంగులు సుస్వరాఖ్యగ
ర్జలు గలనీనచోమృతరసంబులు పైఁ గురియంగ నామదిం
గలభవతాప మెల్ల విడి గ్రమ్మవె యంగకదంబకంబులం
బులకనవాంకురంబు లివి పొం దగురీతి గదా! గదాధరా! . 207
- ఉ. ముద్దులు గుల్కునీభువనమోహనకుండలరత్నదీధితు
ల్దట్టిలాగు మై ధళధళం బొలుపారెడుభంగిఁ జూడఁ గాఁ
దద్దయుఁ జెన్ను మీరెడుఁ బదప్రణతావనకేళిలోల! నీ
నిద్దపుఁజెక్కుటద్దముల నిల్వక జాటుచుఁ బ్రాకుకై వడిన్ . 208
- ఉ. క్రొవ్వన మచ్చరించి తుద గూడక వే శరణార్థిబుద్ధితో
నివ్వుటిలంగ నీమొగము నెమ్మదిఁ జొచ్చి వెలుంగుమవ్వపుం
గ్రొవ్విరితెల్లదామర లాకో! యనఁ గాఁ దగి చక్రహస్త! లే
నవ్వు దొలంకునీదునయనంబులు నామదిఁ జూటలాడెడిన్ . 209
- ఉ. నాసిక పేరిమవ్వపుటనంటికిఁ బైబొమ లాకు లయ్యె ను
ల్లాసము చూపులేతమొవులాగు మెయిం దిలకంబు గల్గెడుం
బ్రాసవగంధ మింకు నని బంభరడింభకపక్తి చేరున
త్తై సకలేశ! నీదునిటలాలకజాలక మింపు గొల్పెడిన్ . 210
- చ. అభయవిశ్లేష్టధుర్య! కరుణామృతవర్షము చూపుమేఘున
న్నిభుఁ డగునీకు నీవివిధనిర్తలరత్నకిరీటభూషణ
ప్రభలు ఘటించు చున్నయవి భక్తమయూరమహోత్సవంబు గా
నభినవపాకశాసనశరాసనవృష్టికళాకలాపముల్ . 211

ఉ. ఉల్లము చల్ల నయ్యె మొద లూడె మనోరథముల్ జగంబుపై
నొల్లమి పుట్టె చేరుగడ నొందితి నీశభదివ్యవిగ్రహ
భ్యుల్లసనావలోకనసుఖోదధిలోపల నోలకాడుచుం
దొల్లిటివాడఁ గానిగతిఁ దోయరు హేక్షణ! సంతసించెదన్.

212

చ. తెలియనిభూర్తవర్తనులు తెంపరు లై తమయాక్తిభంగులకొ
బలుకుట గాక నిక్కముగ భక్తివశం దగునిన్నుఁ జూడఁగాఁ
గలుగుటకంటె నొండొకసుఖంబును గల్గునె? కల్ల నిమ్ము! నా
తలఁపున కింపు గా దిదియ తప్పక కల్ల ననుగ్రహింపవే!

213

క. అని భక్తిపరతఁ గ్రమ్ము, వినతుం దగునృపునిఁ జూచి విశ్లేషకగురుం
డనుకంపమై ఘనాఘన, ఘనగర్జనాస్వరవిధావికస్వరఫణితిన్.

214

శ్రీమన్నారాయణుండు మాంధాత ననుగ్రహించుట

తే. తువలయేశ్వరచంద్ర! నీకోరినట్లు, మోక్షఘంటాపథం బైనమునివరైక
దుర్లభాస్తత్పదాంబుజోద్భూతభక్తి, గలుగు నీ కింక నాయనుగ్రహమువలన.

215

వ. అస్తదీయమాయావి మోహితం బైనజగజ్జనంబు యధార్థంబున నన్నెఱుంగను మత్స
దప్రాప్తిరూపమోక్షంబు గొనను నెఱుంగదు నీకుమదీయమాయాజయంబునుమత్స
దప్రాప్తిసాధనం బైన మదీయపదభక్తియు నొసంగితి నెప్పటిగతి రాజ్యపరిపాలనం
బు సేయుచు మద్భక్తియోగనిష్ఠుండ వై యుండు మని కృపావలోకనసుధాధారల
నభిషిక్తునిం జేసి భగవంతుం డంతర్ధానంబు నొందినం గృతార్థుం డై.

216

శా. చేసెం బ్రాజ్యము గాఁగ రాజ్యము నృపశ్రేష్ఠుండు ధీనిష్ఠుఁ డై
త్రాసాపాదితదోషదూరఫణరత్నద్రత్నగర్భాసము
ద్భాసిస్వీయభూజాభుజంగమనిపీతకూరవీరారికాం
తాసోల్లాసవిలాసహాసనికరోదంచత్పయగిహూరుఁ డై.

217

క. కవితావిచక్షణత గల, కవి కంఠవిభూషణముగఁ గైకొనవలయుం
గవివరనృసింహవిరచిత, కవికర్ణరసాయన మనుకావ్యము దీనిన్.

218

ఆశ్వాసాంతము.

శా. ప్రస్తుత్యప్రవిఫుల్ల హల్లకరుచిస్పర్ధాళుహస్తాభయ
ప్రస్తారప్రతిభారితానతనమగిపర్యాయనాదోద్యమ
ప్రస్తావోద్గమకప్రతీకవిలసత్ఫలస్తలాద్రిస్ఫుట
త్కస్తూరీతిలకోపలక్షితదళత్కల్హారవారత్తపా.

219

క. ఆదిమశతకోపాది, ద్వాదశనిజసూరివిరచితద్రావిళగ్రం
థాద్యతసతతశ్రవణా,స్వాదకళాముక్తముక్తసామవిభేదా.

220

మాలినీ. శతశతరవితేజా సర్వరాజాధిరాజా
నతజనసురభూజా నాభిదీప్యత్ప్యయోజా
సతతమహితభూమా సత్యసంపూర్ణకామా
దితిసుతకులభీమా దేవతాసార్వభౌమా.

221

గద్య. ఇది శ్రీమద్భట్టపరాశరదేశికేంద్రచరణసరసీరుహసేవకోపసేవక నరసింహనామ
భేయప్రణీతం జైనకవికర్ణరసాయనం బనుకావ్యంబునందుఁ దవశ్చరణంబును, గ్రీష్మ
వర్షా శిశిరర్తువర్ణనంబులును, అప్పరస్సమాగమప్రకారంబును, నృత్తప్రపంచంబును,
సముద్రవర్ణనంబును, వైకుంఠవర్ణనంబును, భగవద్దివ్యమండపవిగ్రహవర్ణనంబును,
స్తోత్రంబును నన్నది సర్వంబును షష్టాశ్వాసము.

కవికర్ణరసాయనము సంపూర్ణము.

